

“AZƏRBAYCAN”
90

Buraxılışa məsul:

Bəxtiyar SADIQOV,
*“Azərbaycan” qəzetinin Baş redaktoru,
Milli Məclisin deputatı, əməkdar jurnalist*

Tərtibçi: İxtiyar HÜSEYNLİ

“Azərbaycan” qəzetinin kollektivinə

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi tarixində xüsusi rol oynamış "Azərbaycan" qəzetinin 80 illiyi tamam olur. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı kimi fəaliyyətə başlamış "Azərbaycan" qəzeti yarandığı gündən milli-azadlıq mübarizəsinin ön sırasında addımlamış, xalqımızın çoxillik arzu və istəklərinin ifadəçisinə çevrilmiş, onun mənəvi dəyərlərinin, ictimai-siyasi ideallarının formalaşması işinə önəmli töhfə vermişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra fəaliyyətini dayandıran "Azərbaycan" qəzeti xalqımızın 1991-ci ildə yenidən müstəqillik qazanması ilə öz fəaliyyətini bərpa etmiş, azadlıq və suverenlik ideyalarının həyata keçirilməsində fəal surətdə iştirak etmişdir. Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokratiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhifələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyi və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır.

Dövlət müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi və azad, demokratik cəmiyyət qurulması işində ölkəmizin digər mətbuat orqanları kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də üzərinə böyük vəzifələr düşür. İnanıram ki, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövrlərdə öz yüksək amallarına dönməz sədaqət göstərmiş "Azərbaycan" qəzetinin kollektivi bundan sonra da respublikamızda baş verən həqiqətlərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında, dünyaya yayılmasında yüksək professionalıq, obyektivlik, prinsiplilik, əsl dövlətçilik və vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirərək xalqımızın mütərəqqi mətbuat ənənələrini layiqincə davam etdirə biləcəkdir.

Ölkəmizin adını daşıyan və demokratik, milli dövlətçiliyimizin yaşadı olan "Azərbaycan" qəzetinin 80 illiyi münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edir, kollektivinizə daha böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

*Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
15 sentyabr 1998-ci il*

“Azərbaycan” qəzetinin kollektivinə

Əsası 1918-ci ildə qoyulmuş "Azərbaycan" qəzeti müstəqil dövlətçilik tariximizdə öz yeri olan nəşrlərdəndir. Vaxtilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi qəzeti kimi nəşr olunmuş "Azərbaycan" xalqımızın istiqlal mübarizəsində mühüm xidmətlər göstərmişdir.

Məlum tarixi səbəblər üzündən AXC kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də ömrü uzun olmamışdır. Xalqımız əsrin əvvəllərində itirdiyi müstəqilliyini əsrin axırlarında bərpa etdiyi zaman "Azərbaycan" qəzeti də yenidən fəaliyyətə başladı və müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzeti kimi ictimai həyatda layiqli yerini tutdu.

Müstəqilliyimizə düşmən kəsilmiş daxili və xarici qüvvələr öz çirkin məqsədlərinə nail olmaq üçün bu gün də azğın niyyətlərindən əl çəkmirlər. Məlum oktyabr hadisələri onların mürtəce təbiətini bir daha aşkarladı. Amma Azərbaycan xalqı yekdilliklə ayağa qalxaraq öz qanuni Prezidentini, müstəqil dövlətçiliyini müdafiə etdi. Fərəhli haldır ki, həmin həlledici məqamda "Azərbaycan" qəzeti öz sayıqlığını bir an belə itirmədi.

"Azərbaycan" qəzetinin 1000-ci sayının çapdan çıxdığı bu əlamətdar gündə sizi təbrik edir, müstəqil dövlətimizin həyatının işıqlandırılmasında yaradıcı heyətə uğurlar diləyirəm.

*Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti*

6 dekabr 1994-cü il

Mən öz işimdə mətbuata həmişə dəstək verməyə çalışmışam. Bu gün də bu siyasəti aparıram. Hesab edirəm ki, qəbul edilmiş qərarlar bunun əyani sübutudur. Gələcək fəaliyyətimdə də çalışacağam ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən mətbuat orqanlarına öz köməyimi, dəstəyimi verim. Mən əminəm ki, normal, hüquqi, demokratik dövlətin qurulması işində KİV-in çox böyük əhəmiyyəti var və bu əhəmiyyət getdikcə artır.

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti*

"Azərbaycan"ın varisi "Azərbaycan"*Müstəqilliyimizin taleyini bölüşən qəzet*

...Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokratiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhifələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyi və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır...

Heydər ƏLİYEV

"Əsası 1918-ci ildə qoyulmuş "Azərbaycan" qəzeti müstəqil dövlətçilik tariximizdə öz yeri olan nəşrlərdəndir. Vaxtilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi qəzeti kimi nəşr olunmuş "Azərbaycan" xalqımızın istiqlal mübarizəsində mühüm xidmətlər göstərmişdir. Məlum tarixi səbəblər üzündən AXC kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də ömrü uzun olmamışdır. Xalqımız əsrin əvvəllərində itirdiyi müstəqilliyini əsrin axırlarında bərpa etdiyi zaman "Azərbaycan" qəzeti də yenidən fəaliyyətə başladı və müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzeti kimi ictimai həyatda layiqli yerini tutdu". – Bu sətirlər "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasında fəaliyyət göstərən "Heydər Əliyev və Azərbaycan Mətbuatı Muzeyi"ndəki stendlərdən birindən götürülmüşdür. Ulu öndər Heydər Əliyevin 3 dekabr 1994-cü ildə – qəzetin 1000-ci nömrəsinin çapdan çıxması münasibətilə kollektivə ünvanladığı təbrik məktubundandır. Əslində, bir neçə cümlədə "Azərbaycan" qəzetinin keçdiyi yol, gördüyü işlər yığcam şəkildə əksini tapmışdır. Eyni zamanda, bu mətbu orqanın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə tale eyniliyi də əks olunmuşdur.

Müstəqillik hər bir xalqın əbədi arzusu olub. Öz taleyini özünün həll etməyin, təbii sərəvətlərinə sərbəst sərəncamçı olmağın dəyəri çox yüksəkdir. Ancaq böyük və güclü dövlətlər bu funksiyaları müəyyən üsullarla – bəzən zor, bəzən isə siyasətlə "üzərlərinə götürməyə" çalışmışlar. Və çox zaman da məqsədlərinə nail olmuşlar. Məsələn, Azərbaycan xalqının müstəqillik arzusu nə qədər böyük olsa da, ölkədə zəngin karbohidrogen ehtiyatları çıxdığından dünyanın güc sahibləri daim onu caynaqlarına keçirməyə çalışmışlar. 28 aprel 1920-ci ildə də belə oldu. Qırmızı imperiyaya məxsus XI Qırmızı ordu "qardaş xalqların könüllü ittifaqı"nın yaradılması adı altında onu Rusiyaya birləşdirdi.

Buna qədər isə – 28 May 1918-ci ildə xalqın müstəqillik arzusu və iradəsi əsas tutularaq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıldığını bütün dünyaya car çəkən İstiqlal Bəyannaməsi elan edilmişdi. Təbii ki, istəyin bildirilməsi məsələnin bir tərəfi, başlanğıc nöqtəsidir. Azad və suveren dövlət qurmaqdan ötrü isə ölkədə parlament formalaşdırmaq, hökumət təşkil etmək, daxili və xarici siyasəti müəyyənləşdirmək, iqtisadiyyatı və bütövlük-

də dövləti idarəetmə qurumlarını yaratmaq və s. tələb olunur. Belə qlobal işlərin həyata keçirilməsində xalqla məsləhətləşmənin və görülən işlərin göstərilməsinin də əhəmiyyəti böyükdür. Odur ki, 3 iyul 1918-ci ildə yeni formalaşmış hökumət özünün orqanı kimi "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri" adlı nəşrini buraxmaq barədə qərar verdi. Beləliklə, 15 sentyabr 1918-ci ildə Gəncədə "Azərbaycan" adlı qəzetin ilk nömrəsi işıq üzü gördü. Şərqdə ilk demokratik respublikanın varlığı dövründə yaşayan və fəaliyyət göstərən bu qəzet sonralar onunla da birlikdə süqut etdi.

Yetmiş ildən çox çəkən fasilədən sonra Azərbaycan xalqı yenidən yaranan imkandan istifadə edərək dövlət müstəqilliyini bərpa edəndə azadlığın və suverenliyin simvoluna çevrilmiş qəzetin yenidən parlamentin orqanı kimi nəşrini davam etdirməsi zərurəti də meydana çıxdı. Doğrudur, 1991-ci ildən etibarən parlamentin orqanı kimi "Həyat" adlı qəzet bu funksiyanı öz üzərinə götürmüşdü. Amma tarixi gerçəkliyin təntənəsi kimi "Azərbaycan" adı yenidən parlament qəzetinə verilməli idi. 23 sentyabr 1992-ci ildə "Azərbaycan" adı parlament qəzetinə qaytarılmaqla tarixi ədalət də bərpa edildi. Lakin məsələ təkə ad-da və digər formal məqamlarda deyil. Mahiyyətinə varanda bugünkü "Azərbaycan"ın xalq cümhuriyyəti dövründə nəşr olunan "Azərbaycan"ın varisi olduğunu görürük.

Cümhuriyyət dövrü "Azərbaycan" qəzetinin nəşrində Ceyhun bəy Hacıbəylinin böyük əməyi və xidmətləri şəxsizdir (15 sentyabr 1918-ci ildə Gəncə şəhərində Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində çap olunan qəzet 6-cı nömrəyə qədər "Heyəti-təhririyyə" imzası ilə çıxsada, 1919-cu il dekabrın 28-də Ceyhun bəy Paris Sülh Konfransına gedənə qədər onun imzası ilə nəşr edilib). Təbii ki, qəzetin istiqamətinin müəyyənləşməsində də onun müəyyən təsiri olub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra mühacir həyatı yaşamalı olan Ceyhun bəy hətta "Azərbaycan" adlı bir qəzet də buraxıb. 1951-ci ildə Münhendə çıxan həmin qəzetin 1-ci nömrəsində dərc etdirdiyi "Azərbaycan" davam ediyor" adlı məqaləsində yazır: "Məqsədımız Milli Birliyi qurmaqdır və birlik mühacirətdə başlamalıdır. Bütün azərbaycanlıları bilaistisna bu birliyə dəvət edirik. Zətən "Azərbaycan" başlanğıcda həmin birliyin simvolu idi. "Azərbaycan" bir firqənin, bir sinfin və ya bir kastanın orqanı deyildi. "Azərbaycan" milli bir orqan idi və fələn rəsmi hökumət məhafilinin (heyətinin) rəy və mülahizətini izhar edəcəyinə, kəndi (öz) yolunu sərbəstcəsinə çizib kəndi öz qənaətini bəyan edərdi". Daha sonra yazırdı: "27 nisan fəlakətinin amillərini unutmayın. Gözəl vətənimizi firqəçiliyin hazlanması yıxdı, uçuruma sürüklədi. Firqə təəssübü bir millətin birliyini daima pozar".

Əsrin sonlarında, Azərbaycanın müstəqilliyinin yeni dövründə Ceyhun bəy Hacıbəylinin ehtiyatlandığı məsələlər yenə real idi. Ötən əsrin doxsanıncı illərinin əvvəllərində Azərbaycana başçılıq edən şəxslər onun müstəqillik qazanacağına, suveren dövlət kimi yaşayacağına özləri belə inanmır, Moskvaya kölə sədaqəti nümayiş etdirirdilər. Milli-azadlıq hərəkatının dalğaları üzərində hakimiyyəti ələ keçirən AXC–Müsavat cütliyü isə səriştəsiz və təcrübəsiz olduğundan dövləti idarəetmədə, köklü islahatlar həyata keçirməkdə, müstəqilliyi möhkəmləndirərək inkişaf etdirməkdə aciz idi. Müxtəlif qruplar, dəstələr və partiyalar arasında hakimiyyət uğrunda davam edən aramsız mübarizə ölkəni anarxiya və qanunsuzluq burulğanına salmaqla bərabər, mövcudluğunu da real təhlükə qarşısında qoymuşdu. Yalnız xalqın arzu və tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtması Azərbaycanı bir dövlət kimi məhv olmadan qurtarmaqla yanaşı, müstəqilliyinin də qorunub saxlanılmasına, əbədiliyə və dönməzliyə çevrilməsinə səbəb oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin qayıdışı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti liderlərinin ar-

zularının da həyata keçirilməsinə şərait yaratdı. Ulu öndər hakimiyyətə dönüşünün ilk günlərindən Azərbaycanın birliyi və dövlət müstəqilliyinin qorunması uğrunda qətiyyətli və prinsipial mübarizəyə başladı, ona dəstək olan xalqı arxasınca apardı. 15 iyun 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Sədri seçilən Heydər Əliyev Milli Məclisin həmin iclasındakı tarixi çıxışında fəaliyyət proqramını açıqlayaraq bəyan edirdi: "Ali Sovetin Sədri kimi Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti olan Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini qorumağı, möhkəmləndirməyi, inkişaf etdirməyi özüm üçün ən əsas vəzifələrdən biri hesab edirəm. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi 1918-ci ildə yaranmış ilk Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ənənələri əsasında, müasir tələblərlə, dünyada gedən proseslərlə bağlı olaraq təmin olunmalıdır. Bu sahədə mən daim çalışacağam və heç kəsin şübhəsi olmasın ki, ömrümün bundan sonrakı hissəsini, harada olursa olsun, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə həsr edəcəyəm. Bununla əlaqədar olaraq bildirmək istəyirəm ki, mənim fikrimcə, Azərbaycan Respublikası, bundan sonra onun başına nə gəlsə-gəlsin, müstəqilliyini itirməyəcək, yenidən heç bir dövlətin tərkibinə daxil olmayacaq, heç bir başqa dövlətin əsarəti altına düşməyəcək. Keçmiş Sovetlər İttifaqının bərpa olunması, Azərbaycan Respublikasının da ora daxil olması ehtimalı haqqında bəzi şayiələr, fikirlər gəzir. Bunlar xülyadır. Mən bu fikirləri rədd edirəm və bütün Azərbaycan vətəndaşlarını bu fikirləri rədd etməyə dəvət edirəm".

Əslində, ulu öndərin irəli sürdüyü prinsiplər "Azərbaycan" qəzetinin də fəaliyyətinin başlıca istiqamətləri demək idi: "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi ən əsas məsələdir. Müstəqil Azərbaycanda demokratiya inkişaf etdirilməlidir. Siyasi plüralizmə geniş yol verilməlidir. Azərbaycan Respublikasında Konstitusiyanın pozulmasına, qanunun pozulmasına yol verilməməlidir. Dövlət quruculuğu və cəmiyyətin formalaşması məhz demokratik prinsiplər əsasında olmalıdır. Siyasətdə və iqtisadiyyatda sərbəstlik, hürriyyət, insan azadlığı, insan haqlarının qorunması və sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri bərqərar olmalıdır. Yəni, bizim respublikamız bir sənə bundan öncə başladığı yola davam etməlidir. Bu, düzgün yoldur, doğru yoldur, bu yolla bizim respublika daha qətiyyətlə getməlidir. Əmin olmalısınız ki, mən bu yola həmişə sadıq olacağam".

Xalqın birliyi, əqidəsindən, partiya mənsubiyyətindən asılı olmayaraq insanların milli mənafe ətrafında birləşməsi yeganə çıxış yolu kimi göstərilirdi: "Azərbaycanın bu faciəli dövründə biz böyük fəlakət qarşısındayıq. Bu dövrdə bütün qüvvələr birləşməlidir, bütün siyasi partiyalar, bütün siyasi qurumlar, bütün siyasi və ya ictimai təşkilatlar, bütün insanlar – hamısı birləşməlidir. Hamı kin-küdurəti kənara qoymalıdır. Hamımız birləşib Azərbaycanı bu ağır vəziyyətdən çıxarmalıyıq".

Ümummilli lider Heydər Əliyevin ideyalarının həyata keçirilməsində, xalqın qüvvəsinin səfərbərliyə alınmasında yaxından iştirak edən "Azərbaycan" qəzeti bu gün də həmin ənənələrə sadıqdır. Bizim üçün başlıca istiqamət Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş əsas prinsiplər və xalqın ümumi mənafeyidir.

Tematika baxımından da indiki "Azərbaycan" əvvəlki "Azərbaycan"ın xələfi sayıla bilər. Cümhuriyyət dövründə Bakıda buraxılan ilk nömrələrindən "Azərbaycan"ın adı altında "Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" sözləri yazılıb. Əslində, qəzetin toxunmadığı mövzu, yazmadığı məsələ qalmayıb. Bunun da səbəbləri vardı. Əvvəla, həmin dövrdə bütün proseslər, fikir mübarizəsi, dövlət quruculuğu məsələləri parlamentin məşğul olduğu daimi mövzular idi. Bir orqan olaraq "Azərbaycan" bütün bunlar-

dan yazırdı. Hətta Paris Sülh Konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyətindən də. Digər tərəfdən, qəzetin redaktorları və daimi müəllifləri, siyasi proseslərin qaynağında olanlar, birbaşa iştirakçılar və bir qismi millət vəkili olduğundan mətbu sözün gücündən də daim istifadə edirdilər. İmzalara nəzər salaq: C.Hacıbəyli, Ü.Hacıbəyli, Ş.Rüstəmbəyli, X.İbrahim, M.Ə.Rəsulzadə, F.Ağzadə, M.Hadi, H.İ.Qasimov, M.Şahtaxlı, A.Ziyadxanlı, Ə.Müznib, Ə.Cavad və başqaları. Kamil qələm sahibi olan bu insanların müxtəlif mövzulardakı məqalələri daim maraqla qarşılanırdı. Qəzetin rubrikaları da onun əhatə dairəsindən xəbər verir: "Azərbaycanın Məclisi-Məbusanında", "Hökumət qərarları", "Rəsmi xəbərlər", "Xarici xəbərlər", "Azərbaycanda", "Türkiyədə", "Teleqraf xəbərləri" və s.

Xoşbəxtlikdən üçüncü respublikanın ömrü uzun sürdü. Əslində, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində olduğu kimi, yenə həmin ssenari üzrə eyni qüvvələr – həm xaricdəki maraqlı qüvvələr, həm də ölkə daxilində hakimiyyət uğrunda dayanmadan mübarizə apararaq təxribatlar (hətta bəzən dövlət çevrilişi cəhdləri) törədənlər eyni aqibətin yaşanmasına çalışırdılar. Lakin xalqın arzu və tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtması bütün düşmən qüvvələrin planlarını alt-üst etdi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə Milli Məclis sədrliyindən qayıtması, həmin müddətdə baş verən və parlamentin müzakirəsinə çıxarılan gərgin, mürəkkəb, taleyüklü məsələlər bu ali qurumun fikir döyüşü və mübarizə meydanı kimi funksiyasını artırdı. Əvvəlcə bu çarpışmalar, sonra isə quruculuq məsələləri "Azərbaycan"da geniş əksini tapdı.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan Dövlət Müstəqilliyi barədə Konstitusiya Aktı qəbul etsə də, bu, deklarativ xarakter daşıyırdı. Həqiqi müstəqilliyə nail olmaqdan ötrü çox iş görmək tələb olunurdu. Amma bunu nə A.Mütəllibov, nə də AXC–Müsavat iqtidarı bacardı. Üstəlik, hakimiyyəti vaxtından əvvəl rüsvayçılıqla tərk edəsi oldular. Ulu öndər Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanı məhv olmadan qurtarmadı, eyni zamanda, müstəqilliyi əbədiyyə və dönməzliyə çevirdi. Onun baş müəllifliyi ilə yeni Konstitusiya hazırlanaraq 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edildi. Ölkədə bazar iqtisadiyyatı prinsiplərini bərqərar edən siyasi, hüquqi, iqtisadi islahatlar həyata keçirildi. Dövlət hakimiyyəti bölgüsü aparıldı, ali qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti təşkil edildi. Azərbaycanın demokratiya yolu ilə inkişafını təmin edən qanunçuluq bazası yaradıldı. 1995-ci ildən indiyədək Milli Məclis 2500-dən çox qanun və qərar qəbul etmişdir. Ölkəmizdə söz və mətbuat azadlığı təmin olunmuş, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi və torpaq islahatı aparılmış, hüquqi dövlət quruculuğunun əsasları yaradılmışdır. Bütün bunların nəticəsi olaraq 2001-ci ildə Azərbaycan Avropa Şurasına həqiqi üzv qəbul edilmişdir. Bütün bu islahat və quruculuq məsələləri "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində əksini tapmışdır. "Milli Məclisdə", "Milli Məclisin iclaslarında", "Daimi komissiyalarda" və digər rubrikalarla parlamentin fəaliyyəti müntəzəm və geniş işıqlandırılmış, qəbul olunan qanunlar və qərarlar şərh və təbliğ edilmişdir. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dünyaya uğurla inteqrasiya olunmuşdur. Bir sıra transmilli layihələr – Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft və Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərləri çəkilmiş, karbohidrogen ehtiyatlarımız Avropaya və dünya bazarına çıxarılmışdır. Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolunun isə çəkilişinə başlanmışdır. Bütün bu proseslərin gedişi daim diqqət mərkəzində saxlanılır.

"Azərbaycan" həm də rəsmi dövlət qəzeti statusuna malikdir. Odur ki, dövlət başçısının bütün fəaliyyəti, gördüyü işlər, keçirdiyi görüşlər – ölkə daxilində və xaricdəki tədbirlərdə iştirakı, səfərləri, imzaladığı fərman və sərəncamlar, qanun, qərar və dövlət program-

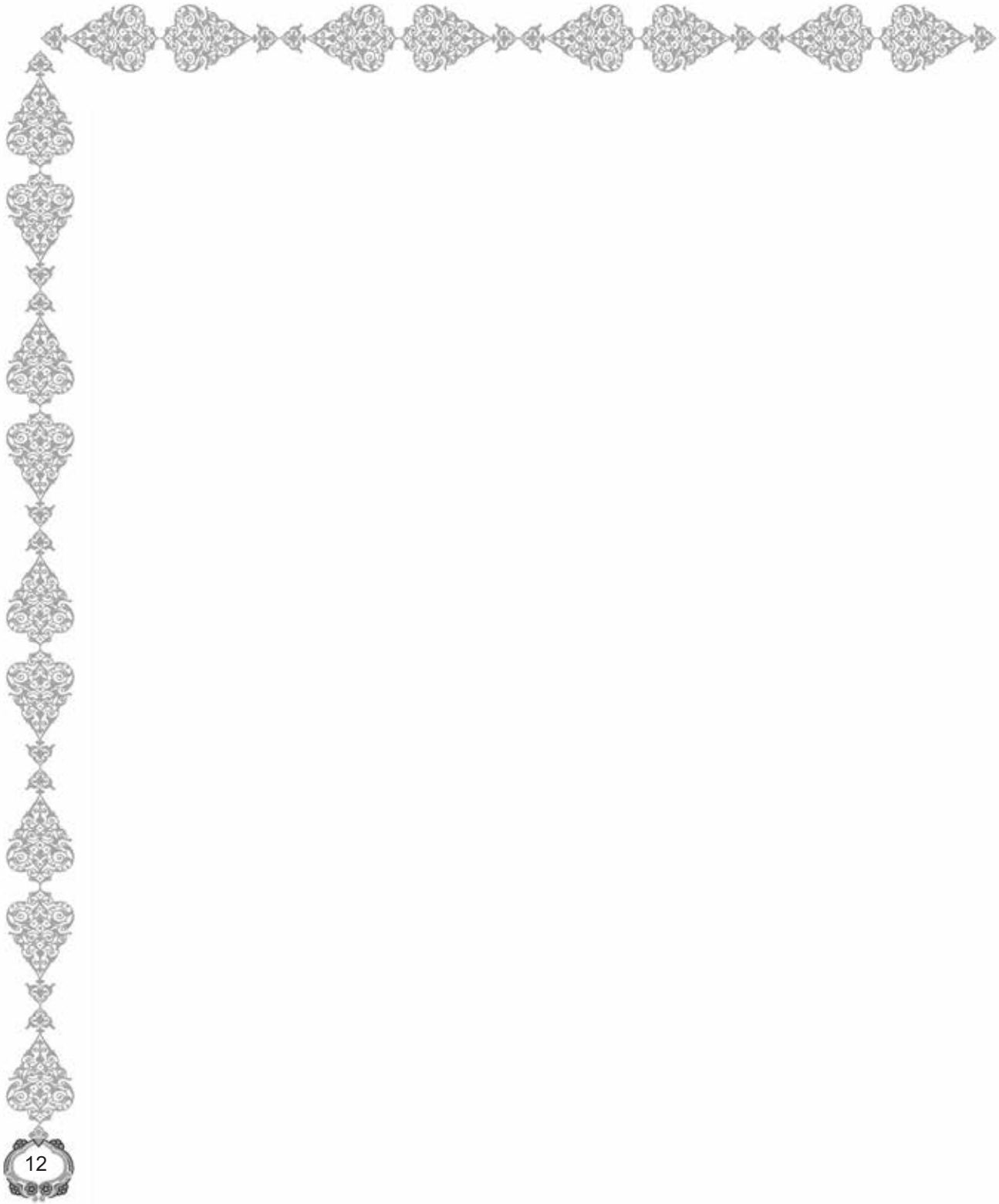
ları, yeni obyektlərin təməlqoyma və açılış mərasimləri, söhbət və danışıqların mahiyyəti qəzetimizdə ətraflı işıqlandırılır. Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, onun ədalətli həlli istiqamətində görülən işlər, ordu quruculuğu prosesi "Azərbaycan"ın səhifələrində daim yerini tapıb. Xalqımızın tarixi keçmişi, iqtisadiyyatımızın bugünkü sürətli inkişafı, mədəniyyət, ana dili, milli-mənəvi dəyərlə bağlı məsələlər qəzetin müntəzəm müraciət etdiyi mövzulardır. Həm məsələlərin qoyuluşu, həm daimi rubrikalar, üstəlik, mövzu eyniliyi "Azərbaycan"ın öz sələfinin tematik davamçısı olduğunu da təsdiq edir.

Varisliyin əlamətlərindən biri də qəzetin adı ilə bağlıdır. Çar Rusiyasının tərkibində olduğu müddətdə Azərbaycan ziyalıları dəfələrlə ölkənin adını daşıyan qəzet buraxmaq istəsələr də, hakimiyyət buna yol verməmişdi. Çünki belə bir qəzetin çıxması ölkənin varlığının etirafı demək olardı. Elə ki Azərbaycan dövlət müstəqilliyi qazandı, bu arzu gerçəkləşdirildi və parlament qəzeti nəşrə başladı. Lakin qəzetin ömrü müstəqilliyin ömrü qədər oldu. Ölkənin qırmızı imperiyanın tərkibinə qatılması ilə "Azərbaycan" da fəaliyyətini dayandırdı. SSRİ-nin mövcudluğu dövründə isə "kommunist" və "sovet" sözləri önəmli sayıldığından qəzetlərə daha çox bu sözlərin olduğu adlar verilirdi. "Azərbaycan" adı isə daha çox qeyri-siyasi – ədəbi-bədii nəşrlərə tövsiyə edilirdi. Doğrudur, müstəqilliyin süqutu və bərpası arasındakı yetmiş illik zaman fasiləsində ölkə xaricində "Azərbaycan" adlı müxtəlif qəzetlər dəfələrlə buraxılmışdı. Lakin həmin nəşrlər parlamentin orqanı olmadığından (həmin dövrdə, təbii ki, parlamentin özü də mövcud deyildi) "Azərbaycan"ın varisi sayıla bilməzdilər. 1991-ci ildə parlament qəzeti təsis edilərkən Qarabağa Xalq Yarıdımı Komitəsinin bu adda qəzeti çıxdığından onu "Azərbaycan" adlandırmaq mümkün olmadı. Nəşrə ilk "Azərbaycan"la eyni dövrdə çıxan və onun redaktor və bəzi müəlliflərinin əməkdaşlığı etdiyi "Həyat" qəzetinin adı verildi. 444 nömrədən sonra isə parlamentin orqanına öz adı qaytarıldı.

Müstəqil dövlətimizin quruculuq salnaməsinə çevrilən "Azərbaycan" hazırkı qəzet bolluğu şəraitində öz sanbalı və səviyyəsi ilə seçilir. Onu xoş xəbərlər müjdəçisi də adlandırmaq mümkündür. Xalqın və dövlətin ölkə daxilində, beynəlxalq arenada qazandığı uğur və nailiyyətlər çox zaman "Azərbaycan" vasitəsilə insanlara çatdırılır. Dünənə işıq tutan "Azərbaycan" bugünün salnaməçisi, sabahın yolgöstərənidir. Ulu öndər Heydər Əliyev qəzetin fəaliyyətinə yüksək qiymət verərək onun 80 illiyi münasibətilə redaksiyaya ünvanladığı məktubda yaradıcı kollektivin əməyini yüksək qiymətləndirirdi: "Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokratiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhifələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyi və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır".

Azərbaycan suveren dövlət kimi möhkəmlənmiş, müstəqilliyimiz əbədi və dönməz olmuşdur. Şübhə yoxdur ki, müstəqilliyin yol yoldaşı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü "Azərbaycan"ın varisi olan müasir "Azərbaycan" uzun illər nəşr olunacaq, Azərbaycan xalqına və dövlətinə şərəflə xidmət göstərəcəkdir.

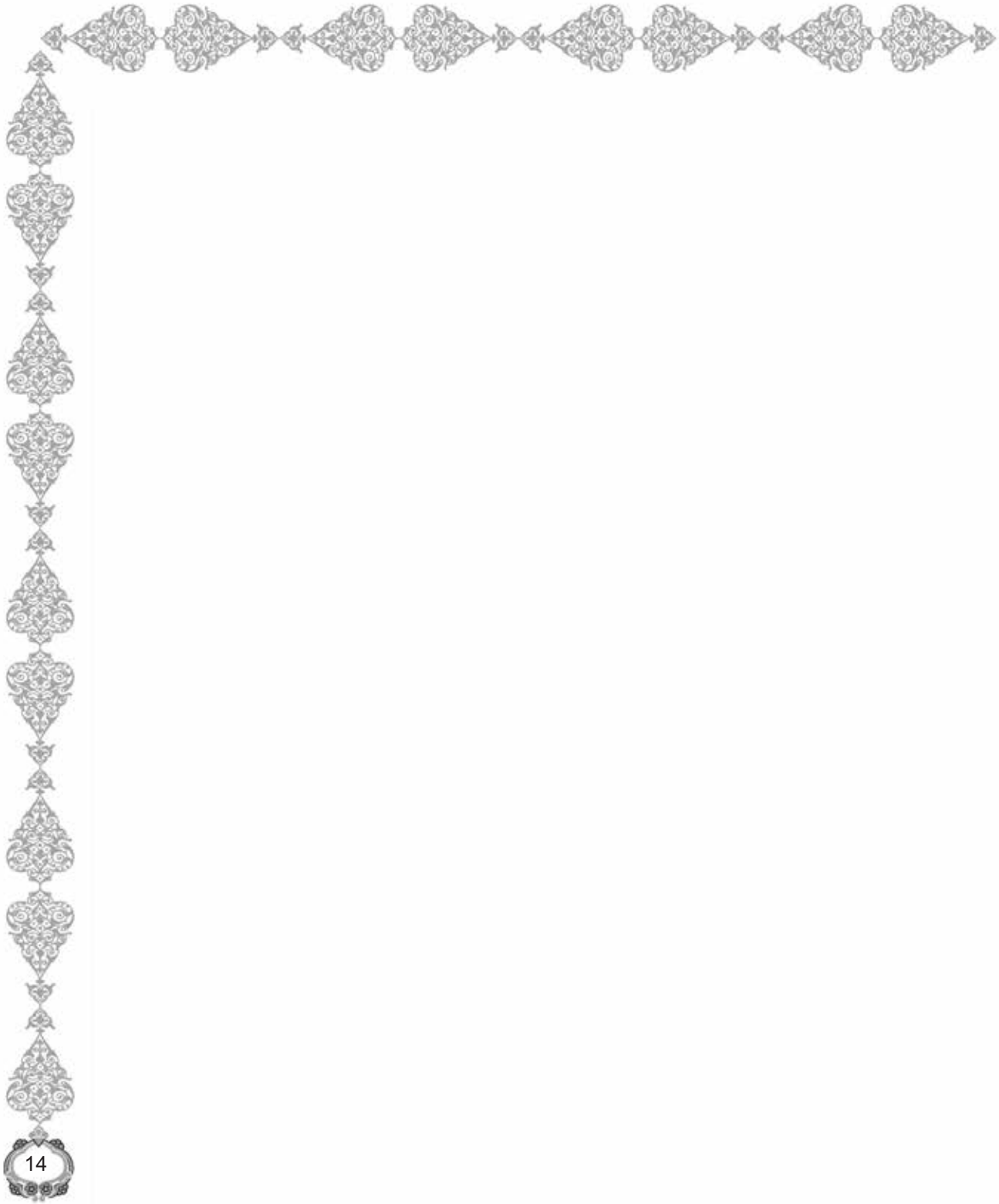
Bəxtiyar SADIQOV,
"Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru,
Milli Məclisin deputatı,
əməkdar jurnalist

I fəsil

Müstəqilliyimizin rəmzi

"Azərbaycan"ın ilk nömrəsinin izi ilə...

Gəncə ictimaiyyəti ilə keçirilən görüşdə səslənən fikirlər 90 illik yubileyi ərafəsində qəzetimizin fəaliyyətinə oxucu qiyməti oldu

Qədim zamanlardan Azərbaycan xalqının zəngin milli-mədəni irsinin, özünəməxsusluğunun rəmzi təcəssümünə çevrilmiş Gəncə şəhəri bu gün də milli istiqlal mücadiləmizin şanlı izlərini qürurla yaşadır. Xalqın müstəqillik tarixi ilə bağlı bir çox əlamətdar hadisələr məhz bu qədim şəhərlə, onun dəyərli ziyalıları, sadə insanları ilə bağlıdır. Azərbaycanın ikinci paytaxtı sayılan Gəncə bu gün eyni zamanda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı olan rəsmi dövlət qəzeti "Azərbaycan"ın ilk sayının çapdan çıxdığı ziyalılar yurduudur.

"Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar bu günlərdə görkəmli yazıçı və ədib Mir Cəlal Paşayevin Gəncədəki yaraşılıq ev-muzeyinin həyətində – açıq səma altında redaksiyanın yaradıcı kollektivi ilə oxucuların görüşü keçirildi. Görüş "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayının nəşr olunduğu mətbəə ilə tanışlıqla başladı. Qəzetin bölgə müxbiri, prezident təqaüdəçüsü, respublikanın əməkdar jurnalisti Əhməd İsayev Gəncə şəhəri, Cavad xan küçəsi 39-da yerləşən tarixi mətbəə ilə bağlı tədbir iştirakçılarına ətraflı məlumat verdi. O bildirdi ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci il iyunun 16-da Gəncə şəhərində fəaliyyətə başlayıb. 1918-ci il sentyabrın 15-də Gəncədə qəzetin ilk sayı həmin mətbəədə işıq üzü gördü. Gəncədə "Azərbaycan"ın 4 sayı çapdan çıxdı, sonra isə qəzetin redaksiyası Bakıya köçdü. Qəzetin 90 illik yubileyi münasibətilə qəzetin redaksiyası və mətbəənin yeri dəqiqləşdirildi.

Sonra Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadıqovun iştirakı ilə qəzetin ilk sayının çap olunduğu mətbəənin önünə vurulmuş xatirə lövhəsinin təntənəli açılış mərasimi oldu. Qırmızı kərpiclə hörülmüş qədim divarın üzərindəki mərmər lövhədə bu sözlər yazılmışdı: "Azərbaycan" qəzetinin ilk nömrəsi 1918-ci il sentyabr ayının 15-də burada çap olunmuşdur".

Mir Cəlal Paşayevin ev-muzeyinin həyətində, çay süfrəsi arxasında keçirilən səmimi görüşdə isə Gəncə şəhərinin rəhbər şəxsləri, elm, mədəniyyət xadimləri və ziyalıları, habelə ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak edirdi.

Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Eldar Əzizov tədbir iştirakçılarını və "Azərbaycan"ın əməkdaşlarını səmimiyyətlə salamlayaraq qəzetin fəaliyyətini yüksək dəyərləndirdi:

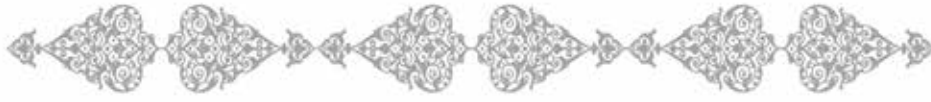
– "Azərbaycan" qəzetinin 90-cı ildönümü münasibətilə gəncəliləri, o cümlədən qəzetin bütün əməkdaşlarını ürəkdən təbrik edirəm.

Son illər ölkədə həyata keçirilən uğurlu siyasət nəticəsində Gəncə şəhəri sürətlə abadlaşır, inkişaf edir, yeni-yeni nailiyyətlərə imza atır. Qədim tarixə malik şəhərin uğurları özünü təkcə sosial-iqtisadi deyil, həm də mədəni sferada göstərir: Heydər Əliyev Fondunun köməyi ilə gerçəkləşən layihələr Gəncənin zəngin milli-mənəvi irsinin, tarixi yaddaşının bərpasına xidmət edir. Bütün bunların nəticəsi olaraq da son dövrlər şəhərdə keçirilən mədəni-kütləvi tədbirlərin sayı və keyfiyyəti artır. Respublika əhəmiyyətli bu tədbirlərdə tez-tez belə bir ifadəyə rast gəlirik: ilk dəfə məhz Gəncədə...

Müsəlman Şərqudə ilk demokratik, dünyəvi dövlət – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti məhz Gəncədə yaradılmışdır. Üçrəngli bayrağımız ilk dəfə bu şəhərdə qaldırılmış, eyni zamanda ilk hərbi parad məhz Gəncədə keçirilmişdir. Müasir dövrdə ilk musiqili fəvvarə burada yaradılmış, "Şəhər günü" ilk olaraq məhz Gəncədə keçirilmişdir. Belə nümunələrin sayını uzatmaq da olar. Yəqin hamı razılaşar ki, bu, maraqlı göstərici olmaqla, Gəncənin respublikanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında necə böyük rol oynadığını bir daha nümayiş etdirir. Bu, eyni zamanda, Gəncənin tarixi şəhər kimi ümumən Qafqaz bölgəsindəki əhəmiyyətli yerindən və rolundan xəbər verir.

Bu gün biz daha bir əhəmiyyətli hadisə münasibətilə buraya toplaşmışıq. Respublikanın mətbuat aləmində özünəməxsus yeri və sanbalı olan, lider qəzet kimi tanınan "Azərbaycan" qəzetinin 90 il öncə Gəncə şəhərində ilk sayı işıq üzü görmüşdür. Kifayət qədər mürekkəb bir dövrdə respublikamızın müstəqillik və istiqlal rəmzinə çevrilmiş bu qəzetin nəşrə başlaması tarixi əhəmiyyətli hadisə kimi xatırlanır. Əgər nəzərə alsaq ki, həmin dövrdə elektron kütləvi informasiya vasitələri, İnternet yox idi, obyektiv söz ictimaiyyətə yalnız qəzetlər vasitəsilə çatdırılırdı, ilk rəsmi dövlət qəzetinin çapdan çıxmasının mühüm əhəmiyyəti bir daha aydınlaşar.

"Azərbaycan" qəzetinin cəmi bir neçə sayının burada nəşr olunmasına baxmayaraq, qəzetin təşəkkül tarixi ümumən Gəncə ilə bağlıdır. Respublikamızın müstəqillik rəmzinə çevrilmiş qəzetin ilk Baş redaktoru dahi Üzeyir bəy Hacıbəylinin qardaşı, böyük ziyalı Ceyhun Hacıbəyli olmuşdur. Yüksək biliyə, intellektə, dünyagörüşə malik bu ziyalı hələ o dövrdə bütün Avropada böyük nüfuzə malik Sorbonna Universitetində yüksək təhsil almışdı. Məhz bu intellektual keyfiyyətləri sayəsində də qəzetin ilk Baş redaktoru olmuş, onu inkişaf etdirməyə, oxuculara sevdirməyə çalışmışdır.

Tarixçi kimi həqiqəti deməliyəm ki, qəzet o dövrdə müəyyən obyektiv səbəblər üzündən üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən tam gələ bilməmişdir. Həmin dövrdə ədliyyə naziri işləmiş Xasməmmədov respublikanın müstəqillik tarixinin qısa olmasının səbəblərini təhlil edərək yazır ki, Azərbaycan o dövrdə üzləşdiyi informasiya blokadasını yara bilmədi. Bununla belə, o dövrdə "Azərbaycan"ın yaranması və fəaliyyəti respublikanın mətbuat tarixində ciddi hadisə kimi dəyərləndirilə bilər. Təəssüf ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü uzun olmadı və onun süqutundan sonra rəsmi dövlət orqanının da fəaliyyəti dayandırıldı.

"Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyəti yalnız 1992-ci ildə – Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini elan etdikdən sonrakı mərhələdə bərpa olundu. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra respublikada digər kütləvi informasiya vasitələri kimi, rəsmi dövlət orqanı "Azərbaycan"ın da cəmiyyətdəki yeri və rolu artmış, o, mətbuat aləmində lider qəzetə çevrilmişdir. Daimi oxucusu olaraq deyə bilərəm ki, qəzet bu gün də öz nüfuzunu, sanbalını, öncül mövqeyini qoruyub saxlayır.

Sırr deyildir ki, bu gün Azərbaycanda nəşr olunan bir sıra qəzetlər fikir böhranı yaşayırlar. Müxalifət qəzetlərində, eləcə də bəzi müstəqil nəşrlərin səhifələrində ictimai əhəmiyyət kəsb etməyən, bəzən də reallığa söykənməyən, dedi-qodu xarakterli yazılar çoxluq təşkil edir. Dərin məzmunlu, əhatəli, analitik xarakterli yazılara böyük ictimai tələbat olduğu halda, ölkə mətbuatında onların sayı olduqca azlıq təşkil edir. Bu baxımdan "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyəti bizi ürəkdən sevindirir. Qəzetin səhifələrində rəsmi, protokol xarakterli yazı və informasiyalarla yanaşı, müxtəlif mövzularda dərin analitik məqalələrə geniş rast gəlmək olur. Fikrimcə, bu da qəzetin yaradıcı kollektivinin və Baş redaktoru-

nun peşəkarlığından irəli gəlir. Məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, gələcək dövrün tarixçiləri məhz bu qəzet vasitəsilə müasir tariximizin ayrı-ayrı səhifələrini yaxından öyrənəcək, tədqiq edəcək, "Azərbaycan"dan zəngin tarixi mənbə kimi yararlanacaqlar.

Rəsmi dövlət qəzetinin təqdim etdiyi maraqlı materiallar geniş spektrli oxucu marağını ifadə edir. Cəmiyyət həyatının elə bir sahəsi yoxdur ki, "Azərbaycan"ın səhifələrində bu barədə maraqlı və məzmunlu məqalələr dərc olunmasın. Sevindirici haldır ki, qəzet Gəncə şəhərinə də xüsusi diqqət ayırır, buradakı pozitiv prosesləri öz səhifələrində geniş işıqlandırır. Onun fəaliyyətini təhlil edərkən ümumən belə nəticəyə gəlmək olar ki, "Azərbaycan" məhz ulu öndər Heydər Əliyevin yaratdığı demokratik və plüralist şərait nəticəsində ümumxalq qəzetinə çevrilə bilmişdir. Bu da təsadüfi deyildir ki, biz qəzetin 90 il əvvəl fəaliyyətə başlamasını ümumxalq bayramı kimi qeyd edirik. Bu əlamətdar bayram münasibətilə bütün gəncəliləri, həmçinin qəzetin bütün əməkdaşlarını ürəkdən təbrik edirik. Qəzetə yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulamaqla yanaşı, ümid edirik ki, "Azərbaycan" zərrə-zərrə topladığı böyük nüfuzu bundan sonra da qoruyub saxlayacaq, respublikamızda cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərin ictimaiyyətə dolğun, ətraflı və obyektiv çatdırılmasında yüksək fəallıq nümayiş etdirəcəkdir.

Sonra şəhərin icra başçısı Eldar Əzizov gəncəlilər adından Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadıqova xatirə hədiyyəsi təqdim etdi.

Görüşdə nitq söyləyən Gəncə Regional Elm Mərkəzinin direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü Fuad Əliyev də "Azərbaycan" qəzeti əməkdaşlarını əlamətdar yubiley münasibətilə təbrik etdi, qəzetin cəmiyyətdəki yeri və rolundan söz açdı:

– "Azərbaycan" qəzetinin 90 il əvvəl nəşrə başlaması respublika həyatında tarixi hadisələrdən biri kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əsası "Əkinçi" qəzeti ilə qoyulmuş ölkə mətbuatı 1918-ci ildə "Azərbaycan" qəzetinin işıq üzü görməsiylə inkişafının keyfiyyətə yeni dövrünə qədəm qoymuşdur. O zaman hökumətin yeritdiyi siyasətin xalqa izah edilməsinə imkan verən, kütləvi savadsızlıq şəraitində geniş maarifləndirmə işi aparan, milli dövlətçilik şüurunun formalaşmasına əsaslı təsir göstərən mətbu orqana ciddi ehtiyac duyulurdu. Məhz bu səbəbdən də 1918-ci il iyulun 3-də "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri"nin nəşrinə başlamaq barədə qərar qəbul edilmişdi. Ancaq bu da qanəddici olmamış, hökumət, müəyyən maddi çətinliklərə baxmayaraq, sentyabr ayının əvvəllərində Gəncədə "Azərbaycan" adlı qəzetin nəşrinə başlamaq barədə tarixi qərar qəbul etmişdi. Beləliklə, Bakının daşnak-bolşevik işğalından azad olunduğu tarixi bir gündə – 1918-ci il sentyabrın 15-də 4 səhifəlik "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayı işıq üzü görmüşdür.

Qısa müddətdə geniş oxucu auditoriyası toplayan qəzet dövrünün seçilən nəşrlərindən olmuşdur. Milli problemlərin səsləndirildiyi möhtəşəm tribunaya çevrilmiş "Azərbaycan"da Üzeyir bəy Hacıbəyli, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Mirzəbala Məmmədzadə, Xəlil İbrahim, Əhməd Cavad, Ömər Faiq Nemanzadə, Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Firudin bəy Köçərli, Cəfər Cabbarlı, Abdulla Şaiq və Azərbaycanın digər nüfuzlu ziyalıları, o cümlədən yazıçı-publisistləri müxtəlif mövzularda çıxış etmişlər.

"Azərbaycan" kimi respublika miqyasında böyük nüfuzu olan bir qəzetin ilk sayının Gəncədə nəşr olunması bizim üçün həqiqətən də qürur doğuran hadisədir. Son illərdə respublikada söz və mətbuat azadlığı üçün yaradılmış münbit mühitin nəticəsi olaraq qəzet və jurnalların sayı durmadan artır. Əfsuslar olsun ki, bu qəzetlərin böyük əksəriyyəti tanınmır, onların cəmiyyət həyatına heç bir təsiri yoxdur. Müxtəlif maraqlara xidmət edən

bu qəzetlərin əksəriyyətində məişət xarakterli yazılar dərc olunur. Belə bir şəraitdə "Azərbaycan" qəzetinin cəmiyyət üçün faydası daha qabarıq görünür. "Azərbaycan" qəzetinin əməkdaşları hadisələrə professional yanaşma tərzi, analitik təhlil qabiliyyəti, operativliyi, ən əsası, dövlətçiliyə bağlılıqları ilə seçilir. Qəzet cəmiyyət üçün aktuallıq kəsb edən bu və digər məsələlərə toxunur, yeni-yeni yaradıcılıq axtarışlarına baş vuraraq oxucuların rəğbətini qazanmağa çalışır.

Qəzetdə dərc olunan məqalələr fakt zənginliyi, əhatəliliyi, rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Elm, təhsil sahəsindəki yeniliklərə də geniş yer ayıran qəzet ömrünü xalqının maariflənməsinə həsr etmiş nüfuzlu ziyalıları, alimləri də unutmur, onların şərəfli ömür yoluna işıq salır. Rəsmi dövlət qəzeti olmasına baxmayaraq, qəzetin səhifələrində ictimai xarakterli problemlər də əksini tapır. Eyni zamanda oxucu məktublarına geniş yer verən qəzet bununla ayrı-ayrı vətəndaşların problemlərinin həllinə öz töhfəsini verir. Məhz bunların da sayəsində "Azərbaycan" qəzeti hazırda milli qəzetə çevrilmiş, böyük oxucu kütləsi qazanmışdır.

Fürsətdən istifadə edib bir daha Gəncə ziyalıları adından qəzetin kollektivini əlamətdar yubiley münasibətilə təbrik edirik. Arzu edirik ki, qəzet bundan sonrakı fəaliyyətində də məhz tarixi ənənələrə sadıqlıq nümayiş etdirərək dövlətçiliyin, xalqın, dövlətin maraqlarının keşiyində dayansın.

Gəncə Dövlət Universitetinin rektoru, professor Elman Məmmədov da, öz növbəsində, qəzetin Gəncədə işıq üzü görməsinin tarixi hadisə olduğunu vurğuladı:

– Respublikanın ictimai-siyasi həyatının güzgüsünə çevrilmiş nüfuzlu bir mətbuat orqanının – "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayının işıq üzü görməsindən 90 il ötür. İcazə verin bu əlamətdar yubiley münasibətilə qəzetin əməkdaşlarını Gəncə Dövlət Universitetinin çoxsaylı tələbə və professor-müəllim heyəti adından təbrik edim. Hörmətli Eldar Əzizovun da qeyd etdiyi kimi, müsəlman aləmində ilk demokratik cümhuriyyətin rəsmi dövlət orqanının məhz qədim Gəncədə fəaliyyətə başlaması şəhərin əhalisi üçün böyük fəxrdir. Qəzet fəaliyyətə başladığı ilk gündən ali hədəflər uğrunda mübarizə aparmış, ölkənin müstəqilliyinin, istiqlaliyyətinin, suverenliyinin təbliğatçısı olmuş, xalqı milli ideyalar ətrafında səfərbər etməyə çalışmışdır. Cümhuriyyətin süqutundan sonra qəzet fəaliyyətini bir müddət dayandırsa da, müstəqilliyimizi bərpa etdikdən sonra 1992-ci ildə tarixi təməl və ənənə əsasında yenidən nəşrə başlamışdır.

Tarixi varislik, zəngin yaradıcılıq, milli-mənəvi dəyərlərə həssas münasibət kimi mü-tərəqqi ənənələri yaşadan "Azərbaycan" rəsmi dövlət qəzeti olaraq fəaliyyətini həm də müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmış, ümummilli məsələlərə öz səhifələrində geniş yer vermiş, operativlik, dəqiqlik, qərəzsizlik kimi ümdə jurnalistika prinsiplərinə daim sadıqlıq nümayiş etdirmişdir. Qəzet fəaliyyət göstərdiyi müddətdə ölkə həyatının ən müxtəlif sahələrinə dair cəsarətli, aktual və maraqlı yazılara geniş yer vermiş, dövlətçilik maraqlarının sadıq keşikçisinə çevrilmiş, oxucuların rəğbətini qazanmağa çalışmışdır.

"Azərbaycan" qəzeti həm də müstəqillik tariximizin ayrı-ayrı mərhələlərini özündə əks etdirən zəngin ensiklopedik mənbədir. Odur ki, biz ziyalılar da tez-tez qəzetin səhifələrini vərəqləyir, yaxın tariximizlə bağlı tarixi faktları, dövlət əhəmiyyətli tədbirləri, fərman və sərəncamları, qanunları nəzərdən keçiririk. Qəzetdəki müəllif yazılarının səviyyəsi də biz ziyalıları qane edir.

Burada düzgün qeyd olundu ki, qədim Gəncənin uğurları da müntəzəm olaraq "Azərbaycan" qəzetində əksini tapır. Məhz bu keyfiyyətləri ilə də "Azərbaycan" bütün ziyalı-

ların stolüstü qəzetinə çevrilmişdir. Bu münasibətlə qəzetin əməkdaşlarını bir daha səmimi qəlbdən təbrik edir, onlara gərgin, böyük zəhmət tələb edən fəaliyyətlərində uğurlar diləyirik. Əminik ki, Azərbaycanın əldə etdiyi bütün uğurlar bundan sonra da qəzetin səhi-fələrində obyektiv əksini tapacaqdır.

Sonra söz Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadıqova verildi. Görüş iştirakçılarını ürəkdən salamlayan Baş redaktor rəhbəri olduğu qəzetin ilk yubiley tədbirinin məhz Gəncədə keçirilməsindən məmnun olduğunu bildirdi:

– "Azərbaycan" qəzeti ilk dəfədir ki, belə səmimi şəraitdə – açıq havada maraqlı tədbir keçirir. Biz indiyə qədər müxtəlif mövzularda "dəyirmi masa"lar, o cümlədən oxucularla görüşlər keçirmişik. Hesab edirəm ki, bugünkü tədbir səmimiyyətinə, sanbalına, əhəmiyyətinə görə tamamilə fərqlənir. Biz çay süfrəsi arxasında – səmimi bir şəraitdə bir-birimizin nəfəsini duymaqla üzbəüz söhbət edirik. Bu, Azərbaycan gerçəkliyinin bariz nümunəsidir. Əslində, Gəncəyə gəlməmişdən əvvəl də bildirdik ki, burada dövlət məmurları ilə ziyalılar, sadə vətəndaşlar arasında yeni təmas forması – açıq, səmimi ünsiyyət müsbət ənənə halını alıb. "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayının Gəncədə işıq üzü görməsi münasibətilə təşkil olunan bu tədbirdə belə səmimiyyəti bir daha hiss edirik.

Bugünkü tədbirin digər mühüm yeniliyi bundan ibarətdir ki, biz "Azərbaycan" qəzetinin yubiley tədbirlərinə məhz Gəncədən başlayırıq. Bunun iki mühüm səbəbi var. Birincisi odur ki, "Azərbaycan" qəzetinin tarixi izi ilə Gəncəyə gəlmişik, qəzetin ilk sayı məhz burada işıq üzü görüb. Digər tərəfdən, Gəncə qədim tarixi şəhər kimi zəngin mədəniyyətə malikdir, mühüm elm, mədəniyyət mərkəzidir. Müxtəlif vaxtlarda sürətli inkişafı ilə paytaxt Bakı ilə rəqabətə də girə bilib. Bu gün də Gəncə öz simasını, zəngin tarixi ənənələrini qoruyub saxlayır, yaşadır. Buna görə də böyük məmnuniyyətlə Gəncə şəhərində yubiley tədbirimizi qeyd edirik və bunu tarixin bizə hədiyyəsi kimi qəbul edirik.

"Azərbaycan" qəzeti Azərbaycanın müstəqilliyinin qeyri-rəsmi atributuna çevrilib. 1918-ci ildə istiqlalimiz bütün dünyaya bəyan edildikdən sonra "Azərbaycan" qəzeti təsis olunub. Ölkənin böyük ziyalıları – Ceyhun bəy Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Xəlil İbrahim və Üzeyir bəy Hacıbəyli müxtəlif dövrlərdə qəzetin baş redaktorları olublar. Şəfi bəy Rüstəmbəyli özü əslən Gəncədən idi. Az öncə hörmətli Eldar Əzizovun qeyd etdiyi kimi, bu insanların hamısı dövrünün böyük ziyalıları, vətənpərvər şəxsiyyətləri kimi xatırlanırlar.

Biz bu gün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının çox sürətli inkişaf dövründə yaşayırıq. İş otaqlarımızdakı kompüter vasitəsilə İnternetə daxil olaraq dünyanın ən qabaqcıl kitabxanalarının veb-saytlarına nəzər salırıq, elmi-kütləvi ədəbiyyatla, dövrü nəşrlərlə tanış oluruq. Amma o dövrdə nə kompüter, nə də elektron kitabxana var idi. Görünür, həmin ziyalılarda elə böyük zəka, idrak, təfəkkür olub ki, onlar belə yüksək mərhələyə gəlib çata biliblər. Bu qeyri-adi insanlar sonadək öz əqidələri, məsləkləri, saf idealları naminə mübarizə aparmış, vuruşmuşlar. Çox təəssüf ki, həmin vaxt Şimaldan gələn "qırmızı taun" Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoydu, "Azərbaycan" qəzetinin sonuncu nömrəsi isə 27 aprel 1920-ci ildə çapdan çıxdı.

Respublikamız 90-cı illərin əvvəllərində müstəqilliyini bərpa edəndən sonra istiqlalimiz qeyri-rəsmi atributuna çevrilmiş "Azərbaycan" qəzeti yenidən nəşrə başladı. Bundan sonrakı mərhələdə dövlətimizin müstəqilliyinə qarşı olan qüvvələr yenidən fəallaşdılar. Respublikamızın təbii sərvətlərini ələ keçirmək istəyən qüvvələr onu yenidən xanlıqlara parçalamaq istəyirdilər. 1993-cü ildə məlum qüvvələrin Gəncədə törətdikləri qanlı hadi-

sələr də bu məkrli niyyətlərin nəticəsi idi. Hamımıza yaxşı məlumdur ki, həmin dövrdə Azərbaycan vətəndaş müharibəsi və parçalanma mərhələsinə çatmışdı. Yaranmış mürəkkəb vəziyyətdə xalq düzgün seçim edərək çıxış yolunu yenidən müdrik siyasi xadim, ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışında gördü. Ulu öndər xalqın təkidli tələbi və istəyi ilə Bakıya qayıtdıqdan sonra bir qrup ziyalı ilə birgə Gəncəyə gəldi, burada vətəndaş qarşıdurmasının, qan tökülməsinin qarşısını aldı. Ulu öndər sonrakı mərhələdə də ictimai-siyasi sabitliyi təmin etməklə, dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş cinayətkar qəsdlərin qarşısını qətiyyətlə almaqla respublikanın əbədi müstəqilliyini təmin etdi.

Bu gün müstəqil Azərbaycan ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi möhkəm təməl üzərində dinamik inkişaf edir, yeni-yeni nailiyyətlərə, uğurlara imza atır. "Azərbaycan" da rəsmi dövlət qəzeti olaraq respublikamızın uğur və nailiyyətlərini, dövlət quruculuğu prosesinin gedişini, ümumilikdə ölkədə cərəyan edən hadisələri operativ, obyektiv və peşəkar səviyyədə oxuculara çatdırmaqdan böyük qürur duyur. Milli Məclisin orqanı olaraq parlamentin iclaslarını işıqlandırır, burada qəbul olunan qərarlar, qanunlar barədə oxucularımıza ətraflı məlumatlar veririk. Eyni zamanda, dövlətin yeritdiyi siyasətin dolğunluğu ilə xalqa çatdırılması qarşımızda duran başlıca vəzifələrdəndir.

Jurnalist kimi respublikamızdakı böyük quruculuq, abadlıq, tərəqqi və inkişaf məsələlərindən yazanda həm də bir vətəndaş olaraq qürur hissi keçiririk. Gəncəni də firavan, inkişaf edən, yeniləşən şəhər kimi görmək bizə çox xoşdur. Fəqət 1990-cı illərin əvvəllərində Gəncədə olarkən üzləşdiyim xoşagəlməz mənzərə mənə sarsıtmışdı. O illər respublika üçün ağır, çətin dövr idi. Həmin vaxt Gəncədə bir məzlum görkəm var idi... Şəhər inkişafdan qalmışdı, müxtəlif problemlər içində yaşayan insanların üzündən qəm-kədər tökülürdü. Gəncəni həmişə şad-xürrəm şəhər kimi gördüyümüzdən üzləşdiyim durum mənə çox pis təsir etmişdi. Bu gün isə sevinc hissi ilə deyirəm ki, Gəncənin sürətli inkişafı, tərəqqisi, abadlığı, insanların yüksək ovqatı yalnız xoş hisslər doğurur. Elə ilk baxışdan aydın duyulur ki, ölkə rəhbərliyinin müəyyənləşdirdiyi siyasi xətt Gəncə şəhərində böyük əzmlə, məsuliyyətlə həyata keçirilir. Gəncəlilər respublikadakı quruculuq prosesində yaxından iştirak etməklə yanaşı, hər bir vətəndaşın mənafeyinə hesablanmış çoxşaxəli islahatları ürəkdən dəstəkləyirlər.

Bu gün "Azərbaycan" qəzeti kifayət qədər rəngarəng mövzulara toxunur, fəaliyyətini respublikanın sürətli iqtisadi inkişaf tempinə uyğunlaşdırmağa çalışır. Yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi, regionların tarazlı sosial-iqtisadi inkişafı, işsizliyin və yoxsulluğun aradan qaldırılması, sosial problemlərin həlli hamımızda böyük qürur hissi doğurur. Hörmətli Eldar Əzizovun bizimlə söhbətində verdiyi məlumata görə, Gəncədə ümumi məhsul istehsalı 39,4 faizə çatmışdır. Bu, qeyri-adi dərəcədə yüksək bir rəqəmdir, sürətli inkişaf səviyyəsidir. Şəhərin işıq, qaz, su sarıdan problemi yoxdur, insanların maddi rifah halı yüksəlir, yeni iş yerləri açılır. İnsanlarda gələcəyə böyük inam var. Necə olar ki, "Azərbaycan" qəzeti bu uğurlardan yazmasın? Ulu öndərin müəyyənləşdirdiyi alternativsiz siyasi kurs xalqı daim inkişafa apardığından, rəsmi dövlət qəzeti olaraq biz də bu uğurları oxucularımıza çatdırmağı özümüzə borc bilirik.

Azərbaycan bu gün sürətli inkişaf tempinə görə Cənubi Qafqazın lider dövlətinə çevrilmişdir. Respublikamız regionda gerçəkləşdirilən bütün transmilli layihələrin təşəbbüskarı kimi çıxış etməklə yanaşı, Avropanın enerji təhlükəsizliyində də öz sözünü deyir. Son dövrlər regionda hökm sürən geosiyasi gərginlik – Rusiya–Gürcüstan qarşıdurması fonunda bir daha təsdiqləndi ki, Azərbaycanın yeritdiyi tarazlaşdırılmış xarici siyasət strategiya-

sı ölkəmizin milli maraqlarının və təhlükəsizliyinin etibarlı təminatına xidmət edir. Azərbaycan bu hadisələr zamanı da kifayət qədər ölçülü-biçili addımlar atmaqla regionun sabitliyində və inkişafında maraqlı olduğunu bir daha nümayiş etdirdi.

Bu gün Azərbaycanın təkə enerji deyil, həm də nəqliyyat təhlükəsizliyi təmin olunub. Respublikamızın yol-nəqliyyat infrastrukturu, demək olar ki, yenidən qurulur. Bu yollar hələ uzun illər nəqliyyat dəhlizi kimi Azərbaycana gəlir gətirəcək. Bu gün biz həm də ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həlli ilə məşğuluq. Kənd təsərrüfatının inkişafına əlavə 25 milyon manat vəsait ayrılıb. Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycanın hərtərəfli təhlükəsizliyinin təmini üçün ordu quruculuğuna böyük diqqət yetirilir. Bunların hamısı öz dolğun əksini "Azərbaycan" qəzetində tapır.

90 illik yubileyimiz ərəfəsində biz "Azərbaycan" qəzetinin son beş ildə nəşr olunmuş bütün saylarının elektron variantını toplu halında bir diskdə toplayaraq M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasına bağışlamışıq. Bu, tarix üçün atılmış bir addımdır. İnternet, informasiya texnologiyaları elə inkişaf edir ki, insanlar bəlkə də gələcəkdə arxivə getmək həvəsində olmayacaqlar. Amma İnternet vasitəsilə qəzetin arxivini, hər bir nömrəsini nəzərdən keçirə biləcəklər.

Sonda bir xoş məqamı da deyim ki, biz ilk dəfə olaraq tədbirimizə seyid ocağından başlayırıq. Mir Cəlal Paşayevin Gəncədəki bu ev-muzeyi özünün möhtəşəmliyi ilə seçilir. Mir Cəlal müəllim ədəbi mühitdə öz sözünü demiş böyük şəxsiyyət, xeyirxah insandır. Belə bir ocaqda yubiley tədbirimizi başlamaqla, hesab edirik ki, hər bir işimiz də uğurlu olacaq. Biz bundan sonra da Gəncənin uğurlarından, dövlətin siyasətinin burada əzmlə həyata keçirilməsindən qürurla yazacağıq. Bugünkü yubiley tədbirinin təşkilinə, eyni zamanda "Azərbaycan" qəzeti haqqındakı yüksək fikirlərinizə görə sizlərə dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Daha sonra tədbir Gəncə incəsənət xadimlərinin ədəbi-musiqili konsert proqramı ilə davam etdirildi. Gəncə Dövlət Kamera Orkestrinin kvartetində Azərbaycan və Qərb musiqisinin inciləri ifa olundu. Respublikanın xalq artisti, Prezident mükafatçısı Pərvanə Qurbanovanın aparıcılıq etdiyi tədbirdə Gəncə Filarmoniyasının solistləri – Elçin Dadaşovun, Tural Abdullayevin, Mehparə Cəfərovanın, Leyla Məmmədovanın, 1 saylı uşaq musiqi məktəbinin məzunu Elsevər Əhmədovun, eləcə də Alim Rzayevin çıxışları da maraqla dinlənildi. "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir beləcə xoş və nikbin ovqatla başa çatdı.

*İxtiyar HÜSEYNLİ,
Samir MUSTAFAYEV,
"Azərbaycan"*

Gəncədə işıq üzü görən "Azərbaycan"

Gəncə tarixi günlər yaşayırdı. 1918-ci il iyunun 16-da yenicə qol-qanad açan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Tbilisi şəhərindən Nizami yurduna köçdü. Hər gün, hər saat bu yerlərdə xalqın müstəqilliyi naminə əvəzsiz işlər görülürdü. İyunun 27-də qərar qəbul edildi: türk dili (Azərbaycan dili – **red.**) dövlət dili hesab olunsun. İyulun 3-də isə "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri"nin nəşrə başlaması haqqında sərəncam verildi. Nədənsə "Xəbərlər"nin nəşri bir xeyli yubandı. İlk nömrəsi 1919-cu il yanvarın 25-də Bakıda çıxdı.

Müstəqil dövlətin siyasi və iqtisadi kursunun, qərar və göstərişlərinin, görülən və görülməli işlərin operativ surətdə xalqa çatdırılması isə çox vacib idi. Məhz elə bu zərurətdən "Azərbaycan" qəzeti yarandı. Onun ilk nömrəsi 1918-ci il sentyabrın 15-də Gəncə qubernatorunun mətbəəsində çap edildi. Dörd səhifədən ibarət olan həmin nömrənin iki səhifəsi Azərbaycan, iki səhifəsi isə rus dilində idi. Azərbaycan dilində çıxan səhifənin başında qəzetin adı ilə yanaşı bu sözlər verilmişdi: "Türk və islamçılığa aid məqalələrə "Azərbaycan"ın səhifələri açıqdır".

Qəzetin ilk nömrəsi çox əlamətdar bir günə təsadüf edir. 1918-ci il 15 sentyabr! Bu, doğma Bakının rus-erməni birləşmələrindən azad edildiyi tarixi bir gündür. Qəlbləri coşduran, ürəkləri rıqqətə gətirən bu müjdəni ilk olaraq "Azərbaycan" qəzeti sevinclə, fərəhlə aləmə yaydı. Qəzetin ən baxımlı yerində oxuyuruq: "Dünən gecə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti adına Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşa həzrətləri tərəfindən belə bir teleqram gəlmişdir: "Bakı şəhəri 15.09.18, saat 9-a işləmiş igid ordu hissələrimiz tərəfindən azad olundu. Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Farik Nuri".

Elə həmin nömrədə Azərbaycan hökumətinin sədri Fətəli xan Xoyskinin adından Nuru paşaya cavab teleqramı dərc edilib. Teleqramda deyilir: "...Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı Bakının düşmənlərdən xilas edilməsi münasibətilə millətin zati-həmiyyətərvəranələrinizə və dünyanın ən nəci bəşəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim.

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan".

Müstəqil dövlətin milli təfəkkür tribunasının əsası, bax, belə qoyuldu. O qayğılı, qarışıq dövrdə qəzet dövlətin danışan dili idi – özü də Azərbaycan dilində, adı da "Azərbaycan". Dövrün təzadları nəzərə alınaraq ilk vaxtlar iki dildə çıxırdı. Həm Azərbaycan, həm də rus dillərində. Qəzetin ilk nömrəsi "Heyəti-təhririyə", yəni, "Redaksiya heyəti" imzası ilə buraxılmışdı.

Üzeyir bəylə Ceyhun bəyin milli istiqlal yolundakı əvəzsiz xidmətləri bəllidir. "Azərbaycan" gəncəliyə üçün ikiqat əzizdir, əvvəla ona görə ki, milli ruhumuzun büllur çeşməsi ilk gücünü bu qədim diyarda alıb, burada qüvvə toplayıb, təcrübə qazanıb, buradan yüksələrək geniş aləmə çıxıb, həm də ki, qəzetin ilk redaktorundan biri məhz gəncəli olub.

Şəfi bəy Rüstəmbəyli AXC-nin öncüllərindən biri idi. Ömrünü həsr etdiyi ideyaya sona kimi sadıq qalıb. İxtisasca hüquqşünasdı, Kiyev Universitetində oxuyub. Bir müddət Gəncə Şəhər Məhkəməsində vəkil işləyib. Xalqın dərd-sərinə dərinləndən bələd olduqca ictimai-siyasi fəaliyyəti daha da güclənib. Türk Ədəmi-Mərkəziyyət Partiyasının yaranıb dirçəlməsində zəhməti böyük olub. 1917-ci ilin aprelində Bakıda, may ayında isə Moskvada keçirilən Rusiya müsəlmanlarının qurultayında fəal iştirak edib. Şəfi bəy Rüstəmbəy-

linin əvəzsiz xidmətlərindən biri də budur ki, Azərbaycan Parlamentinin üzvü kimi o, 1919-cu ildə ilk milli mətbuat qanununu hazırlayaraq qəbul edilməsinə nail olub.

Deyirlər, təbiətən kövrək, həssas adam imiş. Parlamentin son iclasından, əslində, cümhuriyyətin vida anlarından verilən qəzet hesabatında M.Ə.Rəsulzadənin hüznü çıxışından sonra mötərizədə bu sözlər qeyd olunub: "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru Şəfi bəy Rüstəmbəyli ağlayırdı".

Bəli, istiqlal fədaisi körpə çocuq kimi ilk addımlar atan gənc bir dövlətin süqutuna heç cür dözə bilmirdi... Məhz elə buna görə də belə qeyrətli insanların hər sözü-söhbəti bizim üçün əzizdir, əvəzsizdir.

"Azərbaycan" ictimai-siyasi, ədəbi-bədii qəzet idi. Elə ilk günlərdən milli, müstəqil dövlətimizin rüporuna, vətənevərlərin, millət fədailərinin müqəddəs tribunasına çevrilmişdi. Mövzu dairəsi çox geniş idi. O, yeni ayaq açan milli hökumətin hər işindən xalqa müntəzəm xəbər verirdi. Ali sənədlər, qərar və göstərişlər "Azərbaycan"da çap olunurdu.

O fırtınalı, təlatümlü günlərdə "Azərbaycan" həyatın önündə gedir, dövrün coşqun hadisələrinə bacarıqla nüfuz edir, zamanın dərd-sərini, ağrı-acısını cəsarətlə açıb göstərirdi. Dərd-sər, ağrı-acı da ki başdan aşırırdı! Xüsusən nankor ermənilər hər yerdə at oynadır, rus-bolşevik qüvvələri ilə birləşərək hər vəchlə yeni hökuməti məhv etməyə çalışırdılar. Məhəmməd Hadinin elə ilk nömrədə çap olunmuş "Türk nəğməsi" şeiri sanki qəzetin ana xəttini, leytmotivini təşkil edirdi.

Türkün tökülən qanları bihudə gedərmə?

Diqqətlə düşün, yoxsa bu qan həpsi hədərmə?

İstər Gəncə, istərsə də Bakı dövründə "Azərbaycan" öz ətrafına dövrünün ən gözəl ziyalılarını, geniş qəlblə insanları, ictimai xadimləri, millət fədailərini toplayırdı. Üzeyir Hacıbəylinin, Nağı bəy Şeyxzamanlının, Əhməd Cavadın, Nəsim bəy Yusifbəylinin, Adil xan Ziyadxanlının, Hüseyn Bayqaranın, Mirzə Bala Məmmədzadənin və başqalarının əsərlərindəki ən müqəddəs ideyaların, ən saf fikirlərin ilkin variantları məhz "Azərbaycan" qəzetində oxuculara çatdırılıb. Burada dərc olunan materiallar milli təfəkkürə qol-qanad verir, azərbaycançılığa xidmət edir, xalqı ayıldır, ümumdünya məsələlərinə toxunur, millətin vahidliyini, birliyini təbliğ edirdi.

"Azərbaycan" dövrün ən kamil oğullarının, duyan-düşünən, el üçün yanan-yaradan ziyalıların ali tribunasıydı. Azadlığa can atan hər kəs burada öz sözünü deyir, fikir və duyğularını ifadə edə bilirdi. Ən fəal müəlliflərin adları yada düşür – Məhəmməd Hadi, Firdin bəy Köçərli, Salman Mümtaz, Seyid Hüseyn, Xəlil İbrahim, Məmmədəli Sadiq...

İmzalar içində bir imza da var idi. Gəncəli Davud adlı bir döyüşçünün şeirləri ara-sıra çap olunurdu. Qəzetin ilk nömrələrindən birində dərc edilmiş "Əsgər şərqi" adlı şeirinin misraları bugünün olayları ilə necə də həmahəng səslənir!

*Biz sağ ikən yaşayacaq yurdumuz,
Böyük bir ad qazanacaq ordumuz.
Həpimizin fədakarlıq borcumuz,
Haydı, qardaş, sınırlara qoşalım!*

*Damarında varsa əgər türk qanı,
Silahınla məhv edərək düşmanı,
Köksünü gər, saxla Azərbaycanı,
Haydı, qardaş, sınırlara qoşalım!*

"Azərbaycan" elə bax, bu cür mərd, mübariz qəzet idi. Əsl xalq tribunası, büllur qaynaqlar çeşməsi! Xalq cümhuriyyəti ilə birgə yarandı, onunla birgə ucaldı, qara qüvvələrə qarşı cəsarətlə mübarizə apardı. Və bolşevik ordusunun əli ilə müstəqil dövlətimiz süqut edəndə o da repressiyaya uğradı.

Azadlıq elə bir çeşmədir ki, onu heç vəchlə boğmaq, susdurmaq olmur. Gec-tez özünə yol tapır. Vətən fədailərinin səpdikləri istiqlal toxumu hər yanda cücərdi, "Azərbaycan"ın ideyaları ürəklərə işıq saldı, arzulara, duyğulara qol-qanad verdi. Əbəs demirlər ki, yaxşı ad, yaxşı əməl heç zaman itmir, unudulmur. Büllur bulağın gözü gec-tez açılmalıydı, çox şükür, açıldı da! Xalqımız əbədi istiqlal arzusuna yenidən qovuşanda "Azərbaycan" qəzeti də öz uca mərtəbəsinə yüksəldi.

Tarixən qısa bir müddət ərzində xalqımız kimi, "Azərbaycan" qəzeti də dəfələrlə həyatın sərt sınaqlarına sinə gərməli oldu. 1993-cü ilin 4 iyun hadisələrinə, 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart aylarındakı dövlət çevrilişinə cəhdlərə, milli müstəqilliyimizə açıq və gizli qəsdlərə, nadanların, nankorların bütün təzyiq və təsirlərinə baxmayaraq, "Azərbaycan" qəzeti həmişə öz sabit mövqeyini qoruyub saxlaya bildi. Sağlam əqidəli, sağlam ruhlu bu qəzet ən çətin anlarda mətanətlə, cəsarətlə dövlətçiliyi dəstəkləyir, xalqın sözünü deyir, haqqın-ədalətin bayrağını uca tutur. Əbəs demirlər ki, "Azərbaycan" qəzeti milli müstəqilliyimizin ən dolğun, ən kamil salnaməsidir.

"Azərbaycan"ın 90 yaşı tamam olur. Əlamətdar hadisədir. Bu bayram günündə qəzetin ilkin məskəni sayılan Gəncə sakinlərinin arzu və istəklərini bilmək maraqlı olardı. Professor Telman Məlikov, yazıçı Qərib Mehdi, şair Bahadır Fərman, təhsil işçisi Bəhram İmranov və başqaları çox maraqlı fikirlər söylədilər. Gəncə Regional Elm Mərkəzinin direktoru, Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü professor Fuad Əliyev gəncəliyərin təbriklərini redaksiya kollektivinə və qəzetin bütün oxucularına yetirməyi xahiş etdi:

– "Azərbaycan" stolüstü qəzetimizdir. Biz hər gün onu oxuyur, müstəqil respublikamızda gedən ictimai-siyasi proseslərlə tanış oluruq. Ölkə həyatının ən müxtəlif mərhələlərində "Azərbaycan"ı həmişə sağlam, sabit mövqedə görmüşük. "Azərbaycan" daim obyektivdir, cəsarətlidir və ədalətlidir. Həyatdakı müsbət cəhətləri vaxtında görür, yazır, təbliğ edir. Neqativ hallara da laqeyd qalmır, nöqsanları, qüsurları tənqid atəşinə tutur, vəziyyətin nizamlanması üçün konkret yollar göstərir. Sevimli qəzetimiz olan "Azərbaycan" müstəqil ölkəmizin coşqun inkişafını, onun dünya miqyasında artan nüfuzunu müntəzəm sürətdə dolğun, dəqiq işıqlandırır.

Bu şərəfli işdə "Azərbaycan"a uğurlar arzulayırıq.

*Əhməd İSAYEV,
"Azərbaycan"*

"Azərbaycan" qəzetinin Gəncə dövrü

"Azərbaycan" qəzeti xalqın özünəinamının ifadəsi kimi Şərqi qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan Gəncə şəhərində nəşrə başladı. Ölkədəki uzunmüddətli ictimai-siyasi xaosun, hərc-mərcliyin, qeyri-müəyyənliyin sonu, vətəndaş sülhünün, əmin-amanlığın, sabitliyin, gələcəyə işıqlı ümidlərin sübh çağı, dan yeri kimi özünü büruzə verdi.

"Azərbaycan" qəzeti gündəmə gələndə isə bir neçə ay idi ki, milli mətbuatımız, sözün həqiqi mənasında, özünün iflic dövrünü yaşayırdı. Bakıda 1918-ci ilin martında erməni-daşnak və bolşevik barbarların törətdikləri kütləvi qırğınlar, azərbaycanlıların soyqırımını zamanı bir sıra mədəniyyət abidələri ilə yanaşı, "Kaspi", "Açıq söz", "Turan" mətbəələrinin yandırılıb məhv edilməsi demokratik yönümlü mətbuat orqanlarının fəaliyyətinə son qoymuşdu. Bakıda, Şamaxıda, Qubada törədilən qətliamlar Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələrin inkişafını sürətləndirirdi. 1918-ci ilin mart-sentyabr kəsimində bolşeviklər "26 Bakı komissarı" deyilən mürtəce hərbi qurum yaratdı və bu struktur antiazərbaycan əhvali-ruhiyyəsinə görə iflasa uğradı. Bakıda Mərkəzi Xəzər Diktaturası yarandı. Zaqafqaziya Seymi parçalandı və mayın 28-də Milli Şura Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsini elan etdi, Şərqdə ilk demokratik respublika – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti meydana gəldi. Gəncədə fəaliyyətə başlayan Milli hökumətin iradəsi ilə Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan hərbi hissələri Bakının qurtuluşu uğrunda ölüm-dirim savaşına atıldı və sentyabrın 15-də düşmənlər üzərində misilsiz qələbə çaldı.

"Azərbaycan" qəzeti milli mətbuatımızın başı üzərini qara buludların aldığı belə bir mü-rəkkəb dövrdə, ictimai-siyasi və hərbi vəziyyətin böhranlı, qeyri-sabit durumunda, eyni zamanda, tarixi bir gündə – xalqımızın Qurban bayramı ərəfəsində Bakının azad olunmasını Qurtuluş Günü kimi qeyd etdiyi, dəyərləndirdiyi bir vaxtda işıq üzü gördü.

Görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadə "Azərbaycan" qəzetində bu tarixi günə bağlı çap etdirdiyi "Haqq yerini tutan gün" məqaləsində 15 sentyabrı yalnız 28 May Müstəqillik Günü ilə müqayisə edir, Bakının azad olunması tarixini yüksək qiymətləndirərək yazırdı: "Azərbaycan türkü mayısın 28-də istiqlalını elan etmiş, sentyabrın 15-də qəsbkarlar əlində inildəyən paytaxtını xilas etmişdir.

Mayısın 28-i Azərbaycan Cümhuriyyət tarixinin ibtida günü isə, sentyabrın 15-i o ibtidada qədər qiymətdədir. Sentyabrın 15-i vəqə olmasa, yəqin ki, mayısın 28-nin ibtidası bir sənəyi-dövriyyəsinə görmədən intihaya varar, gedərdi.

Bakının Azərbaycan üçün sadə bir paytaxt deyil, adətən əfsanələrdə söylənən bir "can şüşəsi" olduğunu nəzərə alırsaq, həqiqi istiqlal gününün sentyabrın 15-i olduğunu qəbul etməliyiz" ("Azərbaycan" qəzeti, 15 sentyabr 1919, №274).

Bəli, "Azərbaycan" qəzeti 90 il əvvəl, ilk dəfə öz oxucularının qarşısına qələbə xəbəri, bayram sevinci ilə çıxdı. Bakının azad olunması tarixi, "...həqiqi istiqlal günü" nə bərabər 15 sentyabr haqqında Mavərayı-Qafqaziyada oxucularına ilk informasiya verən mətbuat orqanı oldu. "Azərbaycan"çılar "Bakının süqutu" adlı məqalədə fikirlərini isti-isti oxucuları ilə bölüşürdülər. Bu məlumat son zamanlar çap olunan bir sıra yazılarda təhrif edildiyi üçün dilinə və üslubuna toxunmadan oxuculara təqdim edirik: "Bakının süqutu. Dün gecə Azərbaycan Cümhuriyyəti Riyasəti namına Nuri paşa həzrətləri tərəfindən böy-

lə teleqraf kəşidə edilmişdir: "Bismihil-kərim, Bakı şəhəri 15.9.34 saat 9 əvvəldə qitətimiz (hissələrımız – **A.R.**) tərəfindən zəbt olundu.

Qafqaz İslam Ordusu komandanı Farik Nuri".

Bu mətn bir sıra mötəbər mənbələrdə, eləcə də "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası"nda, təəssüf ki, təhriflərə məruz qalmışdır. Müqayisə üçün "Azərbaycan" qəzeti haqqında milli ensiklopediyamızda yer alan məqalədən bir parçanı nəzərdən keçirək: "Qəzetin birinci nömrəsində "Heyəti-təhriyyə" ("Redaksiya heyəti") imzası ilə böyük bir yazı verilmişdir. Bu nömrədə Bakının azad edilməsi ilə bağlı xəbərlər daha çox diqqəti cəlb edir: "Dünən gecə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti adına Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşa həzrətləri tərəfindən belə bir teleqram gəlmişdir: "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim! Bakı şəhəri 15.09.18 saat 9-a işləmiş ordu hissələrımız tərəfindən zəbt olundu. Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Fərrux Nuri" (*Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. Bakı, "Lider" nəşriyyatı, 2004, I cild, səh.135*).

Öncə onu qeyd edək ki, "Qəzetin birinci nömrəsində "Heyəti-təhriyyə" ("Redaksiya heyəti") imzası ilə yazı getməmişdir və "təhriyyə" sözü "təhririyyə" şəklində olmalıdır. Ümumiyyətlə, "Azərbaycan"ın türkcə ilk sayı "Heyəti-təhririyyə" imzası ilə yox, "Heyətidarə" (İdarə heyəti – **A.R.**) imzası ilə çıxmışdır. "Heyəti-təhririyyə" imzası ilə "Azərbaycan" qəzeti 1918-ci il 3 təşrini-əvvəl (oktyabr) tarixli 5-ci sayından Bakıda nəşr olunmağa başlamışdır. Təəccüblüdür ki, teleqramda "Bismihil-kərim" sözünün əvəzinə yanlış olaraq "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim!" verilib. Qəzetin rus variantında "Bismihil-kərim" sözü "Bojey milostyu" kimi tərcümə olunmuşdur. Farik Nuri yerinə səhv olaraq "Fərrux Nuri", "15.9.34 saat 9 əvvəldə" tarixinin yerinə isə "15.09.18 saat 9-a işləmiş" yazılıbdır. Sadələşdirmə adı altında bu və ya digər üslubi xarakterli redaktə və əvəzləmələr xüsusilə tarixi sənədlər üçün qüsurludur və qəbul edilməzdir.

Qəzetin sentyabrın 15-də Bakının zəbt olunması xəbərinin "dün gecə" alındığını bildirməsi, şübhəsiz ki, onun ilk sayının 16-sında dərc edildiyini təsdiqləyən ən mötəbər arqumentdir.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Heyəti-Vükəla (Nazirlər Şurası – **A.R.**) rəisi Fətəli xan Xoyskinin cavab teleqramı özünü çox gözlətmədi. O, Azərbaycanın xilaskarına ünvanladığı minnətdarlıq məktubunda yazırdı:

"Qafqaz İslam Ordusu komandanı səadətli Nuri paşa həzrətlərinə.

Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşməndən xilas edildiyi münasibətilə millətin zati-həmiyyətpərvəranələrinizə və dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğumu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim.

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan".

Nuri paşa sentyabrın 15-də Gəncəyə göndərdiyi növbəti teleqramında Azərbaycan hökumətini Bakıya dəvət edərək yazırdı: "Gəncədə Azərbaycan Cümhuriyyəti Riyasəti-Alisinə.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin paytaxtı olan Bakı şəhərini ziyarət etmək üzrə Heyəti-Vükəlanın yarın Bakıya təşriflərinə müntəzirəm, əfəndim. 15.9.34.

Yavərani-həzrəti-şəhriyaridən Farik Nuri".

"Azərbaycan" qəzetinin verdiyi məlumata əsasən, hökumət üzvləri həqiqətən "yarın", yəni, sentyabrın 17-də qatarla Gəncədən Bakıya yola düşmüş, şəhərdə, Kişi gimnaziyasının qarşısında onları gənc vətənpərvərlərin izdihamlı nümayişi alqışlamışdı. Bakının qəh-

rəman əsgərlərimiz tərəfindən azad olunması münasibətilə keçirilən nümayişdə Fətəli xan Xoyski təbrik nitqi söyləmişdi.

Bir məqama da münasibət bildirmək yerinə düşərdi. Cümhuriyyət dövründən bəhs edən orta məktəb dərsləklərinin əksəriyyətində Azərbaycan hökumətinin 1918-ci ildə Gəncədən Bakıya köçməsi tarixi sentyabrın 17-si göstərilmişdir. Məlum olduğu kimi, Nuri paşanın hökumət üzvlərini Bakını ziyarətə dəvət etməsi hələ hökumətin paytaxta köçməsi demək deyildi. "Azərbaycan" qəzeti (rus dilində) özünün 19 sentyabr tarixli 2-ci sayında bu məsələyə aydınlıq gətirərək yazırdı: "Hökumət idarələri hələlik Gəncədə fəaliyyət göstərir. Bu günlərdə hökumət ilk imkan düşən kimi mərkəzi idarələri Bakıya köçürəcəkdir".

"Azərbaycan"ın Gəncədə sonuncu – 4-cü sayı sentyabrın 25-də işıq üzü görüb. Qəzetin rus variantında "Gəncə, 25 sentyabr 1918" sərlovhəli imzasız məqalədə Azərbaycan hökumətinin 3 aylıq fəaliyyətdən sonra bu gün Gəncəni tərk etdiyi, öz paytaxtına köçdüyü, Gəncənin Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində parlaq səhifələr açdığı xüsusi qeyd edilmişdir. Bu faktın özü yaxın tariximizin ziddiyyətli bir məqamının dəqiqləşdirilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qəzetin fəaliyyətinin Gəncə dövrü yığcam və məzmunlu 10 təqvim günündən ibarət olsa da, burada həftədə iki, cəmi isə dörd sayı işıq üzü görən, mütəxəssis, kağız və şrift qıtlığı ilə üzləşən "Azərbaycan" mətbuat tariximizin qürurlandırıcı, şərəfli səhifələrini təşkil edir. İlk saylarının materiallarında imzalar olmasa da, qəzetin hazırlanmasında, araya-ərsəyə gətirilməsində, çətinliklərin dəf edilməsində Üzeyir bəy və Ceyhun bəy Hacıbəyli qardaşlarının, Şəfi bəy Rüstəmbəylinin, yerli ziyalıların xidmətləri danılmazdır.

Redaksiya Gəncədə Bulatov küçəsindəki 26 saylı evdə yerləşirdi. Qəzetin ilk sayı hər biri iki səhifədən ibarət olmaqla Azərbaycan və rus dillərində A-2 formatda çıxmışdır. Demək olar ki, rus variantı xırda istisnalarla Azərbaycan nüsxəsinin tərcüməsidir. "Azərbaycan"ın 2-ci sayı sentyabrın 19-da, cümə axşamı, 3-cü sayı isə sentyabrın 22-də, bazar günü rus dilində dərc olunmuşdur (təəssüf ki, bu nömrələrin Azərbaycan variantına təsadüf etmədik). Qəzetin sentyabrın 25-də, çərşənbə günü Gəncədə çıxan sonuncu sayı qarışıq səhifələrdən ibarətdir. Belə ki, ilk dəfə dörd səhifə ilə oxucularının görüşünə gələn qəzetin 4-cü sayının üç səhifəsi rus, bir səhifəsi isə Azərbaycan türkcəsindədir.

Qəzetdə çap olunan materialların mövzusunun nəzərdən keçirdikdə Qafqaz İslam Ordusunun Bakı şəhərini azad etməsi və onunla bağlı informasiyaların, təbii ki, prioritet mövqedə dayandığı müşahidə olunur. "Azərbaycan"ın Gəncə şəhərində çıxan bütün saylarında bu mövzu layiqincə işıqlandırılmışdır. Qəzetin birinci sayının sonuncu səhifəsində "Bakının süqutu" sərlovhəsi ilə gedən informasiyalar arasında əsir alınan düşmən əsgərlərinin sayı haqqında məlumatlar, şübhəsiz ki, qələbə əhvali-ruhiyyəsinin təsiri altında şişirdilmiş, oxucuların ovqatına hesablanmış məlumatdır. Xəbərdə deyilir: "Son xəbərlərə görə, Bakıda türklər tərəfindən 30 minədək müsəlləh (silahlı – **A.R.**) düşmən əsgərləri əsir alınmışdır. Alınan qənimətlərin ədədi hədsizdir. Şəhərdə sakitlik hökm-fəradır".

Qəzetin sentyabrın 19-da rus dilində çıxan 2-ci sayında "Bakının alınması" başlıqlı yazısında isə redaksiyanın Bakıdan aldığı məlumata görə, 8000 nəfər ingilis əsgərinin əsir alındığı, "Ərdəhan" gəmisi istisna olunmaqla, bütün hərbi və ticarət gəmilərinin saxlanıldığı bildirilirdi. Əlbəttə, əsirlər barədə informasiyalar yoxlanılmamış xəbərlərdən qaynaqlansa da, sakitlik haqqında məlumat gerçəkliyə söykənirdi.

Şəhərdə asayişin, əmin-amanlığın bərqərar olması dövrün, zamanın zəruri tələbi, Qafqaz İslam Ordusunun növbəti böyük qələbəsi idi. Parlaq zəfər qarşısında bəzi milli azlıq-

ların yersiz və əsassız iddiaları ikinci plana keçmişdi. Azərbaycanlıların mart soyqırımını ərəfəsində mənfur niyyətlərindən və qəddar hərəkətlərindən əl çəkməyən erməni millətciləri 15 sentyabr qələbəsini özlərinin tarixi ənənələrinə dayanan ikiüzlü və yaltaq bir siyasətlə qarşıladılar. "Azərbaycan" qəzetinin 19 sentyabr tarixli 2-ci sayında qeyd olunduğu kimi, şəhər ermənilərinin arximandriti (baş monarxi – A.R.) Levonun başçılığı, İ.N.Xocayevin və Q.M.Şahnazarovun iştirakı ilə 6 nəfərlik nümayəndə heyəti 15 sentyabr Bakının alınması münasibətilə Fətəli xan Xoyskini və onun müavini Nuri paşanı təbrik etmişdi. Arximandritin türkləri təbrik etməsi, nə qədər qəribə səslənsə də, təəccüblü görünürdü. Çünki onların şəraitə uyğun əqidələrini və simalarını dəyişmələri mürəkkəb məqamlarda özünü həmişə büruzə verirdi.

"Azərbaycan" qəzetinin Gəncədə sonuncu dəfə çıxan 25 sentyabr tarixli 4-cü sayında "İdarədən" verilən xəbərdə yazılırdı: "Qəzetimiz bu gündən Bakıya köçdüynə binaən hər bir sifarişat üçün bundan sonra bu ünvanı müraciət etməli: Bakı, "Azərbaycan" qəzeti idarəsinə".

Bu mətbuat orqanı özünün 4-cü sayından sonra Gəncənin Bulatov küçəsindəki idarəsindən Bakının Kolyubakinski küçəsindəki ünvanına köçərək "gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsi" səlahiyyətlərinə yiyələndi.

"Azərbaycan" qəzeti ilk saylarından yarandığı mühitin, fəaliyyət göstərdiyi dövrün tarixi salnaməsinə çevrildi, milli istiqlal məfkurəsinin intişarında, milli şüurun təkamülündə misilsiz xidmətlər göstərdi.

*Asif RÜSTƏMLİ,
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi*

“Azərbaycan” qəzetinin Bakıya köçməsi

Qafqaz İslam Ordusunun və milli hərbi hissələrimizin birgə möhtəşəm tarixi qələbəsindən sonra "Azərbaycan" qəzetinin "Heyəti-idarə"si (Redaksiya heyəti) özünün 4-cü sayında qeyd etdiyi kimi, 1918-ci il sentyabrın 25-də Nazirlər Şurası və mühüm dövlət idarələri ilə bərabər Gəncədən Bakıya köçdü. Görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi Fətəli xan Xoyskinin rəhbərlik etdiyi Heyəti-Vükəla (Nazirlər Şurası) "Metropol" mehmanxanasında (indiki AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyində – **A.R.**) "Azərbaycan" qəzetinin Heyəti-idarəsi isə həmin bina ilə üzbəüz, Kolyubakinski (indiki Nigar Rəfibəyli – **A.R.**) küçəsindəki Adamovlara məxsus yaşayış binasında yerləşdi. Qəzetin Bakıda ilk, sayca isə 5-ci nömrəsi "Heyəti-təhririyə" imzası ilə təşrini-əvvəlin (oktyabrın – **A.R.**) 3-də birinci dəfə həcmi Azərbaycan türkcəsində 4 səhifədən ibarət olmaqla işıq üzü gördü. "Azərbaycan" bu sayından özünün "gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsi" olduğunu bəyan etdi. Sərlövhəsinin altında "rəsmi dövlət qəzetəsi" sözləri yazılmasa da, "Azərbaycan" xalq cümhuriyyətimizin ilk dövlət qəzeti idi. Bu qəzet hökumət başçısının təşəbbüsü və dəstəyi ilə yaranmışdı, dövlət tərəfindən maliyyələşirdi və "Dövlət mətbəəsi"ndə gündəlik çap olunurdu. "Azərbaycan" qəzetinin Gəncə nüsxələrində olduğu kimi, Bakıda çıxan nömrələrində də xalq cümhuriyyətinin təkamül dialektikası, dövlət strukturlarının fəaliyyəti, qanun və qərarların icrası məsələləri prioritet sayılaraq geniş işıqlandırılırdı. Qəzetin 5-ci sayının birinci səhifəsində "Hökumət qərardadı", maliyyə naziri Ə.Əmircanovun "Elan"ı, Heyəti-Vükəla rəisi F.X.Xoyskinin və ticarət və sənaye naziri A.Aşurbəyovun "Azərbaycan Cümhuriyyətindən əhalinin nəzərinə" sərlövhəli 1 oktyabr 1918-ci il tarixli müraciəti dərc edilmişdi. Bu müraciətdə "Azərbaycan Cümhuriyyəti ümum Bakıdakı mədənlərdə və fabrikələrdə işləyən fəhlələr bu gündən işlərinə şüru etməyə (başlamağa – **A.R.**) dəvət" edilirdi. Bu informasiyaların özü Bakıda əmin-amanlığın mövcudluğuna, iqtisadiyyatın bərpası istiqamətində aparılan səmərəli fəaliyyətə işarə idi.

Qəzetin 5-ci sayının növbəti səhifələrində "8 zilhiccə – 15 eylül" (15 sentyabr – **A.R.**) tarixi günü ziyalılar, sənət adamları, qələm əhli tərəfindən şərh olunaraq yüksək dəyərləndirilirdi. "C.Dağıstani" imzası ilə "Tarixi gün" sərlövhəli məqaləsində Ceyhun bəy Hacıbəyli hadisəyə uzaqgörənliklə isti-isti siyasi qiymət verərək yazırdı: "8 zilhiccə – 15 eylülün bütün türk və islam aləminin ən səadətli, ən şövkətli günlərindən ibarət olacağı şübhəsizdir.

...Bismihil-kərim, düşmənlər öz maraqlarına yetmədilər, məyus oldular. Türkün qəhrəman oğulları öz istedadlarını, öz rəşadətlerini, özlərinin yaşamaq üçün ölməyə hazır olmalarını bütün aləmin gözüne çırpdılar və bununla böylə yüz illərcə başqalarının təhti-təzyiqində əzilən milyonlarca dindaş və millətdaşlarımıza böyük-böyük ümidlər bəxş etdilər".

Böyük ümidlərin gerçəkləşməsi, Şərqdə ilk demokratik qurum olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin formalaşması və dirçəlməsi istiqamətində yüzlərlə ziyalımız iqtisadi, sosial, mədəni inkişaf naminə yeni həyatın, qaynar mühitin qoynuna atıldı, çiyinlərində azad ölkənin vətəndaşı məsuliyyətini daşımaqla dövlətçiliyimizin güclənməsi prosesinə tükənməz həvəslə qoşuldu. "Azərbaycan" qəzetinin Bakıda çıxan ilk sayında H.Hamidin "Yeni həyat", N.İ. imzalı müəllifin "Azərbaycan gənclərinə", Məhəmməd Sadiqin "Bələdiyyə idarələrinin nəzər-diqqətinə", imzasız yazılmış "Bakı məsələsinə dair məqalat", "Osmanlı və Ermənistan münasibətlərinə dair", "Türkiyədəki erməni qəzetləri nə söyləyirlər" və

"Azərbaycan" qəzetinin redaksiyası bu binada yerləşmişdir (Kolyubakinski küçəsi, indiki N.Rəfibəyli küçəsi).

Bakıda çıxan ilk nömrə

başqa materiallar vətənpərvərlik ruhunda yazılmış, milli şüurun inkişafına xidmət edən yazılardır.

Bakının azad edildiyi tarixi gündə M.Ə.Rəsulzadə Avropa dövlətlərinin iştirakı ilə İstanbulda keçirilən konfransda Azərbaycan Cümhuriyyətinin nümayəndə heyətinə başçılıq edirdi. Onun Fətəli xan Xoyskiyə göndərdiyi təbrik teleqramı məlum səbəblər ucbatından ünvanına geciksə də, "Azərbaycan" qəzetinin 5-ci sayında öz əksini tapmışdı. Həmin teleqramda deyilirdi: "Paytaxtımızın istirdadından (alınmasından – **A.R.**) dolayı təhti-idareyi-alilərində bulunan hökumətimizi səmimi təbrik ilə Bakının yeni türk ellərini istixlas (xilas) üçün sarsılmaz bir qəleyi-mətin olması ümidilə bütün arkadaşlarımızla öpüşürüz.

Azərbaycan heyəti-mürəxxəsesi namına Rəsulzadə Məhəmməd Əmin".

Qəzet təbrik teleqramlarına, Bakı xəbərlərinə, teatr və musiqi afişalarına da öz səhifələrində xüsusi yer ayırmışdır.

"Azərbaycan"ın rus variantından nigaran qalan oxucuları üçün son səhifədə bir elanı da yer almışdı: "Sabiqdə Gəncədə rus dilində nəşr olunan "Azərbaycan" qəzetəsi şənbə günündən etibarən Bakıda nəşr olunmağa başlayacaqdır. Ünvan: Bakı, Kolyubakinski küçədə "Azərbaycan" idarəsi".

"Azərbaycan" qəzeti özünün 3 təşrini-əvvəl 1918-ci il tarixli 5-ci sayından 1 təşrini-sani (noyabr – **A.R.**) tarixli 28-ci nömrəsinədək Bakıdakı Kolyubakinski (indiki Nigar Rəfibəyli – **A.R.**) küçəsində fəaliyyət göstərmişdir. Redaksiyanın ünvanında təşrini-saninin (noyabr – **A.R.**) 3-ü tarixindən formal dəyişiklik baş vermişdi. Qəzetin 29-cu sayında ünvan yerində yazılırdı: "Məhəlleyi-idarə, Bakı, Voronsovski və Qubernski küçələrinin küncündə, 4 nömrəli evdə. "Azərbaycan" idarəsi".

"Voronsovski və Qubernski küçələrinin küncündə, 4 nömrəli ev" indiki İslam Səfərli ilə Nizami küçələrinin kəsişməsində yerləşən, bütöv bir məhəlləni özündə ehtiva edən, 1867-1895-ci illərdə milyonçu Montaşevin sifarişi əsasında İtaliya memarlıq üslubunu özündə yaşadan üçmərtəbəli yaşayış binasıdır. "Məhəlleyi-idarə"nin cənub pəncərələri Parapet (indiki Fəvvarələr – **A.R.**) bağına açılır və binanın güney səmti Kolyubakinski (indiki Nigar Rəfibəyli – **A.R.**) küçəsində yerləşir. "Azərbaycan" qəzeti idarəsinin quzey səmti isə Kolyubakinskiyə paralel Qubernski (indiki Nizami) küçəsinə baxır. Redaksiyanın binası şərqdən kilsə, qərbdən isə Voronsovski (indiki İslam Səfərli – **A.R.**) küçəsi ilə əhatə olunmuşdur. Qəzetin redaksiyasına giriş noyabrın 3-dək Kolyubakinski istiqamətindən, bu tarixdən sonra isə "Voronsovski və Qubernski küçələrinin küncündən" həyata keçirilmişdi.

"Azərbaycan" qəzeti Bakıda fəaliyyətə başladığı gündən əməkdaşlarının sayını artırmış, istedadlı gəncləri işə qəbul etmişdi. "Azərbaycan"çıların arasında fəallığı və istedadı ilə diqqəti cəlb edən gənclərdən biri də Cəfər Cabbarlı idi. O, redaksiyada tərcüməçi işləyir, hökumətin qərarlarını, rəsmi xəbərləri Azərbaycan dilindən ruscaya, ruscadan isə Azərbaycan dilinə çevirirdi. "Azərbaycan" qəzetinin (rus dilində) 26 noyabr 1918-ci il tarixli sayında onun çap etdirdiyi "Parapetdən Şamaxı yoluna qədər" adlı felyetonunda redaksiya əməkdaşlarının düşdüyü ekstremal şəraitlə yanaşı, dövlət məmurlarının, nazirlərin as-tagəlliyi, sosial problemlərə soyuq, biganə münasibətləri gülüş hədəfinə, qınaq mərkəzinə çevrilmişdi.

"Azərbaycan" qəzeti mətbuat tariximizdə ilk rəsmi dövlət qəzeti olmaqla yanaşı, azad sözün, sərbəst düşüncənin, fikir plüralizminin tribunası idi. Dövlətçiliyə və qanunlara sədaqət nümayiş etdirməklə müstəqil mətbuat orqanı imici qazandı. Qəzetin Bakıdakı fəaliyyətinin ilk gününü milli-demokratik mətbuatımızın intibah mərhələsinin başlanğıcı da

adlandırmaq olar. "Azərbaycan" qəzeti operativliyi, obyektivliyi, peşəkarlığı, qərəzsizliyi ilə cümhuriyyət dövrünün jurnalistika universitetinə çevrildi. Bu gün 90 illik yubileyini qeyd etdiyimiz "Azərbaycan" qəzeti mübaliğəsiz və istisnasız olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ensiklopediyasıdır.

*Asif RÜSTƏMLİ,
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi*

“Azərbaycan” belə bir dövrdə dünyaya gəldi

1918-ci ildə Nuru paşanın komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycana gəlişi, yerli gənclərin həvəslə ordu hissələrinə yazılması və Osmanlı dövlətinin çox ağır vəziyyətdə olan dost və qardaş Azərbaycana növbəti hərbi yardımı Bakıdakı Xalq Komissarları Sovetini təşvişə salır, onları adekvat addımlar atmağa sövq edirdi. Bu işdə xüsusi canfəşanlıq göstərən bolşevik-daşnak birləşmələrinin rəhbəri Şaumyan Bakıda cəm olan Erməni Milli Şurasının 4-5 min nəfərlik qüvvəsini Qırmızı ordu ilə birləşdirdi. O bu barədə yazırdı ki, türk ordusuna qarşı hücum əməliyyatında iştirak etmək üçün Kürdəmirə göndərdiyi qüvvələrin sayı 13 min nəfərdən çoxdur. Bütövlükdə isə Qırmızı ordunun sayı 18 minə çatırdı ki, bunun da 60-70 faizdən çoxunu ermənilər təşkil edirdi. Bu ara Osmanlının Qafqazlara gəlişindən təlaşlanan Rusiya Qırmızı ordunun Bakıda möhkəmlənməsi üçün aradı-arası kəsilmədən hərbi qüvvə və texnika göndərirdi. Bolşevik qəzetləri isə "Moskvadan Bakıya yardım" başlıqlı məqalələr dərc edirdi.

1918-ci ilin iyununda Qafqaz İslam Ordusu Gümrü və Qazax yolu ilə Gəncəyə doğru hərəkət edərkən bolşevik-daşnak birləşmələri Sığırılı stansiyasında müdafiə xəttində dayanan Müsəlman Milli Korpusu üzərinə hücumla keçdi və heç bir müqavimətə rast gəlmədən stansiyanı işğal etdi. Ardınca Kürdəmir də işğal olundu. Bu ara Qafqaz İslam Ordusu cəbhəsində uğursuzluqlar davam edir, texnika və canlı qüvvə itirilirdi. Ordunun qərargah rəisi podkolkovnik Nazim bəy bu barədə hazırladığı raportda yazırdı: "Uğursuz hərbi əməliyyatlara ordudakı rus və gürcülərin fərariliyinin böyük təsiri olmuşdur. Müsəlman-türk Azərbaycan Cümhuriyyətinin müdafiəsi nəhayət öz ünsürünə, öz əsl övladlarına aid olan azərbaycanlı-türk qanını sevgili milləti və məmləkəti üçün axıda bilər. Yoxsa gürcülər və ruslar vəziyyətin ciddiliyini və təhlükəsini gördükdə dərhal aradan çıxmaq yolunu tuturlar". Buna görə də ordu yenidən komplektləşdirilən zaman qeyri millətdən olan zabit və əsgərlər tərxis olundular.

Komandan Nuru paşa isə özünü itirmədi. O, hərbdə uğur qazanmaq üçün bütün imkanları ümumiləşdirərək döyüş hazırlığına əmr verdi. Hücum iyunun 28-nə planlaşdırıldı. Havanın isti keçməsinə, susuzluğa və hərbdəki əyər-əskikliyə baxmayaraq, Qafqaz İslam Ordusu Qaraməryəmin qərb hissəsinə nəzarəti ələ keçirdi. Qırmızı ordu hissələri Göyçayda da tab gətirə bilmədi və geri çəkildi. Bolşevik mətbuatı nalə çəkərək təcili əsgər lazım olduğu barədə elanlar dərc etməyə başladı. Bakı Xalq Komissarları Soveti gənclərin təcili orduya səfərbərliyini elan etdi. Lakin keçirilən bütün inzibati tədbirlər heç bir nəticə vermədi. Cəbhədə təşəbbüsü yenidən ələ almaq üçün Bakı Soveti bu dəfə Zaqafqaziya xalqlarına müraciət edərək onları türk ordusuna qarşı mübarizəyə səsləyir, ümidini Biçeraxovun dəstəsinə bağlayırdı. Təbliğət apararaq Qafqaz İslam Ordusunu, döyüşçülərini, eyni zamanda Azərbaycan Milli Ordusunun əsgərlərini pantürkist adlandırır, "Almaniyanın və Türkiyənin əlaltıları" deyərək alçaldırdılar. Lakin Bakı müsəlmanları belə təbliğata uymurdular. Nəhayət, Biçeraxov 1500 nəfərlik dəstəsi, 5 ingilis zabiti və 4 zirehli avtomobili ilə döyüş zonasına gəldi. Döyüş bölgəsindən geri dönməyən bolşevik Petrov mətbuatda bu barədə yazırdı: "Mənə cəbhədə olan ağır vəziyyəti təsvir etmək olduqca çətindir. Orada olanları izah edənlər boş, mənasız danışır. İkinci Bakı stansiyasından artıq atəş başlayır. Sanki biz cəbhəyə yox, toya gedirdik. Hacıqabula çatanda gördük ki, burada hərbi dəstə formalaşır. Oradan Kürdəmirə dək döyüşsüz getdik. Yolda su yox idi, ərzaq çatışmırdı, əlimizə nə gəlirdi yeyirdik. Altı nəfər buna görə öldü".

1918-ci il iyul ayının ortalarında Göyçay, Ağsu, Salyan və Kürdəmir bolşeviklərdən təmizləndi, milli-hərbi hissələrimizlə Bakı arasında 80-90 kilometr məsafə qalmışdı. Bakının azadlığı isə Şamaxının qurtuluşundan keçirdi.

Rəşadətli türk generalı Nuru paşa özünü və gücünü yenidən topladı. İyulun 19-da başlanan hücumu davam gətirməyən Qırmızı ordu hissələri Şamaxıdan da geri çəkilməyə başladı. Bolşeviklərin məğlubiyyətinin səbəblərini düşünməyə macal tapmayan Stalin iyulun 21-də Saritsından Leninə teleqram göndərərək Bakıdakı vəziyyəti ağır anladır: "Bakıda Şaumyandan alınan məlumatlara görə, sovetdəki eser və daşnaklar ingilisləri Bakıya çağırmağı tələb edirlər. İngilis, fransız agentləri tərəfindən təşviq edilən ordunun və donanmanın bir hissəsi də bunu tələb edir. Şaumyan məndən hökumətin fikri barədə məlumat verməyi tələb edir". Biçeraxova olan ümidlər özünü doğrultmadı. Bolşeviklərin uğursuzluğu haqqında yazılara milli mətbuatımızın səhifələrində də rast gəlmək olurdu: "Onlar öz planlarında səhv edirdilər. Tarixin inkişaf prosesini dayandırmaq olmaz. Xalqların öz müqəddəratını təyin etməsi haqqı tanınmış müsəlmanlar üçün də olmalıydı. Siyasətbazların bütün əsassız iddiaları Türkiyə və Azərbaycanın qəhrəman oğulları tərəfindən puç edildi". Daşnakların nəzarətində olan "Naşa znamya" qəzeti 25 iyul tarixli sayında yazırdı ki, müsəlman komissarlar türk ordusunun gəlişini gözləyirlərmiş: "Müsəlman əksinqilabçıları və burjua nümayəndələri bağlarda sovet hakimiyyətinin taleyini müzakirə edirlər. Verilən məlumatlara görə, Məşədi Əzizbəyov yeni hakimiyyət karyerası üzərində düşünür. O, vəzifə alacaqların siyahısında birincidir".

İyulun 30-da Bakıya doğru hərəkət edən milli qüvvələrimiz Alabatan məntəqəsinin cənubunda bolşeviklərin bir piyada taboru və 200 nəfərlik süvarisi ilə rastlaşdı. İntensiv hücumu başlayan türk ordusu çox keçmədən bolşevik qüvvələrinin mövqelərini ələ keçirdi. Pərən-pərən düşən Qırmızı ordunun əsgərləri dağılışaraq Sumqayıta və Bakıya getdilər. Cəbhədəki uğursuzluqları görən erməni terrorçu daşnakları Avetisov, Qazarov, Amazasp çıxış yolu kimi Qafqaz İslam Ordusu ilə danışıqlara razı oldular.

Bakı ətrafında həlledici döyüşə az qalmışdı. 1918-ci il avqustun 13-də 107-ci Qafqaz türk alayı Azərbaycana gəlir. Alayın tərkibində 1200 nəfərlik canlı qüvvə və 12 pulemyot var idi. Bununla bərabər qərara alındı ki, 15-ci türk diviziyası da Azərbaycana göndərsin. Türkiyənin Şərq Orduları qrup komandanı Xəlil paşa da Azərbaycana gəlməli idi. Bütün bunlar yerbəyer olandan sonra qələbə hücumu sentyabrın 11-nə planlaşdırıldı. Bakının azad olunması isə sentyabrın 14-ü gecə saat 2.00-da gerçəkləşdi. Üzlər güldü, generallar əsgər və zabitlərin alınlarından öpdülər. Türk və Azərbaycan generalları paytaxta böyük bir şərəf və şanla daxil oldular.

Dünya mətbuatının bu zəfərə fərqli münasibəti

Bu "dəhşətə" Rusiya heç cür tab gətirmirdi. Xarici işlər naziri Çiçerin sentyabrın 20-də nota verərək "tatar quldur dəstələrinin köməyi ilə" türk qoşunlarının Bakını azad etməsini sovet Rusiyasının ərazisinə təcavüz kimi qiymətləndirirdi. Nota "İzvestiya" qəzetinin 21 sentyabr tarixli sayında dərc olundu. Almanyanın "Folliner beobaxterin" qəzeti yazırdı: "1918-ci il sentyabrın 15-i Azərbaycan tarixi üçün son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. O zaman Avropada Azərbaycan Cümhuriyyətinə kömək etmək və ona yaşamaq imkanı verilməsinin zəruriliyi barəsində səslər eşidilməkdə idi. Fəqət bu da Azərbaycana Bakısız bir Azərbaycan vermək barəsində idi. Belə bir düşüncə başsız kukla oyununa bənzədiyi kimi, Bakısız Azərbaycan da imkan xaricində bir şeydir. Azərbaycanın enməsi və yüksəlməsi Bakının taleyi ilə bağlıdır". Almanyanın "Norddoycə algemenyune çaytunq" və "Almaniya" adlı qəzetlərində Bakının Azərbaycan və türk qoşunları tərəfindən azad

Qafqaz İslam Ordusunun əsgər və zabidləri. Bakı 1918-ci il

Qafqaz İslam Ordusunun azərbaycanlı zabidləri

olunması barədə tam məmnunluq tonundakı yazılar Rusiyanın bu ölkədəki səfirinin etirazına səbəb oldu. Buna açıq olaraq Rusiya mətbuatında səslənirdi ki, Bakının işğalında Almanıyanın da rolu olmuşdur. Almanıya da öz növbəsində bu tipli yazılara etirazını bildirdi.

"Pravda" qəzeti 1 oktyabr tarixli 200-cü sayında gürcü mənşeviklərinin türklərin Azərbaycana gəlişini yüksək səslə, böyük əhvali-ruhiyyə ilə qarşıladığını yazırdı. Məqalədə göstərilirdi ki, türk ordusu Bakıya yaxınlaşarkən Gürcüstanın hərbi naziri Georqadze ziyafətdə çıxışında türklərə uğurlar arzulamışdı. "Tiflisskiy listok" qəzeti 18 noyabr 1918-ci il 198-ci sayında Fətəli xan Xoyskinin Bakının azad olunmasındakı hərbi rəşadətinə görə Nuru paşaya minnətdarlığını dərc etmişdi. Başqa bir gürcü qəzeti – "Kavkazskoe slovo" isə yazırdı: "Türk ordusu böyük itki hesabına uğur əldə edib".

Türkiyənin "Yeni gün" qəzeti Berlindəki müxbirinin teleqramını dərc edir. Müxbirin məlumatına görə, ingilislərin ruslara və ermənilərə kömək məqsədilə Bakıya qoşun göndərəcələri və tələsik geri çəkilmələri böyük uğursuzluq kimi dəyərləndirilməlidir. İngilislərin uğursuzluqlarının Bakıdakı rusların ləngliyi və biganəliyi, digər tərəfdən isə ermənilərin qorxaqlığı və satqınlığı ilə izah edildiyi də bu məqalədə əks olunmuşdu. Digər ingilis mətbu orqanı İngiltərənin Bakıdakı məğlubiyyətini beləcə şərh edirdi: "Kifayət qədər qüvvə olmadan yalnız ingilis nüfuzunu aşağı salan bir işə girişmək lazım deyildi". General Moris bununla əlaqədar daha kəskin və ittihamedici fikir söyləyib: "Yüngülbeyin fərqlidəyənlərə izn vermək ingilis ləyaqətinə sığmır. Ümid etmək lazımdır ki, Bakı yürüşü İngiltərə hökumətinə gələcək üçün yaxşı dərs olacaqdır".

Qardaş Türkiyə mətbuatının bu qələbəyə yanaşması çox fərqli idi. "Yeni məcmuə" qəzetinin 4 aprel 1918-ci il sayında böyük türk oğlu Ziya Göyalp yazırdı: "Türklərin ümumi vətəni olan Turan tarixdə üç dəfə türklərin və üç dəfə əcnəbi hakimiyyətlərin təsir dairəsində olmuşdur. Çarlığın çöküşü ilə bölgə türklərin öz hakimiyyətlərini bərpa edəcəyi anlamını verir. Əvət, bu gün Rusiyadakı türk qardaşlarımız əbədi istiqlal qazanacaqlar". "Təfsiri-əfkar" qəzetinin 6 iyun 1918-ci il sayında deyilir: "Türkiyənin yeganə arzusu öz qardaşları ilə, Qafqaz türkləri ilə birləşmək və uzun əsirlik əsarətindən xilas etməkdir". "Yeni gün" qəzeti 17 sentyabr tarixli sayında eyni din və eyni qana sahib olduğu qardaşlarını təbrik edirdi: "Bəlli olduğuna görə, axır vaxtlar Azərbaycanın paytaxtı olan Bakı kiçik bolşevik dəstələrinin, erməni avantüristlərinin əlində idi ki, azərbaycanlıların hərbi qüvvələri sıxışdırıb çıxardı".

Azərbaycanın milli mətbuat orqanları isə dünya mətbuatının fərqli münasibətinə səbirlə yanaşır, cümhuriyyətin müstəqilliyinin qorunub saxlanması üçün bütün imkanlardan yaxşı mənada istifadə etmək istəyirdi: "Azərbaycan fərqli bir şəraitdədir. Bizim fiziki mövcudluğumuzu qorumaq üçün gəlmiş Osmanlı qoşunları eyni zamanda birbaşa bu vəzifələri ilə yanaşı Azərbaycan Milli Ordusunu təşkil etmək məqsədini də yerinə yetirməyə başladılar".

Bakının işğaldan azad olunması ilə eyni gündə işıq üzü görən cümhuriyyətin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti tariximizə yazılmış bu qələbəni ayrıca bir şəərəflə, qürurla öyür, Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşanı fəteh adlandırır.

*Rəsmiyyə RZALI,
"Azərbaycan"*

Taleyimizin aynası

1918-ci ilin qanlı-qadalı hadisələri, mart-aprel soyqırımları, erməni-daşnak və bolşevik vəhşilikləri, aclıq, kasıblıq və sairin tüğyan etdiyi bir vaxtda Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri 15 sentyabr saat 9.00-da Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən işğaldan azad edildi. Elə həmin gün, yəni 1918-ci il sentyabrın 15-də Gəncədə nəşr olunan "Azərbaycan" qəzetinin birinci sayında deyilirdi: "Qafqaz İslam Ordusu komandanı səadətli Nuru paşa həzrətlərinə. Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşməndən xilas ediyi münasibətilə millətin zati-həmiyyətərpərvəranələrinizə və dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğumu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim. Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan" ("Azərbaycan" qəzeti, Gəncə, 15 sentyabr 1918-ci il). Lakin Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsinin elanı, doğma Bakını azad edərək paytaxta çevirməsi yadelli təcavüzkar qüvvələr tərəfindən düşmənçiliklə qarşılandı. Azərbaycana qarşı soyuq müharibə – informasiya müharibəsi davam etdirildi. Azərbaycanın azadlığına dünyanın münasibəti müxtəlif idi və bu, həmin dövrün mətbuatında öz əksini tapırdı.

"Tiflisdə çıxan esərlərin "Trudovoye znamya" və sosial-demokratların "Borba" qəzetləri Bakının alınmasını "bəd xəbər", erməni burjuaziyasının qəzeti olan "Kavkazskoe slovo" "Biz gözlədiyimiz ən dəhşətli hadisə baş verdi" kimi qiymətləndirirdilər. Bir müddətdən sonra Azərbaycan hökumətinin təkidi ilə Gürcüstan hökuməti esərlərin "Trudovoye znamya" qəzetini Azərbaycan hökumətinə qarşı əsassız ittihamlar irəli sürdüyünə görə bağladı. Tiflis Duması daşnakların təşəbbüsü ilə Bakı alınarkən guya yol verilmiş qırğınları pisləyən sərt qətnamə qəbul etdi. Gürcüstan parlamentinin üzvü D.Topuridze bu qərara aydınlıq gətirərək yazırdı ki, bu qətnamə daşnakların təşəbbüsü ilə müzakirəyə çıxarılmışdır. Qətnamə qəbul olundusa da, daşnaklara 1918-ci ildə onların Bakıda törətdikləri vəhşiliklər xatırladılmışdır. Hətta bəzi çıxış edənlər demişdi ki, bu hadisələr mart hadisələrinə məntiqi cavabdır" (Həsən Həsənov (Əzizoglu). 1918-ci il sentyabr-oktyabr Bakı hadisələri: "Ədəbiyyat qəzeti", 16 sentyabr 2005-ci il).

Belə bir vaxtda informasiya işinin təşkili, daxili və xarici siyasətdə doğru, düzgün olanın dünyaya çatdırılması mühüm tarixi vəzifə idi. "Azərbaycan" qəzeti həmin tarixi dövrün məhsuludur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına paralel olaraq bir sıra milli təsisat və təşkilatlar meydana gəldi və onlar xalqın özünüidarəsinə xidmət mexanizmi kimi mühüm tarixi rol oynadılar. "Azərbaycan" qəzeti və digər mətbuat orqanları həmin illərin tarixi salnaməsi, milli yaddaş bütövlüyümüzü qoruyan ən etibarlı mənbələr kimi indi son dərəcə qiymətlidir. Ümumiyyətlə, "1918-1920-ci illər mətbuatını ideya istiqaməti baxımından təxminən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideyalarını təbliğ edən milli mətbuat;
- Milli hökumətlə müxalifətdə olan bolşevik ideyalı mətbuat;
- Azərbaycan bolşevik mətbuatı ilə müxalifətdə olan menşevik-eser mətbuatı;
- Azərbaycanı ərazi cəhətdən parçalayıb Ermənistanla calamaq uğrunda mübarizə aparan erməni-daşnak mətbuatı;

– özünü bitərəf adlandıran, heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan informatik qəzet və jurnallar" (*İslam Ağayev. Cari ədəbi proses; mətbuat, publisistika, poeziya, nəşr, dramaturgiya və tənqid. "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti" kitabında. Bakı, "Elm" nəşriyyatı. 1998, səh.198*).

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda jurnalistikanın ictimai fikir institutuna çevrilməsi nəticəsində ölkədə intibah hərəkatı gücləndi və bir sıra fəaliyyət sahələrində reformaların – islahatların həyata keçirilməsinə başlandı. Yaranan şəraitdən səmərəli şəkildə istifadə edən Azərbaycan ziyalıları müstəqil dövlət, bütöv vətən, intellektual şəxsiyyət uğrunda fəal mübarizəyə qoşuldular. Bu işi dövrü mətbuatın köməyi ilə gerçəkləşdirən ədib, şair, ictimai xadim və jurnalistlər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloji əsaslarını formalaşdıraraq, "türkcülük, islamçılıq, müasirlik" prinsiplərinə söykənərək azərbaycançılıq düşüncəsini cəmiyyətin şüuruna tətbiq edə bildilər.

1918-1920-ci illərdə 23 ay müddətində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Bakı Dövlət Universiteti təsis edildi, Milli Şura, parlament, Milli ordu və s. yaradıldı. Dövrün ən diqqətəlayiq hadisələrindən biri isə jurnalistikanın "dördüncü hakimiyyət" rolunda çıxış etməsi, yəni ictimai şüuru və sosial mühiti tənzimləmə gücünə malik olması idi. Həmin illərdə "Azərbaycan", "Bəsirət", "Açıq söz", "Hürriyyət", "İstiqlal", "Zəhmət sədasi", "Azərbaycan füqərası", "İskra", "Müsəlmanlıq", "İttihad", "Gənclər yurdu", "Millət" kimi qəzetlərin, "Məktəb", "Qurtuluş yolu", "Şeypur", "Zənbur", "Əfkarı-mütəəllimin", "Övraqi-nəfisə", "El", "Türk sözü" kimi jurnalların nəşri, müxtəlif nəşriyyat və mətbəələrin fəaliyyəti müxtəlif yönlü mətbuat və jurnalistikanın inkişafına geniş meydan açdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Azərbaycan jurnalistikasının inkişafı üçün hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində mühüm işlər görmüşdür. Bunu mətbuatla bağlı parlamentdə gedən gərgin və uzun sürən müzakirə və mübahisələri tam reallığı ilə əks etdirən parlament materiallarından da görmək mümkündür. Mətbuata dair verilən əmr və göstərişlərin, qanun və qərarların geniş məsələlərə toxunması aparılan işin ciddiliyindən xəbər verir. Bu sənədlər arasında özünün siyasi-hüquqi və sosial-mədəni əhəmiyyətinə görə xüsusi diqqət çəkən "Mətbuat haqqında Nizamnamə"dir. "Mətbuat haqqında Nizamnamə" 1919-cu il oktyabr ayının 30-da parlament iclasında qəbul edilmişdir. Nizamnamə 2 hissədən (birinci hissə 20 bənd, ikinci hissə isə 3 bənd) ibarətdir. Mətbuat Nizamnaməsinin mətni "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin əxbarı"nda nəşr olunmuşdur.

1919-cu il oktyabrın 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti tərəfindən qəbul edilmiş "Mətbuat haqqında Nizamnamə" ölkədə kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətini tənzimləyən ilk qanunverici akt olmuşdur.

Zəngin tarixi, müxtəlif yönlü ideya axtarışları, mütəfəkkir şəxsiyyətləri, çoxsaylı nümunələri və problemləri ilə Azərbaycan ictimai-mədəni həyatında əhəmiyyətli yer tutan milli mətbuatımızın formalaşması, çağdaş səviyyəyə yüksəlməsi o qədər də asan olmayıb. Bir sıra xalqlarla müqayisədə Azərbaycan mətbuatı və jurnalistikasının tarixi müddəti fərqlənsə də, az olsa da, ümumxalq işinin uğurla nəticələnməsində onun müstəsna xidmətləri olub. Lakin dövrü mətbuat və peşəkar jurnalistika Azərbaycanda yarandığı gündən senzura ilə rastlaşıb, onun hər bir işi, ideya-fikir axtarışları təqib olunub, siyasi təqiblərə məruz qalıb. 1837-ci il dekabrın 23-də Rusiya çarının imzaladığı "Tiflisdə yerli dillərdə çap olunan kitabların nəzərdən keçirilməsini Gürcüstan ölkəsi, Qafqaz və Zaqafqaziya vilayətlərinin baş hakiminə tabe etmək haqqında" fərmandan tutmuş Azərbaycan Xalq Cümhu-

riyyətinin 30 oktyabr 1919-cu il tarixli parlaman iclasında qəbul edilmiş Mətbuat Nizamnaməsinədək Azərbaycanda nəşriyyat və mətbuat haqqında senzura qanunçuluğu daim qüvvədə olmuş, milli jurnalistikanın inkişafına müxtəlif maneələr törətmişdir. Bu, hər şeydən əvvəl, Azərbaycan milli mətbuat sisteminin yaradılmasında, azad söz və müstəqillik axtarışlarında özünü göstərmişdir...

AXC Parlamenti tərəfindən qəbul edilən, "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbəri"nda (27 kanuni-əvvəl 1919; 27 dekabr 1919, №25) tam mətni nəşr edilən "Mətbuat haqqında Nizamnamə" (bu sənədi ilk dəfə professor Şirməmməd Hüseynov ərəb qrafikalı əlifbadan transliterasiya edib) mühüm rəsmi sənəd olmaqla mətbuata dair normativ aktları müəyyənləşdirir, mətbuat mühitindəki xaosun aradan qaldırılmasını, məsuliyyətsiz çıxışların qarşısının alınmasını məqsəd bilirdi. Nizamnamə iki hissədən və 23 bənddən ibarət idi. Onun birinci hissəsi 20, ikinci hissəsi isə 3 bənddən ibarət idi. Onu parlaman rəisi adından (rəis Ə.Topçubaşov xaricdə idi) baş müavin Həsən bəy Ağayev, katib Əhməd Cövdət, idarə rəisi Vəkilov imzalamışlar.

Nizamnamənin birinci bəndində mətbuat azadlığı bəyan edilir, "hökumət tərəfindən heç bir vəsiqə (icazə) istənilməyəcəyi" bildirilirdi. İkinci bənddə "ancaq məhkəmə təriqi ilə təhti-məsuliyyətə alına bilmə" diqqətə çatdırılır. Üçüncü bənddə isə "Baş hökumət idarəsi nəzdində olacaq mətbuat işləri baş müfəttişinə" idarə və ümumi nəzarət işləri həvalə olunurdu.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda söz və mətbuat azadlığını əsas məqsəd bilən bu nizamnamə parlamentdə ciddi müzakirələrdən, mübahisələrdən sonra qəbul edilmiş, "azad mətbuatla anarxiya mətbuatının arasındakı fərqləri" (M.Ə.Rəsulzadə) müəyyənləşdirmişdi. Parlamentin 23 oktyabr 1919-cu il tarixli iclasında Şəfi bəy Rüstəmbəyli nizamnamə layihəsini təqdim etdikdən sonra o dövrdə müxalifət olan və aktiv siyasi fəaliyyətlə məşğul olan "Hümmət", Sosialist fraksiyası və "Əhrar" partiyasının nümayəndələri müzakirələrdə çıxış ediblər. Parlamentin Həsən bəy Ağayevin sədrliyi ilə keçən iclaslarında Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Səməd Ağamalıoğlu, M.V.Əxicanov, İbrahim Əbilov, Nəsim bəy Yusifbəyli, Əliheydər Qarayev, Əhməd Pepinov, A.Kazımzadə, V.A.Baqradze, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Q.K.Saniyev və başqaları polemik ruhda çıxışlar ediblər. İstər həmin çıxışlarda, istərsə də dövrü mətbuatın, o cümlədən "Azərbaycan" və "İstiqlal" qəzetlərinin açdığı müzakirələrdə müəyyən fikir ayrılıqlarına baxmayaraq, nizamnamə mətbuat işinin nizamlanması, jurnalistikanın inkişafı, söz, fikir və informasiya azadlığının təmin olunması baxımından yüksək qiymətləndirilirdi. Doğrudur, 3-cü bənd ikinci oxunuşda ciddi etirazla qarşılır, hətta sosialistlər protest edərək iclas salonunu nümayişkarənə şəkildə tərk edirlər, buna baxmayaraq, digər bəndləri (o cümlədən 14-cü bəndi) də gərgin müzakirələrdən sonra qəbul edirlər. Müzakirələrdə diqqətçəkən məqamlar var idi. Misal üçün, nizamnamə layihəsi üzrə məruzəçi Ş.Rüstəmbəyli bildirirdi ki, Avropada ictimai-siyasi hərəkatın tarixi də təsdiq edir ki, azadlıq qeyri-məhdud səviyyədə ola bilməz, mətbuat və söz azadlığı mütləq şəkildə qəbul olunanda hər bir vətəndaş ondan istədiyi kimi istifadə edəcək. Məhz belə halda ölkənin siyasi cəhətdən dağılması üçün şərait yaranır. Rusiya inqilabı buna misal ola bilər. O göstərirdi ki, insan fəaliyyətinin hər bir sahəsi kimi, mətbuat da qanuna tabe olmalıdır.

AXC dövrü jurnalistikası ideya-siyasi mövqeyinə görə iki başlıca istiqaməti özündə əks etdirirdi. Buraya demokratik qüvvələr və Azərbaycanın müstəqilliyi əleyhinə olan qüvvələr aid idi.

Milli demokratik mətbuatda siyasi publisistikaya geniş yer verilirdi. AXC milli demokratik mətbuatının siyasi problemləri ilə bağlı aktiv çıxış edən müəlliflər içərisində M.Ə.Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyli, C.Hacıbəyli, M.Hadi, F.Ağzadə, A.Ziyadxanov, M.Məmmədşad, M.Axundov, Ş.Əfəndizadə, B.Seyidzadə, Y.Çəmənşəminli, Ə.Müznib, Şeyxülislam Axund Ağzadə və başqaları, bolşevik mətbuatında isə bu məsələyə müxalif mövqedən yanaşanlar içərisində M.S.Ordubadı, Ə.Qarayev, S.Pişəvəri, R.Axundov, D.Bünyadzadə, M.Quliyev, S.Əfəndiyev və başqaları idi.

AXC dövrünün mətbuat mühiti zəngin və rəngarəng idi. Dövrün mətbuat və jurnalistikası sadəcə gerçəkliyin salnaməsi, "ayinə"si kimi çıxış etmir, həm də mövcud vəziyyətin tənzimlənməsi, yaranmış problemlərin həllini məqsəd bilirdi. Müxtəlif ideyalı, çoxdilli və çoxçeşidli Azərbaycan mətbuatının nümunələri sırasında "Açıq söz", "Bəsirət", "Zəhmət sədasi", "İstiqlal", "Azərbaycan fəqərəsi", "Zənbur", "Qurtuluş", "Şeypur", "Övraqi-nəfisə", "Al bayraq", "Doğru yol", "Zəhmət həyatı", "Məşəl", "Hümmət", "Hürriyyət", "Yoldaş" və s. ciddi maraq doğursa da, "Azərbaycan" qəzeti ilk müstəqil Azərbaycan qəzeti modeli kimi mühüm tarixi əhəmiyyətə malikdir. "Azərbaycan" qəzeti milli jurnalistika ənənələri üzərində yüksələn, "obyektivlik, qərəzsizlik və tərəfsizlik" prinsiplərinə əməl edən, milli təcrübəyə əsaslanırsa da, dünyəvilik, bəşəriyyət mövqeyində dayanan mətbuat orqanı idi.

AXC dövründə və ondan sonra "Azərbaycan" adında müxtəlif mətbuat orqanları, qəzet və jurnal nəşr edilib. Mühacirətdə yaşayan Azərbaycan oğulları və milli diaspor nümayəndələri bu adda qəzet və jurnallar nəşr etdiriblər. Bu ənənə yenə də davam etdirilir. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dönməsində nəşr olunan "Azərbaycan" qəzetinin bir başqa tarixi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, zaman-zaman müstəmləkəçi qüvvələr, siyasi avantüristlər tərəfindən adı unudurulan vətənimizin, ölkəmizin adının informasiya gündəmində olması baxımından da bu, son dərəcədə əhəmiyyətli idi. Qəzetin Azərbaycanın "haqq bağıran səs"inə (Əhməd Cavad) çevrilməsi, ölkədə azadlıq, demokratiya, sülh carçısı kimi çıxış etməsi də həmin mövqedə dayanması ilə bağlıdır. 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan adından loqos kimi istifadə edilən mətbuat orqanları bunlar idi:

1. "Azərbaycan" qəzeti. Həftədə iki dəfə çap olunan siyasi, ədəbi, ictimai müsəlman qəzeti. Fars və Azərbaycan dillərində Bakıda nəşr olunurdu. Müdir və baş redaktoru F.Əliquluzadə idi. Cəmi: 13 nömrəsi çap olunub.

2. "Azərbaycan" qəzeti. Gündəlik ictimai-siyasi, iqtisadi qəzet. Redaktolar: Ceyhun Hacıbəyli, Üzeyir Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Xəlil İbrahim. Gəncə və Bakı şəhərlərində 422 nömrəsi nəşr edilib. Digərləri isə rusdilli "Azərbaycan" qəzeti (438 nömrə), cəmi 1 sayı işıq üzünə görə "Azərbaycan" ("Müvəqqəti Hərbi İnkilab Komitəsinin xəbəri", redaktoru Ağababa Yusifzadə), "Azərbaycan fəqərəsi" (gündəlik fəhlə və kəndli qəzeti, "Hümmət" siyasi təşkilatının orqanı, redaktoru Əliheydər Qarayev, sayı 82) və "Azərbaycan hökumətinin xəbəri" idi. Sonuncu rus və Azərbaycan dillərində nəşr edilir, hökumətin rəsmi qərar, qanun və sərəncamlarının dərci ilə məşğul olurdu. Bunlardan ikisi xüsusilə fərqlənirdi. Birincisi sosial-demokratik yönü ilə diqqəti cəlb edən və İran demokratlarının partiya-firqə qəzeti olan "Azərbaycan"dır. Həmin qəzet 1918-ci ilin yanvar ayından nəşrə başlamışdır.

İran demokratlarının firqə (partiya) qəzeti olan "Azərbaycan" qəzeti ilk nömrəsində (28 yanvar 1918-ci il, №1) öz məsləkini – proqramını şərh edərək yazırdı: "Azərbaycan" İran demokrat firqəsinin naşiri-əfkarı olub ümumhəmvətənlərini demokratiya üsulu ilə aşına

edəcək və əfkari-amməni haman tərəfə cəlb edəcəkdir... İran fəqərəyi-kasibəsi birinci olaraq siyasət aləmindən xəbərdar olub Kürreyi-ərz məskuni dövl və miləli-müxtəlifənin yek digərilə münasibəti-siyasiyyə və iqtisadiyyəsindən "Azərbaycan" vasitəsilə... məlumat əxz edəcəkdir". Qəzetin 1-ci nömrəsində "Ruzname və əhəmiyyətə an" adlı farsca məqalədə də "Azərbaycan"ın fəaliyyət prinsipləri izah olunur, onun məqsəd və vəzifələri müəyyən-ləşdirilirdi. Qəzet Şimali Azərbaycanda yaşayan cənublu həmvətənlər və İran vətəndaşları üçün nəzərdə tutulurdu. Oxucu auditoriyası müxtəlif siyasi təbəqələrdən, Azərbaycan və farsdilli nümayəndələrdən təşkil olunan bu "Azərbaycan" qəzeti ictimai-siyasi problemlərə önəm verir, sinfi-siyasi mübarizə yolunu tutur, sosializm ideyalarını yayırdı. Bu mövqə qəzetin fəaliyyət konsepsiyasını aydınlaşdırmağa imkan verən "Məsləkimiz" adlı yazıda belə şərh olunurdu: "Bəs nə etməli? Zənni-acizanəmizcə, buna yeganə bir çarə var isə, o da ancaq zəifin çalışıb özü üçün iqtidar kəsb etməsi, qüvvət qarşısında qüvvət göstərüb ləvazimati-dəfaiyyəsini təkmilləşdirməsi ola bilər.

Daha aydın şərh edəlim. Aləmi-həyat ancaq hər bir zihəyatın iqtidarafi-mənəviyyəyə malik olmasını iqtiza ediyor. Ba-əla kimsə öz mənəfeyi-xüsusiyyəsinə özgülərinin mənəfe və mühafizəsinə qurban etməyə hazır deyildir. Kim bu iddiadə isə, uydurma və baş aldadıb öz məqsədinə nail olmaq mülahizəsilədir: "başlı başını saxlasın!.."

Bir millət iqtidarati-mənəviyyəyi haradan və nə vasitəsilə kəsb edə biliyor? Bədihidir ki, bu sualə ancaq hamı birağızdan cavab verəcəkdir ki, həqiqi ittihad!" (*İdarədən. Məsləkimiz. "Azərbaycan" qəzeti, 28 yanvar 1918-ci il, №1*).

İkincisi, müasir dövr milli jurnalistikamızın guşə daşlarından biri sayılan ilk, gündəlik və müstəqil qəzet nümunəsi kimi tanınan və indiki Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin sələfidir. Bu qəzet Azərbaycanda şəffaf informasiya mühitinin yaradılmasını başlıca məqsəd bilir, ümummilli problemlərin həllinə çalışır, dövlət, vətən və millət haqqında dünyanın xəbərdar olmasına səy göstərir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılmasını diqqət mərkəzində saxlayır, "gör-götür dünyası"nda Azərbaycan insanına beynəlxalq aləmi tanıdırdı. Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya duyurmağın, bəyan etmənin vacibliyini önə çəkən Üzeyir Hacıbəyli qəzetin redaksiya heyətinin və digər yazarların vəzifələrini müəyyən-ləşdirərək "Mühüm məsələlər" məqaləsində bildirirdi: "İndiyə qədər o dərəcədə bişüur olmuşuq ki, bütün Qafqaz millətlərindən tək-təklikdə ədədcə çox olduğumuz halda, biz Azərbaycan türkləri haqqında nəinki Avropanın, hətta yüz ildən bəri üstümüzə sahiblik edən rusların da dürüst xəbərləri yox idi. Ruslar bugünə qədər bizi "persian" deyər İran və fars millətindən hesab edirlər. Mən özüm bizi "persian" olmayıb türk olduğumuzu Moskva və Petroqraddan əlavə Bakının özündə də bir çox ruslara dəfələrlə qandırmışam.

Bəs biz Azərbaycanı və iki milyondan artıq Azərbaycan türkünə Avropaya və müttəfiq dövlətlərə indidən tanıtdırmalıyıq. Özümüzə məxsus tarixə, gözəl və xüsusi bir ədəbiyyata, sənayei-nəfisəyə malik olduğumuzu onlara bildirməliyik. Dilimizin, firəng dili Avropada olan kimi, bütün Qafqazda ümum bir dil olduğunu, məsələ, bir ləzgi ilə bir erməninin və ya bir malakan ilə bir aysorun bir-biri ilə türk-Azərbaycan dili ilə danışmağa məcbur olduğunu isbat etməliyik. Musiqimizin Ümumqafqaz millətlərinə zövq və ləzzəti-ruhəni verən bir musiqi olduğunu bildirməliyik. Avropa şüəralarından geri qalmaq şairlərimizi, müsənniflərimizi, yazıçılarımızı, alimlərimizi bərbəbir nişan verməklə xüsusi bir mədəniyyətə malik olduğumuzu əyan və aşkar etməliyik. Daha yüz il əvvəl müstəqil xanlıqlar surətində yaşadığımızı yada salmalıyıq. Cəsur və rəhmli, safdil və haqqu bir millət

olub da, fitnə və fəsad, hiylə və təzvir kimi əxlaqi-zəminədən ari olduğumuzu da gizlətməməliyik. Qəhrəman bir əsgər, qabil bir tacir, mahir bir sənətkar, zəhmətsevən bir əmələ, işgören bir ziraətçi olduğumuzu da unutmayıb söyləməliyik" (Ü.Hacıbəyli. *Mühüm məsələlər. "Azərbaycan" qəzeti, 3 dekabr 1918-ci il*).

Göründüyü kimi, Ü.Hacıbəyli yenidən müstəqilliyini elan edən Azərbaycanın əleyhinə aparılan informasiya siyasətinin fəsadlarını şərh edir, onun haqqında yayılan yanlış məlumatların təkzibinə çalışırdı. Həmin məqaləsində Ü.Hacıbəyli "Azərbaycan hökumətinin düşmənləri çoxdur" fikrini birinci cümləsində söyləyir və məqalənin sonuncu cümləsini belə bitirirdi: "Pəs daha durmayıb işə başlayaq". Məlumdur ki, 1918-ci ilin mart-aprel soyqırımı zamanı ağır faciələrə məruz qalan, düşmən təcavüzünə qarşı müqavimət göstərə bilməyən silahsız Azərbaycan övladlarının bir qismi kimi, Ü.Hacıbəyli çətinliklə də olsa, İrana getmişdi. Həmin ilin may ayından payızınadək (oktyabrın 23-dək) İranda yaşayan görkəmli ədib-publisist Ü.Hacıbəylinin 25 oktyabrdan "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində imzası görünməyə başladı. Tanınmış Azərbaycan bəstəkarı və jurnalisti Ü.Hacıbəyli nəinki öz məqalələrində Azərbaycanın başına gətirilən müsibətləri ifadə edir, həm də müasirlərinə məsləhət bilirdi ki, mövcud vəziyyəti, xalqımızın üzləşdiyi bəlaları doğruduzgün şəkildə xalqımıza və dünyaya çatdırsınlar. O deyirdi: "Necə ola bilər ki, özgələr bir danə kəndin (məsələn, Mərzi kəndi) bir-iki min manat cərimələnməsi və bir neçə adamın ittifaqın öldürülməsi haqqında ingilislərə şikayət edib bu barədə həftələrcə qəzet sütununda yazsınlar, amma biz yer ilə yeksan edilmiş kəndlərimizin, xarab edilmiş şəhərlərimizin, zülm ilə öldürülmüş adamlarımızın haqqında bir söz də söyləməyib kirmiş durmaq?!" (Ü.Hacıbəyli. *Mühüm məsələlər. "Azərbaycan" qəzeti, 3 dekabr 1918-ci il*).

Bu gün milli qürurumuzun təmsilçilərindən biri kimi adı, şəxsiyyəti və əməlləri tez-tez xatırlanan Ü.Hacıbəylinin yaradıcılıq və ictimai-mədəni fəaliyyətlə bağlı tövsiyələri qələm yoldaşları, dövrünün jurnalistləri tərəfindən yüksək səviyyədə yerinə yetirilir, beləliklə də "Azərbaycan" qəzeti milli varlığımızın, ümumxalq tarixinin və taleyinin aynasına çevrilirdi. Elə həmin səbəbdəndir ki, "Azərbaycan" qəzetinin yaradıcılıq ənənələri davam etdirilir, ideyaları bu gün də qorunur, onun müasirlik duyğuları, ümumbəşəri fəaliyyət prinsipləri milli jurnalistika mühitimizdə varisləri tərəfindən meyar götürülür, daha da təkmilləşdirilir.

Şamil VƏLİYEV,
Bakı Dövlət Universitetinin professoru

Müstəqilliyin sevinc dolu tərənnümü

Tərəqqipərvər ictimai qüvvələrimizin uzunmüddətli, məqsədyönlü, ardıcıl və sistemli mübarizəsi tarixin əlverişli fürsətində dövlət müstəqilliyimizin elan edilməsi ilə nəticələndi, Milli hökumət, parlament və digər dövlət strukturları təşkil edildi, dövlət sərhədləri müəyyənləşdirildi və s. Lakin bütün bunlarla iş bitmirdi; Birinci dünya müharibəsi başa çatdıqdan sonra dünyanın yeni xəritəsi Parisdə çağırılan sülh konfransında müəyyənləşdirilirdi. Ona görə, hər bir, o cümlədən öz müstəqilliyini yenidən elan etmiş dövlətlər Paris Sülh Konfransına rəsmi nümayəndə heyəti göndərərək özlərinin tarixi taleyüklü problemlərini həll etməyə çalışırdılar.

Müxtəlif qüvvələrin, mənafə və maraqların toqquşduğu, ona görə də qarşıya qoyulan məqsədə çatmağın yolları və diplomatik taktiki gedişləri son dərəcə riskli, eyni zamanda, ağıl və geniş dünyagörüşünə, milli qeyrət və intellektə əsaslanmalı olduğu təbii idi. Vəziyyətin mürəkkəbliyini, son dərəcə məsuliyyətliyi və incəliyini nəzərə alan gənc Azərbaycan dövləti Paris Sülh Konfransına Əlimərdan bəy Topçubaşovun başçılığı ilə özünün say-seçmə oğullarından ibarət nümayəndə heyətini göndərmişdi. Azərbaycan xalqının o zaman aparıcı beynəlxalq dövlətlərin hər hansı millətin müstəqil dövlət təşkil edib, sərbəst şəkildə yaşaya bilmələri üçün müəyyənləşdirərək irəli sürdüləri şərtlərə və tələblərə cavab verdiyini əsaslandırmaq üçün həm Parisə gedən nümayəndə heyətinin üzvləri orada çoxçeşidli fəaliyyət göstərir, məqalə, kitabça və s. nəşr edir, təbliğat və danışıqlar aparılır, həm də ölkə daxilində məqsədyönlü işlər görülür, məqalələr nəşr edilirdi. Dövlət müstəqilliyimizin beynəlxalq aləmdə tanınması və təsdiqi istiqamətində "Azərbaycan" qəzeti də əvvəldən-axıradək fəal çalışmış, bu işdə öhdəsinə düşən vəzifəni lazımı səviyyədə yerinə yetirmişdir. Qəzetin həmin məqsədlə dərc etdiyi məqalələrdən biri Məhəmməd ağa Şahtaxtıya məxsus idi. "Cümhuriyyətimizin beynəlmiləlcə təsdiqi" adlanan bu məqalə "Azərbaycan"ın 7 yanvar 1920-ci il tarixli sayında çıxmışdır.

Müəllif məqalənin əvvəlində "Millətimizin hürriyyət siyasəti, cümhuriyyətimizin dövlətə istiqlalı qalib və müttəfiq dövlətlər tərəfindən təsdiq olunacağıdır" sualını qoyaraq cavab verirdi ki, əgər həmin aparıcı dövlətlərin mövqeləri və qərarları ədalət və həqiqətə əsaslansa, "...işin bizim istədiyimiz və umduğumuz yolda qət olunacağı şübhəsizdir". O, belə bir məsuliyyətli zamanda hər hansı xoş xəyallarla arxayınlaşmağın təhlükəli və fəlakətli nəticə verəcəyindən narahat olaraq yazırdı: "İstiqlali-millimizin təsdiq edilib-edilməyəcəyi, bu məsələnin bizim üçün həyati əhəmiyyəti olduğundan, bizi, təbii olaraq, ən ziyada işğal ediyor. Ləhzə bunun lehində və əleyhində olan ədlövü-üməratı (ədalətli əmrləri – **A.B.**) nəzərdən keçirəlim".

Bundan sonra Məhəmməd ağa Avropa dövlətlərinin millətlərin milli dövlət halında yaşamaqları haqqına qoyduqları sosial-mədəni, hüquqi, mənəvi, siyasi, iqtisadi, coğrafi və s. şərtlərə Azərbaycan xalqının və dövlətinin layiqincə cavab verdiyini faktiki və məntiqi dəlillərlə əsaslandırır. Məqalədə oxuyuruq: "Avropalılar istiqlalı-siyasiyə o millətlərin haqqı olduğunu təsdiq edirlər ki, kəndi içlərində mədəni yolda yaşayıb, kəndi qonşuları ilə və kəndiləri ilə münasibəti vüqə bulan cəmi miləl ilə mədəniyyəti-hazirədə cari olan şivə və qəvaə daxilində müamilə (burada, rəftar – **A.B.**) edələr".

M.Şahtaxlı Milli hökumətimizin elə həmin günlərdə yayılan bəyannaməsinə əsaslanaraq Azərbaycanda qısa müddət ərzində çoxlu ali və orta təhsil ocaqlarının, kişi və qadın məktəblərinin, yaşlılar üçün kursların açıldığını, həmçinin həmin təhsil müəssisələrində çoxlu sayda kişi, qadın, cavan və yaşlı insanın təhsilə cəlb edildiyini, əhalinin də bu işdə xüsusi fəallıq göstərdiyini, "bu günlərdə Avropaya yüz tələbə göndərdiyimizi" xüsusi vurğulayırdı. Məhəmməd ağa avropalıların Asiya xalqlarının müstəqilliyinə qarşı dəlil gətirdikləri orta əsrlər islam cəhaləti və qadın hüquqsuzluğunun hazırda Azərbaycanda tamamilə ortadan çıxarıldığını və cəmiyyətdə qadınların rolunun artdığını da diqqətə çatdıraraq sözünü belə yekunlaşdırırdı: "Mədəni olmadığımızın yeganə dəlili olaraq müsəlman düşmənləri qadınların camaatdan bər kənar yaşadığını söyləyirlər. Bu dəlilin, həmd olsun, bizə tətbiqi yoxdur. Zira qadınlar üçün açdığımız kurslara yüzlərlə xanımlar davam edirlər".

Məhəmməd ağa Şahtaxlı milli və beynəlmiləl məsələlərdə də Azərbaycan dövlətinin apardığı siyasətin bütün beynəlxalq hüquq normalarına cavab verdiyini əsaslandırır. Bunun üçün o, Azərbaycanda məskunlaşan azsaylı xalqlara və digər xalqların nümayəndələrinə, o cümlədən ətraf ərazilərdə – Sürməli, Novı Bəyazid, Eçmiədzin və s. yerlərdə törətdikləri fəlakət və qırğınlara baxmayaraq, Qarabağda yaşayan ermənilərə belə bütün hüquq və vətəndaş azadlıqlarının verildiyini, bu hüquqların dövlət tərəfindən təmin edildiyi faktlarını həm bəyannaməyə, həm də real faktlara istinadən diqqətə çatdırırdı. Dövlətimizin beynəlxalq siyasətinə, dinc qonşuluq münasibətləri ilə yaşamaq qabiliyyətinə gəlicə, yazırdı: "Müttəfiq dövlətlər tərəfindən dəxi Qafqaziyamızda və xüsusi olaraq Azərbaycanda rəsmi və ya nim-rəsmi nümayəndələr vardır. Bununla artıq həyati-beynəlmilələ ayaq basdığımız isbat olunmadadır". Gətirdiyi dəlillər, irəli sürdüyü əsaslandırılmış mülahizələrin yekunu olaraq müəllif sözünə belə davam edirdi: "Demək, ən diqqətli Avropa nöqtəyi-nəzərincə, daxili işlərimizdə mədəniyyətsüar (mədəniyyətə vərdis edən, mədəni – **A.B.**) və tərəqqipərvəriz. Və beynəlmiləl işlərimizdə digərlərin hüququna mürəatla (riayət etməklə, hörmətlə yanaşmaqla – **A.B.**) iktifa (kifayətlənmə – **A.B.**) etməyib şəfqətli və hüquqpərvər qonşu və əcnəbiləriz.

Əgər Avropa haqlı olmaq istəyirsə, istiqlalımızı təsdiqdən baş qaçırmaları bu qədər böylə isə, yuxarıda zikr olunan əqidə nərədedir?"

Məlum olduğu kimi, Birinci dünya müharibəsinə qədər və müharibədən sonra beynəlxalq dövlətlər Osmanlı imperiyasını artıq "yararsız bir bədən" kimi tarixin səhnəsindən tamamilə silib atmağa çalışırdılar. Müharibədən sonra isə Osmanlı Türkiyəsini Avropadan çıxarmaqla kifayətlənməyib onu ayrı-ayrı dövlətlər arasında bölüşdürməyi qərara almışdılar. M.Şahtaxlı beynəlxalq qüvvələrin bu siyasətinin Azərbaycan dövlətçiliyinə, onun müstəqilliyinə sədəməsi toxuna biləcəyi ehtimalını da nəzərdən qaçırmırdı. Özü də bu ehtimalın reallaşa biləcəyi qorxusu bir tərəfdən ingilislər içərisində bizlərdən xoşlanmayan qüvvələrin varlığı ilə, digər tərəfdən də bədxah qonşularımızın mətbuatlarında bizə ardıcıl olaraq atılan iftira və böhtanların təsiri ilə artırdı. Müəllif narahatlıqla bildirirdi ki, bu təhlükə reallaşacağı təqdirdə, çox güman ki, "...Osmanlı məmləkətini türk olmayan digər millətlərə paylamaq istəyən" ingilislər "biz də türk olduğumuz üçün sui-zənn ilə baxıb bizi, mümkün isə, tamamilə ruslara və digər xristian millətlərin nəfinə olaraq qırmaq" fikrinə düşə bilər. Ancaq Məhəmməd ağa Şahtaxlı əsaslı şəkildə inanırdı ki, belə bir təhlükə bizi gözləmir. O öz fikir və qənaətini izah edərək yazırdı: "Fəqət ümid edirik ki, bu açıq, şübhəsiz, həqiqəti ingilislərin əksəriyyəti ki Şərqə aşinalıqları ilə məşhurdurlar ki,

biz cinsa türküxsə də, tarixə və siyasətə osmanlılardan başqa bir dövlətiz, başqa bir dövləti-siyasiyyəyiz. Ləhzə iftira və böhtanlara uyub biz azərbaycanlılara nahaq yerə toxunmamalarını səmimi qəlblə ehtiram etdiyimiz ingilis qövmünün həqiqətpərəstliyindən və zahirlə aldanmayacaq bir böyük millət olduqlarından bəkləriz".

Yekun olaraq M.Şahtaxlı istiqlalımız elan edildiyi kimi, inşaallah, dövlət müstəqilliyimizin tanınacağına da inandığını bildirirdi. Məhəmməd ağanın bu ümidlərinin doğrulmağı, həyatda və tarixdə təsdiqi çox çəkmədi, məqalənin çapından heç bir həftə keçməmiş Parisdən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin təsdiqi xəbəri dünyaya və ölkəmizə ildırım sürəti ilə yayıldı. Azərbaycan xalqı çoxdan intizarında olduğu bu xəbərin sevincini böyük bir coşğunluqla yaşadı. "Azərbaycan" qəzetinin 14 yanvar 1920-ci il tarixli nömrəsində redaksiya tərəfindən yazılıb imzasız çap edilən "İstiqlal bayramı" başlıqlı yazıda həmin günün yaşantıları belə təsvir edilirdi: "Seşənbə günü, yanvarın 13-də Bakıda ən adi və təbii, həm də təbii olduğu qədər saf və səmimi bir bayram kimi keçdi.

Hələ gecə yarısı "Azərbaycan" qəzetləri mətbəədən çıxar-çıxmaz Antanta tərəfindən Azərbaycan istiqlalının təsdiq edilməsi xəbəri ildırım sürətilə bütün şəhərə yayılmışdı. Gecə küçələr, təfərcəkləhələr, teatro, sinemalarda camaat yek digərini böyük bəşəşət ilə təbrik ediyordu".

Azərbaycan istiqlalının təsdiq xəbəri 1920-ci il yanvarın 12-dən 13-nə keçən gecə Bakıya yetişəndən sonra əhali arasında yaşanan sevinc və fərəh hissləri sübhədək davam etmiş, səhər tezdən isə bayram əhvali-ruhiyyəsi daha geniş bir miqyas almışdı. Bu haqda həmin yazıda – "İstiqlal bayramı"nda oxuyuruq: "Sübh tezdən bazar, dükan bağlanıb, yollar, bazarlar milli bayraq və xalılar ilə bəzənmiş, bütün şəhər əhalisi küçələrə çıxmış, passaj, bulvar, səqvirələr və qeyri kibi tənüzgahlar dolmuş idi. Bütün vətəndaşlar yek digərini böyük milli bayram münasibətilə təbrik ediyordular".

Şəhərdə olan qoşun hissələri, könüllü dəstələr və məktəb şagirdləri də al-əlvan bayraqlarla, nəğmə və musiqi ilə küçə və meydanları dolaşmışlar. Məqalənin sonunda həmin bayram şənliklərinin özgülüyü, digər bütün bayram tədbirlərindən öz ruhu etibarını ilə fərqlənməsi haqda oxuyuruq: "Bugünkü nümayişlər tərtib və intizamca nöqsan olmaqla bərabər, millətin öz təşəbbüsü ilə olduğu üçün pək səmimi idi".

Millətimizin öz içindən, varlığından gələn sevinc dolu bu şənliklərin sosial-mənəvi köklərini, siyasi və ideya-əxlaqi dəyərini qəzetin həmin nömrəsindəki "Azərbaycanın böyük günü" başlıqlı məqalədə də aydın görmək olar. Məqalə müəllifi Ə.Həmdini məqaləsinə bu sözlərlə başlayır:

"Bu gün Azərbaycan tarixində böyük gün, böyük bir bayramdır".

Sonra müəllif Azərbaycan xalqının bu böyük günə, bu "bayram"a mənəvi, mədəni, intellektual, siyasi, əxlaqi, elmi və s. baxımdan haqqı, potensial imkanlarının çatdığını bildirərək sözünə davam edir:

"Bu gün Azərbaycan kəndisinin (özünün – **A.B.**) hürr və müstəqil olduğunu həqiqilə dərk və təsdiq etməyə həqqi var... Bu gün bütün Azərbaycan türklərinin milli həyəcan və gəliyanlarla bayramlar, şənliklər, şadimanlıqlar eyləməyə fürsəti var...

Azərbaycanın elani-istiqlaliyyəti tarixindən Azərbaycan istiqlalının təsdiq tarixinə qədər davam edən qısa bir zaman, Azərbaycan tarixini yazacaq mürğilər (burada, alimlər, danışanlar – **A.B.**) üçün böyük bir kitab, xəzinə və şərəfidir.

Bu müddət zərfində Azərbaycan dövlətlər və millətlər aləmində imtahan veriyor idi. Bu müddət içərisində Azərbaycan türkləri nə kibi məziyyət və qabiliyyətə malik olduğunu

aləmə isbat ediyor idi. Bu müddətin dərin və birunində, Azərbaycanın ruh və məfkurəsində gizlənmiş bir haqq, bir məbud var idi, bütün millətə bəza ümid, bəza yas və bəza da qüvvətli bir imani-istiqlal və istiqlal bəxş və nəşr ediyor idi. Nəhayət, o dövri-imtahan və daha doğrusu, o dövri-fitrət bu gün dövri-dilareyi istiqlaliyyətə döndü, haqq nahaqa, nur zülmətə qələbə etdi. Millət istədiyini buldu, imtahan müzəffər oldu: Azərbaycan qurtuldu".

Qəzetin həmin nömrəsində M.Ə.Rəsulzadənin xalqa ünvanlanmış sevinc və iftixar hissi ilə dolu "Gözlərimiz aydın!" başlıqlı, kiçik həcmli olsa da, dərin siyasi mündəricəli bir məqaləsi də dərc edilmişdir. Məqalə belə başlayır:

"Azərbaycanı qüvvədən felə gətirməyi əzm edən bir millət heç bir zaman istədiyindən məhrum olmaz.

Ən müqəddəs bir haqqın verdiyi nəqqaniyyətlə istiqlalını almaya əzm etmiş olan Azərbaycan türkünün qulağına çoxdan intizar eylədiyi ruhnəvaz bir səda gəldi:

Azərbaycan istiqlalı təsdiq edildi!

Gözlərimiz aydın!

İngiltərə xariciyyə naziri lord Kurzun təklifi üzərinə mütəffiqlər şurayi-aliyəsi Azərbaycan ilə Gürcüstanın istiqlalını təsdiq eyləmişdir".

M.Ə.Rəsulzadə bu gözcaydınlığı ilə məlumatdan sonra beynəlxalq siyasətdə cərəyan edən bəzi proseslərə Azərbaycanın mövqeyindən münasibət bildirib sözlərini belə yekunlaşdırır: "...Bu gün arizuyi-millimizin beynəlmiləl təsdiqindən və bu surətlə mövcudiyəti-siyasiyyəminizin aləmşümül bir mənə və həmiyyət aldığından məmnun olaraq bayramlaşalım:

Gözlərimiz aydın!

Fəqət bunu da biləlim ki, bu hal bizi daha ziyadə çalışmaya, daha böyük əzmlə irəliləməyə vadar etməlidir:

Yaşasın istiqlal!"

Qəzetin bu nömrəsində hökumət tərəfindən 14 yanvar 1920-ci ilin rəsmi bayram elan edildiyini və bu haqda teleqrafla ölkənin hər tərəfinə xəbər verildiyini bildiren "Rəsmi bayram" başlıqlı bir informasiya da verilmişdir. "Azərbaycan" qəzetində diqqəti cəlb edən maraqlı cəhətlərdən biri də materiallarını təhlil etdiyimiz 14 yanvar 1920-ci il tarixli 12-ci nömrəsinin "Müstəqil Azərbaycan" adı ilə çıxmasıdır. Başlığın altında isə, əvvəlki nömrələrdən fərqli olaraq, "Yaşasın istiqlal! Yaşasın Azərbaycan!" sözləri özünə yer almışdır.

Təhlilə cəlb etdiyimiz həm "Cümhuriyyətimizin beynəlmiləlcə təsdiqi" məqaləsi, həm xüsusi nömrədəki materiallar, həm qəzetin bu tarixi hadisəyə həsr edilmiş xüsusi nömrəsinə "Müstəqil Azərbaycan!" adının verilməsi və digər cəhətlər "Azərbaycan" qəzetinin Azərbaycan dövlətçiliyinə bağlılığını əyani şəkildə göstərməkdədir.

*Alxan BAYRAMOĞLU,
filologiya elmləri doktoru,
professor*

Bir nömrənin şərhı

"Azərbaycan" qəzetinin diqqətçəkən nömrələrindən biri də xalq cümhuriyyətinin yaranmasının ildönümü münasibətilə hazırlanmış xüsusi buraxılışdır.

"Çaharşənbə 27 şəbanəlmüəzzəm sənə 1337" (28 mayıs 1919 sənə, nömrə 190) tarixində çıxan "Azərbaycan" qəzeti Azərbaycan və rus dillərində gözəl bir tərtibatla çap olunmuşdu. Bayram münasibətilə hazırlanan qəzet həm Azərbaycan, həm də rus dillərində 6 səhifədən ibarətdir. Bu sayın redaktoru da Üzeyir Hacıbəyli idi.

28 may 1919-cu ildə AXC-nin ildönümü münasibətilə hazırlanan qəzetin bu nömrəsinin səhifələrində müstəqil Azərbaycan dövlətinin ictimai, siyasi, mədəni, iqtisadi vəziyyəti, xüsusən də respublika daxilində fəaliyyət göstərən müxtəlif siyasi partiya, qrup və təşkilatların, milli azlıqların, qonşu dövlətlərin münasibəti, dövlət səviyyəsində keçirilən şənliklər əks edilib.

Qəzetin adının altında böyük hərflərlə "Azərbaycan istiqlaliyyətinin bir sənəliyi münasibətilə "Dardanel" lokantasında Rumın orkestri və Asiya musiqisi çalıb xanəndələr oxuyacaqdılar, məşhur tarçalan Həsənin təhti-idarəsində" sözləri yazılıb.

Qəzetin sol tərəfində isə bayram münasibətilə iki elan verilib:

"1919 mayısın 28-də çaharşənbə günü saat 11-də Azərbaycan Cümhuriyyəti istiqlalı elanının sənəyi-dövriyyəsi münasibətilə Azərbaycan Məclisi-Məbusanının fəvqəladə təntənəli iclası olacağı elan olunur".

"Bakı Şəhər İdarəsi sədri üzvlərindən xahiş edir çaharşənbə günü may ayının 28-də saat 1-də Azərbaycan istiqlaliyyətinin sənəyi-dövriyyəsi münasibətilə vaqə olacaq təntənəli iclasa təşrif gətirsinlər".

Qəzetin mətni ilə tanış olarkən hiss olunurdu ki, hökumət istiqlal bayramını yüksək səviyyədə keçirmək üçün ölkə ərazisində, xüsusən də Bakıda rəsmi səviyyəli şənliklər, yığıncaqlar, musiqi və teatr görüşləri təşkil edib. Bu işə yaradıcı ziyalılar daha həvəslə qoşulmuşlar. Bu münasibətlə "Hökumət teatrosunda" başlığı altında Üzeyir və Zülfüqar Hacıbəyli qardaşları əhalini mayın 28-də "Arşın mal alan" operettasına, mayın 29-da "Leyli və Məcnun", "Azərbaycan" faciəsi operalarına, mayın 30-da isə "Aşiq Qərib"ə baxmağa dəvət edirdilər.

Elan və bildirişlərlə yanaşı, qəzetin birinci səhifəsində iki yazı və bir əqdnamə çap edilib. "Azərbaycan vətəndaşlarına hökumətin müraciəti" sərlövhəli ilk yazı Azərbaycan Vükəla Şurası rəisi və daxiliyyə naziri Nəsib bəy Yusifbəyliyə məxsusdur:

"Bir sənə bundan əqdəm məbuslarımızın rəyi və arzusu mövcibincə Azərbaycan xəlqi müstəqil yaşayış tərqiinə qədəm qoydu. 1919-cu sənəsi mayın 28-i Azərbaycan Cümhuriyyətinin milli bayramıdır. Öylə bir bayram ki, onun xatiri Ümumazərbaycan vətəndaşları üçün daima möhtərəm və müqəddəs sayılacaqdır. Çünki kəndi dövlətinin milli bayrağı altında keçmiş olduğumuz bir sənəlik azad və zəhmətli həyatımız Azərbaycanın böylə tarixi bir gün olduğunu sizə sözdən artıq izah ediyor".

Çıxışının sonunda isə fərəhlə qeyd edir: "Bu az vəqt zərfində Azərbaycan türkləri kəndilərinin müstəqil və azadə yaşamağa layiq olduqlarını gözəl surətdə göstərib və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yetirdiklərini isbat etdilər. Bunun sayəsində isə şimdiki məmləkətdə insanı məmnun edəcək bir dərəcədə nizam və asayiş hökm-fərmadır".

Bu müraciətdən sonra 1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə elan edilən əqdnamə "Azərbaycan istiqlalını mübin əqdnamə" başlığı ilə çap edilib.

Birinci səhifədə Azərbaycanın şeyxülislamı Axund Ağa Ağəlizadənin də çıxışı verilib. Şeyxülislam "İnsanlar azadə yaşamaq üçün xəlq olunublar", – deyə daha sonra qeyd edir ki, "peyğəmbərlərin cəmaətə ümdə sözləri bu olubdur: Ey cəmaət: "Fəqət bir olan Allah-taalayə itaət edin". Bu dəxi ifadə edir ki, Allahdan başqasının bir kəsə təsəllütü yoxdur, bəlkə hamı cəmaət hüquqda bərabərdirlər.

Quran ki qəvanini-mədəniyyəti ixtira etdiyi halda xitabı doğrudan-doğruya ümumxəlqi-dir.

Azərbaycan hökuməti də kəndi istiqlaliyyətini elan etmişdir. Fəqət böylə istiqlaliyyətdən gözəl nəticə almaq vəqtə görə maarifi artırmaqla və milli ruhda tərbiyə almaqla mümkün olacaqdır".

Qəzetin ikinci səhifəsi "Yaşasın müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti!" rubrikası ilə açılır. "Nə böyük bayram" başlıklı ilk yazı M.Ə.Rəsulzadəninindir. O yazırdı: "Azərbaycan türkləri bu gün ilk dəfə olaraq böyük bir bayram saxlayırlar:

İstiqlal bayramı!

Doğrudur ki, bu gün yüksəltdiyimiz istiqlal bayrağını endirməyə, açdığımız ləvai-hürriyyəti bükməyə çalışan düşmənlər var. Bu düşmənlər bu gün hər tərəfdən bizə pusqurmaqda, bizi təhdid etməkdədirlər".

Bu yazıdan sonra Üzeyir Hacıbəylinin "Bir yaş" sərlövhəli publisistik yazısı çap edilib.

İstiqlal bayramını sidq-ürəklə qarşılayan, qibtə ediləsi vətəndaşlıq hünəri ilə onun varlığına çalışan Üzeyir bəyin sevinci, sevgisi hər sözdə, hər sətirdə özünü büruzə verir. Müəllif böyük türk dünyasına, istiqlal mübarizəsinə doğru bir çağırış hissi ilə yazırdı: "Bir yaşlı dövlətimiz gələcəkdə və yaxın gələcəkdə türklüğün ümidgahı, islamçılığın pənahı və aləmi-mədəniyyətin möhtərəm bir üzvü olacağını hələ bir yaşında olduğu halda hər kəsə bildirməkdir.

Bu tənənəli, cəlal və şükühəli bayramımızı görənlər bunu yəqin bilsin ki, biryəşər cavan Azərbaycan türk dövlətinin istiqlal mühafizəsindəki şüarı budur ki:

Ölmək var ki, dönmək yoxdur!

Bu gün bu əziz bayram günü sidq-dil ilə:

– Yaşasın müstəqil Azərbaycan! –

deyənlər, əmin olmalı ki, onu müstəqil yaşatmağa qadir olarlar!"

3-cü yazı "Azərbaycan"ın ən fəal əməkdaşı (hətta bir müddət redaktoru da olub), dövrünün ən yaxşı jurnalisti, alovlu publisisti Xəlil İbrahimin "Şərəfli bayram" məqaləsidir. Dövlətin hüquqi, demokratik prinsiplər üzərində qurulmasından bəhs edən müəllif yazırdı: "Demokrat bir millətə lazım olan Məclisi-Məbusan ədalət və qanun kəmməsi olan məhkəmə idarələri və sairə təmin etdik. Hazırda Məclisi-Müəssisan çağırmağa hazırlaşırıq."

Deməli, mədəni-demokrat bir millətə lazım olan hər işi gördük, görməkdəyiz. Bu vəchlə də imtahanımızı verdik və istiqlala istehqaq (haqq) qazandıq".

Həmin səhifədə sonuncu yazı Fərhad Ağazadənin "Türk şüərası və istiqlal" sərlövhəli, lirik janrda yazılmış istiqlal sevincini əks etdirən bədii məqalədir. Müəllif ən böyük məhəbbətin millət, vətən, istiqlal məhəbbəti olduğunu bəyan edərək sözünü belə tamamlayır: "Bir ildir ki, məzlum və məhkum millətimizi müstəqil elan etdik.

Bunlar hamısı məhəbbətin səmərəsidir ki, eşq və sevdadan başlayaraq istiqlalə qədər varmışdır. Bu məhəbbət varsın çoxalsın da, heç uzalmasın".

3-cü səhifə isə "Yaşasın təyini-müqəddərat hüququ!" rubrikası ilə başlanır. Ondan aşağıda ilk Azərbaycan Şurayi-Milli rəisi və "Müsavat" fırqəsi Mərkəzi Komitəsinin sədri M.Ə.Rəsulzadə, sülh konfransında Azərbaycan heyəti-mürəxxəsəsi rəisi Ə.Topçubaşov və Azərbaycan Məclisi-Məbusanı Rəyasəti baş müavini H.Ağayev yazılaraq hər birinin böyük formatda şəkilləri çap edilib.

Səhifənin ortasında isə "Azərbaycan Məclisi-Məbusanı binasının zahiri görülmüşü" yazılmış şəkil verilib. Bu səhifədə yalnız Əliabbas Müznibin "Azərbaycan istiqlalı" sərəlvhəli yazısı dərc edilib. Tarixi faktlarla zəngin olan bu məqalədə Azərbaycanın istiqlal qazandığı günə kimi necə böyük və çətin, ağır bir yol keçdiyindən bəhs edilir. Xüsusən Azərbaycana qarşı dəfələrlə soyğunçuluq hücumları etmiş rusların dəhşətli əməllərindən bəhs edərək yazır:

"Nəhayət, rusların böylə quldurca olan təərrüzləri və qətli-qarətləri yek digərini təvali edə gəlmiş və Petronun, Ekatrinanın, sonra Aleksandrın zamanında ikmal edilmişdir. Onların cahangiranə deyil, türk-islam ünsürünü məhv etmək məqsədlərinin icrası yolunda infaz edilən dəhşətli işgəncələrin qanlı faciələri hənz da təxfif və təhvın edilməmişdir.

Ruslar bu gün böylə bir bayramı, böylə bir hökuməti görmək istəmiyorlar!"

Dördüncü səhifədə də, üçüncü səhifədə olduğu kimi, cümhuriyyətin liderlərindən hərbiyyə naziri general Səməd bəy Mehmandarovun, Azərbaycan Cümhuriyyəti Heyəti-Vükəla rəisi Yusif bəy Nəsibbəylinin və Birinci Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan Xoyskinin portretləri verilib. Bu səhifənin sonunda Əli Yusifin "Gənc nəsələ" sərəlvhəli publisistik yazısı və İ.Həmidinin "Böyük bir gün" adlı məqaləsi çap edilib. İ.Həmidi çox haqlı olaraq yazır: "Günlər vardır ki, böyük bir həqiqəti elan etmiş, günlər vardır ki, böyük peyğəmbərləri doğurmuş, günlər vardır ki, bütün insaniyyət üçün mövcubi-iftixar olmuş, yəne günlər vardır ki, kiçik bir millət böyütmüş, böyük bir milləti oyandırmış, böyük vətənpərvərlərdən böyük millətlər yetişdirmiş".

Doğrudan da bu, böyük və danılmaz bir həqiqətdir ki, 1918-1920-ci illərdə mövcud olan müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti olmasaydı, bu gün var olan müstəqil Azərbaycan da yaranmazdı. Hazırda demokratik, ümumbəşəri dəyərlər və beynəlxalq hüquqi normalara uyğun yenidən qurulan müstəqil dövlətimizi yaşatmaq üçün hər birimiz uzaqgörənlik, vətənpərvərlik göstərərək azad dövlətimizi qorumalı və ümummilli liderin siyasətini təbliğ etməliyik.

5-ci səhifə "Yaşasın türk milləti! Yaşasın millətlərin qardaşlığı!" rubrikası ilə açılır. "Hatif" sərəlvhəli, "Pirimzasında "Yalnız biri var, ondan başqa heç bir ilahi yoxdur" sözləri ilə başlanan yazı dini mövzuda yazılmış tərbiyəvi xarakterli məqalədir. Müəllif xoş, saf niyyətlə tutulacaq hər bir işdə Tanrıdan kömək diləməyi tövsiyə edir. Digər tərbiyəvi mövzuda yazılan məqalə Şəfiqə Əfəndizadənin "Təşkilatın qadınlara təsiri" adlanır. Bu bədii məqalədə bəzi məqamlar var ki, bugününüzlə səsləşir. Qoyulan problem bu gün də aktualdır. Ona görə də bir parçanı olduğu kimi diqqətinizə çatdırırıq. Müəllif yazırdı: "Əstəğfürullah elə! Əstəğfürullah elə! Kafir oldun. Əsgərliyə getmək Allah borcu kibi niyə olsun, istərəm göndərmərəm, istərəm göndərəm. Həmd ola, biqeyrət ana olurmu ki, oğlunu öz rəyi ilə əsgərliyə göndərsin?! Bu da sözmüdür?! Oğul bəslə, oğul yetişdir də, sonra de ki, ala, gəl oğlumu qoşuna apar, güllə qabağına apar. Bay, Allah amandır, böylə şeyi kim görmüş, kim eşitmişdir?"

– Ay nənə! Axı sən bica söz danışırsan. Sənin ərin bələdiyyə idarəsinin üzvü olsun, bir oğlun yun məmuru olsun, bir oğlun hər kəsdən artıq var qüvvəsi ilə millətin irəli getməsi üçün çalışsın, özün də bir külfət içində qanacaq hesab olunsan da, böylə danışasan, onda o biri avam qadınlardan nə gözləməliyiz. Onda gərək onların heç biri övladlarını əsgərliyə göndərməsin.

Sən övladını sevib istəyən kibi, onlar da övladlarını sevib istiyorlar.

Düşün, övladlarını əsgərliyə göndərən anaların heç biri övladını küçədən tapmamışdır. Onlar da övladlarını min məşəqqətlə meydana gətirmişlərdi. Nə üçün onlar millətlərinin irəli getməsinə, hökumətlərinin möhkəmləndirilməsinə övladlarını qurban verə bilirlər, sən isə..."

Müəllif dar düşüncəli qadının fikirləri ilə yanaşı, məqalənin sonunda şəhid anasının vüqarlı sözlərini də yazmağı unutmamışdı. O yazırdı: "Mövcudiyyətin bənim üçün bir cahan, bir səltənət idi. Həyatımda bütün arzularım, yüksək amallarım həp səndin, şəhid oğlum.

Şimdi səmalara süud etdin, mələklərə qovuşdun, bənim sevgili vəzifəşünas oğlum, vətən aşiqi mərd yavrum.

Bir daha səni görməyəcəyəm. Sənin yerinə uğrunda canını fəda etdiyin vətənini görəcəyəm, sevəcəyəm".

Bu səhifədə Ağababa Ağababazadə və F.A.Seyyid Əlili imzaları ilə bayram ruhunu tərənnüm edən yazılar da var.

Nəhayət, sonuncu, 6-cı səhifə "Var olsun hüriyyət və istiqlal. Qəhr olsun düşmənlər!" rubrikası ilə başlayır. Bu səhifədə yalnız parlamentin mayın 25-də keçirilmiş iclasının mətni və müxtəlif məzmunlu elanlar verilib.

İclasın mətni ilə tanış olarkən ildönümünün keçirildiyi ərəfədə ölkənin iqtisadi və siyasi vəziyyətilə tanış olmaq mümkündür.

*Qərənfil QULIYEVA,
filologiya elmləri namizədi*

“Azərbaycan” elm və təhsil tərəfdarı idi

Bunu qəzetin Bakı Dövlət Universiteti haqqındakı yazıları da göstərir

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti mövcudluğu dövründə dövlətçilik, onun möhkəmləndirilməsi və qorunması istiqamətində bir sıra mühüm işlər görmüşdür. Həyata keçirilən həmin taleyüklü vəzifələrdən biri də milli ali təhsil müəssisələrinin yaradılması idi. "Azərbaycan" qəzeti dövlətin gördüyü işlərin səmərəliliyinə kömək, o cümlədən onların geniş ictimaiyyət tərəfindən düzgün başa düşülüb qəbul edilməsi üçün də geniş fəaliyyət göstərir, silsilə məqalələr, xəbər, şeir və digər bədii nümunələr dərc edirdi. Dövrün diqqəti cəlb edən mühüm milli dəyəərə malik məsələlərinə biri də Bakı Dövlət Universitetinin təşkili və təsisi idi. Qəzet milli təhsil sahəsində böyük əhəmiyyət daşıyan belə bir tədbirə biganə qala bilməzdi və qalmadı da.

Qeyd edək ki, dövlət müstəqilliyimizin Paris Sülh Konfransında dünya dövlətləri tərəfindən tanınması üçün tələb olunan şərtlərdən biri də dünya və Avropa standartlarına cavab verən universitetin olması idi. Odur ki, bizə universitet lazımdır mı? Əgər lazımdırsa onu necə, hansı kadr potensialı ilə və hansı dildə açmalıyıq? Bu və bu kimi suallar ətrafında dövrü mətbuatda, parlamentdə və digər dairələrdə geniş müzakirələr gedirdi. Bu müzakirələrdə iştirak edən tərəqqipərvər ziyalılarımızdan biri də məşhur jurnalist, "Şərqi-Rus" qəzetinin təsisçisi və redaktoru, poliqlot alim və ictimai xadim Məhəmməd ağa Şah-taxtlı idi. O, Bakıda milli universitetin açılıb-açılmaması məsələlərinə öz münasibətini 1919-cu il təmmuz (iyul) ayının 28-də "Azərbaycan" qəzetində çap etdirdiyi "Azərbaycanda darülfünun" məqaləsində obyektiv reallıq, dərin məntiq və yüksək vətəndaşlıq hissi ilə bildirirdi. O, məqaləsinin əvvəlində "Darülfünun olmazsa, nələr" sualını qoyaraq belə cavab verir: "Ürfani və ictimai həyatımıza səktə gəlir, ümumi maarifə aid orta məktəblərimizdə dərs verəcək müəllimlərimiz olmaz. Naxoşlarımızı müalicə edəcək təbiblər yetişməz. Hüquqşünas alimlər bulamayız ki, mal və mülk üçün münaqişə edən vətəndaşlarımızı və ya cinayət törədən canilərimizi mühakimə etsin. Darülfünun olmazsa, Avropa və qonşu xristian millətlərinin mühərrirlərinə məsəl olacaq mühərrirləri nərədən ala biləriz? Darülfünumuz olmazsa, ömrünün həpsini elm və fənuna vəqf edərək mücəssəm elm və fənn olan o möhtərəm vücudi-millətlərinin mədəniyyət üzrə həyat sürmək üçün labüd olan professorlar heyəti-millətimizin içindən nərədən çıxar, nərədən yetişər? Mədəni həyatın şəraitinə və amillərinə imhal (təhqiq – A.B.) nəzərilə baxıldıqda o dəqiqə görünür ki, bu həyatın mənbəyi, sərçəsməsi məbədəl qəvalül-darülfünundur.

Darülfünundan əl çəkmək mədəni həyatdan rugərdan olmaqdır".

Deməli, darülfünun, hər şeydən əvvəl, ictimai-siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatımızın bütün sahələri üçün zəruri olan milli kadrların hazırlanmasından ötrü lazımdır. Çünki yüksək ixtisaslı milli kadrlarımız olmasa, dünyanın tərəqqi tapmış mədəni xalqları ilə ayaqlaşma bilməz, nəticədə xar və zəlil olarıq.

Bu sözləri söyləmək üçün Məhəmməd ağa Şah-taxtlının əlində əsas odur ki, avropalılar türk xalqlarını "hürriyyəti-ətəkar sahibi" hesab etməyərək iddia edirlər ki, guya türk xalqları nə özlərini, nə də başqalarını idarə edə bilərlər. Alim bu fikrə etiraz edərək bildirir

ki, "hürriyyəti-ətkara meyil və cazibə bizim qövmi-xasiyyətimizdir. Böylə olmasaydı, ismi Avropada dastanlara keçən gəncəli Mirzə Şəfi və Mirzə Fətəli Axundov kibi mücəssəm hürriyyət əfkarları bizim içimizdən nasıl nəşət edə bilərdi?" O, camaatı fəaliyyətə səsləyərək olanı göstərməyi, üzə çıxarmağı öyrənməyə çağırırdı. Başqaları olmayan şeylərini və ya hələ naqis olan müəyyən cəhətlərini, gözə kül üfürərək aləmə kamil bir sifət kimi təqdim etməyə çalışdıqları halda, biz olanımızı üzə çıxarıb özümüzün nəyə qadir olduğumuzu göstərməyə niyə çəkinməliyik? Bütün bu cəhətləri tənqid edən alim vətəndaş narahatlığı və yanğısı ilə yazırdı: "Neyçün biz hürri-əfkar olduğumuzu təcəllə etdirmiyəlim? Bəli, biz hürri-əfkar sahibləriyiz. Və madam ki böyləyiz, Avropa masştabında mütləq və qeyri-məhdud olan hürriyyəti-əfkar üzərinə müəssis bir darülfünun açmalıyız ki, bu darülfünunumuz hürriyyəti-əfkarçı olduğumuzun dəlili-felisi olub bizim istiqlali-siyasimizə toxunmaq üçün avropalıların əlindən "siz hürriyyəti-əfkarçı deyilsiniz, sizə istiqlal və rəməyiz" bəhanəsini alsın".

M.Şahtaxlı türk xalqlarının Avropa masştabına çıxması üçün nələrə qadir olduğunu və hansı sahələrdə axsadığını da qeyd etməyi lazım bilərək yazırdı: "Maddiyyətə aid məsələlərdə Osmanlı professoru Avropa professoru kibi söz söyləməyə bilər. Fəqət fəlsəfə və ədyana aid məsələlərdə isə osmanlılarda hürriyyəti-əfkar yoxdur. Şeyxülislam nə əqidədedirsə, bu işlərdə hər kəs o əqidədə bulunmalıdır. Buna təvafüq etmiyənə bir əməl yapmaq deyil, hər söz söyləmək belə cinayət ədd olunub əcazətə cəlb olunur".

Universitet açmaq üçün milli kadrların, demək olar, yoxluğu üzündən onun hansı dildə təsis məsələsi də qarşıya çıxmışdı. Odur ki, universitetin hansı dildə açılması üstündə də fikir ayrılığı yaranmışdı. M.Şahtaxlı bu mühüm məsələnin həlli üçün, o dövürkü şəraitə uyğun olaraq, belə bir doğru yol göstərirdi: "Şimdilik darülfünun bizim içimizdə ancaq rus professorlarından təşkil edilə bilər. Özümüzün professorlarımız yoxdur. Adi əhvalında yaşayan heç bir millətdə və qeyri öz məmləkətinə lazım olmayan professor bulunmuyub ki, onlar xaric bir məmləkətdə bir darülfünun açsınlar. Rus məmləkətinin, məlum olduğu üzrə, işləri bu halkı halda pəjmürdə olmuşdur (müəllif inqilabı nəzərdə tutur – A.B.). Ona görə rus professorları işsiz qalıb başqa məmləkətlərdə darülfünun təsis etməyə talib olurlar. Bizim Azərbaycan studentləri isə hal-hazırda ancaq rus lisanı bilirlər və bu lisan da ali təhsil edə bilirlər. Ona görə ictimai və siyasi zərurət bizdən onu istəyirlər ki, bu rus fəzillərindən istifadə edib rusca tədris edəcək darülfünun açalım".

Belə şəraitdə universitetin millilikdən çıxması məsələsi ortaya çıxır ki, bu da milli kadr hazırlığı probleminə, əslində, heç nə əlavə etmirdi. Üstəlik də milli dilin aradan çıxmaq təhlükəsi yaranırdı. Lakin real vəziyyətlə hesablaşmaq zərurəti qarşısında qalan alim ondan çıxış yolunu göstərməyi da unutmuyaraq fikrinə belə davam edirdi: "Fəqət daimi olmaq üzrə ali təhsilin əcnəbi lisanda kəsb olunacağı işimizə əl verməz. Fünunda olsun, idarədə, siyasətdə olsun, nərədə olursa-olsun, kəndi işlərini öz dilində əmələ gətirənməyən bir millət səqt xırda bir millət olub həqiqi istiqlaldan fəal saqət və həqiqi istiqlala naqabil bir millətdir. "Qonşu, mən bu sözü də deyəmmirəm, bir az vəqt üçün dilini mana ver, danışım" deyən adam nə qədər zəlil və həqarətəşayan isə, "mən öz qərarəmədərimi öz dilində yazammıram, qonşu, dilini mana ver, sözü də öz vətəndaşlarıma anladalım" deyən bir nazir və ya ziyalı ondan ziyadəşayan təhqirdir. O adam isə ki "mən filan fəndə mütəxəssisəm" ədasında bulunur və türkdür və türkcə qonuşur, amma öz elmini öz dilində tədrisdən izhari-icə ediyor, onun alim olduğuna inanmayız. Belələri aliməm deyə xəlqi alda ediyor. Alim olmaz ki... öz dilində elmini bəyanda heç bir güclülük çəkməz.

Ona görə əvvəlinci günündən belə təzə və rus dilində açacağımız darülfünunumuzu milliləşdirməli və türkləşdirməliyik. Bir qaç sənə bundan əvvəl Avropa lisanına şünasları içində küll cahan üçün ümumi və yeganə lisandan istifadə olunması məsələsi ortaya atıldığı vəqt şərqsünaslardan bir alim o fikri verdi ki, ümumnövbəşər üçün yeganə bir lisan olmaq üzrə türk lisanı qəbul olunsun. Çünki türk lisanının qəvaidi hamı lisanlardan ziyada müntəzəm və mütərəddiddir. Heç insafdır ki, böylə cahanpəsənd lisanımız olduğu halda əfkarımızı yabançı bir millətin qəvaidi-hamıdan çətin olan dilində bəyan edək?.. Böylə bir müamiləmizdə nə hübb vətən var, nə aqıl-salim".

Aparılan müzakirələr, Bakı Dövlət Universitetinin açılması, onun səmərəliliyinin təmin edilməsi yolları və s. barədə elmi-məntiqi şəkildə əsaslandırılan tədbirlər öz bəhrəsini verdi; universitetdə dərslər əvvəllər rus professorlarının geniş tərkibdə iştirakı ilə əsasən rus dilində fəaliyyətə başlasa da, tədrisən artan milli kadrlar hesabına milliləşdi. Bu işdə M.Şahtaxlı da universitetin aparıcı professorlarından biri kimi yaxından iştirak etdi.

Bu gün özünün doqquzuncu onilini başa vuran Bakı Dövlət Universiteti ölkəmizin ali təhsil ocaqlarının flaqmanı kimi, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi və inkişafı yolunda yüksək ixtisaslı kadr hazırlığı ilə özgün rol oynayır. Qazandığımız uğurlarda "Azərbaycan" qəzetinin rolu da danılmazdır.

*Alxan BAYRAMOĞLU,
filologiya elmləri doktoru,
professor*

Müstəqil dövlətimizin şanlı salnaməsi

"Azərbaycan" qəzetinin nəşri tarixindən

Azərbaycan siyasi şüurunda istiqlal düşüncəsinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərən milli demokratik mətbuatın xüsusi xidmətləri olmuşdur. Bu mətbu orqanlar arasında "Azərbaycan" qəzeti daha çox demokratik ideya istiqamətinin aparıcı orqanı olmuş və öz dəst-xətti ilə fərqlənmişdir. Çünki bu dövrdə Azərbaycan jurnalistikasının mütərəqqi ənənələrini qoruyan və cəmiyyətin demokratik əsaslar üzərində maariflənməsinə çalışan qəzet olmuşdur.

"Azərbaycan"ın nəşri milli mətbuatımızın tarixində əlamətdar bir hadisəyə çevrildi. Qəzetin adının "Azərbaycan" adlandırılması heç də təsadüfi deyildir. Dəfələrlə azərbaycanlı ziyalılar "Azərbaycan" adında qəzet nəşr etmək istəsələr də, buna nail ola bilməyiblər. Çar Rusiyası hökuməti nümayəndələri bu fikrin gerçəkləşməsinə qətiyyətlə mane olurdular. Çünki buna yol vermək Azərbaycan adında bir ölkənin varlığını etiraf etmək idi. 1918-ci ildə isə yeni yaranmış müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin adını Azərbaycan və rus dillərində çıxan "Azərbaycan" qəzetinin adı vasitəsilə dünyaya yaymaq şansı əldə edilmişdir.

Beləliklə, "Azərbaycan" qəzeti 1918-ci il sentyabr ayının 15-də Gəncə şəhərində Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində nəşrə başlayır. Gəncədə qəzetin cəmi 4 nömrəsi çap edilir. Dörd səhifədən ibarət olan birinci nömrənin iki səhifəsi Azərbaycan, iki səhifəsi isə rus dilində buraxılmışdır. Milli mətbuatımızın cəfəkeş tədqiqatçısı Ataxan Paşayev bu haqda yazır: "İkinci və üçüncü nömrələr rus dilində hərəsi iki səhifə, dörd səhifədən ibarət, axırıncı, dördüncü nömrəsinin isə üç səhifəsi rus dilində, bir səhifəsi isə Azərbaycan dilində idi. Görünür ki, ya mətbəə işçiləri və ya şrifflərin çatışmazlığı üzündən, yaxud da redaksiya işçilərinin olmamasına görə Gəncədə nəşr olunan "Azərbaycan" qəzeti əsasən rus dilində buraxılmışdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Gəncədə nəşr edilən qəzetin Azərbaycan dilində buraxılmış səhifələrinin başında qəzetin adı ilə yanaşı belə bir yazı da verilmişdir: "Türk və islamçılığa müfid məqalələrə "Azərbaycan" səhifələri açıqdır".

Qəzet birinci nömrəsində bu haqda yazırdı: "Türklük və islamlıq – iştə bu şüarlar ilə müstəbid Rusiya çarlığının cəngəlindən qurtarmış gənc Azərbaycan hökuməti isbati-vücut etməyə iqdam etdi.

Həqq-təala müvəffəqiyyətlər versin!"

Amma çox təəssüflər ki, sovet dövründə yazılan tədqiqat əsərlərində "Azərbaycan"ın nə vaxt və neçə nömrəsinin çap edilməsi haqqında bir-birini təkzib edən faktlar vardır. Məsələn, professor Nazim Axundov hələ 1965-ci ildə nəşr etdirdiyi "Azərbaycanda dövi mətbuat (1832-1920)" kitabında qəzetin 1918-ci ilin iyun ayında Gəncədə dörd nömrəsinin çapdan çıxdığını qeyd edir.

Doğru deyil. Çünki "Azərbaycan"ın Gəncədə çıxan birinci nömrəsində "8 zilhiccə 1336" tarixi yazılıb. Bu tarixi miladiyə çevirəndə 15 sentyabr 1918-ci ilə düşür.

Bunu birinci nömrədə verilən yazılar da bir daha sübut edir. Qəzetin birinci sayında həm rus, həm Azərbaycan dillərində çap edilmiş "Bakının süqutu" haqqında olan materiallar daha önəmlidir. Birinci nömrədə "Azərbaycan istiqlalının mübəyyin əqdnaməsi", Məhəmməd Hadinin "Türk nəğməsi" şeiri, hökumətin yeni qanun və qərarları, xəbərlər, teleqramlar və s. verilmişdir.

Bakının alınması münasibətilə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin sədri Fətəli xan Xoyski tərəfindən Nuru paşaya göndərilən bir təşəkkür teleqramı diqqəti daha çox cəlb edir: "Qafqaz İslam Ordusunun komandanı sədaqətli Nuru paşa həzrətlərinə. Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşmənlərdən xilas edilməsi münasibətilə millətin zati-həmiyyətəpərvəranələrinizə və dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğumu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim.

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan".

Qəzetin birinci nömrəsində türk əsgərlərinin igidliyi haqqında belə yazılıb:

"...Azərbaycan türkləri dəxi yüz illərcə adları ağızlarında söylənilən pənahgah və ümidgahları olan Turan qardaşlarına pənah apardılar. Ömürlərinin əksər vaxtını islam düşmənlərilə mübarizədə keçirmiş türkün arslan oğulları, türkün qəhrəmanları şimal qardaşlarının imdadına yetib hətta Gəncəyi belə təhdid edən düşməni bir azca zamanda münhəzim (məğlub) edib də hal-hazırda Azərbaycanın paytaxtını düşməndən təmizləməkdədirlər.

Böylə ki, "hər bir millət kəndi-kəndisini idarə etməyə haqqı olsun" əsası biz Azərbaycan türklərinə dəxi yetişdi. Azərbaycanın istiqlaliyyəti, onun Rusiyadan ayrılması rəya olmayıb, həqiqətdir".

Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, "Azərbaycan"ın birinci nömrəsi 15 sentyabr 1918-ci ildə çap edilib.

Bəzi tədqiqatçılar isə qəzetin nəşri tarixi ilə bağlı Ceyhun bəy Hacıbəylinin xatirələrinə əsaslandıqlarını bildirirlər. Amma unutmamaq olmaz ki, Ceyhun bəy xatirələrini uzun illər keçdikdən sonra 1951-ci ildə yaddaşına əsaslanaraq yazmışdır. Ona görə də bəzi qeyri-dəqiq məlumatlara yol verilmişdir.

Məsələn, Ceyhun bəy xatirələrində yazırdı: "Azərbaycan"ımızın ilk sayı sentyabrın 15-də çıxdı. "Azərbaycan"ımız Azərbaycan paytaxtının qurtuluşu günü nəşrə başladı.

Üç-dörd gündən sonra Bakıya gəldik. "Azərbaycan" ikiləşdi. Biri türkcə, biri rusca çıxırdı".

Əslində, "Azərbaycan" Gəncədə ikiləşmişdi. İlk nömrədən Azərbaycan və rus dillərində çap edilmişdir.

Bakıda "Azərbaycan" qəzetinin Azərbaycan dilində beşinci nömrəsi 1918-ci il oktyabrın 3-də, rus dilində isə oktyabrın 7-də çap edilir. Bu haqda "Azərbaycan"da yazılıb: "Sabıqdə Gəncədə rus dilində nəşr olunan "Azərbaycan" qəzetəsi şənbə günündən (7 oktyabr 1918) etibarən Bakıda nəşr olunmağa başlayacaqdır".

Və bu nömrədən başlayaraq qəzetin adı altında "Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" sözləri yazılmağa başlamışdır.

"Azərbaycan" qəzeti Azərbaycan dilində 6-cı nömrəyə qədər "heyəti-təhririyyə" imzası ilə çap edilib. Altıncı nömrədən Azərbaycan və beşinci nömrədən isə rus dilində çıxan qəzetlərdə mühərrirləri: Ceyhun bəy Hacıbəyli və Şəfi bəy Rüstəmbəyli, 50-ci nömrədə müdir göstərilmir, 51-ci nömrədən ta 1919-cu il 16 yanvarda çıxmış 89-cu nömrəyə qədər müdir və baş mühərrir Ceyhun bəy Hacıbəyli, 89-cu nömrədən 1919-cu il 4 iyul ta-

rixli 216-cı nömrəyə qədər müvəqqəti müdir Üzeyir bəy Hacıbəyli, 4 iyul 216-cı nömrədən 1 sentyabr 265-ci nömrəyə qədər müvəqqəti müdir Xəlil İbrahim, 1 sentyabr 265-ci nömrədən 31 dekabr 1919-cu il tarixli 358-ci nömrəyə və 1 yanvardan ta 28 aprel 1920-ci il tarixli (85-ci nömrə də daxil olmaqla) müdir Üzeyir bəy Hacıbəyli olmuşdur.

1919-cu il dekabrın 28-də Azərbaycan hökuməti parlamentin Ağsaqqallar Şurası üzvlərinin iştirakı ilə Paris Sülh Konfransında iştirak etmək üçün Ə.M.Topçubaşovun rəhbərliyi ilə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin nümayəndə heyətinin tərkibini müəyyən edir. Nümayəndə heyətinə müşavir sifətilə "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru Ceyhun bəy Hacıbəyli də daxil edilir.

Beləliklə, "Azərbaycan"ın bütün məsuliyyəti Ceyhun bəyin böyük qardaşı Üzeyir bəy Hacıbəylinin üzərinə düşür. Bu dövrdə onun jurnalistlik və publisistik fəaliyyəti əsasən "Azərbaycan" qəzeti ilə bağlı olur. Üzeyir bəy qəzetin bütün saylarında çıxış edirdi. Ü.Hacıbəyli demokratik ideyaları təbliğ edən ən aktiv jurnalist, publisist kimi fərqlənmiş, AXC-nin istiqlal savaşında mübariz mövqedən çıxış etmiş, rəhbərlik etdiyi mətbu orqanı da bu istiqamətə yönəlmişdir.

"Azərbaycan"ın ətrafında C.Hacıbəyli, Ü.Hacıbəyli, Ş.Rüstəmbəyli, X.İbrahim, M.Ə.Rəsulzadə, F.Ağzadə, M.Hadi, H.İ.Qasimov, M.Şahtaxlı, A.Ziyadxanlı, Ə.Müznib, Ə.Cavad kimi istedadlı qələm əhli toplaşmışdı. Qəzetin fərqlənməsində onların böyük xidmətləri olmuşdur. Mükəmməl siyasi məslək, milli əqidə daşıyıcıları olan bu şəxsiyyətlər Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi möhkəmlənməsinə çalışmış, milli dövlətçilik şüurunun inkişaf etdirilməsində, milli azadlıq ideyalarının yayılmasında müstəsna xidmət göstərmişlər.

Rus dilində çıxan "Azərbaycan"ın redaktoru olan Şəfi bəy Rüstəmbəyli həm də Azərbaycan Parlamentinin deputatı idi. Ş.Rüstəmbəyli Azərbaycanın milli istiqlalı uğrunda gedən mübarizənin ən fəal nümayəndələrindən olmuşdur. O, 1919-cu ildə ilk dəfə Azərbaycan mətbuatı haqqında nizamnamənin hazırlanmasında çox böyük xidmət göstərmişdir.

"Azərbaycan"ın digər redaktoru Ceyhun bəy Hacıbəyli də dövrünün tanınmış, istedadlı gənc qələm sahiblərindən idi. O, "Azərbaycan"ın nəşrə başlaması və davamı üçün bütün varlığı ilə çalışmışdır.

Xəlil İbrahim dövrünün tanınmış jurnalistlərindən idi. "Açıq söz", "İstiqlal", "Bəsirət", "Qurtuluş", "Qurtuluş yolu", "Azərbaycan" kimi milli demokratik ruhlu mətbu orqanlarda müntəzəm çıxış etmiş, hətta bəzilərinə qısa müddətdə redaktorluq da etmişdir.

M.Ə.Rəsulzadənin siyasi çıxışlarının əksəriyyəti "Azərbaycan" qəzetində çap olunmuşdur. O, dövrün siyasi hadisələrinə aktiv şəkildə münasibət bildirib. Bu çıxışlar xalqı səfərbər etmək, iqtisadi-siyasi problemlərin müvəqqəti olmasını sübut etmək, müstəqilliyin ağır sınaqlarına dözmək və digər məsələlərə həsr olunmuşdur. Bu siyasi məqalələr ideya dolğunluğu və məzmun zənginliyi ilə bərabər, ciddi şəkildə ümumiləşdirilmiş həyati faktlara əsaslanırdı.

"Azərbaycan" qəzeti həm də jurnalistikanın prinsipləri baxımından kifayət qədər professional səviyyəli bir nəşr idi. Azərbaycanda demokratik dəyərlərin bərqərar olmasında qəzetin böyük rolu olmuşdur. Qəzet ölkədə baş verən bütün ictimai, siyasi, mədəni, iqtisadi hadisələri işıqlandırmağa can atırdı.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamenti 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başladıqdan sonra qəzetin səhifələrində onun fəaliyyəti geniş işıqlandırılmış, müntəzəm olaraq oxucunu məlumatlandırmışdır. "Azərbaycanın Məclisi-Məbusanında" rubrikası adı altında mün-

təzəm olaraq parlamentin iclasının hesabatları dərc edilirdi. "Hökumət qərarları", "Rəsmi xəbərlər", "Xarici xəbərlər", "Azərbaycanda", "Türkiyədə", "Teleqraf xəbərləri", "Qəzetlərdən", "İrəvan müsəlmanlarının halı" və başqa bu kimi daimi rubrikalar da var idi.

Bunlarla yanaşı, "Azərbaycan"ın səhifələrində poeziyaya da yer verilirdi. "Əsgər şeiri" adlı ayrıca guşə də açılmışdı. Ə.Cavadın "Gəlmə", "Qardaş", "İngilis", A.Şaiqin "Vətənin yanıq səsi", "Əsgər şərqi", Mürşidin "Qarabağda həlak olmuş arkadaşlarımızın ruhuna ithaf", Davudun "Əsgər şeirləri", "Azərbaycan ordusuna", Ə.Şövqinin "Azərbaycana", Umgülsümün "Əsgər anasına", "Bir mayıs günündə" əsərlərində milli istiqlalın qorunmasına, hərbi vətənpərvərlik ruhunun yüksəldilməsinə çağırışlar səslənirdi.

Türk orta q mədəniyyəti ideyasının təşkili məqsədilə "Türk şərqi", "Türk duyğuları", "Türkün dərdi" kimi rubrikalar da qəzetdə özünə yer tapmışdır.

"Azərbaycan"ın "Teatro və musiqi" adlı şöbəsi teatr, aktyor və tamaşaçı probleminə dair müntəzəm yazılar, xəbərlər dərc edirdi.

90 il bundan əvvəl "Azərbaycan" milli müstəqilliyimizi, istiqlalımızı qoruyub saxlamaq üçün əzmlə mübarizə aparmış, bu amal uğrunda xidmət etmişdir.

"Azərbaycan"ımızın varisi, davamçısı olan bugünkü "Azərbaycan" da həmin amallar uğrunda mübarizə aparan azad fikir tribunasıdır.

*Samil VƏLİYEV,
BDU-nun Mətbuat tarixi və ideoloji iş
kafedrasının müdiri, professor,*

*Qərənfil DÜNYAMINQIZI,
filologiya elmləri namizədi*

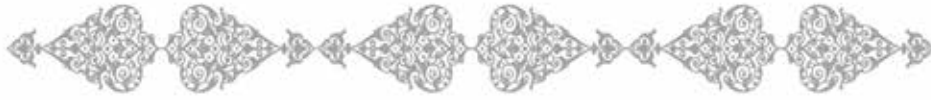

YAŞASIN TƏYİNİ - MÜQƏDDƏRAT HÜQUQU!

İlk Azərbaycan Şurayı - Milliistəvət rəisi və "Musavat" firqəsi Mərkəzi Komitəsi sədri **Məhəmməd Əmin Rəsulzadə**

Sülh konfransında Azərbaycan heyəti - mürəxxəsesi rəisi **Əlimərdan bəy Topçubaşov**

Hökumət binasında mərasimi-təbrik

Bu gün istiqlal sənəyi - dövriyyəsi olmaq münasibətilə hökumət binasında mərasimi - təbrik icra edilib Heyət - Vükəla rəisi ilə nazirlər bilizət gündüz saat 1-dən 4-ə qədər qəbuli - təbrikat edəcəkləridir.

Azərbaycan Məclisi - Məbusan rəyasəti baş müavini **Həsən bəy Ağayev**

AZƏRBAYCAN İSTİQLALI

Bu gün istiqalətin sənəyi-döviyyəsi- dir. Keçən sənə 28 mayda ediyimiz isbatat elərindən bu gün bir sənə keçiyor. O münasibətilə qiyətli Azərbaycanın hər tərəfində müəllətaq (ıca) zəfərləri, mürəşəm binələrin bəzənəsi görüldüyü qibi, hər ağızdan deyil, münasirdən də kaləbən zəfərlər eşidil- yor. Bu şərək, bu qadirlər tizi nə qədər sevindiriyor və o sevincin igrinə nə qədər vəqələr dərəkərd eşidiyor. Bu sevinci dəimi və dəmiyyət əsası təhkim və bu təhkimə nə- mətə bina etmək üçün azərbaycanlıları nəzi- mətələrinə bir parça tarixi faciə arz ediyor.

Təbil, bu tarixi faciə parçası keçirdiyiniz "əsənət dövi" haqqında bir xətrə olaraq və hakimiyyətinə məhkum olduqumuz ösürün izlətin təhki edəcəkdir.

Bu gün ortada görülen səthi tarixcələrdə Moskofları ölkəmizə təmizli Petronun zamanından görüiyor. Lakin öyle deyildir. Öndən daha çox ərter ilai rütəni haqqı və təbətli Azərbaycan adm dənəməyə istəhəq kəsb edən paytaxtımız Bakıya gəmlər dölusu ilə gəldikləri görüiyor. Yunan, Rum, Alan, Avartardan məada hözinin 22-ci sənəindən ilkin xəlfiə hərəqlərinin zəməci -sifətiləndən 230 həri xəlfiyyə -Abbasiyədən "Vəsiqəbilən" əhdi -kəffədənkə Azərbaycanca ənzəli ilə xəzərlərin bələfəsilə qarış mürəbələri olmuşdur. 270-də "mötəmədəlləh" qiyətli və mürəşəm əskər sövüyü ilə xəzərləri iskat və rictə mədur ediyi kibi fəvqədə istəhəq de- si vücutə gəlmisdir. Və bir fərman sədr edək- nek paytaxtımız Bakıda olan neff və döz mə- danlarına müstəhəqqilər müqəmmər etmiş və sənəki məadən vərət və istəhəqlərə tərtib edilən qarır mödibinə ləqəim etmək üçün Məhəmməd bin Əməli təhvilərdə təyin olmuşdur.

290-da vəzərlər Dərbənd üzərinə girdəli hücum və təmizlərdə bulurmuşlar, le-

Azərbaycan Məclisi - Məbusan binasının zahiri görüluşü

lami-İttihad və hərbdəki məharətlərindən dölə- yi müvəffəqiyyət deyil, meşub olaraq geriyyə dönmüşləridir. Ruslar bunları gəpənliyəndən istifadə edib etdikləri yağma və qarətın yanısı- rə onlara vermək şərtlə xəzərlərdən dəniz tə- niglə bəri keçməyə müəddə həsil etmişlər. Bəş yüz gəmi ilə əli bin nəfər rus lidi nəhrin- dən Xəzər dənizinə keçmişlərdir. Faqət firi adətli olaraq müəddəsinə məchar olubun Xəzər xaqanın əhliəm gicləmədən cən- varcasına bütün səhildəki şəhərlərini, qəsə- bələrini qətl və qarət elmişlər. Müdafiə üçün gəmiləri olmayan və igr-İqlən keçəndən sonra səhildəni ənləyən xəzərlər quru təsəvvüfən

bəşqə bir çərə bulamamışlardır. Xəlfiə Abbasiyədən Müqəddirbəh bir vəqədən istiliyi -istəhəsi edib 296-da Övlü- qəsim Yusuf bin Əbubəci qövviyə ordu ilə sövq etmiş, müqəddirbəh dəli Bakıya gəlib gəmlər tədərək etməyə başlamışdır. Ruslar atıq qəd və qarətən ol cəkb Nərgin cəzəsinə ilcə etmişlər. İslam orduşu gəmiləri sonra cəzəyə ruslar üzərinə hücum etmişlərə də meşub olaraq qayıtmışlardır. Bu səbəblə ruslar daha bir müddət orada qalmağa və ətraf çəlb -çəp- məğə imkan bulamışlar. Etdikləri fəvqədə qənimətın yəməni Xəzər xaqanına verməmiş- dir. O vəsətlər Bakıda 66 bin Heygən hakim id- Məclübiyyəte həç də davam edənmiş

İslam əskərləri bu xüsusda çox düşünüb həd- dən ziyadə hazırlarda bulurmuşlar. Nəhayət bir tərəfdən bunlar, digər tərəfdən xəzərlər an- sindəki müəmmərlər itqəm sağısına hücum edərək ruslara otuz bin tələfat vermışlərdir. 332-da yenə ruslar Kür və dəniz təngisi Anan paytaxtı Bərdəni zəbt etməyə hərəkət et-mişlər. Ora hakimi bəş bin ilə müqəbilə etmiş- də ruslar kili əhədə məlik olublarından meşub olmuş və Bərdə rusların pəncəyi -istilərinə keçmişdir. Ancaq yerli əhali üçün Bərdədən gə- məğə bir həftə vəqət qoymuşlar. Müəyyən mü- dət qurtarılardan sonra pərdə qəllərini təmə- nilə qətl və əsir edib bin igrini dərhamı sətmə-

lərdir. Bu mürəbədə rütəni əlinə artı -qəndi 19 bin əsir düymüşdür.

Mərcən dənizməlik meşur olan Azar- baycan vəliəli Məhəmməd bin Müsəfir otuz bin nəfərlə rusları döz etməyə hərəkət etmiş isə bu meşub olmuşdur. Ruslar orada bir sənədən zi- yadə qalmışlardır. Mərcən təkrarən mürəşmə- yə başlamış, faqət pək də müdəbirinə bəşmə- si bir az qiyvə ilə qarşılamış yürümüş. Rusların hücumu əsnəsində qaçmağa yüz qənimətdir. Bu əsnədə puşqurdağı əskərlər rusları anadən ləpələmiş sərkərdələrini qətl, cəmiyyətlərini əğr tələfatla dözər etmişlərdir.

Məbəqlər Bərdəni Şəhrizad adlı qəle- sinə səğməllərsə də, mühasirə təzyiq atfında daha davam etmədiklərindən gəce oluncə mümkün qədər pəylərləri əlib gəmlər vəsətlə qəpmişlərdir (2).

Nəhayət rusları böylə qulburca olan tə- arizləri və qətl -qarətən yek -dığımı təvəli edə gəlməş və Petronun, Əkrəminin, sonra Aleksandrın zamanında ikmal edilməydir. Ötən- nin cəhənginə deyil, türk -İslam igrənlünü məhər etmək məqsədinin icras yolunda infəz edilən dəhşətli yətkinlərin qarış faciələri hər- zuz də təxli və təhvin edilməmişdir. Öyle pə- kincə, öyle faciələr ki, fevri -mart gəlməş onları yarımdə əfrə müəbəsində qəlyor. Keçiyli- miz "dövi-əsənət" acılığ dənəğməzdən silinə- mişdir. Milli -məhkumə olmaq əzyətli cə- mətədən gənməmişdir.

Şimdi meşur acıləqən hakimiyyət -mə- liyyə səhbi olmaq sifətli yəməmə, yəməmə- də böylə böyük -böyük gəmlər etmələ ödə- yəcəyiz. Unudulmən ki, dünyada yəməmə hakimiyyət -məliyyə, hakimiyyət -məliyyəni bə- qəli gəmlərdir. Həyət çoğun hərmiyyət, qay- nər gəmlə qəllərim və yikək sədə ilə silyə- yəlim.

Yəşən Azərbaycan!
Vər olun hakimiyyət -məliyyə!
Paytaxt olun əsgərlərimiz!

OLİABBAS MÜZƏN
1. Məsud
2. İbn Ətəsir

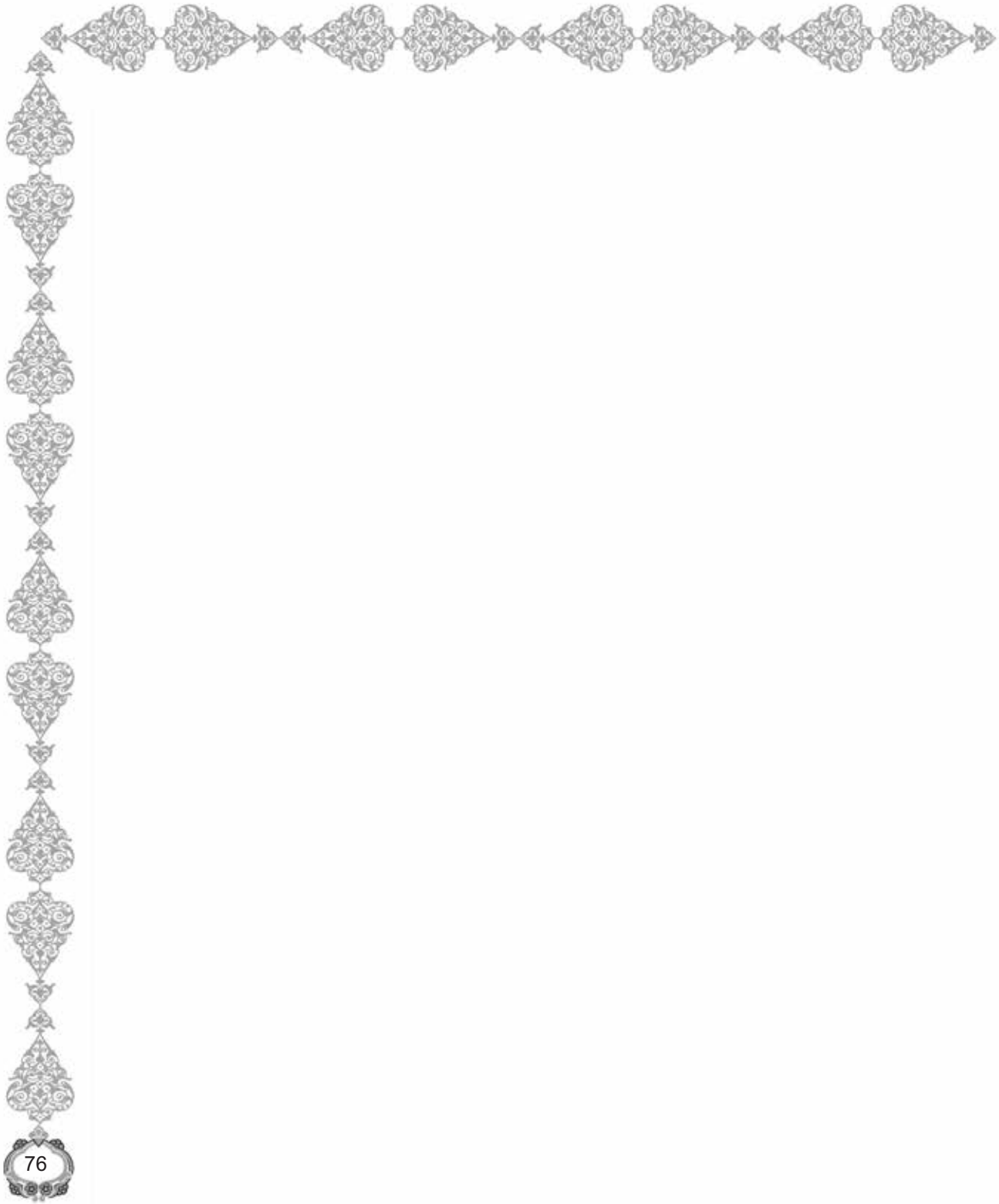

II fəsil

Cümhuriyyət dövrünün "Azərbaycan"ı ensiklopedik qəzetdir

"Azərbaycan" qəzeti hər zaman milli idealların və mütərəqqi ictimai düşüncənin daşıyıcısı olub

*Azərbaycan Mətbuat Şurasının təşkil etdiyi
"dəyirmi masa"da qəzetin 90 illik ömür yoluna
bir daha nəzər salındı*

"Azərbaycan" qəzetinin 90 illiyi ərəfəsində təşkil olunan silsilə tədbirlər, oxucularla görüşlər, "dəyirmi masa"lar deməyə əsas verir ki, bu möhtəşəm yubiley bütövlükdə milli jurnalistikanın əlamətdar bayramı kimi qəbul olunur. Kifayət qədər mürəkkəb dövrdə – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə meydana gələrək dövlətin müstəqillik və istiqlal rəmzinə çevrilmiş qəzetin fəaliyyətinin ayrı-ayrı səhifələri müzakirə edilir, onun hərtərəfli öyrənilməsi, tədqiq olunması zərurəti önə çəkilir.

Azərbaycan Mətbuat Şurasının təşkilatçılığı ilə keçirilən "dəyirmi masa"da qəzetin keçdiyi tarixi yola bir daha nəzər salınmış, onun dövlət və xalq qarşısındakı xidmətləri önə çəkilməmişdir.

Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru, Milli Məclisin deputatı Bəxtiyar Sadıqov, Milli Məclisin komissiya sədri, akademik Ziyad Səmədzadə, Mətbuat Şurası İdarə Heyətinin üzvləri – "525-ci qəzet" in Baş redaktoru Rəşad Məcid, "Ayna-Zerkalo" qəzetinin Baş redaktoru, Jurnalistlər Birliyinin sədri Elçin Şıxlı, "Şərq" qəzetinin Baş redaktoru Akif Aşırılı, BDU-nun Mətbuat tarixi kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru professor Şamil Vəliyev, filologiya elmləri doktoru professor Alxan Bayramoğlu, BDU-nun jurnalistika fakültəsinin professoru Cahangir Məmmədli, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi Asif Rüstəmli, BDU-nun Mətbuat tarixi kafedrasının müəllimi, filologiya elmləri namizədi Qərənfil Quliyeva və Mətbuat Şurasının icraçı katibi Rəhim Hüseynzadənin iştirakı ilə keçirilən tədbirdə "Azərbaycan"ın hazırkı fəaliyyəti, bu günkü mətbuat aləmində yeri və rolu ilə bağlı da maraqlı fikirlər səsləndi.

Əflatun Amaşov:

– Bir neçə gündən sonra milli mətbuat tariximizdə xüsusi yeri, misilsiz xidmətləri olan "Azərbaycan" qəzetinin 90 yaşı təntənəli surətdə qeyd ediləcək. Bu, yüksək intellekt, mənəvi zənginliyə malik aqilin, söz, sənət, ibrət, gör-götür məktəbinin yubileyi olduğundan, şübhəsiz, hamımızın ürəyindən fikirlərini bölüşmək istəyi keçir. Elə bu məqsədlə Azərbaycan Mətbuat Şurasının ofisinə toplaşmışıq. Auditoriyamız bundan onqat qələbəlik olardı. Lakin gəlin yaddan çıxarmayaq ki, bura toplaşanlar "Azərbaycan"ın sıradan oxucuları deyil, onun hər sayını sətir-sətir mütaliə edən, mövzuları, janrları, sənətkarlıq xüsusiyyətlərini fikir, təhlil süzgecindən keçirən, qəzetin uğurlarına sevinən, buna öz töhfəsini verməyə çalışan alimlər, tədqiqatçılardır. Bu özəlliyə görə də qısa və konkret giriş sözünü məntiqi sayaraq sizlərin dinlənilməsini, yubiley ərəfəsində oxucuların da maraqla gözlədikləri məqamların səslənməsini məntiqi hesab edirəm.

Rəqəm hesabına qalanda, "Azərbaycan"ın yaşı az deyil. Amma qəzetin tarixinə nəzər salanda görürük ki, 90 ilin cəmi 18-i aydınlıqda olub. "Azərbaycan" vətənimizə söz, fikir, ifadə, mətbuat azadlığını bəxş edən AXC-nin qayəsindən irəli gələn istəklərinin açıq tribuna şəklində inikası idi. Yaxşı bilirik ki, ictimai-iqtisadi formasiyalar dəyişəndə, imperiyalardan yeni müstəqil subyektlər qopanda heç də hər iqtidar xalqa bu imkanı yaratmır, daha doğrusu, risk etmir. AXC-nin yaradıcılarına öz şəxsi yaşantılarından, müşahidələrindən senzuranın, azad, plüralist fikrə qarşı qəsdlərin nə olduğu məlum idi. Dövlət xadimlərinin əksəriyyətini xalq ilk öncə jurnalist, ədib, publisist kimi tanıyırdı. Sözə, azad fikrə görə başları az çəkməmişdi. "Azərbaycan" qəzeti də məhz belələrinin tribunasına çevrildi. Onların mətbuatla bağlı vaxtilə leqal, qeyri-leqal nəşrlərdən boylanın, gizli görüşlərdə, yığıncaqlarda səsləndirdikləri "Azərbaycan"da gerçəkləşməyə başladı.

Doğrusu, ilk dövrənin cəmi iki illik taleyinə baxanda heyrət və iftixar hissi keçirməyə bilmirsən. Qısa dönmədə şüurlarda və hafizələrdə özünə əbədi məskən salmaq nadir nəşrlərə qismət olur. "Azərbaycan" da onlardan biridir. Vətənimizdə onun yenidən işıq üzün görməsi üçün 70 il gözləməli olduq. Bolşevik hakimiyyəti AXC-nin varlığına son qoyanda qəzetin də nəşrini qadağan etdi. Bir qədər də ibarətli desək, "Azərbaycan" Azərbaycan da "mühacirət həyatı" yaşadı.

"Azərbaycan" bu gün yenə mətbuatımızın flaqmanıdır, müstəqil dövlətçiliyimizə xidmət etməkdədir. Mətbu sözlə onun möhkəmlənməsinə, inkişafına, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna, ərəzilərimizin yağdı düşməndən azad olunmasına, insanların rifah halının yüksəlişinə xidmətlərini göstərməkdədir. Vəzifəsindən, yaşından, peşəsindən, ictimai mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, insanlar müxtəlif məsələlər barədə fikirlərini onun sütunlarında bölüşməyə həvəslidirlər.

Qəzetin yubileyidir. Yeni yaradıcılıq uğurlarına köklənən qayğılar isə hər günün yaşantılarıdır. Heç şübhəsiz, bunların fəvqündə yaradıcılıq uğurları, fərəhli anlar dayanır. Mən bu yubiley münasibətilə bir daha qəzetin yaradıcı kollektivini təbrik edirəm. İnanıram ki, biz bu gün bir daha qəzetin keçdiyi tarixi yola, habelə bugünkü fəaliyyətinə obyektiv qiymət verəcəyik.

Bəxtiyar Sadıqov:

– Dövlətimizin adını daşıyan bir qəzetin yubileyi ilə bağlı "dəyirmi masa"nın təşkilinə görə Mətbuat Şurasının üzvlərinə və sədrinə təşəkkürümü bildirirəm. Fikrimcə, respublikanın görkəmli alimlərinin, qəzet redaktorlarının iştirakı ilə keçirilən bu tədbir qəzetin fəaliyyətinin tarixilik, müasirlik baxımından dəyərləndirilməsində böyük əhəmiyyət daşıyır.

"Azərbaycan" iki həyat yaşamış qəzetdir. Bu məqamda mən ulu öndər Heydər Əliyevin qəzetin 80 illiyi münasibətilə 11 sentyabr 1998-ci ildə qəzetin kollektivinə ünvanladığı müraciətdən iki məqamı diqqətə çəkmək istədim. "1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı kimi fəaliyyətə başlamış "Azərbaycan" qəzeti yarandığı gündən milli-azadlıq mübarizəsinin ön sırasında addımlamış, xalqımızın çoxillik arzu və istəklərinin ifadəçisinə çevrilmiş, onun mənəvi dəyərlərinin, ictimai-siyasi ideallarının formalaşması işinə önəmli töhfə vermişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra fəaliyyətini dayandıran "Azərbaycan" qəzeti 1991-ci ildə yenidən müstəqillik qazanması ilə öz fəaliyyətini bərpa etmiş, azadlıq və suverenlik ideyalarının həyata keçirilməsində fəal surətdə iştirak etmişdir" – bu iki cümlədə "Azərbaycan" qəzetinin iki dövrü xarakterizə olunmuş, onun fəaliyyətinə yüksək qiymət verilmişdir.

"Azərbaycan" qəzetinin birinci dövrü barədə bizim tanınmış tədqiqatçılarımız, mətbuat nümayəndələri sözlərini deyəcəklər. İndiyə qədər də onların bu mövzuda xeyli sanballı məqalələri dərc olunub. Biz bu məqalələri ayrıca kitab şəklində çap etmək niyyətindəyik. Odur ki, mən qəzetin indiki dövr fəaliyyəti barədə fikirlərimi bildirmək istərdim.

Yarandığı gündən "Azərbaycan" qəzetinin qarşısında çox böyük və məsul vəzifələr qoyulub. "Azərbaycan" qəzeti bu gün "rəsmi dövlət qəzeti" statusunu daşımaqla dövlətin rəsmi mövqeyini ifadə etməli, dövlət başçısının bütün fəaliyyətini işıqlandırmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı hazırda öz inkişafına görə keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Respublikamız bir neçə ildir ümumi daxili məhsul istehsalının artım tempinə görə dünyada lider mövqeyini qoruyub saxlayır. Azərbaycan regionda həyata keçirilən transmilli layihələrin reallaşmasında əsas söz sahiblərindən birinə çevrilib, enerji və nəqliyyat təhlükəsizliyini təmin edib. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmini istiqamətində ardıcıl addımlar atılır. Eyni zamanda, Avratlantik məkana sürətlə inteqrasiya edən Azərbaycan dünya birliyinin tamhüquqlu üzvüdür.

Respublikada yoxsulluğun ləğvi, vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, yeni iş yerlərinin açılması, sahibkarlığın inkişafı, infrastrukturun yeniləşdirilməsi, yeni istehsal müəssisələrinin açılması istiqamətində yeni-yeni addımlar atılır. Yol-nəqliyyat sistemi təkmilləşir, yeni körpülər, yolayrıcıları, keçidlər, habelə ayrı-ayrı bölgələrdə müasir tələblərə cavab verən aeroportlar inşa olunur. Son illərdə Bakının da görkəmi sürətlə dəyişir, şəhər gözəlləşir, yenidən qurulur. Respublikada turizmin inkişafı istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir, eyni zamanda, xalqın sağlamlığı baxımından müasir tipli idman qurğuları, diaqnostika mərkəzləri tikilib istifadəyə verilir. Qürurla deyə bilərik ki, idmana yüksək diqqət və qayğının nəticəsi kimi biz Pekin olimpiadasında da yüksək nəticə göstərdik, 7 medal qazandıq. Bir sözlə, bu gün respublikanın hər bir sahəsindəki uğurları böyük qürur hissi ilə qələmə almaq olur.

Bütün bunlar obyektiv, operativ və dəqiq şəkildə "Azərbaycan"ın səhifələrində işıq üzünə görünür. "Azərbaycan" eyni zamanda Milli Məclisin orqanı kimi parlamentin iclaslarını operativ şəkildə işıqlandırır, qəbul olunan qanunları, qərarları dərc edir. Azərbaycan Milli Məclisi 1995-ci ildən indiyədək 2500-dən artıq qərar və qanun qəbul etmişdir. Qanun layihələrinin hazırlanması, komissiyalarda müzakirəsi, plenar iclaslara çıxarılması, müzakirəsi, qəbulu, eyni zamanda Milli Məclisdəki görüşlər "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində geniş işıqlandırılır. Eyni zamanda, Milli Məclisdə qəbul olunmuş bütün qanunlar, qərarlar qəzetdə dərc olunur. Qanunların şərh və təbliği istiqamətində də fəaliyyətimizi davam etdiririk. Ən nəhayət, bizim qarşımızda duran başlıca vəzifələrdən biri də Azərbaycan oxucularına xidmət etməkdir. Bu məqsədlə biz Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin, tarixinin, milli-mənəvi dəyərlərinin, milli mentalitetinin qorunması və digər aktual məsələlərlə bağlı məqalələrə geniş yer veririk. Qarşıya qoyduğumuz məqsədə nə dərəcədə nail olmuşuq – bunu bizim oxucularımız dəyərləndirə bilər.

Sonda bir daha vurğulamaq istərdim ki, "Azərbaycan" qəzeti yarandığı gündən milli maraqlara xidmət edib. Bu gün də bizim üçün xalqın və dövlətin mənafeyindən yüksəkdə heç bir amal yoxdur. Biz bütün məsələlərə yalnız bu prizmadan yanaşırıq. Xalqımız və dövlətimiz qarşısında götürdüyümüz vəzifələri bundan sonra da şərəflə yerinə yetirməyə çalışacağıq.

Şamil Vəliyev:

– Azərbaycanda mətbuatın yaranma tarixi 133 il bundan əvvələ təsadüf edir. Lakin etiraf etməliyə ki, bir sıra dövlətlərlə, o cümlədən Rusiya ilə müqayisədə bizdə mətbuatın yaranması tarixi o qədər də böyük deyil. Bu mənada Azərbaycanda jurnalistika işinin prioritetə çevrilməsi prosesi XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində daha sürətli, dinamik mərhələyə qədəm qoymuşdur. Həmin dövrdə "Azərbaycan" qəzetinin meydana gəlməsi xalqın milli-etnik mənşəyinin, özünüdərk prosesinin, dövlətçilik şüurunun, coğrafi ərazisinin müəyyənlişməsi baxımından qiymətlidir. Çünki AXC-yə qədər Azərbaycan adı arxa planda idi – bizə gah tatar, gah türk, gah pers deyirdilər. Yəni ictimai şüurda Azərbaycanın ad, məkan, dövlət kimi ön plana keçməsi bu dövrün məhsuludur. "Azərbaycan" qəzetinin meydana gəlməsi eyni zamanda Azərbaycanın ümumi ictimai idealları ilə sıx şəkildə bağlıdır. Bu mənada "Azərbaycan" qəzetinin ölkə tarixində çox böyük rolu var.

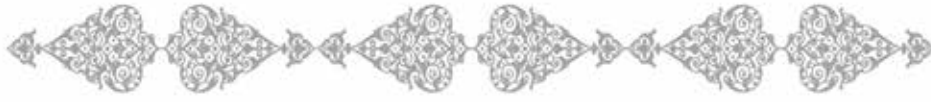
Azərbaycanın varlığı – AXC dövründə işıq üzü görmüş 443 nömrəsi Azərbaycan xalqının ensiklopedik yaddaşındadır. Odur ki, biz alimlər bu qəzetin saylarının bərpası və transliterasiyası ilə məşğul olmalıyıq. "Azərbaycan" qəzeti respublikada ilk gündəlik, müstəqil qəzet modelini verib. Yəni özünün obyektiv, qərəzsiz, tərəfsiz mövqeyi ilə seçilib, oxucuların rəğbətini qazanıb. Bundan əlavə, qəzetin səhifələrində o dövrün ən nüfuzlu ziyalıları müxtəlif məqalələrlə çıxış edib, dövrün problemlərinə münasibətlərini açıqlayıblar. Sözə vicdanla qulluq edən ziyalılar "Azərbaycan" qəzetində çıxış edib, onu öz tribunaları sayıblar. "Azərbaycan" o dövrdə özünün müstəqilliyi ilə də seçilib, qəzetdə fikir müxtəlifliyi, fikir plüralizmi mövcud olub. Yəni qəzetdə müsavətçilərlə, ittihadçılərlə, türkçülərlə bağlı çox ciddi yazılar var. Partiyadaxili mübahisələr, Milli Şuradakı ziddiyyətlər qəzetin səhifələrində işıq üzü görüb. Fikrimcə, dövrün ümumi düşüncə mənzərəsini ifadə etmək baxımından da "Azərbaycan"ın mətbuat tariximizdə xüsusi yeri var.

"Azərbaycan" o zaman hakimiyyətdə təmsil olunan, torpaqlarını xalqla bölüşmək istəməyən burjua təmsilçilərini tənqid edir, bu həssas məsələdə vətəndaşların mövqeyindən çıxış edirdi. Bu baxımdan qəzet, sözün həqiqi mənasında, doğru olana xidmət etmək istəyib. Şübhəsiz, bu, həm qəzetin redaktoru və yaradıcı kollektivi, həm də o dövrün jurnalistikası ilə bağlı idi. Həmin dövrün jurnalistikası bu gün bizim üçün meyar ola biləcək səviyyədədir.

Ziyad Səmədzadə:

– "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi, sözün həqiqi mənasında, Azərbaycan xalqı üçün əlamətdar bayramdır. "Azərbaycan" qəzeti 1991-ci ildən sonra müstəqil dövlətin yaranması ilə əlaqədar cəmiyyətdə yeni baxışların, yeni tənqiddən formalaşmasında bilavasitə iştirak edib. Azərbaycanda bir ictimai-iqtisadi formasiyadan digərinə keçidlə bağlı qurulan yeni iqtisadi sistemin mahiyyəti, həyata keçirilən islahatlar qəzetin səhifələrində daim geniş yer alıb. Biz bu gün "Azərbaycan" qəzetinin materiallarını izləməklə respublikamızın yaxın 15 ildə keçdiyi inkişaf yolu haqqında dolğun təsəvvürə malik ola bilərik.

Azərbaycan bir çox MDB dövlətlərindən fərqli olaraq, iqtisadi islahatları sarsıntılı keçirdi. Bu islahatların aparılması ilə bağlı xalqın həyatında çox ciddi çətinliklər, sarsıntılar olmadı. "Azərbaycan" qəzeti də ilk gündən bu islahatların mahiyyətini xalqa düzgün, obyektiv şəkildə çatdırmaqla cəmiyyətdə konsensusun formalaşmasına əməli təsir göstərdi. Heç bir mətbuat orqanında respublikanın üzləşdiyi problemlər "Azərbaycan" qəzetində olduğu qədər dəqiq, qərəzsiz, obyektiv əksini tapmayıb.

Qəzet populizmə varmadan, qan qaraltdan, insanları qarşı-qarşıya qoymadan problemlərə açıq münasibətini bildirib.

Sovet dövründə biz "yoxsulluq" sözünü işlədə bilməzdik. Fəqət ulu öndər Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdırdan sonra Azərbaycanda yoxsulluğun olduğunu etiraf etdi və dövlətin vətəndaşların maddi rifah halının yüksəldilməsi ilə bağlı ciddi addımlar atacağını vurğuladı. "Azərbaycan" qəzetində bu məsələ ilə bağlı çoxlu sayda dolğun, problematik məqalə dərc olundu. Qəzet işsizlik, məşğulluq problemlərinə də geniş diqqət ayırdı.

"Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində milli maraq və mənafelər daim qorunur, qloballaşan dünyada respublikanın üzləşdiyi problemlər və onların həlli yolları, daxildə ictimai konsensusun əldə edilməsi məsələləri müntəzəm şəkildə əksini tapır. Mən özüm də alim və ziyalı kimi tez-tez "Azərbaycan"ın səhifələrində çıxış etməkdən böyük qürur hissi keçirirəm. 1998-ci ildə Böyük İpək yolunun bərpası ilə bağlı Bakıda keçirilən konfransla bağlı mənim qəzetdə geniş məqaləm işıq üzü görmüşdü. Hesab edirəm ki, Şərqlə Qərbin qovuşması, sivilizasiyaların dialoqu məsələsində də "Azərbaycan" qəzetinin tutduğu mövqe çox düzgündür.

Biz bu gün Qərbə inteqrasiya edirik və bu məkanın universal prinsiplərini Azərbaycana tətbiq etmək istəyənlər də var. Lakin "Azərbaycan" qəzeti Qərbin mütərəqqi dəyərlərinin mənimsənilməsi ilə yanaşı, xalqın özünəməxsusluğunun, milli-mənəvi dəyərlərinin, adət-ənənələrinin, milli mədəniyyətinin qorunub saxlanılmasının vacibliyi fikrini daim təbliğ edir. Bu mənada "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətini müsbət dəyərləndirir, ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Rəşad Məcid:

– "Azərbaycan" qəzetinin ünvanına söylənilən xoş sözlərə, təbriklərə qoşulur, bu qəzeti özümə son dərəcə doğma sayıram. İlk növbədə bir azərbaycanlı kimi qəzetin tarixi misisiyası, fəaliyyəti, qarşıya qoyduğu ali məqsədlər məndə böyük qürur hissi doğurur. Sevinirik ki, biz də qəzetin bərpası prosesində iştirak edərək 28 may 1918-ci il tarixli sayının təkrar dərcini reallaşdırdıq. Yaxşı olardı ki, "Azərbaycan" qəzetinin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə işıq üzü görmüş bütün sayları tədqiqatçı alimlərimiz tərəfindən araşdırılsın və ayrıca kitab şəklində işıq üzü görsün.

Tale elə gətirib ki, 1992-ci ildə "Həyat" qəzeti "Azərbaycan"a çevrilərkən mən də müəyyən müddət bu qəzetdə çalışmışam. Yəni "Azərbaycan"ın yenidən öz adı ilə, rəsmi dövlət qəzeti statusunda fəaliyyətə başlaması respublikanın ictimai-siyasi həyatında əhəmiyyətli hadisələrdən olmuşdur. Qəzet o dövrdə də özünün müstəqilliyi, hadisələrə obyektiv baxışı ilə fərqlənirdi. Hətta o zaman daxili işlər naziri işləyən İsgəndər Həmidov nəşriyyata gəlib "Ayna" qəzetinin müxbirinə fiziki zor tətbiq edəndə "Azərbaycan" qəzeti 3-4 sayında bu hadisəni kəskin pisləyən yazılar dərc etmişdi.

Hörmətli Bəxtiyar Sadıqovun Baş redaktorluğu dövründə "Azərbaycan" qəzeti tarixi ənənələrini qoruyub saxlayaraq daha da inkişaf edib. Rəsmi qəzetlərin bir sıra özünəməxsus çətinlikləri var, xüsusən də bəzən rəsmi materialların çoxluğu üzündən müəllif yazılarına yer qalmır. Jurnalistlər istədikləri mövzuları operativ və geniş şəkildə yazmaqda bəzən çətinlik çəkirlər. Amma buna baxmayaraq, "Azərbaycan"ın səhifələrində böyük oxucu marağına səbəb olan, sanballı yazılar dərc olunur, problematik məsələlərə toxunulur. Xüsusən də Bəxtiyar Sadıqovun Azərbaycan televiziyaalarının vəziyyəti ilə bağlı qələmə aldığı yazılar cəmiyyətdə böyük marağa, diskussiyalara səbəb oldu. Bu, bir daha göstərir

ki, "Azərbaycan" qəzeti emosiyalara uymadan, cığallıq etmədən ən həssas nöqtələrə, problem məsələlərə münasibətini bildirir. Sonda bir daha qəzetin yaradıcı kollektivini təbrik edir, mütərəqqi ənənələri davam etdirməkdə onlara uğurlar arzulayıram.

Akif Aşırılı:

– Fürsətdən istifadə edib mən də qəzetin kollektivini və Baş redaktor Bəxtiyar Sadıqovu əlamətdar yubiley münasibətilə təbrik edirəm. Sentyabrın 15-i bizim üçün iki baxımdan əlamətdardır. Bu gün Bakı şəhəri daşnak-erməni birləşmələrindən azad olunub və "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayı Gəncədə işıq üzü görüb. 1918-ci ilin martında azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş soyqırımını aktından sonra bizim milli təsisatlarımız da sıradan çıxmış, milli ruhlu qəzetlərimiz bağlanmışdı. Mart ayından sentyabra qədər Bakıda yalnız solyönlü "Hümmət" qəzeti çıxırdı və onun da mövqeyi bəlli idi.

Tədqiqatçı-jurnalist olaraq Qafqaz İslam Ordusunun fəaliyyətinin o dövrdə "Azərbaycan" qəzetində necə əks olunduğunu araşdırmağa çalışmışam. Bu baxımdan əsasən qəzetin sentyabr ayının 15-dən noyabrın 17-dək olan saylarını nəzərdən keçirmişəm. Belə ki, noyabrın 17-də imzalanmış Mudros Sülh Sazişinə əsasən türk qoşun hissələri Bakını və Azərbaycanı tərk etdi. "Azərbaycan"ın cəmi iki aylıq fəaliyyətini nəzərdən keçirərək bu qənaətə gəlmişəm ki, qəzet bizim milli dövlətçilik tariximizin şanlı salnaməsidir. Burada həm ideoloji-siyasi məsələlər, həm ordu quruculuğu, həm də mədəniyyət, dil, musiqi məsələləri geniş əksini tapmışdır.

Ümumtürk mədəniyyəti sistemində Azərbaycanın yerinin müəyyənləşdirilməsi, orta türk dilinin formalaşdırılması məsələləri də qəzetdə böyük həssaslıqla işıqlandırılıb, dövrün böyük ziyalıları, aydınları müxtəlif milli məsələlərə, problemlərə mövqelərini açıqlayıblar.

"Azərbaycan" bu dövrdə şərəfli bir missiya həyata keçirir, müəyyən problemlərlə, çətinliklərlə də qarşılaşırdı. Həmin dövrdə qəzetdəki müəyyən materiallar senzuraya məruz qalmışdı. Bu da onunla bağlı idi ki, müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin olunmamışdı. Cənub bölgəsində, Dağlıq Qarabağda, şimalda müəyyən problemlərimiz var idi. Azərbaycanın yeni, gənc dövlət olması nəzərə alınaraq həm Qafqaz İslam Ordusu komandanlığının, həm də milli hakimiyyətin birgə razılığı əsasında hərbi məsələlərdə məxfilik qorunmalı idi və bu da senzura şəklində özünü göstərirdi. Buna görə də "Azərbaycan" qəzetində dərc olunan hərbi mövzulu materiallar senzuraya məruz qalırdı. Qəzetdəki ağ yerlər bugünədək qalır.

Müttəfiq qoşunların komandanı Tomson Bakıya gələndən sonra qəzet emosional türkçülükdən, turançılıq ideyasından dövlətçiliyin qorunub saxlanması məsələsinə bir keçid etdi. Yəni Azərbaycanın yenidən qazandığı müstəqilliyin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi ilə bağlı yazılar "Azərbaycan"ın səhifələrində daha çox yer almağa başladı. Bununla belə, qəzet milli mövqedən bir addım geri çəkilmədi, xalqda milli özünüdərk, milli "mən"i gücləndirən yazılara geniş yer ayırdı. Eyni zamanda, Azərbaycan jurnalistikasının özünəməxsus ənənələrinin, janrlarının formalaşması prosesinə də töhfəsini verdi.

Hesab edirəm ki, "Azərbaycan" qəzeti və onun kollektivi bu şərəfli tarixlə öyünməlidir. Biz də öz növbəmizdə fəxr edirik ki, qəzet bu gün yaşayır, fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

Elçin Şıxlı:

– "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi münasibətilə mən də qəzetin kollektivini və Baş redaktor Bəxtiyar Sadıqovu təbrik edirəm. 90 böyük bir rəqəmdir – az qala bir əsrə

bərabər tarixdir. Burada qəzetin fəaliyyəti ilə bağlı səslənən müsbət məqamları təkrarlamaq üçün fikirlərimi çox yığcam ifadə etmək istəyirəm. Çıxışlardan bir daha bəlli oldu ki, "Azərbaycan" qəzeti tarixən milli düşüncənin, milli fikrin, milli idealların səsləndirildiyi tribuna olub, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi prosesinə öz töhfəsini verib. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu və Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra qəzetin də fəaliyyəti dayandırılıb və o, 70 il ərzində mövcud olmayıb.

Bütün bunlara baxmayaraq, "Azərbaycan" adı bizim üçün müqəddəsdir. Hər bir azərbaycanlının qəlbində bu söz həmişə olub. 90-cı illərin əvvəllərində milli-azadlıq hərəkatı genişləndə ən populyar və çoxtirajlı qəzetlərdən biri də məhz "Azərbaycan" idi. Doğrudur, onda qəzetin mülkiyyət forması başqa idi, o, Qarabağa Xalq Yardımı Komitəsinin orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. Milli-azadlıq hərəkatına qoşulan, ümumiyyətlə Qarabağ ağrısından ayağa qalxan bütün insanlar bu qəzeti yaxından izləyirdilər. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra "Azərbaycan" qəzeti "rəsmi dövlət qəzeti" statusunu qazandı və indi də həmin statusda fəaliyyət göstərir. Təbiidir ki, hər bir mərhələnin öz məsuliyyəti var. Arzu edərdim ki, "Azərbaycan" qəzeti daim müstəqil düşüncənin, müstəqil fikrin daşıyıcısı olsun. Hesab edirəm ki, təsisçisindən asılı olmayaraq, "Azərbaycan" bu gün də müstəqil qəzətdir və müstəqil olaraq da qalacaq. Nə qədər ki Azərbaycan dövləti var, "Azərbaycan" qəzeti də olacaqdır.

Alxan Bayramoğlu:

– Azərbaycanın mətbuat tarixində qəzetlər, dərgilər çox olub, fəqət onların heç də hamısı cəmiyyətdə böyük uğur qazanaraq məşhurlaşsa bilməyib. Yalnız müəllif potensialı güclü olan nəşrlər cəmiyyətdə tanınmış, xalqın sevimli tribunasına çevrilmişdir. "Əkinçi" də daxil olmaqla, yalnız beş-altı qəzet zirvəyə yüksəlib və "Azərbaycan"ın da bəxti bu sarıdan gətirib. Biz 1918-ci il sentyabrın 15-də işıq üzü görmüş "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyini qeyd etməyə hazırlaşırıq. Bugünkü "Azərbaycan"ın da həmin qəzetlə sələf-xələflik əlaqələri var. Bu, ruhdan, candan gələn bir tarixi əlaqədir. Yəni "Azərbaycan" qəzeti o dövrdən cəmiyyətin nəbzinə uyğun fəaliyyət göstərən, dövrün reallıqlarını obyektiv şəkildə səhifələrində əks etdirib. Qəzetin 1918-1920-ci illərdəki müəllif potensialı milli ruhlu ziyalılar olmuşlar və indi də belədir. Bu baxımdan "Azərbaycan" qəzeti fəaliyyətinin hər iki mərhələsində dövrün salnaməsinə çevrilib.

Həmin dövrdə Üzeyir bəy Hacıbəyli, Xəlil İbrahim, Ceyhun bəy Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli qəzetə rəhbərlik ediblər. Hesab edirəm ki, onların sırasında ən təcrübəli Baş redaktor Üzeyir bəy Hacıbəyli olub. Qəzetin əksər saylarında onun iki yazısı dərc edilirdi. Bunlardan biri baş məqalə, digəri isə felyeton, hekayə olub. Bu da qəzetin üslub rəngarəngliyini təmin edən cəhətlərdən biri idi. Əgər Üzeyir bəy sosial-ictimai xarakterli baş məqalələrində rəsmi üslubdan istifadə edirdisə, felyetonlarında, hekayələrində publisistikadan, xalq yumorundan yararlanırdı. Bu da qəzetin dilinin cəlbediciliyini, manevr imkanlarını genişləndirirdi.

Əhməd Cavadın, Məhəmməd Hadinin, Cəfər Cabbarlının və digər görkəmli şəxsiyyətlərin dövrün problemlərinə həsr olunmuş sanballı yazıları məhz "Azərbaycan" qəzetində dərc olunurdu. Ümumiyyətlə, "Azərbaycan" xalqın siyasi, sosial, iqtisadi, mənəvi həyatının bütün çalarlarını özündə əks etdirirdi.

Fəxrlə deyə bilərik ki, bugünkü "Azərbaycan" qəzeti də məhz həmin tarixi ənənələrin üzərində yüksəlir. İkinci müstəqillik dövründə qəzet tarixi keçmişini unutmur, o dövrdəki "Azərbaycan"ın səhifələrində yer almış müəyyən materialları yenidən dərc edir. Qəzetin Baş redaktoru olmuş Xəlil İbrahimin hekayələrindən ibarət kitabın buraxılması da "Azərbaycan" qəzetinin bu istiqamətdəki uğurlu addımlarından biridir. Yəni qəzet bütün varlığı ilə sələf-xələflik əlaqələrini davam etdirməyə çalışır.

"Azərbaycan" qəzeti bu gün müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, respublikanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyası, iqtisadiyyatın gücləndirilməsi və sair məsələlərlə bağlı dərin məzmunlu məqalələr dərc edir. Bir daha qəzetin kollektivini yubiley münasibətilə təbrik edirəm. İnanıram ki, qəzet bundan sonra da yaradıcılıq axtarışlarını gücləndirəcək, cəmiyyətin problemlərinə obyektiv baxışı ilə fərqlənəcəkdir.

Cahangir Məmmədli:

– Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və jurnalistika fakültəsi "Azərbaycan" qəzetinin tədqiqi ilə əlaqədar xeyli iş görüb. Mətbuat Şurasının qəzetin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar "dəyirmi masa" təşkil etməsi də bu baxımdan təqdirəlayiq hadisədir. Yəni qəzetin tarixi fəaliyyəti ilə bağlı məsələləri mətbuata çıxarmaq, bu ətrafda müzakirələr aparmaq tədqiqatçılıq meylinin güclənməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Elm adamları bəzən öz məqalələrini elmi jurnallarda dərc etdirməyə maraqlı olurlar. Amma bu jurnalların oxucu auditoriyası qəzetlərlə müqayisədə xeyli dərəcədə məhduddur.

Burada vurğulandığı kimi, "Azərbaycan" qəzeti jurnalistikanın çox ciddi kanonlarını, təməl prinsiplərini yaratmış bir qəzetdir. Məsələn, Üzeyir bəy Hacıbəyli Azərbaycanın həm də ilk parlament müxbiri olub. İstərdim ki, hazırda parlament mövzusunda yazan jurnalistlər Üzeyir bəyin yazılarını oxuyub özləri üçün müəyyən nəticələr çıxarsınlar.

"Azərbaycan" qəzetinin qəribə tarixi var, onun yaranması hər iki mərhələdə müstəqillikdən sonraya təsadüf edir. Əlbəttə, bu mərhələlər arasında kifayət qədər böyük fərqlər var. Amma hər iki mərhələdə qəzet Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunmasında və millimənəvi dəyərlərin təbliğində böyük işlər görüb. Bəziləri yanlış olaraq fikirləşir ki, "Azərbaycan" qəzeti birtərəflidir, yalnız dövlətin mənafeyindən çıxış edir. Bəzən biz qəzetlərin fəaliyyətini düzgün qiymətləndirə bilmirik. "Azərbaycan" rəsmi dövlət qəzeti kimi yalnız dövlətin mənafeyi ilə uzlaşan məsələləri öz səhifələrində işıqlandırmalıdır və bu, tamamilə təbiidir. Qəzetin təməl prinsipi, konsepsiyası bundan ibarətdir.

Burada qeyd olundu ki, qəzetin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadiqovun televiziyaaların fəaliyyəti ilə bağlı tənqidi yazıları cəmiyyətdə böyük rezonans doğurub. Buna görə Bəxtiyar müəllimi əsassız yerə tənqid edənlər də tapıldı. Halbuki bu, Azərbaycan telekanalına verilən obyektiv qiymət idi. Mən arzu edərdim ki, bu qəbildən olan yazılar "Azərbaycan"ın səhifələrində çoxluq təşkil etsin. Jurnalistikanın nəzəri məsələləri ilə məşğul olan bir şəxs kimi hesab edirəm ki, "Azərbaycan" qəzetinin konsepsiyası öz yerindədir. Qəzet tutduğu yolda böyük uğurlarla irəliləyir.

Çox təəssüf ki, bu gün Azərbaycanda bəzi mətbuat orqanları müxalifətçilik edir. Müxalifət də elə bu qəzetlərdən ibarətdir. Halbuki qəzetçi müxalifətçi olmamalıdır. Onun hansısa müxalif fikri, mövqeyi ola bilər. Lakin qəzetçinin partiya nümayəndəsi kimi çıxış etməsi yolverilməz haldır. Əgər qəzetçi müxalifətçidirsə, o, heç zaman obyektiv fikir söy-

l y  bilməz. "Azərbaycan" qəzeti bu məsələlərə də düzgün yanaşır, jurnalistikanın saflaşması naminə fəaliyyət göstərir.

F rs td n istifadə edib "Azərbaycan"ın bütün kollektivini təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, qəzet bundan sonra da  z sanbalını, nüfuzunu qorusun, d vl t çiliyin və xalqın keşiyində sadıq dayansın.

Asif Rüstəmli:

– Hesab edirəm ki, Azərbaycan Mətbuat Şurasının "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar "dəyirmi masa" təşkil etməsi təqdirəlayiq haldır. Azərbaycan mətbuatı tarixində xüsusi yeri və sanbalı olan qəzetin fəaliyyətinə verilən bu yüksək dəyərə görə şuranın rəhbərliyinə təşəkkürümü bildirmək istərdim. "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi təkcə bu qəzetin redaksiyasında çalışanların deyil, bütövlükdə milli jurnalistikanın bayramıdır.

90 il həqiqətən də az müddət deyildir. "Azərbaycan"a qədər də müxtəlif qəzetlər var idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mövcud olmuş azad və demokratik mühit isə q zetl rimizin sayının daha da artmasına imkan verdi. Ancaq "Azərbaycan" qəzetinin  z nd n əvvəl dərc olunan bütün mətbuat orqanlarından fərqi bundan ibarət idi ki, o, həqiqətən rəsmi dövlət qəzeti idi. Baxmayaraq ki, s rl vh sinin altında onun bu statusundan xəbər verən heç bir söz yazılmamışdı. Demokratik ideyalara əsaslanan qəzet müstəqil düşüncənin tribunası olmaqla yanaşı, daim dövlətin maraqlarından çıxış edir, rəsmi məlumatları, qanunları, sərəncamları dərc edirdi. Gəncədə Nazirlər Şurasının sədri Fətəli xan Xoyskinin birbaşa dəstəyi ilə fəaliyyətə baslayan qəzet dövlətdən maliyy l şirdi. Sentyabrın 25-də isə qəzet bütün heyəti ilə birgə Bakıya köçmüşdü. Qəzetin redaksiyası indiki  d biyyat muzeyinin yaxınlığındakı üçmərtəbəli binada yerləşirdi. Yaxşı olardı ki, yubiley tədbirləri  r çiv sində qəzetin redaksiyasının vaxtı ilə həmin binada yerləşməsini bildirən xatirə lövhəsi vurulsun.

Bu fikirlə tam razılaşmaq olar ki, "Azərbaycan" qəzeti o dövrün salnaməsidir. Qəzetin toxunduğı mövzular həddən artıq geniş və rəngarəngdir. Ayrı-ayrı mövzularda yazılmış məqalələr bu gün də aktuallığını, tarixi əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Məsələn, 1918-ci ilin mart soyqırımını ilə bağı o zaman q zەtd  dərc olunmuş dərin məzmunlu, faktlara söykənən məqalələri bu gün heç bir ş rhsiz dərc etmək olar. Və yaxud Bakının azad edilməsi və Qurtuluş bayramı ilə bağı materiallar olduqca maraqlıdır.

Yusif Vəzir  m nz minlinin q zەtd  dərc olunmuş məqalələrinin birində q zet çilikl , kitab işi ilə bağı deyilirdi ki, bu gün basılan kitablar kəsilən pullardan daha qiymətlidir. Tarix bu fikrin n  qədər qiymətli, aktual, d vrl  səsləşən olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Bu gün tarixi "Azərbaycan"ın ənənələrini yaşadan müasir "Azərbaycan"ın kollektivini təbrik edirəm. Hesab edirəm ki, onlar "Azərbaycan"ın həqiqi varisi kimi bu gün az iş görmürlər. Onlara bu gərgin yaradıcı işlərində böyük yaradıcılıq uğırları arzulayıram.

Qərənfil Quliyeva:

– "Azərbaycan" qəzetinin işıq  z  g rm sində əməyi olan hər kəsi ürəkdən təbrik edirəm. Mən o dövrdə işıq  z  görmüş "Azərbaycan"ın redaktorları barədə danışmaq istər-

dim. Çünki hər bir qəzetin cəmiyyətdə müəyyən nüfuz qazanmasında, məşhurlaşmasında, oxunaqlı qəzetə çevrilməsində redaktorların mühüm rolu var. 1918-1920-ci illərdə qəzetə rəhbərlik edən ziyalılar da o zaman, o məkan üçün çox böyük, üzde olan şəxsiyyətlər idilər. Üzeyir və Ceyhun Hacıbəyli qardaşları, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Xəlil İbrahim öz dövrünün böyük publisistləri, vətənpərvər ziyalıları olmuşlar.

Hazırda "Azərbaycan"ın tarixi ilə bağlı yazılarda əsasən Üzeyir bəyin və Ceyhun bəyin xidmətləri qabardılır. Doğrudur, Üzeyir Hacıbəylinin rəhbərliyi altında çıxan qəzetin nömrələri həm sənətkarlıq, həm jurnalistika, həm də dövrün problemlərinin işıqlandırılması baxımından seçilir. Amma buna baxmayaraq Üzeyir bəylə yanaşı, Ceyhun bəyin, Şəfi bəyin, Xəlil İbrahimin də redaktorluğu bir sıra maraqlı cəhətləri, yenilikçi mahiyyəti ilə maraqlı doğurur.

Bir faktı da vurğulayım ki, qəzetin 6 sayına qədər baş redaktoru olmayıb. Yalnız 5-ci nömrədən rus dilində çıxan qəzetin Baş redaktoru Şəfi bəy Rüstəmbəyli olub. Azərbaycan dilində çıxan "Azərbaycan"ın ilk Baş redaktoru isə Ceyhun bəy Hacıbəyli olub. Ceyhun bəy 1919-cu ildə Paris Sülh Konfransına getdikdən sonra onu Üzeyir bəy Hacıbəyli əvəz etmiş, qəzetin bütün ağırlığı, çətinliyi də məhz onun üzərinə düşmüşdür.

"Azərbaycan" qəzeti bu gün də tarixi varislik ənənələrinə sadıq qalaraq millət və dövlət maraqlarını layiqincə təmsil edir. Bu yolda qəzetə böyük uğurlar, yaradıcılıq axtarışları arzulayıram.

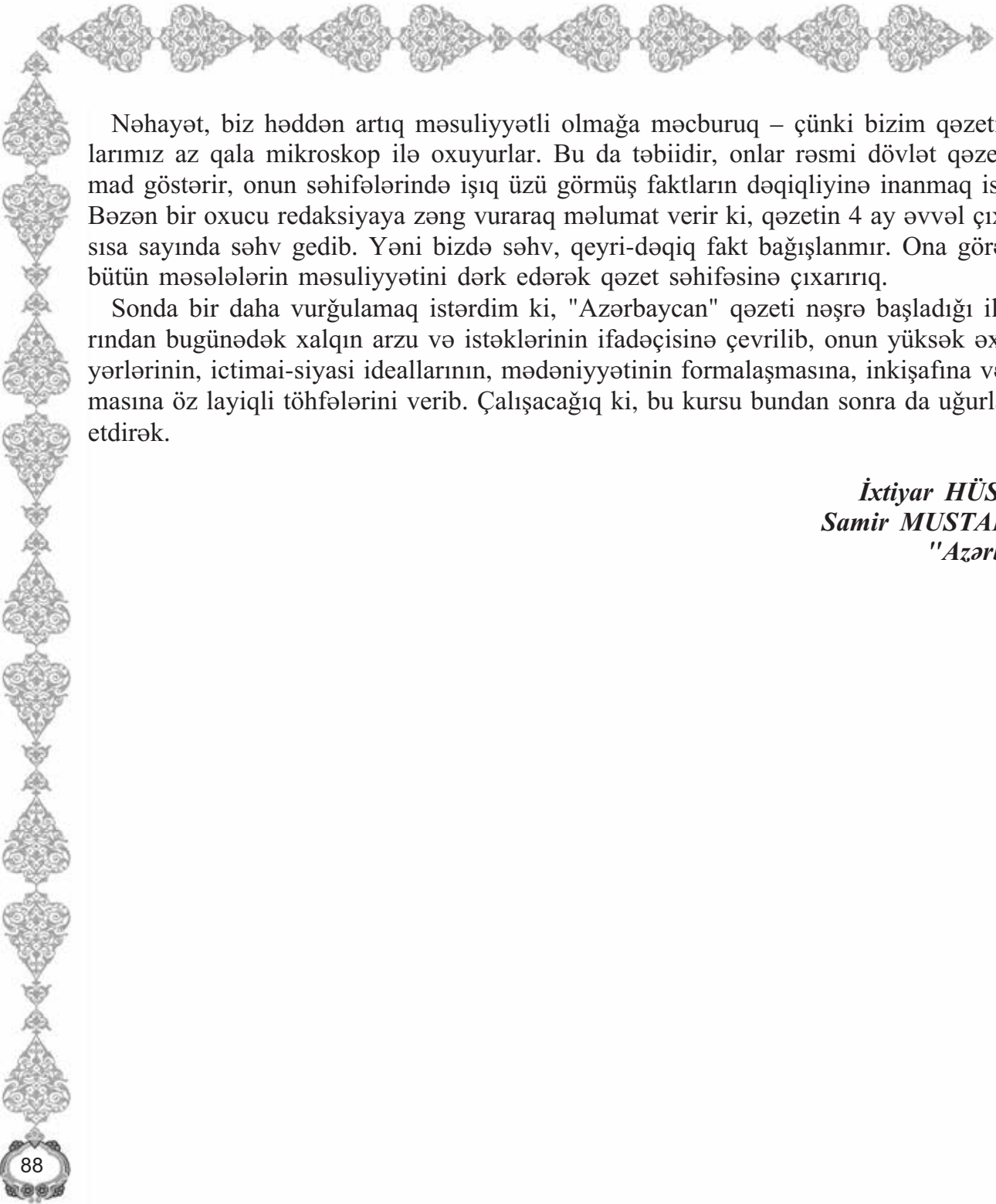
Rəhim Hüseynzadə:

– "Azərbaycan"ın adının ən azı bir dərginin adında qabardılması Azərbaycan ziyalisının, ictimai fikir daşıyıcısının istək və arzusu olub. Tarixi faktlar göstərir ki, o taylı-bu taylı Azərbaycanda "Azərbaycan" adı altında 10-dək qəzet çıxıb. "Əkinçi"dən də əvvəl Təbrizdə işıq üzü görən qəzetlərdən biri məhz "Azərbaycan" adlanırdı. Lakin bunlardan yalnız birinə müstəqil dövlətin ideya daşıyıcısına çevrilmək nəsis olub. Hələ 1918-1920-ci illərdə Cənubda "Azərbaycan" adında iki qəzet olub. Lakin bu qəzetlər arasındakı əlaqələr hələ ki tədqiqatçılarımız tərəfindən araşdırılmayıb, bu məsələlərə diqqət yetirilməyib. Hesab edirəm ki, alimlərimiz bu istiqamətdə tədqiqatları gücləndirsələr, bu, ümumi işin xeyrinə olar.

Bəxtiyar Sadıqov:

– Mən bugünkü "dəyirmi masa"nın təşkilinə görə bir daha Mətbuat Şurasının rəhbərliyinə, habelə sizin hər birinizə böyük təşəkkürümü bildirirəm. Hesab edirəm ki, yubileyi olan qəzetlərin fəaliyyəti ilə bağlı belə tədbirlərin keçirilməsi, açıq müzakirələrin aparılması yeni və xoş ənənənin başlanğıcına çevrilir. Bu gün qəzetin fəaliyyəti barədə olduqca maraqlı, yeni və həm də müsbət fikirlər söyləndi. Əlbəttə, yubiley tədbiri olmasaydı, yəqin çoxlu tənqidlər də eşidəcəkdik. Və bu da tamamilə təbiidir. Biz heç də o fikirdə deyilik ki, "Azərbaycan" qəzeti tam ideal bir qəzetdir. Şübhəsiz, jurnalistikamızdakı müəyyən problemlər, çətinliklər bizim fəaliyyətimizdə də özünü göstərir. Xüsusən də peşəkar kadrlara, qələmi olan jurnalistlərə ehtiyac duyuruq.

Eyni zamanda qəzet bu gün öz konsepsiyası əsasında fəaliyyət göstərir və bu da hansısa oxucunu qane etməyə bilər. Biz yalnız dövlətçilik xəttini müdafiə edirik və qəzetin səhifələrində dərc olunan yazılar da bu ideoloji-siyasi yönümə adekvat olmalıdır.

Nəhayət, biz həddən artıq məsuliyyətli olmağa məcburuq – çünki bizim qəzeti oxucularımız az qala mikroskop ilə oxuyurlar. Bu da təbiidir, onlar rəsmi dövlət qəzetinə etimad göstərir, onun səhifələrində işıq üzü görmüş faktların dəqiqliyinə inanmaq istəyirlər. Bəzən bir oxucu redaksiyaya zəng vuraraq məlumat verir ki, qəzetin 4 ay əvvəl çıxan hansısa sayında səhv gedib. Yəni bizdə səhv, qeyri-dəqiq fakt bağışlanmır. Ona görə də biz bütün məsələlərin məsuliyyətini dərk edərək qəzet səhifəsinə çıxarıyıq.

Sonda bir daha vurğulamaq istərdim ki, "Azərbaycan" qəzeti nəşrə başladığı ilk saylarından bugünədək xalqın arzu və istəklərinin ifadəçisinə çevrilib, onun yüksək əxlaqi dəyərlərinin, ictimai-siyasi ideallarının, mədəniyyətinin formalaşmasına, inkişafına və qorunmasına öz layiqli töhfələrini verib. Çalışacağıq ki, bu kursu bundan sonra da uğurla davam etdirək.

*İxtiyar HÜSEYNLİ,
Samir MUSTAFAYEV,
"Azərbaycan"*

"Azərbaycan"ın ilk redaktorları

"Azərbaycan" qəzeti tarixin çətin və mürəkkəb dövründə nəşrə başladı. Siyasətdə ziddiyyətli məqamların baş alıb getdiyi, müxtəlif güclərin meydanda at oynatdığı bir zamanda obyektiv, hadisələrdən düzgün baş çıxarmaqda oxucularına yardımçı olacaq qəzet buraxmaq asan məsələ deyildi. Xoşbəxtlikdən o dövrdə "Əkinçi"nin və Həsən bəy Zərdabinin jurnalistika ənənələri əsasında tərbiyə almış görkəmli ziyahılar və peşəkar qələm sahibləri vardı. Vətəninə və xalqını dərin məhəbbətlə sevən bu insanlar eyni zamanda mükəmməl təhsil almış, bir neçə dil bilən, siyasətdən baş çıxaran təcürbəli jurnalistlər sayılırdılar. Onlar müxtəlif qəzet və jurnallarda işləyərək təcrübə toplamış, hətta redaktorluq da etmişdilər. Beləliklə, yeni dövrün yeni tipli qəzetinə yazılar yazmaqda və sonralar ona rəhbərlik etməkdə heç bir çətinliklə rastlaşmadılar.

"Azərbaycan"ın iki dildə – Azərbaycan və rus dillərində çapı da heç bir əngəl yaratmırdı. Çünki ilk redaktorların hamısı Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində oxuyaraq ali təhsil aldıklarından bu dillə bağlı problemləri yox idi. Ən əsası onların hamısı – Ceyhun bəy Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Üzeyir bəy Hacıbəyli və Xəlil İbrahim xalqını və millətini qəlbən sevən, dövlət müstəqilliyini yüksək dəyərləndirən ictimai-siyasi xadim kimi yetişmişdi. Obyektiv, cəsarətli, baş verən bütün hadisələrə operativ münasibət bildirən, oxucusuna və xalqına doğru informasiya verərək düzgün yol göstərən qəzet buraxmaq üçün bilik və bacarıqlarını əsirgəməmişdilər.

Sona qədər də əqidə və amallarına sadıq qaldılar.

"Azərbaycan"ın ilk redaktorları haqqında qısa məlumat verməklə yaradıcılıqlarından nümunələr dərc edirik.

Ceyhun bəy HACIBƏYLİ

1891-ci ildə Şuşada anadan olub. 1910-1916-cı illərdə Peterburq Universitetini, sonra isə Fransanın Sorbonna Universitetini bitirib vətənə dönüb. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti 6-cı nömrəyə – 1918-ci il oktyabrın 8-nə qədər Gəncədə redaksiya heyəti adından nəşr olunmuş, 1918-ci il oktyabrın 8-dən 1919-cu il yanvarın 16-na kimi Bakıda Ceyhun bəy Hacıbəylinin redaktorluğu ilə nəşrini davam etdirmişdir.

Böyük türk dünyasına Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi dahi bəxş edən Hacıbəylilər nəslinin Azərbaycan ictimai-siyasi və mədəni həyatında mühüm yeri olmuşdur. Zülfüqar bəy, Üzeyir bəy, Ceyhun bəy Hacıbəyli qardaşları Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda sonadək mübarizə aparmış, milli mətbuatımızın yaranmasında və inkişafında müstəsna rolları olmuş, yaradıcılıq irsi və ölməz əsərləri ilə Azərbaycan mədəniyyətini zənginləşdirmişlər. Bu qardaşlardan biri də ailənin kiçik övladı Ceyhun bəy Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəylidir.

O, 1891-ci ildə Şuşada anadan olub, yeniyetməlik çağlarını da orada keçirib. Bu illər Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil alan qardaşı Üzeyir bəy yay tətillərində Şuşaya gələrkən Ceyhuna tələbəklik həyatından danışar, skripka çalmağı öyrədər, onu Avropa musiqi elementləri ilə tanış edər, operalardan ayrı-ayrı motivləri öyrədərdi. Güclü zəkaya və tezgötürmə qabiliyyətinə malik Ceyhun da qardaşının öyrətdiklərini mənimsəyər, eyni zamanda muğamların bu və ya digər formalarını canlandırardı.

1907-ci ildə artıq Ceyhun da Bakıda qardaşı Üzeyir bəyin yanında idi. "İsmailiyyə" mehmanxanasında yaşadıkları vaxt "Leyli və Məcnun" operası üzərində birgə işləyir, hətta operalardan parçalar da ifa edirmişlər. Qardaşların hər ikisinin yaxşı səsi varmış. Dövrün ziyalılarından sayılan bir ailədə göz açmış Ceyhun bəy də ali təhsil almaq, xalqının maarif işığını yandıranların sırasına qoşulmaq istəyirdi. Odur ki, ali təhsil almaq üçün Peterburq Universitetinə yollandı, orada təhsilini başa vurduqdan sonra Fransanın Sorbonna Universitetində təhsilini davam etdirdi.

1916-cı ildə Parisdən Azərbaycana dönmə Ceyhun bəy Hacıbəyli millətinin oyanışı, istiqlal və hüriyyəti uğrunda mübarizə hərəkatına qoşulur. Müxtəlif qəzetlərdə çıxış edir, çoxlu məqalələr və publisistik əsərlər yazaraq istedadlı jurnalist kimi tanınır. Böyük qardaşı Üzeyir bəyin redaktoru olduğu qəzetlərə, "İrşad", "Tərəqqi", "İttihad", "Bakı", "Proqres", "Kaspi" və başqa mətbuat orqanları ilə yaxından əməkdaşlıq etmiş, müxtəlif mövzularda yüzlərlə məqalə yazmışdır. Ceyhun bəy Hacıbəyli bir sıra sanballı bədii əsərlərin, o cümlədən "Hacı Kərim" povestinin müəllifidir.

1918-ci ildə yeni qurulan Azərbaycan hökumətinin həmin ilin 3 sentyabr tarixli qərarına əsasən, bir çox çətinliklərdən sonra Gəncə şəhərində nəşrə başlayan "Azərbaycan" qəzeti dörd nömrədən sonra oktyabr ayının 3-dən fəaliyyətini Bakıda davam etdirir. "Azərbaycan" qəzetinin Gəncədə çıxan nömrələri redaksiya heyəti adından, 1918-ci il oktyabrın 8-dən 1919-cu il yanvar ayının 16-na kimi Ceyhun bəyin redaktorluğu ilə nəşr olunur. "Azərbaycan" qəzetinə rəhbərlik edən Ceyhun bəy qəzetin ilk saylarını çox çətinliklə nəşr etmişdir. Lakin yavaş-yavaş işlər qaydasına düşürdü. Qəzetə müxbirlər gəlir, ziyalı axını başlayırdı. Qısa vaxt ərzində "Azərbaycan" öz ətrafına dövrün ziyalılarını, ictimai-siyasi xadimləri, millət fədailərini topladı. Üzeyir Hacıbəyli, Nağı Şeyxzamanlı, Əhməd Cavad, Nəsim bəy Yusifbəyli, Adil xan Ziyadxanlı, Hüseyn Bayqara, Mirzə Bala Məmmədzadə kimi görkəmli ziyalılar ən saf fikirlərini, maarifçi yazılarını "Azərbaycan"a təqdim edirdilər. Ceyhun bəy də bir redaktor kimi var gücü ilə çalışır, millətinin istiqlalı, azadlığı uğrunda fədakarcasına fəaliyyət göstərir, məqalələrini bir qayda olaraq C.Dağıstani imzası ilə verirdi.

Lakin 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parisdə Versal Sülh Konfransına göndərdiyi nümayəndə heyətinin tərkibinə daxil olan Ceyhun bəy Hacıbəyli, Əlimərdan bəy Topçubaşovun başçılığı altında Məmməd həsən Hacınski, Əhməd bəy Ağayev, Əkbər ağa Şeyxülislamov, Məhəmməd Məhərrəmov və Mir Yaqub Mir Mehdiyevdən ibarət heyətlə Parisə getməli olur. Səfərlə bağlı "Azərbaycan" qəzetinin 9 yanvar sayında "Möhtəbər qarelərimizə" adlı vida məqaləsində yazırdı: "Vətən və millət uğrunda əlimdən gələn xidməti və öhdəmə düşən vəzifəmi qəzetimizin müdiri sifətilə ifadə məşğul ikən, vətən övladlarının xahiş və əmrinə müti olaraq cahan sülh konfransına göndərilməklə öhdəmə daha ağır və məsuliyyətli, lakin müqəddəs bir vəzifə düşür. Bu böyük xidməti möhtərəm arkadaşlarım ilə bərabər ifa üçün Avropaya getmək lazım olduğuna görə, qəzetə idarəsi işindən müvəqqəti olaraq ayrılıb əziz vətənimizin istiqlalı məsələsinin istədiyimiz yoldakı həlli hüsn ifasından asılı olaraq məsul vəzifəmiz haqqında var qüvvəmizlə çalışacağımızı əlavə etməyi və möhtərəm oxucularımıza kəməli-sidq və səmimiyyətlə xudahafiz deməyi özümə fərz bildim. "Azərbaycan" qəzetəsinin müdiri: Ceyhun bəy Hacıbəyli".

Qəzetin oxucularına müraciət edən Ceyhun bəy bilmirdi ki, bu onun onlarla sonuncu görüşüdür. Çünki Ceyhun bəy bir daha vətənə – Azərbaycana qayıtmadı.

O, mühacirətdə də Azərbaycanın istiqlalı uğrunda gərgin ideoloji mübarizə aparmışdır. Fransanın bir çox nüfuzlu qəzetlərilə əməkdaşlıq etmiş, Parisdə çıxan "Qafqaz", Münhendə nəşr edilən "Azərbaycan" jurnallarının redaktoru olmuşdur. "Azadlıq" radiostansiyasının yaradıcılarından biri məhz Ceyhun bəy Hacıbəylidir. Azərbaycanın istiqlalı uğrunda ideoloji mübarizə tarixində böyük rol oynamış istedadlı yazıçı-publisist, tərcüməçi, tədqiqatçı redaktor Ceyhun bəy Hacıbəyli mühacirətdə vətən uğrunda müqəddəs savaşa başlamışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili işlər naziri Mustafa Vəkiloğlu C.Hacıbəylinin vəfatı ilə əlaqədar qələmə aldığı "Parisdə daha bir məzar" adlı məqaləsində yazırdı: "40 ildən çoxdur ki, rəhmətlik Ceyhun bəy xaricdəki milli, siyasi işlərimizin içində durmadan çalışıb çapalamaqdaydı. Parisdə yaşadığı müddətdə "Le Fiqaro", "La Revue du Monde Musulman", "La Revue des deux Monges", "Le Journal Asiatic" kimi tanınmış fransız qəzet və jurnallarında mərhumun zaman-zaman yazıları çıxardı". Jurnalın elə həmin nömrəsində Məcid Musazadə qeyd edirdi ki, C.Hacıbəyli "Le Bulletin du Comite France-Orient", "La Revue Contemporaine", "La Revue Politique et Parlementaire" kimi qəzet və məcmuələrdə yaxından iştirak etmişdir. Müəllif yazır: "O, bununla bərabər, bütün dünyada məşhur olan "La Revue de Doux Mondes" jurnalının uzun illər əməkdaşı olmuşdur". "Azadlıq" radiosunun C.Hacıbəylinin vəfatı ilə əlaqədar xəbərində deyilirdi: "Ceyhun bəy əziz vətəninin və xalqının qurtuluş mübarizəsinə liderlik edənlərdən biri olmuşdur. Eyni zamanda istedadlı bir publisist olan mərhum istilaya uğrayan vətəninin haqq və hüquq davasını bütün dünya ictimaiyyəti qarşısında layiqli müdafiə etmişdir".

"Mühacirəti bir yerə toplamağa səy ediniz, bu, mühümdür". Bu sözlər Azərbaycan mühacirətinin parlaq simalarından biri, istiqlal aşığı, istedadlı yazıçı-publisist, tərcüməçi və tədqiqatçı Ceyhun bəy Hacıbəylinin ölümündən üç gün əvvəl – 1962-ci il oktyabrın 19-da vaxtilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin sonuncu daxili işlər naziri Mustafa Vəkiloğluya ünvanladığı məktubundan götürülmüşdür. Sonralar bu ifadələr Azərbaycan mətbuatına və ədəbiyyatına "Ceyhun bəyin vəsiyyəti" kimi daxil olur. Ankarada nəşr olunan "Mücahid" jurnalında N.Xəzər yazırdı: "Görünür, böyük mücahid azərbaycanlıların tək bir bayraq altında birləşməsinə istəyib. Bu, doğrudan da belə idi. Mühacirlər arasında hələ 1920-ci illərin ikinci yarısında başlanan ayrı-seçkilik, fikir müxtəlifliyi xüsusən İkinci dünya müharibəsi ərəfəsində və ondan sonra daha da kəskinləşir, özünü daha açıq, sərt və qabarıq şəkildə göstərirdi".

1962-ci ildə 71 yaşında vəfat etmiş və Parisin Sen-klu qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur. Ankarada nəşr olunan "Mücahid" dərgisi isə özünün bir nömrəsini bütünlüklə Ceyhun bəyin vəfatına həsr etmişdir.

"Azərbaycan"ın ibtidası

Avqust 1918-də Gəncəyə gələr-gəlməz gözəl Gəncədə yeni təşkil edilmiş hökumətimizlə təmasa girdim. Rəhmətlik xoşsima və nazik Nəsim bəy mənə Şəfi bəylə bərabər rəsmi "Azərbaycan" qəzetimizin nəşri ilə məşğul olmağımızı təklif etdi. Bundan əvvəl Şəfi bəy iqdimatda olmuşdu. Lakin məsələ o qədər qolay deyildi. Rusca qolaylıqla nəşr ola bilirdi. Lakin türkcəsinə gəldikdə, zorluqla qarşılaşırdıq. Ərəb əlifbasını anlayan mürəttib bulmaq həmən-həmənin imkansız kimi idi. Zorla bulduğumuz bir mürəttibin kommunist olması işlərimi alt-üst ediyordu. İsmi vermək istəmədiyim bu mürəttib qırmızı olmaqda inad ediyor, bir türlü ideyasını dəyişmiyordu. Kəndisi (özü) qırmızılığın daşınmaqda yalnız deyilmiş, bu-

nu biz Parisdə müşahidə etdik. Əqrəbalarından birinin Parisdə fransız hökuməti tərəfindən sürgün və həbs edilməməsinə dair polislə uzun müddət müzakirələrə girişməyə məcbur olduq. Hər nə olsa, kəndi (öz) vətəndaşımızdır. Bu hadisə 27 nisan fəlakətindən öncə olmuşdur. Xülasə, mürəttib kəndisinin yeganə olduğunu anlayınca fəvqəladə tələblərdə bulunuyordu. Bizim cavabımızı dinləməyə tənəzzül etmədən işini buraxıyordu.

Mürəttibin işi buraxması işi davam ediyordu. "Mühərrir çox, mürəttib yox" deyərək istəklərində israr ediyordu.

Bir gün rəhmətlik Ələkbər Rəfibəyliyə rast gəldik. Durdu: "Azərbaycan"ınız nə vaxt çıxar yahu?" – deyər soruyordu. Zorluğumuzu ona anladıq. Mürəttibi kəndisinə göndərməmizi istədi. Bilmiyorum, mürəttib ağsaqqalımızı gördümü... Fəqət bir an sonra təklifimizi qəbul edərək işə başladı və "Azərbaycan"ımızın ilk sayı eylülün 15-də çıxdı.

Simvolik bir təsadüf: haman eyni gün Türk-Azərbaycan Ordugahından şü teleqrafı aldıq: "Bi minəllahül-kərim, bu gün Bakı qitəimiz tərəfindən işğal edildi!"

"Azərbaycan" Azərbaycan baş şəhərinin qurtuluşu günü intişar etdi. Demək ki, mürəttibin inadlığı bihudə deyilmiş.

Üç-dörd gün sonra Bakıya gəldik. "Azərbaycan" ikiləşdi – biri türkcə, digəri rusca idi. Türkcəni mən, ruscağı da Şəfi bəy idarə ediyordu.

İngilislər Bakıya gələndə "Azərbaycan"ımızı qapamaq qorxusunda idik. Ənzəlidə onlar ilə yapılan müzakirənin əksinə olaraq, Bakıya girər-girməz Azərbaycan hökumətini yeganə məhəlli bir hökumət olaraq tanıdıqları vədindən vaz keçərək qəzetimizdə "dövlət müəssisələri" kəlməsinə etiraz edərək həmin kəlmənin "Azərbaycan"ın səhifələrində təkzibini tələb etdilər. Biz isə bu əmrə qətiyyənlə itaət etməyəcəyimizi söylədik. Cavabında əmniyyət müdiri Kolonel Çoçuerel bizi həbsə və qəzetimizi qapatmaq ilə təhdid etdikdə, yenə xoşsima və daim gülərüzlü rəhmətlik Nəsim bəy müdaxilə edərək işğalçıların əmrinə itaət etməmizi tövsiyə etdi.

Qəlbimiz qanlı, hökumətimizin əmrinə itaət etdik. Lakin bir qəç həftə sonra ingilislər siyasətlərini dəyişdilər.

C.H. (Ceyhun HACIBƏYLİ),
"Azərbaycan" (Münhen), №1, 1951, səh.2

Üzeyir bəy HACIBƏYLİ

Dünya şöhrətli bəstəkar, böyük pedaqoq, ictimai xadim, Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operamızın banisi, SSRİ xalq artisti, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının akademiki, publisist-dramaturq, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri professor Üzeyir bəy Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli 1885-ci ildə Şuşa qəzasının Ağcabədi mahalında dünyaya göz açıb. Körpə ikən ailəsi öz evinə – Şuşaya qayıtmışdır. Üzeyir bəy də yeni-yetməlik çağına qədər Şuşada yaşamış, ilk təhsilini də buradakı rus-tatar məktəbində almışdır. Şuşanın zəngin ifaçılıq məktəbi gənc Üzeyirin musiqi tərbiyəsinə müsbət təsir göstərmişdir. Yəni ilk musiqi təhsilini də Şuşanın ən yaxşı xanəndə və sazəndələrindən almışdır.

1899-1904-cü illərdə Üzeyir bəy Hacıbəyli Tiflisdə açılmış Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil alır. Onun dünyagörüşünün formalaşmasında və dünya mədəniyyəti ilə tanışlığında təhsil illərinin böyük rolu olmuşdur. Seminariyada dünya musiqi klassiklərinin

əsərlərini də mənimsəmiş, skripka və baritonda çalmağı öyrənmiş, eyni zamanda xalq mahnı nümunələrini nota köçürmüşdür. 1904-cü ildə Üzeyir bəy seminariyanı bitirdikdən sonra əvvəlcə Cəbrayıl qəzasının Hadrut kəndinə müəllim təyin edilir. Varlığı böyük amallarla çırpınan bu gəncin yaradıcılığı aşib-daşır, o, musiqi istedadını ortaya qoymaq üçün 1907-ci ildə Bakıya gəlir. Burada da əvvəlcə Bibiheybətdə, sonra da "Səadət" məktəbində ana dili, coğrafiya, hesab, tarix və musiqidən dərs deyir, vətənə yararlı insanlar yetişdirirdi. Elə həmin il Bakıda "Orucov qardaşları" mətbəəsində mətbuatda istifadə olunan siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərdən ibarət "Türk-rus, rus-türk" dillərində lüğət və "Hesab məsələləri" kitablarını çap etdirir. 1909-cu ildə rus yazıçısı N.V.Qoqolun "Şinel" əsərini ana dilimizə çevirir.

1908-ci il yanvarın 12-də (yeni üsulla 25-də) Uzeyir bəy 22 yaşında ikən ilk ən böyük operasını – "Leyli və Məcnun"u Tağıyev teatrında tamaşaya qoyur. Bununla o, təkcə Azərbaycanda deyil, bütün müsəlman Şərqiində opera sənətinin əsasını qoymuş oldu. Ardınca böyük bəstəkar "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Söhrab", "Şah Abbas və Xurşudbanu", "Koroğlu", "Əsli və Kərəm", "Harun və Leyla" kimi operalar yaradır. Üzeyir bəy yaradıcılığının hər bir sahəsində dahi idi. Həm publisist, həm dramaturq, həm pedaqoq, həm musiqiçi, həm tərcüməçi, həm alim, həm filosof, həm də ictimai xadim kimi məşğul olduğu bütün sahələrdə yaratdıqlarının təkrarsızlığına möhür vurmuşdur.

1911-ci ildə Üzeyir bəy musiqi təhsilini artırmaq üçün Moskvaya getmiş, burada musiqi kursları keçmişdir. 1913-cü ildə isə Peterburq Konservatoriyasına daxil olmuşdur.

Yaradıcılığa publisistika ilə başlayan Üzeyir bəy "Kaspi", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal", "Yeni iqbal" qəzetlərində və "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Ordan-burdan", "Filankəs" və "Bəhmənkəs" kimi gizli imzalarla çıxış etmişdir.

Üzeyir bəy Hacıbəyli böyük cəsarət sahibi olmuşdur. Qorxmaz, cəsur, uzaqgörən bir publisist kimi yazdığı məqalə, felyeton, pamflet, satirik hekayə, miniatür və başqa janrdakı yazılarının hamısı öz aktuallığı ilə bu gün də tamamilə önəmlidir. XX əsrin əvvəllərində yazılmış bu əsərləri oxuduqca sanki müasir həyatımızı görürük.

1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinə redaktorluğa başlayarkən Üzeyir bəyin böyük jurnalistlik təcrübəsi vardı. Redaktor olduğu illərdə "Azərbaycan"ın səhifələrində müxtəlif imzalarla çıxış edir, cümhuriyyətin bütün fəaliyyətini qəzetin səhifələrində işıqlandırır, müstəqiliyimizi istəməyənlərə tutarlı cavab verir, erməni-müsəlman qırğınlarından bəhs edirdi. O, 1919-cu il "Azərbaycan" qəzetinin 172-ci sayında yazırdı: "Azəri türkləri rus istibdadının yığıldığını görüb müstəqil yaşamaq ümidi fərəhbəxşi ilə şadlanıb istiqlalə hazırlaşmaq üçün tədarük görməyə başlayanda azadlığımızın bədxahları – "Sizə istiqlal əvəzinə xəbərdarlıq veririk, torpağınızda daşı-daş üstündə qoymarıq", – deyə hədələyirdilər".

Üzeyir bəy "Azərbaycan" qəzetinə qara yaxanlara tutarlı cavab verərdi: "Danışılar ki, "Azərbaycan" qəzeti guya "Müsəvat" partiyasına məxsus firqəvi bir qəzet imiş. Bu fəqərə barəsində bunu bəyan etməyi lazım bilirəm ki, qəzetimiz partiya qəzeti deyildir. "Azərbaycan" qəzetinin məsləki vətən istiqlalı yolunda çalışmaqdan ibarətdir". Bəzən bunu da vurğulayırlar ki, Üzeyir bəy müsəvatçı olmuşdur. Üzeyir bəy öz xoşu ilə heç bir partiya üzv olmamışdır. Lakin 1938-ci ildə Stalinin göstərişi ilə Üzeyir bəy namizədlik stajı keçmədən birbaşa Sov.İKP sıralarına qəbul edilmişdir.

Ceyhun Hacıbəyli

Üzeyir Hacıbəyli

Şəfi bəy Rüstəmbəyli

Xəlil İbrahim

Dahi bəstəkar və jurnalist, xalqının maarifpərvər ziyalısi Üzeyir bəy Hacıbəyli 1920-ci il aprelin 28-də "Azərbaycan" qəzetinin sonuncu nömrəsinə qol çəkir.

1948-ci il noyabr ayının 23-də millətimizin qururu Üzeyir bəy Hacıbəyli 63 yaşında dünyasını dəyişir. Şahidlərin və foto-sənədlərin dediyinə görə, belə bir dəfn mərasimi heç vaxt görünməmişdi. Bütün Azərbaycan, başda Mir Cəfər Bağırov olmaqla, dövlət xadimləri, ziyalılar, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, adi vətəndaşlar, hətta əlil insanlar belə xalqımızın böyük oğlunu son mənzilə yola salmağa gəlmişdilər.

"İçimizdəki denikinlər" Üzeyir bəyin çox sevdiyi məqalələrdən olub. Onu yenidən çap edirik.

İçimizdəki denikinlər

Bir Denikin var ki, bizi xaricdən təhdid edir. Bir çox denikinlər də var ki, içimizə dolub, ən xətərli yerlərimizdə gizlənib də bizi daxildən qorxudurlar.

Heç şübhə edilməsin ki, bu daxili denikinlərimizin qorxusu xarici Denikin qorxusundan daha böyük və daha xətərlidir. Çünki xarici Denikin göz önündədir, aşkardır. Daxili denikinlər isə içimizdə gizlənməmişlər, özlərini göstərməyirlər. Gizli düşmənin aşkara düşməndən daha təhlükəli olduğu hər kəscə müəlləmdir.

Bir vaxt olar ki, üzərimizə hücum edən xarici düşmənin bəlasını dəf etmək üçün əl qaldırmaq, irəli adlamaq istədikdə görürük ki, daxili düşmənlərin hiylə dəsisəsi sayəsində qollarımız bağlı və ayaqlarımız bənddədir. Bir dərəcədə ki, heç tərپənməyə halətimiz yoxdur.

Azərbaycanımızda asudəlik ilə rahat-rahat yaşamaqda olan müxtəlif ünsürlərin içində elə naşükür, elə həsudlar, elə qara qəlblilər var ki, Denikini ürək döyünməsilə gözləməkdə və rus qaradovoyunun həsrətini çəkməkdədirlər. Bunların bir çoxları xəzinəmizin pulu ilə dolanıb da, "aldığım pul rus dövlətinin puludur" deyə özünü də, özgələri də aldatmağa təsəliyəb olub, naşükürlüklə yedikləri çörəyimizi özlərinə halal bilirlər.

Bunların və belələrinin sayəsindədir ki, bizim bütün rəsmi kağızlarımız, ərizələrimiz, sənədlərimiz həpsi rusca yazılıb. İdarələrimiz sabiq rus çarlığının "konselyariya"larına döndüyündən biçərə türk demokratiyası öz milli dövlətlərində də yenə tərçümanlar aramağa məcburdurlar. Bütün Qafqaz millətləri arasında ümumi bir lisan hökmündə olan türk dili guya o qədər naqabil imiş ki, ərizə yazmağa da yaramazmış... Halbuki bunun hamısı çörəyimizi yeyib də üzümüzə söyən, denikinlərin həsrətini çəkən və cümhuriyyətimizi rus dövlətinin bir parçası hesab edən və dövlətimizə deyil, məhz pula və paraya qulluq edən xain, həsud və qara qəbli çinovniklərin vətənimizdə yemlənməsi bərəkətindəndir.

Xaricdəki Denikin ilə aramızda bir müharibə başlanırsa, heç şübhə edilməsin ki, daxili-mizdəki yemləyib bəslədiyimiz denikinlər öz həsrətkeşlərinin yollarını asanlaşdırmaqdan ötrü içimizdə cürbəcür xəyanət və cinayətlərə mürtəki b olub da bizə arxamızdan xəncər yaraları vurmaq və zərbələr yeritmək təşəbbüslərindən çəkinməyəcəkdirlər.

Ona görə işlə bu yerdə filhəqiqə dördgözlü olmağımız bütün şiddətilə icab edir. Qəhrəman əsgərlərimiz xarici düşmənlərimizlə müharibə edərkən, arxada qalanlarımız da arxamızda gizlənib də, pusquda oturan daxili düşmənlərimizlə əlləşməlidirlər. Onlar bizləri pusurkən biz onları pusmalıyıq ki, əhyanən bizə qəflətən bir xətər yetirməsinlər.

Bu yolda hökumətimiz də, millətimiz də bərabər işləməlidirlər. Hökumət hər bir şübhəli görünənləri rədd və tərç etmək üçün heç bir şeydən çəkinməməlidir. Bu gün daha nəzakət və mərhəmət zamanı deyildir. Zətən xainlərə qarşı nə mərhəmət?

Milli dəxi belə bir şəkk və şübhə iqaz edən və dövlətimizə qarşı sui-niyyətilə məlum olan adamları hansı millətdən olursa-olsun fərzi-məhal olaraq müsəlman da olsa bilib də hökumətimizə və lazım olan yerlərə xəbər verməlidir.

İstiqlalının sənaye-dövriyyəsinə dünən şadlıq və şənlik ilə keçirmiş olan millət bu gün fövqəladə dəmlər keçirməkdədir. Candan əziz olan istiqlalımızı əlimizdən almaqla canımızı almaq istəyirlər. Buna görədir ki, istiqlalımızı əldən verməmək üçün bu fövqəladə zamanda fövqəladə işlər də görməlidir ki, o işlərin mühüm raqi özümüzü xarici denikinlər ilə bərabər daxili denikinlərdən qorumaq təşəbbüsüdür.

Üzeyir HACIBƏYLİ,
"Azərbaycan"

10 iyun 1919-cu il, №200

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond №442, siyahı 4, iş №40*

Şəfi bəy RÜSTƏMBƏYLİ

Şəfi bəy Mustafa oğlu Rüstəmbəyli 1893-cü ildə Ağdaşda dünyaya göz açıb. 1911-1916-cı illərdə Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsində ali təhsil alıb. Bir müddət Gəncədə çalışan Şəfi bəy 1918-ci ildə Azərbaycan Parlamentinin deputatı və eyni vaxtda "Azərbaycan" qəzetinin (rus dilində) redaktoru olub. 1920-ci ilin aprel işğalından sonra Tiflisə, 1921-ci ildə isə Türkiyəyə köçüb. Ömrünün sonunadək mühacirət həyatı yaşayan Şəfi bəy Rüstəmbəyli xalqının, millətinin qurtuluşuna inanıb və bunun uğrunda mübarizə aparıb. Mühacirətdə dünyasını dəyişən digər millət mücahidləri kimi, Şəfi bəy Rüstəmbəyli də 1960-cı ildə "Azərbaycan", "vətən" deyə-deyə qürbətdə əbədiyyətə qovuşub.

"Azərbaycan" fəaliyyətə başladığı gündən ətrafına dövrünün görkəmli ziyalıları, qeyrətli vətən oğullarını, millətini azadlığa və istiqlala çıxarmaq uğrunda mübarizə aparan mücahidləri toplamışdı. Qəzetin hər səhifəsində azərbaycançılığa xidmət edən sağlam əqidəli, millətin vahidliyini, birliyini təbliğ edən, cəmiyyəti maarifə, elmə, irfana çağıran yazılar dərc olunurdu. "Azərbaycan" qəzetinin həmin dövr tarixi ilk milli müstəqilliyimizin ən dolğun, ən kamil salnaməsidir. Bu tarixi yaradan Azərbaycan övladlarından biri də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin öncüllərindən biri Şəfi bəy Mustafa oğlu Rüstəmbəyli idi. O, 1893-cü ildə Ağdaş qəzasının Məmmədli kəndində doğulub. Orta təhsilini Gəncədə klassik gimnaziyada başa çatdırdıqdan sonra 1911-ci ildə Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olub. Kiyev həyatı onun bir siyasi və ictimai xadim kimi formalaşmasında dərin iz buraxmışdır. Şəfi bəy qısa vaxtda universitetdə yaradılmış Azərbaycan Həmyerlilər Təşkilatının başçılarından və fəal üzvlərindən birinə çevrilir. Elə həmin ilin oktyabrında gizli şəkildə əsas qoyulmuş müsəlman-demokratik "Müsavət" partiyasının Kiyevdə oxuyan azərbaycanlı tələbələr arasında da şöbəsi yaradılır. Şöbəyə o vaxt tələbə olan, Azərbaycanın böyük vətənpərvər oğlu, yazıçı Yusif Vəzir Çəmənəzəminli rəhbərlik edirdi. Partiyanın fəal üzvlərindən biri də Şəfi bəy Rüstəmbəyli idi. O, 1916-cı ildə ali hüquqşünas diplomu alaraq Gəncəyə qayıdıb bir müddət dairə məhkəməsində işləyir, Gəncənin mədəni və ictimai həyatında yaxından iştirak edir.

1917-ci ilin aprelində Bakıda çağırılmış Azərbaycan müsəlmanlarının qurultayında Azərbaycana muxtariyyət verilməsini qətiyyətlə tələb edənlərdən biri Şəfi bəy Rüstəmbəyli olmuşdur. Elə həmin ilin mayında Moskvada keçirilən Rusiya müsəlmanlarının qurultayında da iştirak edir. Şəfi bəy 1917-ci il noyabrın 15-də yaranmış Zaqafqaziya Komissarlığının və Seyminin müsəlman fraksiyasının fəal üzvlərindən sayılırdı. Həmin dövrdə Şəfi bəy Azərbaycan Milli Şurasının Tiflisdə və Gəncədə yaranmış bölmələrində çalışmış, dövlət qurumlarının yaradılmasında böyük əmək sərf etmişdir.

Şəfi bəy Rüstəmbəyli 1918-ci il sentyabrın 15-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin (rus dilində) redaktoru olmuşdur. Qəzetin səhifələrində onun Azərbaycanın siyasi və ictimai həyatına dair xeyli məqaləsi çıxıb. Onun siyasi fəaliyyəti və məqalələri ilə tanışlıqdan sonra çox hazırlıqlı bir siyasi xadim olduğu qənaətinə gəlicən. Mütəxəssislərin fikrincə, Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsində oxuyarkən aldığı təhsil və siyasi fəaliyyətə qoşulması sonrakı həyatında böyük rol oynamışdır.

İti ağılna, zəkasına və siyasi fəaliyyətinə görə Şəfi bəy Rüstəmbəyli 1918-ci il dekabrın 7-də təntənəli surətdə açılmış Azərbaycan Parlamentinin deputatı seçilir. Şəfi bəy "Azərbaycan" qəzetinin parlament üzvü olan ilk Baş redaktoru idi. O, 1919-cu il dekabrın 2-dən 6-dək Bakıda keçirilən Türk Ədəmi-Mərkəziyyət Partiyasının ikinci qurultayında yenidən Mərkəzi Komitənin üzvü seçilir. Şəfi bəy Rüstəmbəyli "Azərbaycan"ın redaktoru olmaqla yanaşı, AXC-nin Daxili İşlər Nazirliyinin dəftərxana müdiri, 1920-ci il martın əvvəllərindən isə nazir müavini vəzifəsini də icra edir.

1920-ci il 28 aprel hadisələrindən sonra Şəfi bəy Rüstəmbəyli Tiflisə köçməli olur. Tiflisdə onun rəhbərliyi altında Azərbaycanı Xilasetmə Komitəsi yaranır. Lakin 1921-ci ilin fevralında Gürcüstan da Qırmızı ordu tərəfindən işğal olunur. Bundan sonra Şəfi bəy Rüstəmbəyli Türkiyəyə – İstanbula köçür və qalan həyatını mühacirətdə keçirir. O, daim Qırmızı ordunun istilasından əzab çəkən vətəninin taleyini düşünür və mübarizəsini mühacirətdə davam etdirir. İstanbulda 1923-1927-ci illərdə "Yeni Qafqaziyyə", 1928-1931-ci illərdə "Azəri türkü", 1928-1930-cu illərdə "Odlu yurd" və 1932-ci illərdə "Azərbaycan yurd bilgisi"ni nəşr etdirməyə başlayır. Onun burada dərc olunan məqalələrinin hər biri Azərbaycanın bir tarixi səhifəsidir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Türkiyədə nəşr olunan "Azərbaycan yurd bilgisi"nin bütün nömrələri S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində qorunub saxlanılır.

Türkiyənin tanınmış qəzet yazarı Murat Çulcunun 1990-cı ildə İstanbulda nəşr etdirdiyi "Erməni intriqalarının pərdə arxası: Torlokyan davası" adlı kitabında bildirilir ki, Şəfi bəy Rüstəmbəyli İstanbula daxil olduğu gündən qızğın fəaliyyətə başlayır. Tarixi əsər olan bu kitab "XX əsrin məhkəməsi" adını qazanmış Torlokyanın mühakiməsinə həsr olunmuşdur. 1921-ci il iyulun 18-də erməni qatil Torlokyan İstanbulun "Pera-Palas" hotelinin önündə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili işlər naziri Behbud xan Cavanşiri üç güllə ilə qətlə yetirir və həbs olunur. Həmin vaxt İstanbul ingilis işğalı altında olduğundan cani cinayət hadisəsindən 20 gün sonra ingilis hərbi tribunalında mühakimə edilir. Qısa vaxtda ermənilər qatil Torlokyanın müdafiəsinə səfərbər olunurlar. Behbud xan Cavanşir tərəfdən isə şahidlər təəccüb və təəssüfdoğuracaq qədər az idi – cəmi 6 nəfər. Qəzet işçisi Qaraağazadə Əhməd Həmdi, tələbə Səməndər bəy, Ziba xanım, Yusif bəy Kazimov, məmur Asəf bəy, bir də Şəfi bəy Rüstəmbəyli. Lakin şahidlərin arasındakı kəskin fərqlə baxmayaraq, ittiham şahidləri bu cinayətin əsl mahiyyətinin açılmasına, erməni qatilinin ifşa edilməsinə nail olurlar. Məhkəmədə ittiham şahidi qismində ilk ifadə verən Şəfi bəy Rüs-

təmbəyli olur. Hüquqşünas ixtisası yenə də onun köməyinə gəlir. Şəfi bəy prokuror Qribonun, məhkəmənin sədri Freezin, qatil Torlokyanın vəkilləri Xasruyan və Miçinin, mərhum Behbud xan Cavanşirin vəkili Rifat Heydər bəyin suallarını inandırıcı dəlillərlə, güclü məntiqlə, son dərəcə səbirlə, yeri gəldikcə də sərt şəkildə cavablandırır. Hətta qərəzlə verilmiş suallar da Şəfi bəyi çaşdırmır. Suallar qətl hadisəsi ilə bağlı cinayətkara deyil, daha çox Şəfi bəyə ünvanlandırılırdı: "1918-ci ildə Bakıda partiyalar varmıydı?", "Bu partiyaların birinə mənsub idinizmi?", "Azərbaycan" qəzetində fəaliyyətiniz nədən ibarət idi?", "Hansı mövzuda məqalələr yazırdınız?", "1918-ci ilin martında Bakıda müsəlmanlar qətl edildimi?" Şəfi bəy soruşulan bütün suallara böyük ağıl-zəka ilə və doğru-dürüst cavab verir, məhkəməni çaşdırırdı. Bilərəkdən qatilin cinayəti arxa plana keçirilir, vəkillərin sualları daha çox Şəfi bəyin Azərbaycandakı ictimai-siyasi mövqeyinə və "Azərbaycan" qəzetindəki redaktorluq fəaliyyətinə həsr olunurdu: "Azərbaycan"ın mətbəəsi Bakının harasında yerləşirdi?" və sair. Vəkil Xasruyanı Şəfi bəyin "İrəli" qəzetində dərc olunan məqalələri daha çox narahat edirdi. Odur ki, bu məqalə ilə bağlı suallara təkrar-təkrar qayıdır, niyə yazdın, necə yazdın, faktları haradan götürdün? Dalbadal suallar verir, fikri əsas məsələdən yayındırırdı. Bütün bunlara dözməyən Şəfi bəy məhkəmənin gedişinə kəskin etiraz edir və işin düzgün aparılmasını tələb edir. Şəfi bəyin üsyanı Xasruyanı çaşdırır və o, hazırladığı protokolda onu belə ifadə edir: "...İndi şahidlərin gerçək durumlarını meydana qoymaq istəyirəm. O şahidlər kimlərdir? "Müsavat" partiyası üzvlərindən "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru Şəfi bəy Rüstəmbəyli. Bu elə bir qəzetdir ki, doğum tarixi və taleyi hər kəsə bəllidir. Dərhal əlavə edim ki, möhtərəm redaktor məndə bu təsiri yaratmışdır". Nəticədə cinayət sübut edilsə də, tribunalın qərarı ədalətsiz və sarsıdıcı olur, qatil bəraət alır, cəzasız qalır.

Türkiyənin ilk qadın vəkili, Beynəlxalq Qadın Hüquqşünaslar Cəmiyyətinin prezidenti, Türkiyədəki bir sıra ictimai təşkilatların yaradıcısı Əhməd bəy Ağaoğlunun qızı Sürəyya Ağaoğlu hüquqşünas tələbə kimi iştirak etdiyi bu tarixi məhkəmənin yekunu barədə "Bir ömür də belə keçdi" adlı memuarında yazır: "Nəhayət, məhkəmə bitdi. Prokuror qatil üçün ölüm cəzası istədi. Bu tələb hətta bizi çaşdırdı. Lakin prokuror 24 saat içərisində Türkiyədən uzaqlaşdırıldı. Yerinə gələn prokuror isə müttəhimə bəraət istədi və qatil Torlokyan gecə ikən qaçırıldı". Məhkəmədən illər sonra Sürəyya Ağaoğlu Londonda olarkən prokuror Rickatson Hatt ilə görüşür. Görüş zamanı həmin prokuror məlum məhkəmənin sədri ilə Çində görüşdüyünü və sədrin ona türklərin bu davada haqlı olduğunu söyləyir.

Şəfi bəy Rüstəmbəyli həyatının son gününə qədər Azərbaycanın istiladan qurtuluşu uğrunda mücadilə etdi. İstər vətəninə olsun, istərsə də mühacirətdə. O, hələ Azərbaycan Parlamentinin deputatı və "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru olduğu dövrdə – 1919-cu ildə ilk milli mətbuat haqqında qanunu işləyərək parlamentdə qəbul olunmasına nail olur. İxtisasca hüquqşünas olsa da, çox kövrək və həssas imiş. Salnaməçilər söyləyir ki, parlamentin son iclaslarında Məhəmməd Əmin Rəsulzadə dərin bir kədər və hüznə istilanın Azərbaycana yetişdiyini söyləyərkən arxadan hönkürtü ilə ağılamaq səsi eşidilir və hamı kədərlə geriye dönür: "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru Şəfi bəy Rüstəmbəyli ağlayırdı". Hər bir vətən aşiqi kimi, Şəfi bəy də min bir əzab-əziyyətlə yaradılmış gənc dövlətin süqutuna dözə bilmirdi.

Xalqının böyük oğlu, ictimai-siyasi xadim, "Azərbaycan" qəzetinin redaktorlarından biri Şəfi bəy Rüstəmbəyli 1960-cı ildə İstanbulda "vətən", "Azərbaycan" deyərək dünyasını dəyişir.

27 aprel 1920-ci il xatirəsi

27 aprel gününü daha yaxından anlaya bilmək üçün, muhaqqaq o zamankı siyasi hakim Azərbaycan zümrəsinin əhvali-ruhiyyəsinə aşina olmaq üçün o günün milli ruhunu zəhərləyən şəraiti araşdırmaq lazımdır. 1920-ci ilin şubatında Şimalda – Rusiyada əski Denikin rus ordusunun inhilali üzərinə bolşevik rus ordusunun Azərbaycanın hüduddlarına yaxınlaşdığı gündən-günə daha artıq hiss edilirdi. Eyni zamanda, Azərbaycanın öz daxilindəki məhəlli bolşeviklərlə rus əmələsinin böyük bir fəaliyyəti də müşahidə ediliyordu. Əhali arasında bolşevik lehində təbliğət artmış, əhalinin əhvali-ruhiyyəsi istifadə edilərək bolşevik Rusiyası Türkiyənin dostu, Türkiyəyə yardım edən bir qüvvət və hətta Azərbaycanın istiqlalını tanıyan dost bir hökumət olaraq tanınılırdı. Təbii, bu şərait daxilində bolşevik təbliğəti qədər heç bir şey buna müyəssər olamazdı. Bilxüsus ki, bu zamanlar da bütün Azərbaycan qardaş Türkiyənin keçirdiyi fəlakət və böhtanlarla candan əlaqədə idi.

İndi Azərbaycan tarixinin böhranlı günlərində mərhum Yusifbəyli Nəsim bəyin rəyasətindəki ikinci Azərbaycan kabinəsinin daxiliyyə vəkalətini Məhəmməd Həsən Hacinski dəruhdə etmişdi ki, bu zatın Milli hökumət mövqeyi Bakı daxilindəki bolşevik qüvvətini artırmaqdan ibarət idi. Bu ehtibarla Məhəmməd Həsən bəyin daxiliyyə vəkaləti dövrəsi düşmən bolşeviklərin kəsbi-qüvvətmə dövrəsi idi.

Gənc və fəal Azərbaycan "Müsavat" fırqəsi isə gənc dövlətə gündən-günə yaxınlaşan fəlakəti xalqa çatdırmağa çalışırdı. Bu kimi nazik bir zamanda və siyasi böhran içərisində tam bir səlahiyyət sahibi, mütacahis və qüvvətli bir idarənin iş başına gəlməsi üçün çabaladı.

Lakin iş başında bulunan idarə, maatəssül məşum 27 aprel gününə qədər bu fikrə vərə bilmədi.

Hər kəs Məhəmməd Həsən Hacinskinin işğal etdiyi mühüm və məsul bir mövqedə qaldıqca məmləkətin vahim bir aqibətə uğrayacağını bilməklə, Məhəmməd Həsən bəyin daxiliyyə vəkalətindən ayrılması ilə "Müsavat" fırqəsindən madə, kabinəyə iştirak edən fırqə müməssillərinin də bərabər çəkiləcəyini və dolayısı ilə yeni bir kabinə böhranı doğacağını anlamışdır. "Müsavat" fırqəsi liderləri bu cəmiyyət qarşısında bitərəflərin iştirakı ilə mərhum xariciyyə vəkili Fətəli xanın evində xüsusi bir toplantı yaparaq aşağıdakı qərarları aldılar:

1. Hayyət vəkili rəisi Nəsim bəyə Məhəmməd Həsən bəyin daxiliyyə vəkalətindən alınması və yerinə bir müsavatçının gətirilməsi səlahiyyəti verilməsi. 2. Bu məsələdə mütədkib sosialistlərlə ittihadçılar da istər-istəməz kabinədən çəkiləcəklər, dərhal yerlərinə müttəhid bir hökumət təşkili üçün həmfikir arkadaşların münhal yerlərə cəlbi. 3. Hökumətə geniş bir səlahiyyət vermək şərtilə parlamənin qapadılması və Məclisi-Müəssisan ihtihabının təcil edilməsi.

Maatəssüf, bu pək yerində olan qərarlar icraata keçmədi. Halbuki Məhəmməd Həsən bəy daxiliyyə vəkalətindən çəkildisə də, fəqət yenidən ticarət vəkilliyinə təyin edildi. İşbu xain zamanda Azərbaycanın fəlakətinə çalışmaqdan geri durmadı. Yeni daxiliyyə vəkaləti bütün qüvvəticə işə başladı, bir çox gizli bolşevik təşkilatları kəşf etdi. Fəqət nə yazıq ki, artıq iş-işdən keçmiş idi. Erməni daşnakları bolşevik ruslarla ittihad edərək Azərbaycanın Qarabağ məhəllində böyük bir üsyan çıxartdılar. Hökumət bu asiləri dayandırmaq üçün Rusiya cəbhəsindən ordu almağa məcbur oldu. Bilaxirə anlaşıldığına görə, bu erməni üsyanı sırf bolşeviklərə qarşı olan milli cəbhəni ordusuz buraxdırmaq və Azərbaycan höku-

mətini daxili iğtişasa qarışdırmaq üçün yapılmışdı. Ruslar da bu plandan istifadə edərək Azərbaycan hüduqlarından toplanan vaxit bulmuşlardı. Erməni üsyanı nəhayət dayandırıldı. Fəqət dövlət daxilində siyasi və təhlükəli böhranlar gündən-günə şiddətlənirdi. Məhəmməd Həsən bəy ittihadçı və sosialistlərlə uyuşaraq daxiləki bolşevik hərəkatını təşviq və təqviyyə etməkdə idi. Hökumətin bu xainanə tədbirlərə qarşı hazırlanmış bir planı yox idi. Hökumət üzvlərinin bir qisminin çəkilməsi dolayısı ilə yaxınlaşan fəlakətə qarşı qəti tədbir görülmürdü və hər bir vəsilə ilə məsələləri sülhlə həll etməyə çalışırdı. Bakıda fəaliyyət göstərən gizli bolşevik ajanları çox idi və onlar Məhəmməd Həsən Hacınskinin əli ilə yeni bir tədbirlərə baş vururdular. Məkan bulduqca Moskva bolşevik mərkəzinin istiqlalını elan etmiş olan hər bir millətin istiqlalını tanıdığını və Azərbaycan istiqlalını dəxi tanıyaçağını və fəqət Azərbaycan hökumətinin bolşeviklərlə dost və bolşevik mərkəzinin etimadını qazanmış olması lazım gəldiyini, rusların Azərbaycanın haqqına təcavüz etmədən para və petrol alacağını hallandıraraq nəşr edirlərdi. Etiraf edəyim ki, Məhəmməd bəy bu fikri bəzi rical arasında belə min bir hiylə ilə müvəffəqiyyətlə yapmış və bir çox kimləri qandıra bilmişdi.

Yalnız bir neçə ricalla mən Məhəmməd Həsənin böyük düşməni kəsilmiş idik. Bizcə, yalnız mücadilə Azərbaycan istiqlalıyyətini mühafizə və iddamə etdirə bilirdi və daxili istiqlal düşmənlərinə qarşı amansız bir mücadiləyə yürüdülərək eyni zamanda "Müsavat" firqəsi diktaturasını elanla müharibəyə hazırlamaq lazım gəlirdi. Təbii, bizdəkilərin firqədəki sədası o qədər də əhəmiyyətli deyildi. Nəhayət, aprel ayının ilk yarısında parlaman binasında "Müsavat" firqəsinə mənsub parlaman üzvləri ilə bitərəflər kongresi ədv edildi. Bu tarixi toplantıda Məhəmməd Həsən heç bir şeydən çəkinməyərək yuxarıdakı fikirlərini eynən izah və öz xain rolunu ifa etdi. Toplantıda iştirak edənlərin çoxluğu onun fikrilə iştirak etdi; biz əleyhdarlar isə klassik bir akaliyyət təşkil etdik. Nəticədə Nəsim bəyin istefası və yerinə Məhəmməd Həsən Hacınskiyə bolşevik etimadına hazır olduğundan yeni Azərbaycan hökuməti təşkili həvalə edildi. Bu tarixlə saf kimsələr Azərbaycanı yaxınlaşan bolşevik istilasından qorumağı düşünürdülər.

Yeni hökumətin təşkili böhranı uzun zaman davam etdi. Məhəmməd Həsən bolşevik Moskva əyanlarının etimadını qazanmış, lakin hökumət yapa bilmək üçün eyicə uğraşdı. Bu əsnada bolşeviklər "İttihad" firqəsinin və sosialistlərin yardımı ilə cəbhədə hazırlanırdılar. Hüduddan gələn xəbərlər təhlükənin yaxınlaşdığını bildirirdi. Əsl hökumət hərəkətsiz bir halda idi. Denikin ordusu Azərbaycanda sığınacaq tapmaq istəyirdi. 20 aprelə doğru hökumət Qarabağ cəbhəsindəki ordudan bir qisminin cəbhəyə nəqlinə qərar verdi və bu işin icrasını (hərbiyyə naziri Səməd bəy Mehmandarov başda olmaqla) hərbiyyə naziri Əliəğa Şıxlinskiyə həvalə etdi. Eyni zamanda bolşevik hücumunun və Yalama körpüsünün atılması üçün tərtibat olunması özünə tənbeh edildi. Beləliklə, yapılan tədqiqat nəticəsində Əliəğanın bu vəzifəni yapmadığı anlaşılmış dolayısı ilə məşum hadisədə məthaldar olduğu meydana çıxmışdı.

Məşum gün yaxınlaşmaqda idi. Məhəmməd Həsən hələ yeni kabinetini təşkil etməmişdi. Nəhayət, "Müsavat" firqəsini məmnun edə bilmək üçün firqə lideri Rəsulzadə Məhəmməd Əmin bəyə maarif vəkalətini təklif eyləmişdi. Bu, 24 apreldə cərəyan etmişdi. 26 aprel gecəsi isə Məhəmməd bəy mərhum Nəsim bəyin evində firqə mərkəzini toplayaraq müzakirə keçirdi. Əksəriyyət liderin adı bir kabinetə üzvü olaraq Məhəmməd Həsən bəyin kabinetində iştirakını müvafiq görmədi. Hətta bəzimiz Məhəmməd Həsənin proqramından şübhə edərək hökumətin təşəkkülünə mane olmaqda idi. Hətta elə zənn edilirdi ki, Məhəmməd Həsə-

nin adəmi müvəffəqiyyətlərindən "Müsavat" firqəsinin diktaturası doğacaq və bolşeviklərə müqabil mücadilə son dərəcəsinə bulacaqdır. Eyni zamanda ümid edilirdi ki, Məhəmməd Əmin bəyin maarif vəkilliyinin rəddi Məhəmməd Həsənin özünü belə bu işdən vaz keçirəcəkdir. Bu işlərlə uğraşarkən zaman bolşeviklərin lehinə işləyirdi və biz də qiymətli zamanı qeyb etmiş idik.

27 aprel gecəsi saat 12.00-da hüdud boyu stansiyadan – Yalamadan alınan bir teleqrafda hüdud boyu milli mühafizə alayı ilə vaqə olan çarpışma nəticəsində bolşevik ordusunun zirehli tren rəfaqatında hüdudumuzu keçdiyi və Bakı üzərinə yürüdüüyü bildirilirdi. Yalnız bir zaman Əliağanın vəzifəsini yapmadığını və hökumətin qərarını təşviq etmədiyini anladıq. Vəziyyəti dərhal Nəsim bəyə, Fətəli xana və Gəncə valisinə bildirdim. Bütün gecə telefonlar çalışırdı. Hər dəqiqə milli istiqlalın süqutu yaxınlaşırdı. Zira nə xalq kütləsi, nə də hökumət Məhəmməd Həsənin təmini üzərinə bu aqibətə intizar etmirdi. Acı həqiqət isə əksini göstərirdi...

Artıq iş olub bitmişdi. Qurban edilən bu zavallı vətənin hali üçün çalışmaq lazımdır. Bakını müdafiə etmək imkansızdır. Bakının təhliyə edərək mütəbaki Azərbaycanın hər bir ovuc torpağını qanla müdafiə etməli idi. Bunun üçün hökuməti olduğu kimi milli hərəkət mərkəzi olan Gəncəyə nəql etməli idi. Sabah saat 9.00-da Nəsim bəyin evində hökumət üzvləri ilə bütün firqələr, liderlər toplandı. "İttihad" firqəsi naminə Qarabəyov, sosialistlər naminə Səfikürdlü və bitərəflər naminə Behbud xan Cavanşir toplanaraq iştirak edirdi. Bu sonuncular vəziyyətdən çox məmnun görünürdülər. Mən vəziyyəti nəzəri-diqqətə alaraq Məhəmməd Həsənin qeyrəti qayəsində ruslara keçən Bakını tərk etmərkəzin Gəncəyə nəqlini və burada bolşeviklərə qarşı mücadiləyə hazırlanmasını təklif etdim. Bizə əleyhdar firqə liderləri təklifimə şiddətlə etiraz etdilər və əksinə olaraq hökumətin Bakıda qalmasını və istiqlalımızı qan tökmədən bolşeviklərə təslimi şəraitinin görülməsini mütəqabil təklif olaraq meydana atdılar.

Hökumət ərkanından bir çoxu kabinənin müstəbi bir halda olduğunu və bu kimi məsələlərin həllində artıq səlahiyyəti olmadığını ədyanla məmləkətin aqibətini parlamentonun qərarına tərk etməkdən başqa çarə qalmadığını müdafiə etdilər.

Eyni günün saat 12-sində xüsusi bir mahiyyətdə parlaman üzvlərinin toplantısı oldu. İctimada hərbiyyə nazirinin qısa bir zamanda belə bir vəziyyət qarşısında bolşeviklərə qarşı bir mücadilə hazırlanmadığı imkanının artıq qalmadığı bəyanı qarşısında əksəriyyətlə Milli hökumətin bəzi şəraiti daxilində bolşeviklərə təslimini təqarür etdi. Şəraitlərin ən mühümü heç olmasa sovet şəklində Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalını mühafizə etməkdə. Parlaman üzvləri toplantısını mütəakib, parlaman son rəsmi ictimaini əqd etdi və bu toplantısında müxtəlif firqələr öz tezislərini izah etdilər. Sosialistlər və "İttihad" firqələri açıqdan-açığa Milli hökumətin yeni sovetlərə devrini sevinclə elan etdilər və bu yeni bolşevik idarəsi ilə təşriqi-mesaiyə amadə olduqlarını bildirdilər.

"Əhrar" firqəsi lideri də öz firqəsinin xalq firqəsi olduğunu və bolşeviklərin də bu sifəti haiz bulduqlarını və bundan dolayı "Əhrar" firqəsinin yeni bolşevik hökumətinə qarşı heç bir etirazı olmadığını söylədi. Yalnız "Müsavat" firqəsi lideri Məhəmməd Əmin bəy bu vəziyyət qarşısında dərin acı ilə son nəfəsə qədər bolşeviklərlə mücadilə tərəfdarı olduğunu və fəqət bütün firqələrin bu mücadilədən istinkaf etdiklərini nəzəri-diqqətə alaraq "Müsavat" firqəsinin yalnızbaşına bu ağır və milli vəzifəni yapamayacağından bütün məsuliyyəti firqə üzərindən qaldırdığını söylədi. Bu məşum toplantıdan sonra parlaman bolşeviklərlə bu xüsusda görüşmək üçün bir komissiya intixab etdi. Bu sırada parlamanın qərarla-

rını bolşeviklər Behbud xan Cavanşirin evində səbirsizliklə intizar etməkdə idilər. Artıq gecənin saat 9-u yaxınlaşmışdı. Bəzən Azərbaycan bu böyük milli faciənin acısı ilə qıvrandı-
ğı halda, digər bəziləri yeni məqamlar işində qoşaraq məsrur və bəxtiyar bir tövrlə bolşevik lehinə əzim fəaliyyət göstərməkdə idilər.

Nəhayət, 27 aprel gecəsi saat 12-də Bakıda bütün idarə, məhəllə bolşeviklərin əlinə keçdi. Bununla aşağı-yuxarı ikiillik Milli Azərbaycan istiqlal tarixi qapandı. Bu səfər rus imperialistləri artıq istiqlal dadını dadmış Azərbaycanı yenidən istila etdilər. Ruslar filhəqiqə Azərbaycanı işğal etdilər və fəqət milli azəri türkünün istiqlal ruhunu əlindən ala bilmədilər. İşğal zəfərləri yarımçıq qaldı. Millətin müqaviməti bu son günlərə qədər davam edir. Məmləkətin həqiqi övladlarının istiqlal uğrunda qan ilə boyanmış və müttəhid bir kütlə halındakı gənc övladlarının hürriyyət və istiqlaliyyət ruhu ilə istiqlal mücadiləsi hələ yürüyür. İmanın qüvvəti, istiqlalın təbcili bizdə Bakı və Azərbaycan yaşadığıca yaşayacaq və bütün türk ellərini istiqlal ilə sevindirəcəkdir.

Şəfi bəy RÜSTƏMBƏYLİ,
"Azərbaycan yurd bilgisi" jurnalı
İstanbul, 1933-cü il, №16

S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond 661, siyahı 2, qovluq №6

Xəlil İBRAHİM

1892-ci ildə Şuşada anadan olub. İbtidai təhsilini Şuşada, realni məktəbi Bakıda bitirib. "Azərbaycan"a qədər bir çox qəzetlərdə həm müxbir, bəzən də redaktor kimi çalışıb. 1919-cu ildə qəzetin 4 iyul 216-cı nömrəsindən 1 sentyabr 265-ci nömrəsinə qədər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru olmuşdur. Azərbaycanın azadlıq mübarizəsində özünəməxsus yeri olan vətənpərvər Xəlil İbrahim 1938-ci ildə "xalq düşməni" kimi həbs edilərək güllələnib.

Xəlil İbrahim ibtidai təhsilini Şuşada rus-tatar məktəbində aldıqdan sonra ailəsi Bakıya köçür. Gənc Xəlil təhsilini Bakıdakı realni məktəbdə davam etdirir. Təhsilini başa vurduqdan sonra – 1912-ci ildə "Nəşri-maarif" Cəmiyyətinin Əmircandakı məktəbində müəllim işləyir. Eyni zamanda bədii yaradıcılıqla da məşğul olur, müxtəlif janrlarda qəzetlərə məqalələr yazır. Dövrünün maarifpərvər ziyalıları ilə bir sırada dayanan Xəlil İbrahim "Səda", "Açıq söz", "İqbal", "Bəsirət", "Qurtuluş yolu" kimi demokratik ruhlu mətbuat orqanlarında müntəzəm çıxış etmiş, hətta bəzilərinə qısa müddətdə redaktorluq da etmişdir.

Mücadilə tariximizə daha çox ədəbiyyat, mədəniyyət xadimi, eyni zamanda ictimai xadim, görkəmli jurnalist, tənqidçi, teatrşünas və tərcüməçi kimi daxil olan Xəlil İbrahim 1919-cu il 4 iyul nömrəsindən 1 sentyabr 265-ci nömrəsinə qədər "Azərbaycan" qəzetinin rus dilində nəşrinin redaktoru olub. Müdiri olduğu qısa vaxtda qəzetin səhifələrində dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə aktiv münasibət bildirilir, parlamentdən müntəzəm yazılar dərc olunurdu. Xəlil İbrahimin özünün müxtəlif mövzularda məqalələri qəzetin səhifələrində yer alırdı. Böyük çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan qısa zamanda öz ordusunu, dövlət orqanlarını, sivil təşkilatları yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Dünya dövlətləri tərə-

findən tanınmasını da təmin etmişdi. Lakin qarşidan şaxtalı, soyuq Şimal küləyi gəlirdi, fırtınalarla, çovğunla. Bu soyuq Şimal havası Azərbaycanın ən qiymətli sərvətini – dövrün ziyalılarını qılinc kimi kəsəcəkdi. Belə dəyərli sərvətlərdən biri də Xəlil İbrahim idi.

28 aprel 1920-ci il süqutundan sonra Xəlil İbrahim vətəninə qalır, ədəbi-bədii yaradıcılıqla məşğul olur, xalqın azadlığı uğrunda mübarizəsini ümidlə davam etdirirdi.

1923-cü ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin nəzdində elmi terminologiyanın işlənilib hazırlanması üzrə komissiya yaradılır. Xəlil İbrahim əvvəlcə bu komissiyanın üzvü, sonra isə məsul katibi olur. Müxtəlif sahələr üzrə terminologiyanın hazırlanmasında fəal iştirak edir və komissiyanın "Dilimizin silahı" adlı mətbuat orqanının redaktoru olur. 1930-cu ildən başlayaraq "Azərnəşr"də bədii ədəbiyyat üzrə redaktor işləyən X.İbrahim ictimai-siyasi ədəbiyyatın, dünya ədəbiyyatı klassiklərinin (Şekspir, Şiller, A.Tolstoy və başqaları) ana dilimizə tərcüməsinə xüsusi əmək sərf edir. İctimai xadim Xəlil İbrahim ictimai-siyasi məsələlərə, mədəni-maarif, teatr, dil və ədəbiyyat problemlərinə aid 200-dən çox məqalənin müəllifidir.

Nəhayət şaxtalı Şimal küləyi özünü yetirdi. 1938-ci ilin bir soyuq gecəsi Xəlil İbrahim də qapısı döyülür. Bir neçə günlük sorğu-sualdan sonra "xalq düşməni" kimi güllələnilir. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti yaradıcılarının silahdaşı olmuş Xəlil İbrahim xalqımızın istiqlal mücadiləsi tarixinə görkəmli ictimai xadim və xalqın azadlığı uğrunda şəhid olmuş görkəmli oğlu kimi daxil olmuşdur.

Xalq istəyir

Azərbaycanın həyatında elə anlar var ki, tarix səhifələrinə qeyd olunmağa layiqdir. Bilxassə bunlar yalnız Azərbaycan həyatında deyil, sair məmləkətlərin də həyatında görülmüş şeylərdir. Tarixi-məşrutəyə baxıldıqda, adətən iki böyük cərəyan müşahidə edilir: 1. Hürriyyət fikrinin ali siniflərdə doğub da aşağı təbəqələrə yayılması. 2. Aşağı təbəqələrdə oynayıb da yuxarı sinifdən istənilməsi. Burası da isbat olunmuş bir həqiqətdir ki, ayıqlığı aşağı təbəqədən başlanmış olan məmləkətlər daha məsul, daha azad və daha müasir bir həyata nail olurlar.

Xoşbəxtənə Azərbaycan həyatında dəxi bu ikinci cərəyan bütün qüvvəsi ilə müşahidə ediləməkdədir. Həyatımızda sevinclə qeyd olunacaq cərəyanlardan birisi də xalq arasında istiqlal fikri və istiqlalı mühafizə çarələrini düşünmələri və camaatımızın əsgərlik məsələsinə nə nəzərlə baxmasıdır. Quru fəlsəfədən isə fikrimizi dəlillər ilə anlayalım.

Qazax qəzası türkləri sahibmənsəb bir zatın hüzuruna gələrək şikayət edirlər.

Aclıqdanmı, bahalıqdanmı?

Xeyr!

Camaat şikayət edir ki, Azərbaycanın qoşunu azdır. Onların əsgərliyə yarayanlarını əsgər almayırlar. Əsgər əvəzinə onlardan pul istəyirlər. "Əgər bizdən doğruluqla əsgər yığsalar, həpimiz gedəriz və dövlətimizin qüvvəsi neçə qat artar. Amma əsgər istəmiyorlar, bəddəl yığırlar", – deyə məmurlardan şikayət edirlər.

İkinci bir şikayət:

Suraxanı, Bülbülə, Əmirhacı və sair kənd əhalisi kərrəatla gəlib şikayət edirlər ki, onları əsgər almayırlar. Təqribən 100 nəfərdən 30-nu qəbul edib, yerdə qalanlarını "sağ-salamat" olduğu halda buraxdılar ki, "get, sən yaramazsan". Kəndlilər təəccüb edirlər, müttəəssir qalırlar ki, dövlətimizə əsgər lazım olan bir zamanda nə üçün əxzi-əsgər idarələri belə edirlər?

Şayani-qeyd fəqarələrin ən ümdəsi bunlarda deyildir. Əsl mətləb Bakı dükançılarının bir təşəbbüsüdür.

Neçə vaxt bundan əvvəl məqami-aidinə müraciətlə bütün azərbaycanlıların əsgəri-nizama bilmərrə ehtiyacı olduğunu bəyanla kəndiləri dəxi əsgər düşmədikləri halda nizam öyrənmək istədiklərini bildirmiş və onlara məşq vermək üçün müəllim-zabitlər istəmişlərdir. Hərbiyyə idarəsi, əlbəttə, bu xahişə laqeyd baxa bilməzdi. Ona görə dükançıların iddiasını qəbul edib müəllimlər vermişdir. Bu cümə günündən etibarən Salyan qışlağında dükançılar əsgəri məşq almağa başlamışlardı. Eşitdiyimizə görə, birinci gün məşqə 600 adam gəlmişdir. Və bütün alış-verişçilər hər cümə günü gəlməyə qərar vermişlərdir. Gələcümədən, şübhəsiz, bunların miqdarı minləri təcavüz edəcəkdir...

Millətin, camaatın böylə ayıqlığı hökumət məmurları üçün o qədər böyük bir ibrət dərsi olmalıdır.

Ayıqlıq, milli qayğıkeşlik və müdafiəyi-maliyyə hissini camaatın aşağı təbəqələrindən bu qədər geniş və açıq surətdə təzahüri-ibrazı istiqlalıyyət fikrinin əsl demokratiya içərisində nə qədər möhkəm yerləşmiş, kök salmış olduğunu göstərməklə bərabər, istiqlalımızın əbədi paydar olacağına və millət tərəfindən hər vasitə vəchlə müdafiə və mühafizə ediləcəyinə əsaslı bir dəlildir.

Şayani-təqdir odur ki, zılanlar cümləsində cümə günü məşqdə 65 yaşında bir qoca kişi ilə 11 yaşında bir çocuq da varmış.

Allah tovfıq versin.

Xəlil İBRAHİM,
"Azərbaycan" qəzeti,
1 iyun 1919-cu il, №192

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivi
Fond №442, siyahı 4, iş №40*

Salman Mümtaz

Millətin bağrından keçən təlatümləri, tarixi faciələri, müstəqilliyin yaşatdığı qüruru içindən keçirən, duyan, duyub gördüklərini şeirləri, məqalələri və ricətləri ilə ifadə edən Salman Mümtaz dövrünün bir çox mətbuatında, xüsusən də 1918-1920-ci illərdə Şərqdə ilk dəfə müstəqillik qazanmış Azərbaycan Cümhuriyyətinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetində çıxış etmişdir. Zəmanəsinin bütün ziyalıları ilə əqidə dostluğu edən və onlarla bir sırada dayanan S.Mümtazın daha bir fərqli cəhəti də vardı. O, bir gününü, bir anını itirmədən Azərbaycanın keçmiş yüzilliklərdə yaşayıb-yaradan aysberqlərinin – şəxsiyyətlərinin həyat və yaradıcılığı barədə sənəd və materialları bir yerə toplayaraq arxiv yaratmış, gələcək nəsillərə çatdırmışdır.

Salman Mümtaz 1883-cü ildə Şəkidə anadan olub. Tacirliklə məşğul olan atası Məhəmmədəmin Orta Asiyada – Aşqabadda işləri ilə əlaqədar orada yaşadığından Salman müntəzəm, ardıcıl təhsil ala bilmir. Lakin dərin hafizəsi, sözə, ədəbiyyata həvəsi, bir neçə dil bilməsi gələcəkdə ona bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında kömək edir. İlk müəllimi Mirzə Əsədulla tərəfindən ərəb və fars dillərini, Hindistanda geniş yayılmış urdu dilini öyrənən S.Mümtaz Şərq aləmini və Azərbaycanın klassik yazarlarını daha geniş mütaliyəyə başlayır, yaradıcı şəxsiyyətləri, ədəbi nümunələri dərinlən öyrənir, təhlil və izahlarla birlikdə nəşr etdirir. S.Mümtazın unudulmaz fədakarlığı onu şair, ədəbiyyatşünas kimi də ədəbi aləminizə tanıtdırmışdır.

1908-1909-cu illərdə S.Mümtaz "Molla Nəsrəddin" jurnalı başda olmaqla, "Zənbur", "Kəlniyyət", "Tuti", "Qardaş köməyi" jurnalları və "Səda", "Günəş", "Tərəqqi", "İqbal", "Yeni iqbal", "Açıq söz" və s. qəzetlərin səhifələrində vətən sevgisini, vətənə bağlanmaqla yanaşı, vətənin işinə kara gəlmək, xalqın unudulmuşlarını aramaq, millətin azadlığı naminə fəaliyyətini bir daha sübut etmişdi. Kamil bir jurnalist kimi "Azərbaycan" qəzeti ilə əməkdaşlıq isə onun sevincini daha da artırır. "Azərbaycan"ın səhifələrində müxtəlif məqalələrlə çıxış edir. Bu əməkdaşlıqla Üzeyir bəyin nigarançılığına da son qoyur.

1918-ci ildən Bakıya qayıdan və Bakıda yaşayan S.Mümtaz bir ədəbiyyatşünas kimi, xalq cümhuriyyətinin işlərini alqışlayan vətəndaş kimi fəaliyyətə başlayır. Azərbaycan xalqının çoxəsrlik zəngin mədəni irsini daha dərinlən öyrənib, mətbuat səhifələrində əsl elmi yazıları ilə çıxış edir. "Xalq ədəbiyyatı həyatdan doğar" adlı ümumbaşlıq altında məqalələr yazır. 1918-1920-ci illərdə Abbas Səhhət haqqında da xüsusi tədqiqat aparır. Mətbuatdan aydın olur ki, o, A.Səhhətin əlyazmalarını – məktublarını, tərcümə əsərlərini toplamış və yeri gəldikdə dövrü mətbuat səhifələrində dərc etdirmişdir. Dövrünün yazarlarından olan Əbdül Qafar Mahmudovun "Azərbaycan" jurnalının 1963-cü il 11 sayılı nömrəsində dərc olunmuş "Mən Səhhəti tanıyırdım" adlı xatirəsi də maraqlıdır. Xatirədə oxuyuruq: "1918-ci ilin sonu idi. Bakıda idarədə oturmuşdum. İsmayıl Həqqi gəldi (məşhur aktyor – **M.T.**), yanında bir nəfər də var idi. İsmayıl Həqqi bizi tanış elədi. Bu, şair Salman Mümtaz idi. İş günü qurtarmışdı. Bərabər küçəyə çıxdıq. Salman Mümtaz bizi evimizə getməyə qoymadı. Fayton çağırtdı, bizi əyləşdirib öz evinə apardı və qonaq elədi, sonra dedi: "Mən Abbas Səhhətlə qardaşlıq idim. Hər dəfə Bakıya gələndə mənimlə görüşər, qonaq olar və cani-dildən söhbət edərdik". Bu xatirədən aydın olur ki, Ə.Q.Mah-

mudov A.Səhhətlə yazışmış. O, yazışmaları – məktubları da S.Mümtaza vermiş və S.Mümtaz da A.Səhhət haqqında bir kitab yazıbmiş. Çox təəssüflər olsun ki, S.Mümtazın həmin kitabı nə indiki Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda, nə də bizim S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində var. Ancaq A.Səhhət haqqında S.Mümtazın yazdığı "Xatirə"si Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunur.

"Azərbaycan" qəzetinin işıq üzü görməsini ürəkdən alqışlayan S.Mümtaz sevincini Üzeyir bəylə bölüşər, qəzetin səhifələrində müxtəlif məqalə və şeirlərlə çıxış edərdi. Qəzetin təşrihi-sani 18 (yanvarın 18-i) 1918-ci il 91-ci nömrəsində "Ədəbi sütunlar" silsiləsindən olan yazısında müstəqil Azərbaycanı belə öyürdü:

*Cəhanə ilk çıxan tazə ayə and olsun,
Cavanlığında dönən qəddü-yayə and olsun,
Qəsə olmuş münirə, o şahi-təbanə,
Şahabə, mirə, nura, ziyaya and olsun.*

Qəzetin elə həmin il 55-ci nömrəsində həmin rubrikada "Qürbət ellərdə yadı-vətən" yazısında da bu tipli yazılar vermişdi.

İndi o günlərdən bizi 90 il ayırır. S.Mümtaz kimi vətənpərvərin, əsl ziyalının özünün tərcümeyi-halı və yaradıcılığının öyrənilməsi bu gün daha çox vacibdir. 1911-ci ildə M.Ə.Sabirin vəfatını A.Səhhət teleqramla S.Mümtaza bildirəndə o, çox ağır xəstə imiş. Bu acı, üzüntülü xəbərdən ürəyi ağrıyan S.Mümtaz elə həmin gün "Böyük şairə" adlı şeirini yazmış və bu şəxsin vəfatı onu uzun müddət rahat buraxmamışdı. Sonralar "Unudulmuş yarpaqlar" silsiləsindən klassiklərlə yanaşı, M.Ə.Sabirə də "klassik şairimiz" deyərək onun haqqında tutarlı xatirələr yazmışdır. S.Mümtaz Sabirin vəfatı günü yazdığı şeirini sonralar xatirələrində belə təsvir etmişdir: "Sabirin vəfatı günü mən özüm də Sabirə bir şeir yazmışdım. Xatirəmdə qalan misralar aşağıdakılardır:

*Zəbani-xamə yazan dəm sənə bu mərsiyəni,
Hal ilə səsləndi, heyif, Əli Əkbər.
Şüdi şeirin ilə şeirlər işıqlandı,
Ziyai təbrik ilə oldu təblər ənvər.*

S.Mümtazın "Azərbaycan" qəzetindəki fəaliyyəti daha çox maraqlıdır ki, bu məsələ hələ tam halında aşkarlanmamışdır. Bizə elə gəlir ki, S.Mümtazın çox ciddi yazıları hələ araşdırılmasını gözləyir.

S.Mümtaz 20 mart 1925-ci ildə çox yaxşı yazıb ki, "atalar "varın verən utanmaz" demişlər. Odur ki, mən də bugünə kimi toplaya bildiyim əlyazmaları "Azərbaycan ədəbiyyatı" adı ilə hələlik kiçik kitablar şəklində təb və nəşr etməyə qərar verdim. Zənnimcə, hiss edilən açıqlıq tamamilə olmasa da, qismən doldurulmuş olacaqdır. Bu kiçik kitablar ilə ədəbiyyat maraqlarına olan mənəvi borcumun cüzi bir qismini əda edə bilərsəm, özümü bəxtiyar hesab edəcəyəm". Ədibin bu uzaqgörən fikri XX yüzilliyin sonunda ikinci dəfə müstəqilliyimizin, müstəqil dövlətçiliyimizin bərpasında və möhkəmləndirilməsində bəşəri əməli iş görən ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və onun ruhu şad olsun deyərək hazırkı Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin adı 13 sentyabr 1996-cı il tarixli Sərəncamı ilə belə adlandırılmışdır: "S.Mümtaz adına Azərbay-

can Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi". S.Mümtaz xatirə və yazılarında da bu əlyazmaları, söz yadigarlarını necə əziyyətlə topladığını və gələcək nəsələ əmanət etdiyini bildirir.

Bu tarixi qanunauyğunluğun məsuliyyətini dərindən başa düşən əməkdaşlarımız ədəbiyyat və incəsənət sahəsində fəaliyyət göstərən yaradıcı insanlarımızın şəxsi fondlarını yaradır, hər il sənədləri toplayır və bir mərkəzdə cəmləşdirirlər. Lakin dövrünün görkəmli ziyalısı, cəfakeş insan Salman Mümtaz 1937-ci ildə həbs edilərək güllələnir. 1918-1920-ci illərdə "Azərbaycan" qəzeti ilə əməkdaşlıq edən Salman Mümtazın yaratdığı arxiv bu gün xalqımızın ən dəyərli xəzinəsidir.

*Maarif TEYMUROV,
S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin direktoru*

Şəfiqə Əfəndizadə

Umgülsüm

Salman Mümtaz

Fərhad Ağazadə

Fərhad Ağazadə

Qori Müəllimlər Seminariyasının yetirməsi, dövrünün görkəmli ziyalılarından olan Fərhad Məşədi Rəhim oğlu Ağazadə 1880-ci il avqustun 19-da Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Uşaqlıqdan ağılı, zəkası və istedadı ilə tay-tuşlarından seçilən Fərhad Şuşa şəhər məktəbini bitirdikdən sonra 1898-ci ildə Tiflisin Qori şəhərində açılmış Zaqafqazyia Müəllimlər Seminariyasına daxil olur və 1900-cü ildə oranı bitirir. Həmin ildən – 1900-1905-ci illərdən əvvəlcə Xaçmazda, sonra da Gorusda kənd məktəblərində, 1905-ci ildən isə Bakıdakı rus-Azərbaycan məktəblərində müəllimlik edir.

F.Ağazadə hələ 1910-cu illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı və dilinin inkişafı ilə maraqlanmağa başlamış və bu sahədə xeyli iş görmüşdür. O, 1912-ci ildə "Ədəbiyyat məcmuəsi" adlı kitab tərtib edib çapdan buraxdırmışdır. F.Ağazadənin ərəb əlifbasının yeni, latın əlifbası ilə əvəz edilməsində böyük xidmətləri olmuşdur. Çünki 1906-cı ildə yeni əlifba layihəsi tərtibi ilə bağlı bu sahədə xeyli çalışmışdır. Lakin Azərbaycandakı mövcud vəziyyəti, çar Rusiyasının müstəmləkəçi siyasəti Fərhad bəyin arzularının reallaşmasına imkan vermir, necə deyərlər, uzun zaman çəkdiyi zəhmət işiq üzünə çıxarılmır.

28 aprel işğalından sonra Azərbaycanda İttifaq hökuməti bir sıra tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Ümumittifaq Komitəsi yaradıldı. Fərhad Ağazadə bu komitənin və Yeni türk əlifbası Azərbaycan Komitəsinin üzvü seçildi. O, türk əlifba komitəsinin işində həm elmi təşkilatda, həm də yeni əlifbaya aid nəzəri məsələlərin hazırlanmasında çox yaxından iştirak edir. Onun "Ərəb əlifbası türk dilinə niyə yaramır?", "Yeni türk əlifbalarının unifikasiyası üzrə materiallar", "Azərbaycanda yeni türk əlifbasının inkişafı və həyata keçirilməsi tarixi", "Yeni türk əlifbasının tarixi" kimi əsərləri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bunlardan başqa, F.Ağazadənin dilçiliyə aid "Türk-tatar dillərində səslərin nisbi münasibətini bilmək bizə nədən ötrü lazımdır?", "Yazı qaydalarında mümkün ixtisarlar məsələsinə dair" və s. məqalələri vardır.

Araşdırmalardan məlum olur ki, Fərhad Ağazadə cümhuriyyətin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin ən fəal yazarlarından olub. Qəzetin çox nadir səhifələrində onun imzasına rast gəlmək olmaz, 1919-1920-ci illərdə isə, demək olar ki, qəzetin hər nömrəsində F.Ağazadənin müxtəlif mövzularda yazılarına rəst gəlmək olur. Məqalələrində xalqın, millətinin nıcatını elmdə, təhsildə gördüyünü yazır, yetişən gəncliyi təhsil almağa çağırırdı. "Azərbaycan"ın kanuni-əvvəl (yanvarın 18-i) 1918-ci il 66-cı nömrəsində "Bakıda xalq məktəbi müdirlərinin yığınağı" adlı məqaləsində deyilir: "İki gündür ki, Azərbaycanda camaat məktəb müdirləri maarif nəzarəti dəvətilə Bakıya yığılıb, katib məsələlərinin müzakirəsi ilə məşğuldur. Bu, bir ağır vəzifədir. Çünki məktəbimizin halı çox pərişan olduğu üçün də müalicəyə möhtac bir çox dərdləri var. Məhəlli müzakirəyə qoyulacaq o qədər məsələlər var ki, yığınağın müddəti tamam bir il də çəksə, bunların öhdəsindən gələ bilməz".

19 kanuni-əvvəl (yanvar) 1919-cu il 68-ci nömrəsində "Andranik nə istəyirmiş" adlı məqaləsində terrorçu Andranikin vəhşiliklərindən, Zəngəzura, Şuşaya və Qarabağa hücumlarından, bu qaniçənin erməni camaatı tərəfindən sevilmədiyindən danışır: "...Bu müsəlman yerlərini qılınc zoru ilə boşaldıb Ararat cümhuriyyətinə mülhəq etmək və gələcəkdə barışıq konfransında bunu hökumətlərə təsdiq elətdirmək niyyəti qarətçiliyin əmalından məlum olur".

"Əqaid dərslərinə aid kitabların olmaması, 80-ci illərdə Axund Molla Əbdülsəlam və Qadir Əfəndi tərəfindən yazılmış əqaid kitablarının 7-8 yaşlı uşaqlar üçün yox, 15-20 yaşlılar üçün olduğunu, lakin bunu azyaşlı uşaqlara dərs vəsaiti kimi edildiyini, dilinin çox qəliz olduğunu yazır: "...Ana dili ilə yox, əcnəbi və biganə bir dildə yazılmış bu ərəb duaları heç bilmirsiniz məsum balaların yenicə nəşvü-nüma edən zehinlərini nə dərəcədə korşaldır..." (24 kanuni-əvvəl (yanvar) 1918-ci il №72).

Fərhad Ağazadə cəmiyyətdə baş verən bütün hadisələrə məqalələrində yer verir. "Hər işə çarə vardır" adlı məqaləsi "Azərbaycan"ın 1 kanuni-sani (yanvar) 1919-cu il 76-cı nömrəsində yer alır: "Yollarda özümüzə qulluqumuz olmadığından xaricilər dəxi bilmirlər ki, onlar getsələr, yol fəna olacaqdır. Ona görə də bildiklərini itirirlər".

"Maarif müfəttişlərinin yığınağına dair" adlı məqalə qəzetin 5 kanuni-sani (yanvar) 1919-cu il 79-cu nömrəsində yer alır: "İşbu yığınağın 8-ci iclasında dərs kitablarının intixabı məhəlli müzakirələr qoyulacaq. Vəqtin qeyri-müsaid olduğu cəhətilə hələlik hazırda bulunan kitablara qənaət edilir".

9 kanuni-sani (yanvar) 1919-cu il 83-cü sayında yazır: "...Yüz ildən çoxdur ki, rus əsəgiri Qafqaz qitəsini işğal etmişdir. Sair qafqazlılar ilə bahəm azərbaycanlılar da rus mətnətini qəbul edərək kəmalı-sıdq və ixlası-qəlblə davranıb, yeri düşdükcə özünün hamıdan doğru və sadıq bir təbəə olmasını qalən və felən qəvi dəlillər ilə sübut etmişdir".

Millətinin müstəqilliyinin istilaçılar tərəfindən məhv edilməsinə və üçrəngli bayrağın enməsinə dözməyən fədakar ziyalı Fərhad Ağazadə ömrünün erkən çağında, 1931-ci ildə dünyasını dəyişir.

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond №442, siyahı 4, iş №40*

Azərbaycanın ilk qadın jurnalisti

*Görkəmli pedaqoq və publisist Şəfiqə xanım Əfəndizadə
"Azərbaycan" qəzetində yazdığı məqalələrdə
dövrünün problemlərinə əsl ziyalı yanğısı ilə yanaşmışdır*

Tarixi təcrübə göstərir ki, hər hansı mürəkkəb siyasi şəraitdə meydana gələn mətbuat orqanları sosial tələbatdan yaranaraq xalqın problemlərinin səsləndirildiyi möhtəşəm tribunaaya çevrilir, eyni zamanda ictimai-siyasi proseslərə fəal təsir imkanları ilə seçilir. Xalqın üzdə olan nurlu ziyalıları, görkəmli şəxsiyyətlərini öz ətrafına toplayan belə nüfuzlu nəşrlər həm də xalqlarının əsrlər boyu can atdığı ali ideallar uğrunda mübarizədə qətiyyətli, dönməz və prinsipial mövqə tuturlar. Ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatı zəminində cərəyan edən mürəkkəb prosesləri nəzərdən keçirdikdə bir daha aydın görünür ki, yaşadığı cəmiyyətin problemlərinə biganə olmayan görkəmli ziyalılarımız xalqla bilavasitə ünsiyyətin ən optimal forması kimi məhz mətbuata üz tutmuşlar.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi dövlət orqanı kimi 1918-ci il sentyabrın 15-də fəaliyyətə başlayan "Azərbaycan" qəzeti milli ruhlu nəşrlərdən olaraq xalqın və dövlətinin istiqlaliyyət mübarizəsində mühüm rol oynamış, sağlam ideya-siyasi xətti, milli məfkurəsi ilə qısa müddətdə ən nüfuzlu ziyalıların tribunasına çevrilmişdir. Tarixi faktlar göstərir ki, qəzet cəmiyyətin həllini gözləyən ən müxtəlif məsələlərə geniş yer ayırmaqla yanaşı, gender problemlərinə də toxunmuş, ilk jurnalist qadınlarımız öz hüquq və azadlıqları uğrunda mübarizədə "Azərbaycan"ın ideoloji-təbliğati dəstəyini hiss etmişlər. Qəzet müsəlman Şərqi ilk demokratik, dünyəvi respublika olan Azərbaycanda cəhalətə, geriliyə qarşı çıxmış, insan hüquqları baxımından qadın və kişi bərabərliyi ideyasını dəstəkləmişdir. İstiqlal Bəyannaməsinin dördüncü bəndində deyilirdi: "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinif, silk və cins fərqi gözləmədən qələmrovunda yaşayan bütün vətəndaşlarına hüquqi siyasiyyətə və vətəniyyətə təmin eylər". Bu müddəa dövrün gender siyasətini özündə ehtiva edən bir hal kimi xarakterizə olunmalıdır.

Ümumiyyətlə, ötən əsrin əvvəllərindən burjua münasibətlərinin inkişafı, milli ictimai şüurun oyanışı ilə geniş vüsət almış qadın hərəkatı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hakimiyyəti dövründə keyfiyyətə yeni və fərqli mərhələyə qədəm qoymuş, bir sıra maarifpərvər Azərbaycan qadınları gender mübarizəsinin önündə dayanmışlar. Həmin illərdə mətbuatda, o cümlədən "Azərbaycan" qəzetində qadın hüquqsuzluğuna qarşı çıxan, onların yüksək təhsil alması, cəmiyyətdə layiqli yer tutması vacibliyini önə çəkən maarifpərvər qadınlardan biri də Şəfiqə xanım Əfəndizadə olmuşdur.

Ziyalı tərəkürünün formalaşmasında üç mühüm amilin – ailə, mühit və cəmiyyətin təsiri danılmazdır. Bu mənada, Şəfiqə xanım Əfəndizadənin yüksək təhsil almasında, milli ruhlu ziyalı kimi yetişməsində doğulub boya-başa çatdığı ailənin və mühitin ciddi təsiri olmuşdur. 1882-ci ildə Gürcüstanın Astxuri kəndində – dövrünün görkəmli pedaqoqu və ziyalısı Məmmədəmin Şeyxzadənin ailəsində dünyaya göz açmış Şəfiqə xanım bacısı Səidə ilə birgə ilk təhsillərini atalarından almışlar. Elmə, biliklərə yiyələnməyə marağı, fərqli dünyagörüşü ilə seçilən, bənzərsiz pedaqoji aləmə qovuşaraq atasının yolunu davam etdirmək istəyən yeniyetmə qız 14 yaşında Şəkidə atasının çalışdığı "Darrüssiyada" məktəbinin nəzdində qızlar üçün açılmış xüsusi qrupda dərslər deməyə başlamışdır.

Əsrin əvvəllərində görkəmli pedaqoq və publisist Şəfiqə xanım Əfəndizadə Azərbaycanda qadın savadsızlığına qarşı çıxan ziyalılarla eyni sırada dayanır, qızlar üçün məktəblərin açılmasının vacibliyini önə çəkirdi. Onun və digər maarifpərvər Azərbaycan ziyalılarının bu arzusunu isə milli mesenat, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyev gerçəkləşdirdi. Böyük xeyriyyəçi öz cəsarəti, inadlı tələbi, millətsevərliyi, həm hakim dairələrdə, həm də əhali arasında böyük nüfuzu, həmçinin şəxsi maliyyəsi hesabına Bakıda ilk qadın məktəbini açdı. O dövrdə milyonçudan soruşurlar ki, niyə məhz qadınlar üçün məktəb açdırmaq qərarına gəldiniz? Hacı cavab verir ki, "kişi təhsil alarsa, o, sadəcə, təhsilli, dünyagörüşlü insan olacaq. Təhsilli qadın isə savadlı insan olmaqla yanaşı, elmi, dünyagörüşlü anadır. Bizim belə oxumuş qadınlara ehtiyacımız böyükdür, çünki qadınlar, analar nə qədər təhsilli olsalar, bu, bir o qədər elmi, savadlı gəncliyin yetişməsi deməkdir". Bununla da belə bir məktəbin fəaliyyətə başlaması müsəlman Şərqi qadınların yüksək təhsil almasının, eləcə də öz hüquqları uğrunda mübarizəyə başlamasının təməlini qoydu.

Görkəmli ictimai-siyasi xadim, böyük ziyalı Nəriman Nərimanov bu hadisədən dərhal sonra Şəfiqə xanım Əfəndizadənin atası Məmmədəmin Şeyxzadəyə məktub yazaraq qızını həmin məktəbə dərs deməyə göndərməsini xahiş etmişdi. Ata bu hadisədən və dəvətdən məmnun qalsa da, dövlət məktəbində təhsil almadığından Şəfiqə xanımın belə bir hüququnun olmadığını bildirmişdi. Nəhayət, 1901-ci ildə Tiflisdə Zaqafqaziya Ruhani İdarəsində imtahan verərək müəllimlik attestatı almış Ş.Əfəndizadə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin təşəbbüsü ilə Bakı şəhərində yenidən yaradılmış rus-müsəlman qadın məktəbində ana dilindən dərs deməyə başlamışdır. O, cəhalətin hökm sürdüyü bir vaxtda müəllimə rəfiqəsi Səkinə xanım Axundzadə ilə birlikdə burada dram dərnişini yaratmışdı. Qızlara teatr mədəniyyəti, aktyorluq sənəti barədə məlumatlar verir, onları o dövrdə çıxan mətbuat xülasələri ilə tanış edirdi. Şəfiqə xanım şagirdlərində Azərbaycan ədəbiyyatına böyük həvəs oyatmışdı. O, qızlara nəinki ədəbi əsərləri, dərslikləri oxumağı, eyni zamanda sərbəst, aydın, savadlı yazmağı da öyrədirdi. Bunun nəticəsi birinci rus-müsəlman məktəbini bitirmiş tələbələrin sonrakı fəaliyyətində aydın göründü. Böyük enerji və həvəslə gənc qızların yüksək təhsil almasına, savadlanmasına çalışan Şəfiqə xanım 1910-cu ilədək bu məktəbdə pedaqoq kimi çalışmışdır. 1910-1920-ci illərdə isə şəhər rus-tatar qadın məktəbinin müəllimi olmuş, 1915-ci ildən eyni zamanda qadın pedaqoji məktəbində müəllimlik kurslarında dərs demişdir. Fars, rus və ərəb dillərinə yiyələnən, Şərq klassik ədəbiyyatını mükəmməl öyrənən, Avropa mədəniyyəti ilə yaxından tanış olan Şəfiqə xanım Əfəndizadə əsasən Azərbaycan dili və ədəbiyyatını tədris etmişdir.

Sonralar tələbələri – Sara Talışinskaya, Nabat Nərimanova, Gövhər Qaziyeva, Minə Mirzəyeva, Nigar Aslanova, Qumru Nərimanova, Mirvarid Dilbazi və başqaları onun yolunu davam etdirərək qadın məktəbləri açır, dram dərnişinləri yaradır, jurnal dərc etdirir, bir sözlə, maarifçiliyin təbliğində öndə gedirdilər. Bu maarifçi xanımlardan Nabat Nərimanova vaxtilə təhsil aldığı məktəbin cəmiyyət üçün əhəmiyyətini belə dəyərləndirirdi: "Bizim Bakı qadın məktəbi Rusiya imperiyasında müsəlman qızlar üçün açılan məktəbin ilki və yeganəsi idi. Rusiyada, Yaxın və Orta Şərqdə, bütün müsəlman dünyasında ikinci belə məktəb yox idi. Bu məktəbi bitirmiş qızlar Azərbaycanın ilk qadın pedaqoq kadrlarının əsasını təşkil etmişlər. Əlbəttə, çoxları "Aleksandrovka"nı bitirdikdən sonra təhsillərini davam etdirmiş, həkim, iqtisadçı, kitabxanaçı, elmi işçilər olmuşlar. Mən vaxtilə Aleksandriysk qadın məktəbinin məzunları olan rəssam, dosent, hətta professor olanları tanıyıram".

XX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan qadınları eyni zamanda cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında iştirak etməyə çalışır, müxtəlif məsələlərlə bağlı mətbuat orqanlarında çıxışlar edirdilər. Azərbaycanın ilk qadın jurnalistlərindən olan Şəfiqə xanım Əfəndizadə publisist kimi fəaliyyətinə 1903-cü ildə "Şərqi-Rus" qəzetində başlamışdır. O, qəzetin redaktoru M.Şahtaxtıya yazdığı təbrik məktubunda "Şərqi-Rus" qəzetinin fəaliyyətini alqışlayır, onun maarif və mədəniyyətin inkişafında böyük rol oynayacağını fərhlə qeyd edirdi. Şəfiqə xanım Əfəndizadə qəzetdə dərc etdirdiyi məqalələrində qadınları maarifə, təhsil almağa çağırırdı. O, "Bir çox ümidlərimiz" sərlövhəli məqaləsində yazırdı: "Ümidlərimiz çox böyükdür... Hər bir rəzalətin səbəbi cəhalətdir. Cəhalətdən çıxmağın dərmanı isə elmdir, maarifdir..."

1905-ci il inqilabından sonra Şəfiqə xanımın ictimai həyatdakı fəallığı daha da artmış, o, 1906-cı ildə müəllimlərin Bakıda keçirilmiş I qurultayında iştirak etmişdir. 1906-cı ildən isə onun "Dəbistan" jurnalında məqalələri dərc olunmağa başlamışdır. Həmin məqalələrdə Şəfiqə xanım ənənəvi olaraq qadın hüquqsuzluğuna və savadsızlığına qarşı çıxır, qızların təhsil almasının vacibliyini əsaslandırır. Onun uşaqların həyatından bəhs edən ilk hekayələri isə "Dəbistan" və "Məktəb" jurnallarında dərc edilmişdi. "İki qızın söhbəti", "Şəkər alması", "Vəhşilər çörəkçisi", "İlk məhəbbət", "Röya", "Müəllim nədir", "Mükafat" və başqa hekayələri uşaq ədəbiyyatının ilk nümunələri kimi qiymətlidir. Bu hekayələrdə təlim-tərbiyə məsələləri bədii şəkildə təsvir edilir, uşaqlara doğma vətənə məhəbbət, xeyirxahlıq, mərdlik, doğruluq kimi gözəl keyfiyyətlər aşılırdı.

1911-1918-ci illərdə isə maarifpərvər Azərbaycan qadınının "Məktəb" jurnalında və "Açıq söz" qəzetində publisistik məqalə və hekayələri dərc edilmişdi. Şəfiqə xanım Əfəndizadənin jurnalistika mühitində cəlb edilməsində 1911-1912-ci illərdə Bakıda ana dilində nəşr olunan ilk qadın qəzeti "İşıq"ın da mühüm rolu olmuşdu.

Şəfiqə xanım Əfəndizadənin 1916-cı ildə "Açıq söz" qəzetində Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" pyesinə ilk rəyi dərc edilmişdir. 1917-ci ildə Zaqafqaziya müsəlmanlarının I qurultayında iştirak edərək söylədiyi nitqində Şərq qadınlarının hüquqsuzluğundan danışmış, yeni məktəblərin, teatrların açılmasını tələb etmişdi. Tarixçi M.Oruclu bu barədə yazır: "Şəfiqə Əfəndizadə və S.Talışxanova adlı iki azərbaycanlı qadının çıxışından sonra vəziyyət nümayəndələri qadın məsələsinə ciddi münasibət bildirməyə vadar etdi. Belə ki, qadınların çıxışından sonra keçmiş Bakı qazısı Ağa Məhəmməd Kərim tribunaya çıxaraq onları şəriət qanunlarına zidd olaraq kişilər qarşısında üzüaçıq çıxış etdiklərinə görə mühakimə etdi. Demək olar ki, bütün zal qızışaraq qazını tribunadan düşməyə məcbur etdi. M.Ə.Rəsulzadənin təşəbbüsü ilə qurultayda qadın məsələsi haqqında qərar qəbul olundu".

Həmin qurultayda qəbul edilmiş qərarda göstərilirdi ki, başqa xalqların qadınları ictimai-siyasi həyatda kişilərlə bərabər fəaliyyət göstərərək öz millətinin tərəqqisi üçün çalışan zaman Azərbaycan qadınları bu prosesdən kənar qala bilməz. Sənəddə, o cümlədən, Azərbaycan qadınlarının siyasi və vətəndaşlıq hüquqlarının kişilərlə bərabərliyinin zəruriliyi qeyd olunurdu.

Şəfiqə xanım Əfəndizadənin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi dövlət orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti ilə əməkdaşlığı onun yaradıcılığında xüsusi səhifə təşkil edir. O, 1919-1920-ci illərdə qəzetdə bir sıra maraqlı və aktual məqalələrlə çıxış etmiş, dövrünün problemlərinə əsl ziyalı yangısı, vətənpərvər şəxsiyyət kimi münasibətini açıqlamışdır. Onun məqalələrində qadınlarla kişilərin bərabərliyinin təmin olunması, onların təhsili, cəmiyyətdə layiqli yerlərini tutması kimi məsələlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O,

"Seçki və qadınlar" adlı məqaləsində qadınların savadsızlıq üzündən seçki hüquqlarını bil-məmələrindən, ümumiyyətlə, bu prosesin mahiyyətini anlamamalarından ürək ağrısı ilə yazırdı: "Həyatı sevmək, onu daha da gözəlləşdirmək lazımdır. İnkişaf qadınlaşdır və qadınlaşdır. Qızların, qadınların səyi olmadan vətənin, xalqın yüksəlişi qeyri-mümkündür... Başqa xalqların qadınları ictimai-siyasi həyatda kişilərlə bərabər fəaliyyət göstərərək öz millətinin tərəqqisi üçün çalışan zaman Azərbaycan qadınları bu prosedən kənardadır qala bilməz". Həmin məqalədə qadınların seçkidə iştirakı zəruri məsələ kimi önə çəkilir və onların siyasi və vətəndaşlıq hüquqlarının kişilərlə bərabərliyi cəsarətlə qeyd edilir.

"Azərbaycan" qəzeti 4 may 1919-cu il tarixli nömrəsində qadınların maariflənməsinin və təhsil almasının vacibliyini bir daha vurğulayaraq yeni məktəbin açılması barədə yazırdı: "Ünvan qadınlar məktəbi pek möhtərəmə Ş.Əfəndizadənin qadınlarımızın məktəbi və taleyi yolunda da ibraz etdiyi hümmətşəyani təqdir və təhsindir".

"Azərbaycan" qəzetinin 5 iyun 1919-cu il 196-cı sayında dərc olunmuş "Milli bayram və qadınlarımız" adlı məqaləsində isə Şəfiqə xanım mayın 28-də Azərbaycanın istiqlaliyyətinin bütün dünyaya çatdırılmasından fərəhlə yazır, hər bir azərbaycanlının bundan böyük qürur duyduğunu qeyd edirdi: "Mayın 28-də Azərbaycan istiqlalı sənəyi-dövrüyyəsi münasibətilə milli bayram təşkil olundu. O günün şərəfindən, təsirindən hər kəs şən, hər kəs məğrur idi".

"Azərbaycan" qəzetinin 25 iyun 1919-cu il 211-ci nömrəsində "Vətən bizim sevimli anamızdır" məqaləsində görkəmli maarifpərvər ziyalı qadınlara xitabən deyirdi: "Xanımlar! Həmşərilər! Bu gün vətən bizim qeyrətimizə, millətin səadəti bizim xalqələdə səylərimizə mərbuddur. Qəlbində həmmiyyəti bulunan, nanu-neyməti ilə pərvərdə olduğu vətəninə qəlbində məhəbbət hiss edən hər bir insan, xüsusən hər bir qadın gücü yetdiyi mərtəbə vəzifəsini ifaya çalışmalıdır..."

Azərbaycan qadınlarını daim təhsilli, savadlı, dünyagörüşlü görmək istəyən Şəfiqə xanım Əfəndizadə qəzetin 25 iyul 1919-cu il sayında "Analar! Qızlarınızı oxudunuz!" deyərək qadınlara çağırış edirdi. Qəzetin 22 sentyabr 1919-cu il 302-ci sayındakı "Xanımlarımıza müjdə" sərəlvəhəli məqaləsində isə yazırdı: "Xanım həmşərilərim! Gözünüz aydın olsun. Bir qəç aydan bəri yalvarıb xahiş etdiyiniz, acı-acı ifadələrlə anlatdığınız, sənələrcə yatmış-uyumuş dərdlərimizə dərman olacaqsə, elmdən-tərbiyədən olacağını düşünüb bir çarəsi varsa, o da xanımlar üçün kurslar açılması ilə yana-yakıla söylədiyiniz nəticəsidir ki, həmd olsun! Bu gün Maarif Nazirliyi tərəfindən qadınlara məxsus kurs üçün izn sadir oldu..." Məqalədə habelə demokratikliyinə və mütərəqqi addımlarına görə fərqlənən yeni hökumətin söz, mətbuat, vicdan, mitinq azadlığı, fəhlələr üçün 8 saatlıq iş günü və normal iş şəraitini, istirahət hüququ, qanun qarşısında dinindən, milliyətindən, cinsindən, partiya mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hamının bərabərliyi, azad və bərabər əsaslarda təhsil hüququ haqqında geniş danışıılır.

Şəfiqə xanım Əfəndizadənin "Azərbaycan" qəzeti ilə əməkdaşlığı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutunadək davam etmişdir. Sovet hakimiyyəti illərində də maarifpərvər qadın qızların yüksək təhsil alması naminə misilsiz xidmətlər göstərmişdir. O, 1920-ci ildə Əli Bayramov klubunun təşkilində fəal iştirak etmiş və Bakıda yaradılan Darülmüəllimatın əsas müəllimlərindən biri olmuşdur. Bu dövrdə o, savad kurslarında qadınlara dərs demişdir. Sonrakı dövrlərdə dəfələrlə Zaqafqaziyada, Qafqazda, Moskvada keçirilmiş qadın konfranslarında və qurultaylarında nümayəndə kimi iştirak etmişdir. 1923-cü il-

də "Şərqlə qadın" jurnalı fəaliyyət göstərməyə başlayandan Şəfiqə xanım Əfəndizadə bu dərgi ilə fəal əməkdaşlıq etməyə başlamış, redaksiya heyətinin üzvü seçilmiş, jurnalın məsul katibi və bədii ədəbiyyat şöbəsinin müdiri olmuşdur. "Şərqlə qadın" o zaman onun haqqında belə yazmışdı: "Şəfiqə xanım bütün Zaqafqaziyada ilk Azərbaycan dili müəlliməsi və bununla yanaşı, ilk Azərbaycan qadın jurnalisti və yazıçısı olmuşdur" (1924-cü il, №1). Maarifçi qadın 1923-cü ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin üzvü seçilmişdir.

Şəfiqə xanım Əfəndizadə 1932-ci ilə qədər pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, 1959-cu ildə Bakıda vəfat etmişdir. Görkəmli Azərbaycan ziyalısının xatirəsi daim ehtiramla yad edilir, onun şərəfli ömür yolu gənc nəsələ örnək kimi göstərilir. Hazırda Bakı şəhəri Yasamal rayonunun 13 nömrəli orta məktəbi Şəfiqə Əfəndizadənin adını daşıyır.

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*

Umgülsüm

1918-ci il mayın 28-də müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranması qadınlarımız üçün geniş imkanlar açmışdı. Qızların, qadınların maariflənməsi, məktəbə getməsi üçün mühüm işlər görülür, bu mənada mətbuat orqanları xüsusi rol oynayırdı. Artıq evlərdə, ailələrdə savadlı, təhsilli qızlar yetişirdi. Onlardan biri də zəmanəsinin bütün ağrı-acılarını və fəlakətini görüb son mənzilinə qədər çiyində daşmış, 1918-1920-ci illərdə "Azərbaycan" qəzetinin əməkdaşı olmuş Umgülsüm Əbdüləziz qızı Sadıqova idi. O, 1900-cü ildə Bakının Novxanı kəndində ruhani ailəsində anadan olmuşdu. Kiçik yaşlarından ata və anasından fars və türk dillərini öyrənən Umgülsüm Şərq ədəbiyyatına, xüsusən klassik Azərbaycan şeirinə maraq göstərmiş, 9 yaşında ikən şeir yazmışdı. Böyüdüyü ziyalı mühiti və aldığı təhsil, tərbiyə özünü göstərirdi. 1914-cü ildən başlayaraq gənc qız "İqbal", "Yeni İqbal", "Açıq söz" qəzetlərində, "Azərbaycan" və "Şərq qadını" kimi ədəbi jurnallarda hekayə, şeir və məqalələrlə çıxış edirdi.

1918-ci ildə "Azərbaycan" qəzeti yarananda dövrün görkəmli ziyalıları, siyasətçiləri, söz-sənət adamları, şairləri qəzetin ətrafına toplaşır. Onların arasında az da olsa, qadınlar da var idi. Şəfiqə xanım Əfəndizadə, Umgülsüm və başqaları. Qəzetin qadın yazarlarının əsas mövzuları anaları, qadınları, qızları elmə, təhsilə, maarifə çağırmaq idi. Bakıda və bölgələrdə açılan hər bir təhsil, maarif, mədəniyyət ocağı haqqında geniş məqalələr yazır və yazılarında dönə-dönə ifadə edirdilər ki, millətimizin nicatı yalnız elmdə, təhsildədir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin məramnaməsində qarşıya qoyulan əsas vəzifələrdən biri Azərbaycanın hərbi cəhətdən güclü dövlətə çevrilməsi idi. Bu məqsədlə millət təhlükəsizliyini, vətənin ərəzi bütövlüyünü qoruya biləcək Milli ordu yaradılmasına xüsusi diqqət yetirirdi. Azərbaycanlı gənclərin səfərbərliyə alınması, onlara təlim keçirilməsi, əsgərlərimizin hərbi texnikaya mükəmməl yiyələnməsi sahəsində tədbirlər görülürdü. Umgülsüm "Azərbaycan" qəzetinin 24 kanuni-əvvəl (yanvar) 1919-cu il 352-ci nömrəsində "Əsgər analarına!" adlı şeirində yazırdı:

*Ey şəfqətli gözündə inci yaşlar parlayan,
Ey atəşli köksündə sönməz sevgi saxlayan,
Ey möhtəşəm validə!
Əvət, sən də oğlunu doğurduğun günündə,
Həyatının müqəddəs borclarını bitirdin,
Sən o sıcaq bağırdə arslanlar yetişdirdin.*

*Annəciyim, ağlama, xeyir-dua söylə sən,
Göz yaşınla saxlama haqq yoluna gedəni.
Onun çarpan qəlbinə çalış fərəh verəsən,
Onun şux gənc həyatı qurtaracaq vətəni!*

Umgülsüm 1920-ci ildə "Azərbaycan" qəzetinin əməkdaşı, dövrünün tanınmış ziyalılarından Seyid Hüseyinlə ailə həyatı qurmuş, dörd övlad anası olmuşdur. Lakin 1920-ci ildə Şimaldan gələn 28 aprel küləyi Azərbaycanın müstəqilliyini qılıncladı, dalğalanan üçrəngli bayraq endirildi. Bu mənzərəni şairə "Sana, bayrağım" adlı şeirində belə ifadə edirdi:

*Mavi göyə bir duman
Gəldiyini sezdim mən.
Qoynundakı ağ nurlu
Ay-yıldızın sönərkən,
Üzərimə doğacaq
Günəşlərdən bezdim mən.*

*Yazıq səni, bayrağım,
Endirdilər, öyləmi?
Səni yıxıb devirən
O zəhərli ruzigar,
O haqq yeyən haqsızlar,
Vəhşilər, tanrısızlar,
Yanar ocağımı da,
Söndürdülər, öyləmi?*

1937-ci ilin qorxulu gecələri qapıya dayanmışdı. Hər gecə bir Azərbaycan ziyalısının qapısı döyülür, əvvəlcə evin başçısı aparılır, bir daha geri qaytarılmırdı. Azərbaycan-türk qanına susamış "ellər atası" 1918-1920-ci illərin və imperiyanın əlindən getmiş Bakının əvəzini çıxırdı. Bir gecə Seyid Hüseynin də qapısı döyüldü. Sorğusuz-sualsız, birbaşa Qum adasına. Elə adadaca alnından güllələyib dalğaların qoynuna atdılar. Seyid Hüseynin son mənzili hələ də Xəzərdir. O biri gecə qapı bir də döyüldü. Növbə Umğülsümün idi. Dörd körpə səhərə qədər "ana" deyib çığırdı. Bir neçə gündən sonra "humanist sovet təəssübkeşləri" qadının dörd körpəsini NKVD-nin təşkil olunmuş uşaq evinə aparır. Umğülsüm isə Mordva vilayətinə sürgün edilir. Balaları sarıdan əzab çəkən, zindanlarda gecə-gündüz göz yaş tökən ananın əlacı kəsilir və "ellər atası"na məktub yazır. Həmin məktub sonralar NKVD-nin arxivindən tapılır: "8816 nömrəli istintaq işi".

“Əziz İosif Vissarionoviç!

İkinci dəfədir ki, mən öz dərdimi sizinlə bölüşdürürəm. Ümidvaram ki, siz mənə rəhm edərsiniz. Mən Umğülsüm Əbdüləziz qızı Sadıqova Azərbaycan yazıçısı Seyid Hüseynin həyat yoldaşı kimi 8 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmişəm. Altı ay Bakı həbsxanasında qaldıqdan sonra Mordva vilayətinə sürgün olunmuşam. Mənim evdə dörd uşağım qalıb. Onların böyüyünün 17, kiçiyinin 8 yaşı var. Əziz dahi rəhbərimiz, uşaqlarla ayrılığın necə dəhşətli olduğu sizə aydındır. Mənim heç bir günahım yoxdur. Bir Azərbaycan atalar sözü var: ötlə dırnağı ayırmaq olar, ana ilə övladı yox. Mən hər bir ağrıya, əzaba dözərəm, ancaq uşaqlarla ayrılığa yox. Yalnız sovet hökuməti bizi əzizləyib və bizə bərabər hüquq vermişdir. Siz bizə doğmasınız. Bizi siz cəzalandırmısınız, siz də bağışlayacaqsınız, baxmayaraq ki, biz öz cəzamızın səbəbini bilmirik.

Əziz İosif Vissarionoviç, 8 aydır ki, mən göz yaş tökürəm. Sizdən gözüyaşlı xahiş edirəm, yalvarıram ki, mənə və uşaqlarıma rəhm edəsiniz. Məni onların yanına qaytarasınız, onları böyütməyə imkan verəsiniz.

15.07.38”.

Umğülsümün bütün məktubları, yalvarışları və göz yaşları cavabsız qalır. Əli hər yerdən üzülən ananın köməyinə yazdığı şeirləri, dəmir pəncərədən səmaya baxarkən düşündükləri çatır:

*Dəmir pəncərədə qalmış gözlərim,
Araram fəzada son qismətimi.
Od saçar ağızımdan çıxan sözlərim.
Hiss edirmi göylər fəlakətimi?*

Umgülsüm 7 il cəza çəkdiyədən sonra 1944-cü ilin iyununda vətəninə dönür. Lakin 44 yaşlı qadın hələ gənc olmasına baxmayaraq, həyatda çəkdiyi əzab və işgəncələrdən elə sarsılmışdı ki, yaşamaq gücü qalmamışdı. Övladlarını doya-doya bağına basa bilmədən, həbsdən qayıdandan üç ay sonra Şamaxıda vəfat edir.

Onun iki yüzdən artıq şeiri, on hekayəsi və bir poeması ədəbiyyata məlumdur. "Təsəlli", "Hicran", "Vəfasız erkək" şeirlərinin, "Vətən sevgisi", "Solğun çiçəklər" və digər hekayələrin müəllifidir.

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond 707, qovluq 95-223, vərəq 21-23*

Qori Seminariyasının yetirmələri

Onların sırasında "Azərbaycan"çılar da var idi

XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası xalqımıza bir sıra görkəmli simalar bəxş etmişdir. Onların arasında "Azərbaycan"ın əməkdaşları da var idi.

1876-cı ilin mayında "Əkinçi" qəzeti yazırdı: "...Qori şəhərində bir məktəbxana açılıb ki, orada oxuyan şagirdləri müəllim eləsinlər. O məktəbxanada iyirmi nəfər erməni və gürcü padşahlıq xərcinə oxuyacaqlar. İndi "Kafkaz" adlı qəzet yazır ki, doğrudur, müsəlmanların məktəbxanaları üçün müəllimləri oxutmaqdan ötrü əlahiddə məktəbxana açılacaq, amma indi müsəlmanlardan hər kəs xahiş etsə, zikr olan Qoridə açılan məktəbxanaya öz uşaqlarını öz xərcinə qoya bilər. Oraya oxumağa girən hər kəs gərək uyezdni şkolada oxumuş ola və özü on altı-on doqquz yaşında ola. Orada üç il dərs deyiləcək". Hələ 1875-ci il aprelin 8-də Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının "Əsasnaməsi"ndəki bir qeyddə deyilirdi ki, müsəlmanlar xüsusi müsəlman müəllim məktəbi açılana kimi bu seminariyaya və onun nəzdindəki məktəbə daxil ola bilərlər.

1876-cı ildə Qafqaz xalqlarının – gürcülərin, ermənilərin, dağstanlıların və tatarların (o vaxt azərbaycanlıları belə adlandırırdılar – **R.R.**) ibtidai məktəblər üçün müəllim kadrları hazırlamaq məqsədilə Qori Müəllimlər Seminariyası açılmışdı. Bu məktəbin ibtidai siniflər üçün kadrlar hazırlamaq məqsədi daşmasına baxmayaraq, Qori Seminariyasının çar Rusiyası dövründə Azərbaycana verdiyi kadrları Rusiya imperiyası dövründə heç bir ali təhsil ocağı verməyib. Sonralar bu fikri professor Əziz Şərif söyləmişdi. Çünki Qori Seminariyasını bitirən nəsil Azərbaycan musiqisinin, mədəniyyətinin, maarifinin, təhsilinin və tərəqqisinin inkişafında müstəsna rol oynadı, millətimizin azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda apardığı mübarizənin önündə getdi. Ümumi təhsil rus dilində olsa da, hər millətin öz ana dilini və şəriət dərslərini ayrıca keçirdilər, eyni zamanda, hər bir fənn tədris edilirdi.

1877-ci il idi. 60 yaşlı Mirzə Fətəli Axundov və 47 yaşlı Tiflis müsəlman məktəbinin şəriət müəllimi Mirzə Hüseyn Qayıbzadə xalqın maariflənməsi uğrunda çalışır, seminariyanın nəzdində Azərbaycan şöbəsinin açılmasından ötrü get-gəldən yorulmur, hər cəfaya qatlaşır, Qafqaz canişini, böyük knyaz Mixail Nikolayeviç Romanovu yola gətirmək üçün yalvar-yaxar edirdilər: "Cənab canişin, biz rusların, xristianların vəzifədə olmalarından narahat deyilik. Mən demirəm ki, savadsız müsəlmana vəzifə verilsin. Ancaq heç olmasa, beş idarədən birində bir vəzifəli şəxs, ya da kargüzar işçi bizim xalqın nümayəndəsi olsa, pis olmaz. Kənddən gələn rəiyyət qalır gözünü döyə-döyə, dediyini başa düşməzlər..."

Mirzə Fətəli daha sonra canişinə Peterburq Universitetinin professoru Mirzə Cəfər Topçubaşov, maarif xadimi Həsən bəy Zərdabi və Peterburq Universitetinin fəxri doktoru Mirzə Kazım bəy haqqında xüsusi məlumat verərək bildirir ki, bu böyük zat təkcə Rusiya Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü deyil, həm də Londonda Böyük Britaniya və İrlandiya Kral Cəmiyyətinin, Kopenhagendə Şimali Antikvarilər Kral Cəmiyyətinin üzvü seçilmişdir. Azərbaycanlı oğullar Fransada, Almaniyada, Vyanada, Rusiyada ali təhsil alırlar. Ancaq hamı bunu edə bilmir. Müsəlmanları geridəqalmış xalq kimi dəyərləndirən Qafqaz canişini qarşısında dayanan Mirzə Fətəlini və Mirzə Hüseyn Qayıbzadəni xeyli süzüb layihələrini alır və bir xeyli fikrə gedir.

Qori Seminariyasının müəllimləri

Qori Seminariyasının azərbaycanlı tələbələri

Firudin bəy Köçərli həyat yoldaşı Badisəba xanımla

Əbdülsalam Axundzadə

Mirzə Hüseyn Qayıbzadə

Rəşid bəy Əfəndiyev

"Siz ayrıca seminariya istəyirsiniz. Layihədə də göstərirsiniz ki, məktəb ya Tiflisdə, ya da azərbaycanlıların yaşadığı bir xristian şəhərində açılsın. Burası bir az çətinlik törədir. Bunun üçün yaşayış yeri, təhsil üçün bina, müxtəlif ləvazimatlar... Bilirsiniz ki, indi ölkə müharibə içindədir, xərc məsələsi bir yandan. Zənnimcə, məktəbin, gürcü və ermənilər kimi, hələlik Qori şəhərində açılmasına etiraz etməzsiniz". Bununla da məsələ həll olunur. Canişin vərəqi əlinə götürüb yazdığını bərkdən oxumağa başlayır: "Ölkənin azərbaycanlı əhalisi üçün Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası yanında təcrübə məqsədilə üç il müddətinə müstəqil Azərbaycan şöbəsi açılsın. Təcrübə yaxşı nəticə verərsə, üç ildən sonra həmin şöbəni azərbaycanlılar üçün müstəqil seminariyaya çevirib Qoridən Azərbaycanın mərkəzinə köçürməli".

Beləliklə, 1879-cu ildə Qafqaz Təhsil Dairəsinin göndərdiyi 8762 sayılı dəftərxana sənədi görkəmli maarifpərvərlərin və bu yolda çalışan Azərbaycan ziyalılarının arzularını həyata keçirdi. Qori Müəllimlər Seminariyasının direktoruna göndərilən sənəddə yazılırdı: "Sərdarın müavininin əmri əsasında seminariyanın nəzdində təsis olunacaq Azərbaycan şöbəsini yerləşdirmək və onu lazımi əşyalarla təmin etmək üçün Tiflis Hökumət Palatasına təklif edilmişdir ki, Zemstvoda yığılmış məbləğdən 4 min manat zati-alilərinizin sərəncamına versin. Hökumət palatası azərbaycanlı gənclərin maariflənməsi naminə qəlbən razı olub bu işi özünə şərəf sanmışdır. Tatarlardan (Azərbaycan türklərindən) kənd müəllimləri hazırlamaq məqsədilə sərdarın baş idarəsinin göstərişi əsasında 1879-cu il sentyabrın 1-də seminariyanın nəzdində yeni təsis edilmiş xüsusi tatar şöbəsini yerləşdirməkdən ötrü lazımi əşyaları almaq üçün Zemstvo vergisindən pul buraxıldığını zati-alilərinizə bildirməyi hökumət palatası özü üçün şərəf bilir" (*Şəmistan Nəzirli. "Qoridən gələn qatar" kitabından*). Bundan sonra Azərbaycan dili və sünni təriqəti üzrə şəriət müəllimi vəzifəsinə Hüseyin Əfəndi Qayıbzadə, şiə təriqəti üzrə şəriət müəllimi vəzifəsinə isə molla Əbdülsalam Axundzadə təyin olunur.

Seminariyada Azərbaycan şöbəsinin açılması çətinliklə də olsa təsdiqlənəndən sonra Azərbaycanın suyu-çörəyi ilə böyüyən və bu xalqı canı-qanı qədər sevən Aleksey Osipoviç Çernyayevski şöbənin inspektoru təyin olunur. Seminariyanın direktoru Dmitri Dmitriyeviç Semyonov onu yanına çağıraraq ümitsizcəsinə deyir ki, şöbə açılsa da, ərizə verən çox azdı, belə getsə, şöbənin fəaliyyət göstərməsi sual altında qalacaq. Aleksey Osipoviç isə ümidini üzümür və şöbənin açılması üçün axtarışa çıxır. O, İrəvanda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şuşada, Şamaxıda, Qubada və Dərbənddə olur, qapı-qapı gəzib qəza mərkəzlərində seminariyaya uşaq toplayırdı. Valideynlərə təhsilin, maarifin nə demək olduğunu izah edib deyirdi ki, məqsədimiz Azərbaycan xalqının qaranlıq yollarını işıqlandırmaqdır, balalarını bu işiğ yandırmaqdan məhrum etməyin. Yüz kilometrə yolu faytonla, araba ilə, qatarla, bəzən də payı-piyada getməli olurdu. Azərbaycanda işıq tapacağına əmin idi. Şamaxıda kasıb rus ailəsində doğulub böyüyən Aleksandr Çernyayevski tərədən-dırnağa Azərbaycanda bağlı idi. O, bütün həyatını azərbaycanlı balalarının maariflənməsinə, təhsil almasına həsr etdi. Xalqımızın maarif işiğini yandıran böyük ziyalı Firudin bəy Köçərli sonralar yazırdı: "Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsində yaxşı və diqqətəlayiq nə vadısa, hamısı Çernyayevskinin adı ilə bağlıdır... Çernyayevskinin "Vətən dili" bizim məktəblərdə tamam yeni bir dövr açdı". Axtarışlar nəticəsiz qalmadı. Çox keçmədən Şuşadan Firudin bəy Köçərli, Səfərəli bəy Vəlibəyov, Baba bəy Səfərəlibəyov, Lənkərandan Teymur bəy Məmmədbəyov, Qazaxdan İsmayıl ağa Vəkilov, Məmmədağa Şıxlinski, Şəkidən Rəşid bəy Əfəndiyev Çernyayevskinin ümidlərini doğrultdular. Bu gənclər özle-

rindən sonra gələnlərin yolunu işıqlandırmaq üçün çətin bir yola çıxdılar. Azərbaycanlı tələbələr bilikləri qavramaqları, gözəl əxlaqları və yüksək mədəniyyətləri ilə seminariyanın xristian tələbə və müəllimlərini heyretə salmışdılar. Firudin bəy Köçərli tələbə ikən yunan filosofu Sokratın həyatı və əxlaqi görüşlərinə həsr olunmuş "Təlimati-Sokrat" əsərini tərcümə etmişdi. Sonralar Saleh bəy Zöhrəbəyovla birlikdə "Təlimati-lisani-türki" dərsliyini tərtib etdilər. Rus, fars və ərəb dillərini yaxşı bilən tələbə Səfərli bəy Vəlibəyov isə "Xəzineyi-əxbar" adlı ensiklopedik kitab tərtib etmişdi. İlk buraxılışda təhsilini əla qiymətlərlə bitirdiyinə görə şura Səfərli bəy Vəlibəyovu 1881-ci ildə seminariyada ana dili müəllimi saxladı. Firudin bəyi İrəvan gimnaziyasına, Teymur bəyi Lənkərana, Mirzə Əli Məhəmmədi isə Naxçıvana ibtidai rus-tatar məktəbinə müəllim göndərdi. Rəşid bəy Əfəndiyev isə Şəki qəzasının Qutqaşen kəndinə məktəb müdiri kimi göndərildi.

Seminariyada Azərbaycan dilinin tədrisi tarixində Aleksey Osipoviçin böyük xidmətləri olmuşdu. O, azərbaycanlı tələbələr üçün tərtib etdiyi "Vətən dili" dərsliyində bir pedaqoq kimi ən yararlı materialları seçmiş, atalar sözlərindən, tapmacalardan, zərbülməsəllərdən istifadə etmiş və seçdiyi materialları canlı uşaq dilində düzəldib təqdim etmişdi. Bu kitab təkcə seminariyada deyil, ölkənin bütün qəzalarında ibtidai rus-Azərbaycan məktəblərində tədris olunurdu. Kitabı tələbəsi Rəşid bəy Əfəndiyevin xətti ilə daşbasmada nəşr etdirmişdi. O, "Vətən dili" kitabında Azərbaycan atalar sözlərindən, tapmacalardan, zərb-məsəllərdən, şairlərin şeirlərindən parçalar vermişdi. Konstantin Uşinskinin "Rodnoe slovo" dərsliyi rus məktəbləri üçün nə idisə, Çernyayevskinin "Vətən dili" kitabı da azərbaycanlılar üçün həmin əhəmiyyətə malik idi. "Vətən dili"ndən əvvəl Azərbaycan şöbəsi üçün dərslük olmadığından Çernyayevski tələbələrinin köməyi ilə həftəlik proqram tərtib etdi. Sövti-üsulla məşğələ aparmaq üçün qiraət materialı hazırladı. Sonralar Qafqaz Təhsil Dairəsinin hesabatında bildirilirdi ki, Çernyayevskinin ustalılıqla tərtib etdiyi tədris materialı azərbaycanlı məzunların pedaqoji hazırlığı üçün ən yaxşı baza oldu.

Azərbaycan xalqının qüruruna toxunan hər bir kəlməyə dözməyən Aleksey Osipoviç bir qəzet redaktoruna verdiyi cavabda deyirdi: "Bilmirəm cənab Veliçko ilə tanışlığınız varmı? Qafqaza yenidən gələndə Veliçko da sizin gündə idi. Amma indi çox ədalətli yazılarla bu xalqların soykökü haqqında real bir mövqe tutub. Tədqiqatı ilə sübut edib ki, məhz ermənilərin nə gürcülərdən, nə də azərbaycanlılardan torpaq iddiası ola bilməz. Ermənilər Qafqaza gəlmədirlər. Veliçko indi "V.Vorennesski" təxəllüsü ilə Şərqi mövzusunda, Şərqi müdrikliyi və qədimliyi haqqında silsilə şeirlər yazır. Siz hamınız bir bezin qırağısınız, mərkəzin zəhər tuluğunu götürüb oba-oba gəzərək xalqları zəhərləyirsiniz".

Sonralar Aleksey Osipoviç Azərbaycan dilində qəzet açmaq istəyir və yazdığı məktubda bildirir ki, mənim məqsədim xalqın düşüncəsini oyatmaq və bacardığım qədər maarifləndirməkdir. Lakin onun bütün cəhdləri boşa çıxır. Gah qəzetin kifayət qədər abunəçisi olmadığını, jurnalist ixtisası olmadığını, gah da başqa bəhanələr gətirib qəzetin nəşrinə mane olurlar. Bu da xalqımıza təmənnasız xidmət göstərmək istəyən böyük maarifpərvərin ölümü ilə nəticələnir. Aleksey Osipoviç Çernyayevski 1894-cü ilin dekabrında ürək partlamasından vəfat edir.

Bu yolun işığına düşüb Qori Seminariyasına təhsil, maarif, mədəniyyət dalınca gedən azərbaycanlıların sayı ildən-ildən artırdı. Firudin bəy Köçərli, Səfərli bəy Vəlibəyov, Soltan Məcid Qənizadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, Rəşid bəy Əfəndiyev, Müslüm Maqomayev, Şıxlinskilər, Süleyman Sani Axundov, Hacıbaba Süleymanov, Nəriman Nərimanov, Osman Əfəndiyev, İsfəndiyar Vəkilov, Fərhad Ağzadə və başqala-

rı Qori Seminariyasını bitirdikdən sonra Azərbaycanın azadlığı uğrunda başlanan istiqlal savaşında mücadilə edənlərin sırasına qoşuldular və həyatlarının sonunadək bu mübarizədən çəkilmədilər. Soltan Məcid Qənizadə üç il – 1905-ci ilin avqustundan 1908-ci ilin avqustunadək seminariyanın Azərbaycan şöbəsinin inspektoru olmuşdur. Digər məzunlar da qəzalara, ucqar kəndlərə gedib dərslər deyir, millətimizi maarifsizliyin, cəhalətin, geriliyin əlindən qurtarmaq üçün çalışırdılar. Çünki bu məmləkətin azadlığı və hürriyyəti üçün hər şeydən öncə maarifə, mədəniyyətə, tərəqqiyə ehtiyacı vardı.

"Azərbaycan" qəzetinin yazarlarından olan, dövrünün görkəmli ziyalı qadını Şəfiqə xanım Əfəndizadənin jurnalistlik fəaliyyəti ilə tanışlıq zamanı məlum olur ki, o, "Azərbaycan"ın hər nömrəsində dərc edilən yazılarında qadınları, anaları elmə, təhsilə, maarifə, mədəniyyətə səsləmişdir. Şəfiqə Əfəndizadə qəzetin 25 iyun 1919-cu il 211-ci nömrəsində "Vətən bizim anamızdır" adlı məqaləsində yazırdı: "Xanımlar! Həmşərilər! Bu gün vətən bizim qeyrətimizə, millətin səadəti bizim xarüqələdə səylərimizə mərbuddur. Qəlbində həmiyyəti bulunan, nanu-neyməti ilə pərvərdə olduğu vətəninə qəlbində məhəbbət hiss edən hər bir insan, xüsusən hər bir qadın gücü yetdiyi mərtəbədə vəzifəsini ifadəyə çalışmalıdır". "Azərbaycan" qəzetinin 1918-1919-cu illərdə əməkdaşı olmuş, Qori Seminariyasının məzunu Fərhad Ağazadə də hər məqaləsində xalqının, millətinin nicatını elmdə, təhsildə gördüyünü yazır, yetişən gəncləri təhsil almağa dəvət edirdi. Valideynləri uşaqlarını məktəbə göndərməyə tövsiyə edirdi.

Lakin İrəvanda işləyən Miropıyev 1902-ci ildə Qori Seminariyasına direktor təyin olunur və bununla da azərbaycanlılara pis münasibət yenidən başlayır. Qəddar mütləqiyyət tərəfdarı olan direktor Miropıyev azərbaycanlı seminaristlərə qarşı amansız olur, nəticədə bir neçə azərbaycanlı tələbə haqsız olaraq seminariyadan qovulur, canı boğazına yığılan Borçalı Mustafa "vəhşi asiyalı" sözünə görə erməni Ter-Arutyunovu öldürür. Tənəffüsdə ana dilində danışmaq azərbaycanlı tələbələrə qadağan olunur. 1900-cü il dekabrın 3-də hazırlıq sinfinin şagirdi Üzeyir bəy Hacıbəyliyə ana dilində danışdığına görə töhmət verilir. Belə çətin, təhqiramiz şəraitdə təhsil alan məzunlar sonralar etiraf edirdilər ki, xalqlarının azadlığı və müstəqilliyi uğrunda son nəfəsədək mübarizə aparmaqda miropıyevlərin, saakovların, arutyunovların "böyük rolu" oldu. Firudin bəy Köçərli isə artıq olanlara dözə bilmirdi. Üzünü mürtəcə Miropıyevə tutaraq: "Məncə, ana dilində danışmaq qəbahət deyil. Bu uşaqlar sabah seminariyanı bitirdikdən sonra kənd məktəblərində dərslər deyəcəklər. Əgər ana dilləri ölərsə, dindaşlarına necə dərslər keçəcəklər?.. Daraşmısınız Qafqaz müsəlmanlarının canına. Cənab Qənizadədən sonra mürtəcə fəaliyyətinizi daha da genişləndirmək fikrinə düşürsünüz? Bəzdir Azərbaycan şöbəsini addım-addım güdməyiniz..." deyirdi.

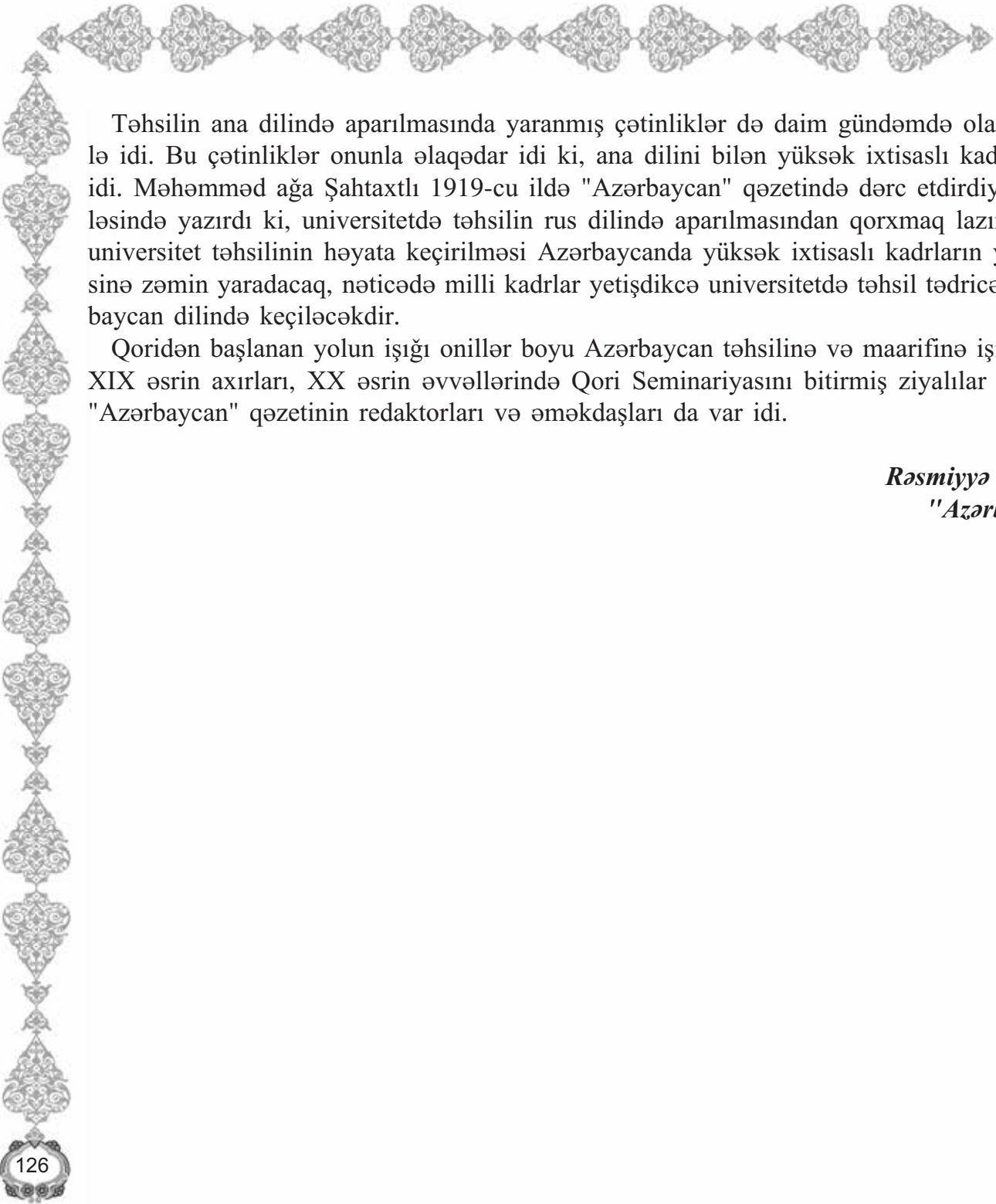
Qarşıya qoyulan birinci məsələ Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin Qazaxa köçürülməsi idi. Xalqımızın maarifpərvər, münəvvər ziyalısı Firudin bəy Köçərli bir an belə dayanmadan bu işin reallaşması üçün mübarizəyə başlamışdı. Hər addımda çətinlik, bürokratiya, çar Rusiyasının törətdiyi əngəllər, daha nələr... Başlanmış yoldan çəkilmək də olmazdı. Seminariyanın Azərbaycana köçürülməsini Firudin bəy çoxdan planlaşdırırdı. Azərbaycan maarifçiləri bu mühüm işə 1884-cü ildən təşəbbüs göstərirdilər. Fikirlərini belə əsaslandırırıdılar ki, məsafənin uzaqlığı, Qoridə azərbaycanlıların yaşamaması, şagird azlığı müəllim kadrların arzuolunan səviyyədə hazırlanmasına mane olur. Dəfələrlə Səfərəli bəy Vəlibəyov şuranın iclasında bu təkliflə çıxış edib və sərt etirazla cavablanıb. 1906-cı ildə N.Nərimanov "Həyat" qəzetində yazırdı ki, Qori Seminariyasına altmış şagirddən artıq qəbul olunmur. Darülmüəllim Bakıda, Gəncədə və ya qeyri-müsəlman şəhərində olsa,

padşahlıq xərcinə oxuyan altmış nəfərdən savayı altmış nəfər müsəlman uşağı da daha ziyadə öz evlərində olarkən seminariyada elm-təhsil etməyə mümkünləri olacaqdır. Həmin il Firudin bəy Bakıda "Nəşri-maarif" Cəmiyyətinin toplantısında çıxış edərək seminariyanın Azərbaycan şöbəsində vəziyyətin ağır olduğunu söyləyir və məktəbin Azərbaycan şəhərlərinin birinə köçürülməsi məsələsini qaldırır. Lakin nə rus çarlığı, nə də gürcü knyazlığı buna icazə verir. Başqa çarə də yox idi. Odur ki, yay məzuniyyətində məktəbin bağlı olmasından, rus çarının yığılmasından və gürcü knyazlarının başlarının hökumət qurmağa qarışmasından fürsət tapan Firudin bəy bir dəqiqəni belə fəvriyə vermirdi. Seminariyanın Azərbaycan şöbəsinə məxsus bütün dəftərxana ləvazimatını, müxtəlif avadanlıqları vaqona dolduraraq öz xərci ilə xəlvətcə Ağdama qaçırır. Tədqiqatçılar araşdırmalarında göstərirlər ki, qatar yerindən tərpenənədək Firudin bəy 10 dəqiqə içərisində 10 il qocalır. Bu insan millətinə maarif işığı gətirirdi – min bir məşəqqətlə, əziyyətlə.

Beləliklə, 1906-cı ildə Qori Seminariyasının Azərbaycan bölməsi Firudin bəy Köçərli-nin əziyyəti hesabına Qazax rayonuna köçürülür və sovet hakimiyyəti qurulana qədər orada fəaliyyət göstərir. Məşədi İbrahim adlı işıqlı, xalqın balalarını maarifləndirmək arzusu ilə yaşayan ziyalı insan 17 otaqlı mülkünü seminariyanın direktoru Firudin bəy Köçərliyə bağışlayır. Özü isə doğma kəndi Kosalara köçüb ömrünü oradakı evində başa vurur. Çünki 1914-cü ildə maarifpərvər ziyalı Firudin bəy Məşədi İbrahim oğlu Müseyibi Qoriyə aparıb seminariyaya qəbul elətdirmişdi. Səməd Vurğun, Mehdiqan Vəkilov, Osman Sarıvəlli, Mehdi Hüseyn, Seyfulla Şamilov, İsmayıl Şıxlı kimi böyük bir ziyalı nəslə Qazax Seminariyasının yetirməsi idilər. Firudin bəyin sevincində çarpınan ürəyində gələcəyin maarif, elm şəfəqi şölələnirdi. Beynində bir fikir ona daha çox fərəh və fəxr gətirirdi. Öz-özünə deyirdi: "Deyəsən, ixtiyar çağında Qoridən elədiyim oğurluq burada möhkəm bina tutacaq".

Seminariyanın Azərbaycana köçürülməsi üçün hökumət 5000 manat vəsait ayırır. Qazax Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin bazasında Müstəqil Qazax Seminariyasının təntənəli açılışı olur. Açılışda Qazaxda yerləşən türk ordusunun komandanı Səbri bəy, Türk Qarnizonunun rəisi Camal bəy, Qazaxın rəisi H.Şıxlinski və yerli hökumətin məmurları iştirak edirdilər. Bundan başqa, Cəbrayıldan, Şamaxıdan, Ağdamdan, Göyçaydan, Naxçıvandan, Zaqataladan və başqa rayonlardan da şagirdlər gəlib burada təhsil alırdılar. Böyük maarifçi və ictimai xadim Firudin bəy Köçərli seminariyaya başçılıq etməklə yanaşı, Qazaxda yüzlərlə qız uşağının savad əldə etməsi üçün yetimlər kursu təsis edir, qaçqınlara yardım fondu yaradırdı. Lakin 1920-ci ildə Firudin bəy Köçərli erməni terrorçuları tərəfindən qətlə yetirilir. Bundan sonra seminariyaya xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin atası Əli Hüseynov rəhbərlik edir.

Qazax Seminariyasının fəaliyyəti Azərbaycanda təhsilin, maarifin inkişafına böyük təkan verdi. Görülən təcili tədbirlər nəticəsində artıq 1919-cu ilin əvvəlində Bakıda, Gəncədə, Nuxada, Salyanda, Şuşa və Qazaxda 23 dövlət orta təhsil müəssisəsi, o cümlədən 6 kişi, 4 qadın gimnaziyası, 5 realni məktəb, 3 müəllim seminariyası, 3 qadın təhsil müəssisəsi, 1 politexnik və 1 ticarət məktəbi fəaliyyət göstərirdi. Qori Müəllimlər Seminariyasının bəhrəsi artıq Azərbaycanda duyulurdu. Qısa vaxtda Azərbaycanda pedaqoji kursların açılmasına başlandı. Gəncədə, Qazaxda, Şuşada, Nuxada kişi, Bakı, Nuxa və Gəncədə iki illik qadın kursları açıldı. Maarifi və milli mədəniyyəti təbliğ edən cəmiyyətlər, xeyriyyə kursları təşkil edildi. Xalqın milli ənənələr, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri də Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirən mütəxəssislər idi.

Təhsilin ana dilində aparılmasında yaranmış çətinliklər də daim gündəmdə olan məsələ idi. Bu çətinliklər onunla əlaqədar idi ki, ana dilini bilən yüksək ixtisaslı kadrlar yox idi. Məhəmməd ağa Şahaxtılı 1919-cu ildə "Azərbaycan" qəzetində dərc etdirdiyi məqaləsində yazırdı ki, universitetdə təhsilin rus dilində aparılmasından qorxmaq lazım deyil, universitet təhsilinin həyata keçirilməsi Azərbaycanda yüksək ixtisaslı kadrların yetişməsinə zəmin yaradacaq, nəticədə milli kadrlar yetişdikcə universitetdə təhsil tədricən Azərbaycan dilində keçiləcəkdir.

Qoridən başlanan yolun işığı onillər boyu Azərbaycan təhsilinə və maarifinə işıq saçdı. XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində Qori Seminariyasını bitirmiş ziyalılar arasında "Azərbaycan" qəzetinin redaktorları və əməkdaşları da var idi.

*Rəsmiyyə RZALI,
"Azərbaycan"*

15 sentyabr tariximizdə və taleyimizdə unudulmayan gündür

1918-ci ildə Nuru paşanın komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycana gəlişi, yerli gəncələrin həvəslə ordu hissələrinə yazılması və Osmanlı dövlətinin çox ağır vəziyyətdə olan dost və qardaş Azərbaycana növbəti hərbi yardımını Bakıdakı Xalq Komissarları Sovetini təşvişə salır, onları adekvat addımlar atmağa sövq edirdi. Bu işdə xüsusi canfəşanlıq göstərən bolşevik-daşnak birləşmələrinin rəhbəri Şaumyan Bakıda cəm olan Erməni Milli Şurasının 4-5 min nəfərlik qüvvəsini Qırmızı ordu ilə birləşdirdi. O bu barədə yazırdı ki, türk ordusuna qarşı hücum əməliyyatında iştirak etmək üçün Kürdəmirə göndərdiyi qüvvələrin sayı 13 min nəfərdən çoxdur. Bütövlükdə isə Qırmızı ordunun sayı 18 minə çatırdı ki, bunun da 60-70 faizdən çoxunu ermənilər təşkil edirdi. Bu ara Osmanlının Qafqazlara gəlişindən təlaşlanan Rusiya Qırmızı ordunun Bakıda möhkəmlənməsi üçün ardı-arası kəsilmədən hərbi qüvvə və texnika göndərirdi. Bolşevik qəzetləri isə "Moskvadan Bakıya yardım" başlıqlı məqalələr dərc edirdi.

Hər bir xalqın tarixində elə günlər var ki, o, bir elin, obanın, hətta bir məmləkətin deyil, böyük bir xalqın, millətin taleyini həll edir. Bir millət kimi onun Yer üzündə varlığını, qüdrətini, qeyrətini əyan edir. Belə günlər Azərbaycan xalqının da tarixində var. Təkcə yola saldıığımız XX əsrdə xalqımız varlığını, tarixini, soykökünü sübut etmək üçün ölüm-dirim savaşına qalxdı.

15 Sentyabr, 28 May, 20 Yanvar! Bu günlər bizi çox ağır imtahana çəkdi. Ağır itkilər bahasına olsa da, xalq imtahandan üzüağ, alnıaçıq çıxdı. Bunların nələrin bahasına başa gəldiyini gənc nəsil bilməlidir, öyrənməlidir. Etiraf edək ki, 28 May və 20 Yanvar barədə məlumatlar olsa da, 15 sentyabr haqqında çoxları hər şeyi bilmir.

15 Sentyabr – tariximizdə və taleyimizdə müqəddəsliyi ilə seçilən gündür.

Bu gün haqqında doğru məlumat almaq üçün XX əsrin əvvəllərində, 1918-1920-ci illərdə çıxan milli ruhlu mətbuatı vərəqlədik. Xüsusən də milli demokratik ideyaların təbliğatçısı olan "Azərbaycan" qəzetini. Qəzetdə çap edilən məqalə və məlumatlarla tanış olarkən bir faktı da öyrəndik ki, 1918-ci il sentyabrın 15-i Qurban bayramı imiş. Görünür, Tanrı bu günün sevincini belə müqəddəs tarix üçün nəsib edibmiş.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yenidən qurulduğu vaxtda ölkədə hərbi, iqtisadi, siyasi durum olduqca mürəkkəb, ziddiyyətli və ağır idi. Müstəqilliyin və azadlığın əleyhinə olan, Azərbaycan kimi yağlı bir tikənin əldən çıxması ilə barışa bilməyən rus bolşevikləri yerli nöqərlərinin əli ilə milli respublikanı devirmək üçün gizli və açıq şəkildə silahlı təcavüzə başladılar. Azad Azərbaycanın varlığı sual altına alındı...

Belə bir ağır məqamda qardaş Türkiyənin Silahlı Qüvvələri Azərbaycanın imdadına çatdı. On minə yaxın türk əsgəri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yenidən yaranan silahlı qüvvələri ilə birləşərək düşmənlə ölüm-dirim savaşına girdi. Türk əsgərlərinin döyüşkənliyi, rəşadəti bolşevik-daşnak quldurlarını çaşdıraraq pərən-pərən saldı. Bu haqda "Azərbaycan" yazırdı:

"Azərbaycan türkləri dəxi yüz illərcə adları ağızlarda söylənilən pənahgah və ümidgahları olan türk qardaşlarına pənah apardılar. Ömürlərinin əksər vaxtını islam düşmənlərlə mübarizədə keçirmiş türkün arslan oğulları, türkün qəhrəmanları şimal qardaşlarının imdadına yetib bir azca zamanda münhəzim (məğlub) edib də hal-hazırda Azərbaycanın paytaxtını düşməndən təmizləməkdədirlər" (15 sentyabr 1915-ci il, №1).

Beləliklə, 1918-ci il sentyabrın 15-i Qafqaz İslam Ordusu Bakını və sonra Azərbaycanı düşmənlərin caynağından azad edərək yağya görünməmiş dərs verdi. Sentyabrın 17-də isə Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya köçdü.

Bakının alınması münasibətilə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin sədri Fətəli xan Xoyski tərəfindən Nuru paşaya və Xəlil paşaya təşəkkür və təbrik teleqramları göndərilməmişdi:

“Qafqaz İslam Ordusu komandanı sədaqətli Nuri paşa həzrətlərinə!

Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı Bakının düşməndən xilas edildiyi münasibətilə millətin zati-alii-həmiyyətəpərvəranələrinizə və dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunu ərz etməklə iftixar edirəm, əfəndim!

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan” (№1, 15 sentyabr 1918-ci il).

“Şərq Orduları qrupu komandanı Xəlil paşa həzrətlərinə!

Bakının, Azərbaycanın istiqbalını, səadətini iqtisadən və siyasətən təmin edəcək və türk aləminin ikinci bir İstanbulu olmağa layiq bir mərkəzin türkün cəngavər, namuslu övladlarının qəhrəmananə hücumları sayəsində düşmənlərindən xilas münasibətilə zati-alii-həmiyyətəpərvəranələrinizi ən zəminanə bir surətdə təbrik edirəm.

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan” (№1, 15 sentyabr 1918-ci il).

Qəzetin həm rus, həm Azərbaycan dillərində çap edilmiş saylarında Bakının süqutu haqqında olan materiallar daha önəmlidir. "Azərbaycan istiqlalının mübəyyin əqdnaməsi", M.Hadinin "Türk nəğməsi" şeiri, hökumətin yeni qanun və qərarları, xəbərlər, teleqramlar və s. materiallar 15 sentyabr barədə yetərincə məlumat verir.

Ceyhun Hacıbəyli 15 sentyabrı "Tarixi gün" adlandıraraq yazırdı: "8-i zilhicceyi-haram 15-i eylül (sentyabr) bütün türk və islam tarixində zərrin (qızıl) bir səhifə işğal edəcəkdir.

Həmin gün Bakı süqut etdi. Bakının süqutu yalnız biz Azərbaycan deyil, bəlkə bütün türk və islam aləmi üçün siyasi və mənəvi nöqtəyi-nəzərdən ali mövqə açır. Həmçinin əks surətdə Kürreyi-zəmində yaşayan bütün türk və islam övladlarına onun matəmənqiz bir təsiri olacaq idi. Çünki siyasət meydanına atılan mətə ziqiyət (ziqiyətli) idi. Haman mətə türk oğlunun namus və şərəfi idi” (№5, 3 oktyabr 1918-ci il).

C.Hacıbəyli bu yazını C.Dağıstani imzası ilə verib.

Qəzetin bu sayında Nazirlər Şurasının sədri Nəsim bəy Yusifbəyli millətin adından danışaraq "Millət sizə minnətdardır" deyərək yazırdı:

"Ey cəsur türk qəhrəmanları! Sizə layiq bir söz vardır ki, onu da Bakının alınması münasibətilə Nuru paşa həzrətlərinə Baş vəkilimiz yazmışdır. Ondan daha münasib bir tədbir bulamadığımdan, onu mən də təkrar ediyoram və zənn edirəm ki, üç kəlmədən ibarət olan bu cümləyi Azərbaycan durduqca hər bir azərbaycanlı türk qəlbində yaşadacaq və dilində təkrar edəcəkdir: "Millət Sizə minnətdardır" (№5, sentyabr, 1918).

Noyabrın 10-da Azərbaycan hökuməti Nuru paşanın şərəfinə ziyafət verdi. O, mərasimin sonunda, Bakını tərk edərkən çox fəxrlə söylədi ki, "qardaş Azərbaycan türkünün mənafeyi hər bir türk üçün müqəddəsdir. Əgər Azərbaycanın azadlığı yolunda yeni qurbanlar lazım olarsa, ona da hazırıq".

Türk əsgərlərinin Bakını tərk etməsindən günlər, aylar keçməsinə baxmayaraq, şücaəti dillərdə əzbər olmuşdur. 1919-cu il sentyabrın 15-i Bakının azad edilməsinin bir illiyi münasibətilə dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə qeyd edildi.

15 sentyabr 1919-cu il tarixində keçirilən Azərbaycan Parlamentinin təntənəli iclası əsasında bu məsələyə həsr edilir. İclasa sədrlik edən H.Ağayev çıxışına belə başlayır: "Möhtərəm məbuslar! Bugünkü bayramın nə qədər şərəfli, nə qədər tarixi olduğunu hər kəs düşünür və anlar.

Bu gün düz bir ildir ki, Azərbaycanın milli mərkəzi hesab olunan Bakı düşmənlər əlindən, zalımlar əlindən xilas olmuşdur.

Böyləliklə, ən müqəddəs hesab etdiyimiz paytaxtımız olan Bakını alıb bizə vermişlərdi.

Əfəndilər qan bahası türklük və islamlıq uğrunda şəhid vermişlər, vətənimizi xilas edən türk igidlərini yad etmək ilə bərabər onu da əlavə edirəm ki, biz azəri türkləri böyük qardaşımız olan türklərin canfədallıqlarını heç bir vaxt unutmayacağıız və müşkülət ilə qan bahasına alınmış və bizə bəxş olunmuş istiqlalımızı müdafiə etməyi əhd edib, hər şeydən müqəddəs tutaraq əqsayi (gələcək) muradımıza nail olacağıq. Bu gün azəri cəmiyyəti-xeyriyyəsi türk şəhidlərinin adına əbədi bir nişangah qoyur. Rica edirəm saat 11-də bulvarda vəqə olacaq rəsmi keçiddən sonra qəbiristanına buyurub tədbirlərimizdə iştirak edəsiniz".

İclasdan sonra parlament üzvləri və yüzlərlə, minlərlə azərbaycanlı Çəmbərəkənd qəbiristanlığında şəhid olmuş qəhrəmanların xatirəsini yad etmək üçün böyük mərasim keçirmişlər.

*Qərənfil DÜNYAMİNQIZI,
BDU-nun Mətbuat tarixi və ideoloji iş
kafedrasının müəllimi,
filologiya elmləri namizədi*

“Azərbaycan”ın ilk nömrəsi Bakının işğaldan azad olunması xəbəri ilə çıxdı

Düz 90 il öncə "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayının işıq üzü görməsi paytaxt Bakının işğaldan azad olunması ilə eyni tarixə düşür. Beləliklə, 1918-ci il sentyabrın 15-də Bakı işğaldan azad olundu və Milli hökumətin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayı nəşr edildi. Həmin gün – sentyabrın 15-i gündüz saat 3-ə qədər davam edən döyüşlər nəticəsində Bakını işğal altında saxlayan erməni, rus və ingilislərin müqaviməti qırıldı. Əslində bu, bir-iki gün əvvəldən bəlli idi. Odur ki, ingilislər sentyabrın 14-ü axşamdan etibarən limandan gəmilərə doluşaraq Ənzəliyə üz tutmuşdular. Məqsədinə çatmayıb məğlub vəziyyətdə Ənzəliyə dönmən 39-cu ingilis batalyonuna komandanlıq edən Denstervillin yerinə general Tomson göndərilmişdi. Nümayəndələr Bakının azad olunduğu gün – sentyabrın 15-i saat 10.30-da İran bayrağının yanında ağ bayrağın qaldırıldığı avtomobillə 15-ci Qafqaz diviziya qərargahına gələrək şəhərin Qafqaz İslam Ordusuna təslim edilməsi şərtlərini müzakirə etmək istədiklərini bildirdilər. Qafqaz İslam Ordusu komandanlığının tapşırığı ilə 5-ci Qafqaz diviziyasının qərargah rəisi, podpolkovnik Rüştü danışıqlar üçün gəlmiş iki nəfərlə 6 maddədən ibarət saziş layihəsi hazırladı. Sazişin şərtlərinə görə, Bakı qəhrəman Azərbaycan və türk ordusunun rəşadəti nəticəsində öz sahiblərinə qaytarıldı.

"Azərbaycan"ın ilk səhifələri müjdələrlə, qələbə sevinci ilə dolub daşırdı. Bakının azad olunması, Qafqaz İslam Ordusunun qardaş köməyi qəzetin birinci səhifəsində yer almışdı. İlk nömrədə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti adına Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşa həzrətləri tərəfindən belə bir teleqram da yer almışdı: "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim. Bakı şəhəri igid ordu hissələrimiz tərəfindən azad olundu. Qafqaz İslam Ordusu komandanı Farik Nuri".

Bundan başqa, "Bakının süqutu" başlığı altında da xeyli sayda təbrik teleqramı çap edilmişdi. Bakının azad olunması münasibətilə Azərbaycan Cümhuriyyəti Rəyasətinə təbrik teleqramları göndərilmişdi: "Qafqaz İslam Ordusu komandanı rəşadətli Nuru paşa həzrətlərinə! Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakını düşmənlərdən xilas etdiyi münasibətilə millətin zati-alii-həmiyyətəpərvəranələrinizə dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim.

Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan".

"Azərbaycan"ın ilk səhifələri zəfər təbriklərinə bürünmüşdü. Milli hökumətin Baş nazirinin digər bir təbrik teleqramı Şərq Ordularının qrup komandanı Xəlil paşaya ünvanlanmışdı: "Bakının, Azərbaycanın istiqbalını, səadətini təmin edəcək və türk aləminin ikinci İstanbulu olmağa layiq bir mərkəzin türkün cəngavər, namuslu övladlarının qəhrəmancasına hücumları sayəsində düşmənlərdən xilas münasibətilə zati-alii-həmiyyətəpərvəranələrinizi ən səmimi bir surətdə təbrik edirəm".

Qəzetin ilk sayında daha bir maraqlı məlumat da öz əksini tapmışdır: "Bu gün saat 1 radələrində redaksiyaya teleqram daxil olmuşdu: "Gəncədə Azərbaycan Cümhuriyyəti aliyyəsinə. Azərbaycan Cümhuriyyətinin paytaxtı olan Bakı şəhərini ziyarət etmək üzrə Heyəti-Vükəlanın yarın Bakıya təşriflərinə müntəzirəm, əfəndim. Yavəran həzrəti-şəhriyardan Farik Nuri".

Bu o demək idi ki, şərəfli türk ordusu Bakını yadelli işğalçılardan azad etdikdən sonra Nuru paşa Milli hökuməti böyük bir şərəf-şanla paytaxta dəvət edirdi. Bu dəvət həm xalqımızın, həm də 90 illik tarixə malik "Azərbaycan" qəzetinin tarixində misli-bərabəri olmayan qələbə, qürur, həmçinin çağırış idi. Bakını azad edib Azərbaycanı başsız bədən olmaqdan qurtardıqdan sonra Nuru paşanın sayğı ilə Azərbaycan Cümhuriyyəti rəhbərliyini paytaxta dəvət etməsi bir də ona işarə idi ki, artıq yersiz mübahisələr aradan qaldırılmış, komandanlıqla siyasi rəhbərlik arasında münasibətlər normallaşmışdı. Bu barədə yazan görkəmli alim Tadeuş Svyatovskiy Bakı azad edildikdən sonra Osmanlı–Azərbaycan münasibətlərinə nəzər yetirib: "Osmanlı generalı artıq Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmaqda son dərəcə ehtiyatlı hərəkət edirdi. Hərbi məsələlər istisna olunarsa, bütün qalan işlərin yerli hakimiyyət tərəfindən həyata keçirilməsini gözləyirdi".

"Azərbaycan"ın ikinci sayında M.Ə.Rəsulzadənin Baş nazir Fətəli xan Xoyskiyə ünvanladığı təbrik teleqramı dərc olunmuşdu: "Paytaxtımızın istiqbalından dolayı təhti-idarə alilərinə bulunan hökumətimizi səmimi təbrik ilə Bakının yeni türk ellərinin ixtilasını üçün sarsılmaz bir qələyi-mətin olması ümidi ilə bütün arkadaşlarımızla öpüşürüz. Azərbaycan heyəti-mürəxxəsəsi naminə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə".

*Rəsmiyyə RZALI,
"Azərbaycan"*

Nuru paşa həzrətləri şərəfinə böyük ziyafət

"Azərbaycan" qəzeti Bakını işğaldan azad edən Nuru paşanın şərəfinə verilmiş təntənəli ziyafət mərasimindən geniş məqaləni 13 noyabr 1918-ci il tarixli sayında dərc etmişdir. Məqaləni oxuculara təqdim edirik.

10 təşrinə-sani (noyabrın 10-u) yekşənbə gününün axşamı Bakı şəhər əhalisi tərəfindən qəhrəman ordumuzun şanlı komandanı Nuru paşa həzrətləri şərəfinə yay klubunun zalında böyük və mətnətən (təntənəli) bir ziyafət verildi. Klubun içi və dəhlizləri gözəl və pürqiymət xalılar ilə döşənmiş, divarları dəxi ay-ulduzlu al bayraqlarla bəzənmiş idi: yuxarıda böyük musiqi orkestri, aşağıda da həm Osmanlı, həm də Azərbaycan türklərinə məxsus milli sazəndə və xanəndələr tərənnüməz olmaqda idilər. Hökumət əhlindən ümum nazirlərimiz Baş nazir ilə bərabər şəhərimizin bütün böyük məmurları, ümum zabitan əfəndilər, İran konsulu cənabları, ziyalılarımız, böyük tacirlərimiz və sair əyan və əşrəf ziyafətdə hazır idilər.

Nuru paşa həzrətlərinin salona vürudu əsasında musiqi orkestri tərənnüməz olub, məclis əhli səfbəsteyi-əhtiram durub paşa həzrətlərini əhtiramla salamladılar, bədə hər kəs miz başında özünə məxsus olan yerini tutub, ziyafət başlandı.

Yemək əsnasında Baş nazirimiz Fətəli xan Xoyski həzrətləri birinci olaraq bəlic (bəlağətli) bir nitq söyləyib Azərbaycan türklərinin bəndi-əsarətdən xilas ilə naili-səadət olması yolunda tökülən Osmanlı türk qanına işarə ilə "Bu qan və bu qan tökülən mübarək yerlər heç bir vəqt unudulmaz və xatirdən çıxmaz" buyurdular; bədə Nuru paşa həzrətlərinə müraciətə idareyi-kəlam edərək Azərbaycan türklərinin təşəkkürat əmiqanələrini (dərin təşəkkürlərini) paşa həzrətlərinə bildirib qədəh qalxızdı. O halda bütün hazar ayağa duraraq müzəffər və şanlı komandanımız paşa həzrətlərinin şərəfinə şərbətənuş olub sürətli alqışlarla izhari-məsərrət və şarimani (şadyanalıq) etdilər.

Həqiqət, bu böyük məclisdə hamının, bahüsus Bakı əhlinin olmazın dərd, möhnət, bəla və zillət çəkdikləri və olmazın həqarətlərə düçar olduqları ağarmış saç-saqqallarından, solğun çöhrələrindən, məhzun gözlərindən bəlli olan üzlərində bu axşam o qədər bəxtiyarlıq və bundan dolayı o dərəcə şükr və sənə ələimi peyda və həvida idi ki, keçmiş qara günlərin fəna təsirləri bu gün nail olduğumuz ağ günlərin sürurbəxş əsərləri müqabilində unudulmaq üzrə olduğu aydın və aşkar idi.

Nət! Fəna təsirlər unudular, fəqət o təsirləri buraxan qara günlər unudulmaz: onları unutmaq üçün ya filosoflar olmalıdır, ya laübali!..

Nə qəribə təsadüf:

Təqribən bir il bundan əqdəm, bu gün ay-ulduzlu türk bayrağı ilə donadılmış olan bu salonda bolşevik Suxarçev Nikolay Romaninə məxsus bir hakimi-müstəbid vəziyyətini alaraq hüquqi-siyasiyyə və insaniyyələri xüsusunda ağız açmağa "cürət" edən Bakı müsəlmanlarını təhdid yolu ilə: "Bakıda daşı daş üstə qoymaram!" – deyə meydan açıyordu.

Buna qarşı olaraq Şurayi-Milli rəisi Rəsulzadə Məhəmməd Əmin yoldaşımız: "Əvət! Biz istirdadi-hüquq yolunda mübarizə edəriz, nəticədə bizə ya istiqlaliyyətimiz qalar, ya uçurulmuş daşlar! Fəqət əmin olunuz, müvəqqəti müzəffəriyyəti sizin üzərinizdə olsa da, daimi zəfər bizimdir!" – deyə gələcəkdən xəbər vermişdi. Bu axşam Rəsulzadə cənabları öz səlissə nitqində bu fəqərəni yada salıb qanlı və həqşəkan Suxarçevlərin rəcəz oxudu-

ğu bu meydanda bu gün daimi və azim bir türk zəfərinin bayram edilməsinə işarə ilə haqq sözün haqq yerinə düşməyindən dolayı izhari-məsərrət və məmnuniyyət eylədi.

Nət! Əgər Suxarçev bu axşam klub salonuna bədnəzər yetirib də bu al bayraqları, bu şanlı komandanları, bu qəhrəman zabitləri, bu cəsur əsgərləri, bu bəşəş və bəxtiyar çöhrələri görsə idi, hədəsinin nə qədər gülünc və bica olduğunu özü də etirafa məcbur olardı.

Rəsulzadə nitqinə davam edərək: "Siyasi üfüqdə qara buludlar görünən kibidir, lakin bu qara buludlara qarşı Nurularımızın zülmətçəkən nuru var" dedikdə bütün əhli-məclis ayağa qalxıb Nuru paşa həzrətlərini xüsusi bir təzim və təcil ilə alqışlamağa başladılar.

Bir ildən bəri əziz müsafirimiz və keçirdiyimiz qara günlərə bizimlə bərabər şərik olan Rəvşəni bəy həzrətlərinin bəliğ nitqi o qədər yanıqlı və o qədər atəşin idi ki, nazirin üzərində böyük bir təsir buraxdı: qayeyi-amalımıza yetmək, isterdəd edilmiş (tapdalanmış, təcavüzə məruz qalmış) hüququmuzu son qüvvəmizlə saxlamaq və bu yolda hər bir fədakarlığa hazır olmaq üçün bu gecənin şərəfinə yəmin lüzumundan bəhslə əhli-məclisin ruhunu yüksəldirdi.

Hazirun aramızda oturan bir zatın nitqinə müntəzir görünürdü; bu zatın illərdən bəri eşitmədiyi səsini eşitmək, fikrini bilmək, nəzriyyəsindən xəbərdar olmaq istəyirdi. O möhtərəm zat sevgili ustadımız Əhməd bəy Ağayev idi ki, nitq söyləmək üçün yerindən qalxarkən salonda dərin bir sükunət əmələ gəlib hər kəs bütün diqqətini ona tərəf əta etdi. Əhməd bəyin nitqində bəzilərinin gözlədiyi atəş yox idi, amma həqiqi bir səmimiyyət vardı: "Bən Bakını İstanbulda və İstanbulu Bakıda görüb özümü o qədər bəxtiyar görürəm ki, daha ölsəm, o qədər qəmim yoxdur, dünyadan kam albış gibiyəm" sözlərini o, səmi bir lisan və lisan hal ilə söyləyirdi ki, eşidənlər dəxi özünü Əhməd bəy kimi bəxtəvər və bəxtiyar hiss edirdilər. Biz Əhməd bəyin nitqini icsala cəsarət etməyib, tamamilə qəzetimizdə dərc üçün lütfə bizə göndərmək ümid və üstədasinə oxucularımızı səbrə dəvət edirik.

Bu qədər nitq və alqışlara cavab olaraq Nuru paşa həzrətləri gözəl İstanbul şivəsilə ruhumuza ləzzət verən və məzmunca qəlbimizi bir taqım əndişələrdən təmiz qılmaqla sürür və şadimani-binəhayətimizi sövcub olan qayət bəliğ və səlis bir nitq iradilə məclis əhlini şərəfyab və minnətdar buyurdular.

Bu nitqin təsiri öylə idi ki, hər kəsdə gələcəyə artıq əndişəsiz bir nəzər əmələ gəlib kəndində böyük bir ümid, yüksək bir ruh hiss edərək xoşbəxt və xoşvəqt bir hal ilə bir-birini təbrik edib məclisə xitam verdilər.

Ə.

"Azərbaycan"

12 noyabr 1918-ci il, №37

S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond 442, siyahı 4, iş №40, vərəq 34

Unudulmaz nömrələr, müəlliflər, məqalələr və şeirlər

Gündəlik ictimai, iqtisadi, mədəni, siyasi qəzet olan "Azərbaycan"ın ləyaqətli varisləri həmin qəzetin 90 illiyini qeyd edərkən ilk redaktorlarını da unutmurlar. Redaktoru bəşəri bir şəxsiyyət olan Üzeyir Hacıbəylinin, onu bu vəzifədə əvəz edən Ceyhun Hacıbəyli və Xəlil İbrahimin jurnalist və nasir kimi çöxcəhətli fəaliyyəti onların xələflərinə böyük və zəngin irs buraxmışdır.

Mərhum professor Nazim Axundov 1968-1970-ci illərdə "Azərbaycan" qəzetinin 1918-1920-ci illərdəki nömrələrinin biblioqrafiyasını hazırlamışdı. 1970-ci illərdə "Azərbaycan" qəzetinin biblioqrafiyasını olduğu kimi tərtib edib bitirdikdən sonra nəşr etdirmək, sözsüz, çox çətin idi. Sovet ideologiyası qəzetdə dərc olunan xəbər və məqalələrin daşdığı ictimai-siyasi fikirlə daban-dabana zidd idi. Bu sətirlərin müəllifi Nazim Axundovla dəfələrlə görüşmüş və alimdən zəhmətinin bəhrəsini şəxsi fondunda mühafizə etməyi xahiş etmişdi. Axı zamanın, cəmiyyətin, quruluşun ölçü vahidi onun mətbuatıdır. Professor N.Axundov çox zəngin sənəd materiallarını indiki S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinə təqdim edərkən 360 vərəqlik "Azərbaycan" qəzetinin əlyazma və makina yazısında cildlənmiş nüsxəsində yazırdı: "1970-ci illərdə "Azərbaycan"ın biblioqrafiyası çapa hazırlanarkən o zamankı tələb və şəraitə görə bəzi materiallar ixtisar olunmuşdur (üstündən xətt çəkilmişdir). Hazırda həmin ixtisarı tamamilə lüzumsuz bilib oxuculardan biblioqrafiyanı bütövlükdə oxumalarını arzu edirəm. N.Axundov. 28 iyun 1990-cı il".

Bu gün Nazim müəllimin tərtib etdiyi həmin biblioqrafiya onun şəxsi fondunda qayğı ilə mühafizə olunur. "Azərbaycan" qəzetinin əlamətdar günü – 90 illiyi münasibətilə qəzetin bəzi saylarındakı yazılardan iqtibasları oxuculara ərməğan etmək istəyirik. Məmləkətimizin müqəddəs adını daşıyan qəzetin uzunömürlü olacağına əminik. Ona görə əminik ki, Həsən bəy Zərdabının "Əkinçi"sindən sonra "Molla Nəsrəddin" və "Azərbaycan" qəzeti xalqın, millətin arzularının əsl ölçü meyarı olmuşdur.

Qəzetin 1918-ci il 5-ci sayında "Azərbaycan gənclərinə" adlı məqalədə oxuyuruq: "Rus dövlət şəkiməsinin devrilib də süni hüdudundan təbii hüdudu dairəsinə sığışdığı əsnada həyatı-mülkiyyətimizə qəsd etmiş olan Romanov sülaləsinin qurduğu duzaxlar və əsrlərdən bəri gördüyü tədbirlər və yürütdüyü siyasət nəticəsi olaraq bu kimi təhlükəli dəqiqələrdə öz həyat və namusunu təmin və mühafizəyə yeganə mədar olacaq, hər dürlü vəsait və aləti-hərbiyyədən Rusiyada yaşayan otuz milyona yaxın türklərdən ziyadə məhrum heç bir millət yox idi". Yenə həmin sayında "Azərbaycan" qəzetinin mürəttiblərindən olan C.Dağıstani (C.Hacıbəyli – M.T.) 15 sentyabr – Bakının azad olunması gününü bir cümlə ilə bizə belə çatdırır: "15 sentyabrın bütün türk və islam aləminin ən səadətli, ən şövkətli günlərindən biri olacağı şübhəsizdir". "Azərbaycan"ın 1918-ci il 13-cü sayında Nuru paşanın Qubaya getməsi barədə "Quba məktubu" adlı yazıda bəhs edilir. Nuru paşa həzrətlərinin Qubaya təşrifi çox müsbət qarşılır. Məqalədə Nuru paşanın əhali tərəfindən qarşılanmasının geniş təfsilatı verilir. Sonra paşa nitq söyləyir: "Deməli, siz bir çox fənalıqlar görmüşsünüz. İndi həmd olsun cənab Həqqə, iyi (yaxşı) günlərə yetişdiniz. Ancaq iyi günlərə yetişdiniz deyə keçmiş günləri unutmayınız. Onu biliniz ki, islam islama qar-

daş nəzəri ilə baxmalıdır. Zənginlər fəqirlərə, evi yananlara yardım etməlidir, etməmiş olarsalar, yenə cəzaya düçar olurlar. Min bəd, inşaallah, hər şey öz nizamı ilə gedər, hökumət millət üçün çalışanlara rütbə və nişan verər, fənalıq yapanlara cəza verər, qətl edənlər edam olunar. Əvvəlinci əsgər məsələsidir ki, 19 yaşından 24 yaşına qədər yetişmiş gənclər əsgər getməlidirlər. Mən bir baba tanımam ki, oğlunu əsgərlikdən qaçırsın, qaçırmış olsa, dininə və millətinə xəyanət etmiş olar. İkincisi də ərzaq məsələsidir. Əsgərlər üçün ərzaq lazımdır ki, onu da millət verər. Millət hökumət demək və hökumət də millət deməkdir, millətə bir fənalıq üz verərsə, hökumət qarşısını alar və millət də hökumətə yardım edər".

* * *

1918-ci il, № 22. Ə.Cavad. "Ordumuza ərmoğan". "Ey əsgər" adlı şeir bu gün də müasirdir.

*Dağa-daşa sancağını öpdürüb,
Duman kimi bu dağları bürüyən.
"Dənizlərə salam" rəsmi yapıdırıb,
Göylərdəki bulud kimi yürüyən.
Yürü, yürü batan günün izinə,
Gülümsəyir doğan günəş üzünə.*

* * *

1918-ci il, №13, 14, 38, 39. Xəlil İbrahim Azərbyacan Parlamentinin dəvəti münasibətilə "Demokratik seçki üsulu ilə Məclisi-Müəssisan dəvətindəki məmləkəti parlamansız buraxmamaq, həm bunca mühüm tarixi və nazik siyasi dəqiqələrdə dövlət umurunun bütün varlıqlarını bir qaç ricaldan ibarət hökumət öhdəsinə atmamaq qəsdilə Azərbaycan Milli Şurasının dəvətinə lüzum görülmüş və müəyyən qərar verilmişdir".

Qəzetin bir neçə sayında Ə.Cavadın cümhuriyyət başqanlarına həsr etdiyi şeirlər dərc olunmuşdur.

1918-ci il, №41.

Əli Yusif

*Azərbaycanlıya!
Hörmətli Nəsim bəyə!*

*Ey vətəndaş, bu gün sənin taleyinə,
Vicdanları aydınladan yıldız doğur.
Ey qafqazlı, sənin uca üfüqündən,
Bir əbədi sönməyəcək yıldız doğur.
O yıldız ki, onun üçün bəşəriyyət
Tarixində dəryalarca qan axıtmış.
Doğmuş onun şəfəqindən qaç məmləkət,
Bir çoxları qəhr olaraq yerə batmış.*

* * *

1918-ci il, №47. Məhəmməd Hadi. Ədəbi sütunlar. "Qürbət ellərdə yadı-vətən" deyən şair Kərpətiyada ikən şeirini yazmış və qəzetdə dərc etdirmişdir.

*Ey vətən, ey beşik həyatım üçün,
Yenə sən aç qucaq məmatım üçün.
Mədfənim səndə, məqbərim səndə,
Öləyim səndə, son yerim səndə
Olsun, ey madəri-müqəddəs və pak,
Qucağında qucaqlasın məni xak.*

* * *

1918-ci il, №53. Ü.Hacıbəyli. "Mühüm məsələlər". Məqalədə erməni dövlətinin Azərbaycan dövləti nümayəndələrinə qarşı iftiralardan, qarşıda duran seçki konfransından və özünü (azəri millətini) bütün dünyaya tanıtdıraraq müstəqil yaşamaq hüququ almaq üçün nə etmək lazım gəldiyindən yazır.

* * *

1918-ci il, №55. Baş məqalə. Əvvəlki nömrədəki (№54) baş məqalədə olduğu kimi, burada da "Azərbaycan hökuməti" əleyhinə çıxan partiyaların fəaliyyəti pislənir. Çünki Azərbaycan Parlamenti bu partiyaların nümayəndələrini dövlətə daxil olmağa dəvət etmişdi, onlar isə rədd cavabı vermişdilər. Belə bir mövqə Azərbaycan dövlətinin və parlamentinin boykot edilməsi kimi pislənir və deyilir:

"Biz sizi bərabərcəsinə işləməyə dəvət edirik və bununla öz vətəndaşlıq vəzifələrimizi yerinə yetirdik. İndi ki siz bizim insanpərvər təşəbbüsümüzü rədd edirsiniz, xoş gəldiniz. Öz yükümüzü özümüz də aparmağa qadirik. Vəssəlam!"

* * *

1918-ci il, №60. Ü.Hacıbəyli. "Təəssürat". Bu məqalədə parlamentdən alınan təəssüratdan danışılır. Parlamentin necə bir şəraitdə keçdiyini təsəvvür etmək maraqlıdır. Üzeyir bəy məqaləni belə başlayır: "Parlamanımız açıldı. Gördük Fətəli xan doğru dedi ki, yatsa idik, yuxumuzda görməzdik.

Əvvəla, ingilislərin qeydkeşliyi: hürriyyətimizin bədxahları tərəfindən parlamanın açılması münasibətilə məbadə bir şuluqluq bürüzə verməsin və versə də, filfövr qabağı alın-sın deyər parlaman imarəti yanındakı Hacı'nın qız məktəbidir – ingilislərin iki ədəd zirehli avtomobili dayanıb içindən görünən topların ağızını açıb gedib-gələne guya: – Dinc dur! – deyirdi.

Zatən o səmtdən gəlib-gedən heç yox idi, çünki Azərbaycan polisi "imarətin bir ağaclığından", – qoy mübaliğə olsun, – adamları getməyə qoymayıb ancaq məbuslara və parlamana girmək haqqı vəsiqəsinə malik olanlara izn verirlər".

* * *

1918-ci il, № 63. Əli Yusif. "Bayraq". Bu şeirdə üçrəngli milli bayrağımızın ilk dəfə parlamanın binasında ucalmasının tərənnümü şairin gələcəyinə inamının ifadəsi idi.

*Yüksəl, ey rayəti-ülvi, yüksəl,
Ən uca zirvədə seyr et, parla.
Bu qədər çəkdin aləmə bədəl,
Əski tarixini bir xatırla.
Yaşa, ey şanlı firuzan bayraq.
Doğdu sayəndə bu gün bir ölkə,
Mavi, al, səbz ziyalar saçaraq.*

*Hər zaman üstümüzdə sal kölgə.
Səcdə et, ey geniş, azadə dəniz,
Əyilin, bu başı almas dağlar.
Əyilin, səcdə edin həpiniz,
Dərələr, çaylar, əkinlər, bağlar.
Ucalır göylərdək bayrağımız,
Olub azadə gözəl torpağımız.
Bütün övladına zəhmət saçacaq,
Yüksəl, ey rayəti-ülvi, yüksəl.
Yüksəl, ey qayeyi-ümid və əməl!
Yaşa minlərcə mübarək bayraq!*

* * *

1918-ci il, №65. Üzeyir Hacıbəyli. "Andranik məsələsi". Məqalədə Andranikin Qarabağda törətdiyi vəhşiliklər və buna qarşı nə kimi tədbirlər görmək zərurəti barədə geniş məlumat vardır.

* * *

1918-ci il, № 66. Üzeyir Hacıbəyli. "Təəssürat". Müəllif "azadlıq" kəlməsi haqda belə deyir: "Azad" sözü öylə bir, Allah bəndəsi, sözdür ki, dartsan dartılar, yığsan yığılar, açsan açılar, yumsan yumular". Bu məqalədə Üzeyir bəy bəşəri fikirlər söyləyir ki, demokratiya, azadlıq anlayışı və rus inqilabına münasibətini öyrənmək cəhətdən də maraqlıdır.

* * *

1918-ci il, № 68. Fərhad Ağazadə. "Andranik nə istəyirmiş?" Məqalədə Andranikin vəhşiliklərindən, Zəngəzura və Qarabağa hücumundan, onun ermənilər və erməni camaatı tərəfindən sevilmədiyindən danışılır və niyyəti belə izah edilir: "Bu müsəlman yerlərini qılınc zoru ilə boşaldıb Ararat cümhuriyyətinə mülhəq etmək və gələcəkdə barışıq konfransında bunu hökumətlərə təsdiq etdirmək niyyəti bu qarətçiliyin amalından məlum olur".

*Maarif TEYMUROV,
S.Mümtaz adına Dövlət Ədəbiyyat
və İncəsənət Arxivinin direktoru,
respublikanın əməkdar mədəniyyət işçisi*

Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin fəaliyyəti "Azərbaycan"ın səhifələrində

Müstəqil Azərbaycanın ən sevincli günlərindən biri onun parlamentinin işə başlaması idi. "Bu gün o gündür ki, Azərbaycan türklərinin Milli Məclisi, Milli Şurası açılıb, Azərbaycan təkmlil bir hökumət şəklinə girir", – deyər Üzeyir Hacıbəyli bu tarixi hadisə münasibətilə fərəhlə yazırdı. Təbii ki, "Azərbaycan" qəzetinin ən çox diqqət yetirdiyi və yer ayırdığı məsələ parlamentin fəaliyyəti ilə bağlı idi. Çünki həmin dövrdə ölkə həyatı ilə bağlı bütün taleyüklü məsələlər Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarılırdı. O dövrdə isə belə məsələlər və həlli vacib problemlər çox idi.

Qəzetin daimi yazarı və sonralar redaktoru olmuş Üzeyir bəyin jurnalistlik fəaliyyətində parlamentlə bağlı mövzular xüsusi yer tutmuşdur. Görkəmli jurnalist "Tarixi günümüz" adlı məqaləsini bu ali qurumun işə başlaması ərafında qələmə almışdır. Sonrakı mərhələdə isə parlamentdə gedən müzakirələrlə bağlı təəssüratlarını "Azərbaycan"ın oxucuları ilə bölüşmüşdür.

Üzeyir Hacıbəylinin Milli Məclislə bağlı iki yazısını diqqətinizə təqdim edirik.

Tarixi günümüz

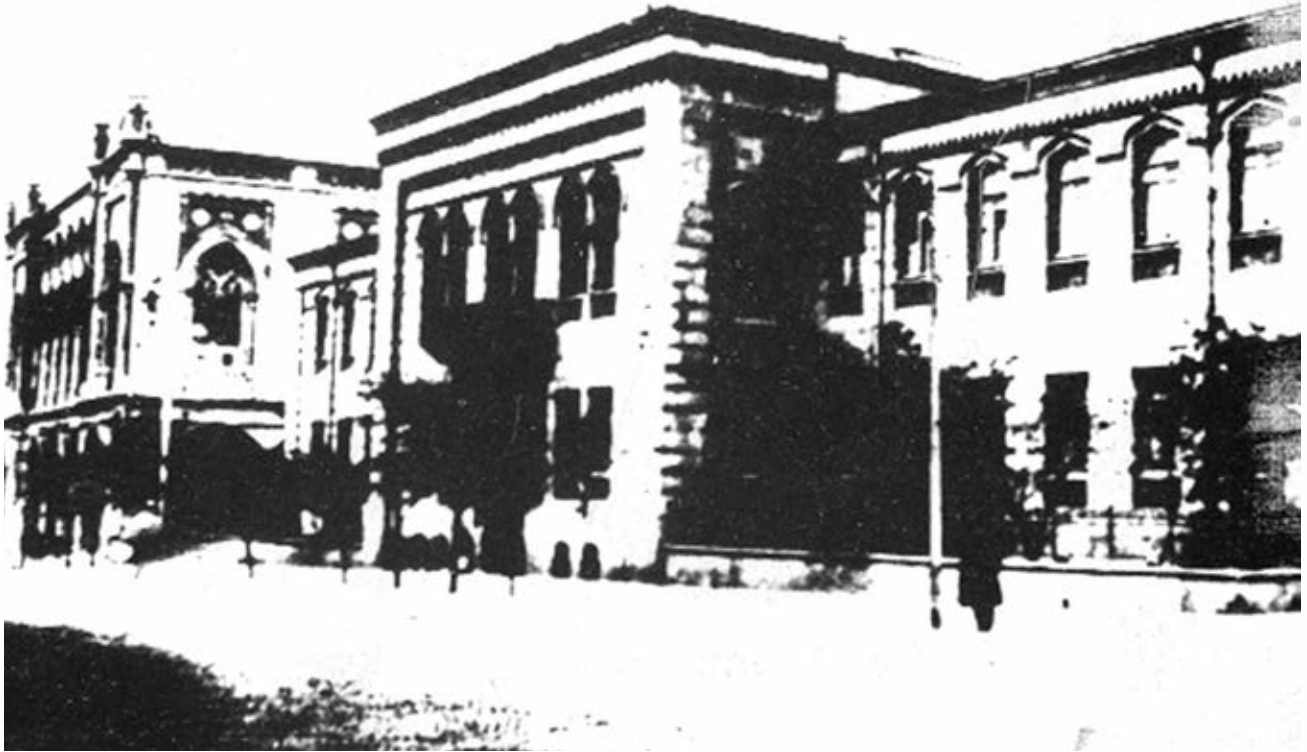
1337 sənəyi-hicrisi rəbiyyül-əvvəlin ikinci günü (7 dekabr 1918-ci il) türk-Azərbaycan tarixində xüsusi bir yer tutub böyük bir əhəmiyyəti haiz olacaqdır. Bu gün o gündür ki, Azərbaycan türklərinin Milli Məclisi, Milli Şurası açılıb, Azərbaycan təkmlil bir hökumət şəklinə girir.

Yüz-yüz əlli sənə bündən əvvəl müxtəlif xanlıqlardan ibarət olan Azərbaycan torpağının rus istilasından qazandığı bir mənfəət o oldu ki, bu torpaq üzərində qurulmuş olan saxta və əməli hüdudları silinib-süpürülüb müttəhid və vəsi bir ərazi şəklinə girdi və bu gün xilas olub da iki milyonu mütəcaviz nüfus ilə Azərbaycan Cümhuriyyəti namını daşımağa kəsbi-ləyaqət etdi. Pəs bu gün haman bu Azərbaycan Cümhuriyyətinin milli parlamanı, Milli Məclisi açılmaqla təşkilat və tərbitati-siyasiyyəsi artıq itmama yetir. Parlamamız daxilən və xaricən nə şərait içində açılır?

İstiqlalımızın felən yürüdülməsinə qarşı bugünkü cahan zorluları tərəfindən mümaniətlər göstərməyirsə də, qəbuluna da hələ qol qoyanlar yoxdur. Məsələnin həlli, istiqlalımızın rədd və qəbulu gələcək sülh konfransının baxacaq işlərindəndir.

Bir tərəfdən dəxi türk-Azərbaycan Cümhuriyyətində vətəndaşcasına yaşamaq, asayiş və istirahətimizin təmini yolunda əl-ələ verib çalışmağa, dəvət etdiyimiz qeyri-müsəlmanlar arasında elələri tapıldı ki, uzatdığımız ələ arxalarını çevirib parlamamızın və hətta cümhuriyyətimizi belə nabemövsüm ədd edərək istiqlalımıza qarşı bədxah olduqlarını indidən bildirdilər. Bunların içində hətta "boykot" sözünün istemalı kimi qabalıq və nəzakətsizlik göstərənler də olmamış deyil.

Daxilən dəxil quldurluqları və rəsmi hökumət məmurluqları hələlik bizcə bəlli olmayan bir taqım müsəlləh ermənilərin hüdudumuza təcavüz edib Azərbaycan müsəlmanları haqqında icra etdikləri qətl və qarət, zülm və cəfa xəbərləri cümləmizi mükəddər və mütəhəyyic etməkdədir.

Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin binası

Bu şərait, nə qədər mucivi-məsərrəd olmasa da, parlamanımızın açılmasına qarşı mümaniet təşkil etmədi. Biləks, məclisi-millimizin tezlik ilə açılmaq lüzumiyyətini meydana qoydu. Çünki yuxarıda icmalən zikr etdiyimiz əhvalatın biləxirə türk-Azərbaycan Cümhuriyyəti üçün mübarək və müsaid bir yola düşməyi – məhz parlamanımızın vücudundan və çalışmasından asılı bir məsələdir.

Belə olan surətdə, deməli, qəlbimizdə bəslədiyimiz ümid – parlamanımızdır. Və ümidvarıq ki, cavan parlamanımız bu ümidimizin hüsuli yolunda var qüvvəsilə çalışacaq və siyasi imtahanını xaricilər ənzari qarşısında parlaq bir surətdə verməklə vətənimizin istiqlal və azadlığına birinci səbəb olacaqdır.

Yaşasın türk-Azərbaycan Cümhuriyyətinin cavan parlamanı!

*Üzeyir HACIBƏYLİ,
"Azərbaycan" qəzeti,
7 dekabr 1918-ci il, №58*

Təəssüratlar

Parlamanımız açıldı, gördük Fətəli xan doğru dedi ki, yatsa idik də, yuxumuza girməzdi...

Əvvələn ingilislərin qeydkeşliyi-hürriyyətimizin bədxahları tərəfindən parlamanımızın açılması münasibətilə nəbadə bir şuluqluq bürüzə verməsin və versə də, filfövr qabağı alınsın deyər parlaman imarəti yanındakı Hacının qız məktəbidir – ingilislərin iki ədəd zirehli avtomobili dayanıb, içindən görünən topların ağzını açıb gəlib-gedənə guya – Dinc dur! – deyirdi.

Zatən o səmtədən gəlib-gedən heç yox idi, çünki Azərbaycan polisi imarətin "bir ağaclığından", – qoy mübaliğə olsun, – adamları keçməyə qoymayıb, ancaq məbuslara və parlamana girmək haqqı vəsiqəsinə malik olanlara izn verirdi.

Parlaman imarətinin içində ziynət cümləsindən calibi-diqqət olan şey qiymətli xalılar deyil idi, bəlkə fiatı ucuz, lakin mahiyyəti-milliliyə və siyasiyyəsi dedikcə baha olan üçrəngli milli bayraqlarımız idi.

Məhəmməd Əmin nitqi-iftitahisində bu üç rəngin: türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək amalı əlamətindən ibarət olduğuna işarə ilə – Bu bayraq endirilməz! – dedikdə bütün məclis ayağa qalxıb əl çala-çala bayraqları salamlarkən təəssürati-fövqəladəmdən başımın tükləri biz-biz durdu. Nədənsə bu fəqərə dəxi yadıma düşdü ki, görəsən küçədə zirehli avtomobillər olmayıb heç bir nəfər də polis və ya qoşun əhli görünməsə idi, bugünkü günün şərəfinə toxunmaq kimi ədəbsizliyə bir kəsdə cürət ola bilərdimi?!

Məncə yox. Çünki bu müqəddəs məclisin imarətin dəlik-deşiklərindən belə dışarıya tərəf nəban etdiyi əzəməti-mənəviyyəsinə o dərəcə mütəəssir olardı ki, əli-qolu boşalıb, dili də bağlanardı...

Məclisin açılmaq saati yaxınlaşdı. Tamaşaçıları ki içlərində müsəlman xanımları da az deyildi – boş yerləri doldurdular. Məbuslar hər kəs öz məxsusi yerini tapıb oturdular. Qəzetə yazıçıları kağız və qələmlərini hazırlayıb müntəzir durdular. Ministrələr müavinləriylə bərabər öz yerlərinə keçib cərgə ilə oturdular. Bir lojaya sığmayıb, sağ və sol iki lojanı doldurdular. Bunların hamısı başı açıqdırlar. Bir nəfərdən savayı. Görünür ki, soyuq-

dan qorxurmuş, həqiqət, çox soyuqdur. Hamı amadə olub intizarda ikən Milli Şura rəisi Məhəmməd Əmin Rəsulzadə cənabları rubəru qapıdan çıxıb məqami-sədarətdə üzü məclisə tərəf, ayaq üstə bir vəziyyət aldıqda hazirinin intizarı donub diqqətə münqəlib oldu.

Məhəmməd Əmin qəlbən nikbin və nikbinliyində də sabitqədəm olduğuna dəlalət edən açıq və gülər bir üz və yerə baxmaq olmayan bir göz ilə məbuslara xitabən nitq söyləməyə başladı. Padşahlı məmləkətlərdə Məclisi-Məbusanı padşah açar, amma Azərbaycan Cümhuriyyətinin Məclisi-Məbusanını bir nəfər vətən övladı açdı. Məhəmməd Əmində natiqliklə "patent" qazanmış olan "orator"lara məxsus qol atmaq, baş oynatmaq, üz-gözünü sifətdən-sifətə dəyişmək kimi hərəkətlər yox idi. Bunların əvəzində özgə bir hal var idi ki, o da getdikcə qızıqıb sözlərinin dəruni qəlbədən söyləndiyini eşidənlərə hiss etdirməklə dərin bir təsir oyatmaq idi. Qol atmaqdan bu yaxşıdır. Bunda ixlası-qəlb və səmimiyyətə bərabər, sərd edilən kəlamda bir də böyük bir ciddiyyət mövcud olduğuna hər kəs inanıb natiqin hər bir sözünə lazımınca əhəmiyyət verirdi. O idi ki, hər bir cümlə axırında alqışlar yağır. Natiqin nitqini bugünkü nömrəmizdə oxuyarsınız. Mənim məqsədim gördüklərimi, təəssüratımı söyləməkdir. Növbət ministrlər rəisi Fətəli xan Xoyskiyə yetişi. Xudavəndi-ələm hər yerdə istibdad varsa, evini yıxsın, necə ki, rus istibdadının evini yıxdı. Qoyurdularmı ki, vaxtında dilimizi öyrənək ki, yeri düşəndə danışarkən fikrimizi söyləməyə, söz axtarmağa möhtac qalmayaq!

Bavücuti-in Fətəli xan çox da duruxa-duruxa danışmırdı, dilinə hətta rəvan demək də caizdir. Anasından öyrənmiş dilindən, bir qədər də türk qəzetələri mütaliəsindən və bir də Osmanlı türk qardaşlarımız ilə bir müddət təmasda bulunub deyib-danışmaq məcburiyyətindən hasil olan sözləri qatıb bir dil düzəltmişdi ki, onunla ifadəyi-məram edirdi.

Fətəli xan zətən nitq söyləməirdi. O, məbuslar, əfəndilərlə dərdləşmək istəyirdi, dərđini söyləyib şikayət edirdi. Xaricdə qarışıqlıq və daxildə pərişanlıq ola-ola, xəzinədə bir köpük pul və meydanda bir nəfər əsgər olmaya-olmaya bizi hökumət seçib dedilər ki, gərək bu işləri düzəldəsiniz. Biz də, necə ki görürsünüz, mümkün qədər düzəlttik. Pul da var, yol da var və s.

Məclis rəisi-vüzəranın sözlərinə diqqət və sükut ilə qulaq verirdi, ancaq sağ tərəfdə kim idisə, xıslın-xıslın pıçıldanıb rəisin hər sözünə bir kinayə buraxırdı. Zənnimcə, Fətəli xanın şikayəti parlaman əksəriyyətinin qəbuluna məzhər olmayacaq deyil. "Deklarasiya"nın müzakirəsi sonraya qaldı. Doğrudur, "Fətəli xan kabinetinin əvəzində özgə bir kabinet alsaydı, işləri daha gözəl aparardı" deyənlər olacaqdır. Ancaq bəlkə "özgə kabinet heç bu işləri də görə bilməyəcək idi" deyənlər də az olmayacaqdır. Fətəli xanı "tənqid etmək asandır, amma işi görmək çətindir" sözlərinə çox adamlar şərikdir.

Sağda oturan "İttihad" fraksiyası özlərindən sol olan fraksiyaları bir məsələdə qabaqladı, hətta bir dərəcəyə qədər "məhcub" belə etdi ki, "utandırdı" sözündən bir az yüngüldür. "İttihad" parlaman açılmaq bayramı münasibətilə siyasi dustaqların əfvi-ümumisi təklifini etdi. Fraksiya namından bu təklifi irad edən "İttihad" əzası "özgələrə" səbqət etmək arzusunun cuşından karıxıb "siyasi" sözünü unutmaqla bir çoxlarını qorxutdu, kənardan tez "siyasi" sözünün əlavəsi mətləbi aşkar etməklə təskinə səbəb oldu. Cavan parlamanımızın birinci iclasından hasil olan təəssürat gələcək əndişələrimizin zayıf edilməyəcəyinə ümidlər verib, indiki ovzamızın da bir dərəcəyə qədər hissetdirməz ağırlığı müqabilində qəlbimizə təsliyyətamiz bir hiss oyadar.

Allah kömək etsin.

* * *

Parlamanımızın ikinci iniqadında fraksiyaların bəyannamələrini eşitdik.

Əvvəl sözünü deyən "Müsavat" oldu.

"...Mülkədarlarla xüsusi maliklərə məxsus olan torpaqlar pulsuz və əvəzsiz olaraq zəhmətkeş və rəncbər xalqa veriləcəkdir" dedikdə məclis əhlindən bir parası qurcalandı. Lakin sol tərəfin gurultulu alqışı "işin üstünü örtüb" əhvalı dəyişməklə bərabər mürgüləyən əzaları da yuxudan oyadır.

"Müsavat"dan sonra "Sosialistlər bloku"nun adamları çıxdı.

Aslan bəy Səfikürdski bəy də olsa, kəndçi tərəfdarıdır. Kənd əhlinin ağır halı Aslan bəyə o qədər təsir edirdi ki, o təsiri parlaman əhlinə yetirmək üçün bəlkə sözünə inanmazlar deyə kərratilə Allah-Taalaya and içirdi:

"Vallah, mən doğru deyirəm.

Camaat əldən getdi, Allaha and olsun!"

Mən onu gözləyirdim ki, camaatdan birisi durub deyəcək:

– Mən ölüm, doğru deyirsən?

Bu da cavab verəcəkdir ki:

– Sən öl, Həzrət Abbas haqqı!

Görünür, bizim sosialistlər özgə millət sosialistləri kimi deyildirlər: Allaha, peyğəmbərə inanırlar. Amma mənim qəlbimi şad edən burasıdır ki, bizim sosialistlər Azərbaycanın istiqlaliyyətinə də inanırlar! Burası sosialistlərimiz tərəfindən göstərilən siyasi bir hünərdir ki, bu hünər düşmənlərimizi məqhur və məyus, dostlarımızı isə məsrur və məmnun edib ümitsizlərə ümid, ümidlilərə də qüvvət və səbat verməklə yavaş-yavaş da olsa, mənzili-məqsədə tərəf qədəməndaz oluruq.

Biz bir şeydən qorxuruq: istiqlal yolunda iki qədəm atmışdıq, birisi istiqlali-elani və müstəqil hökumət təşkili, ikincisi isə parlaman açılması.

Biz qorxurduq ki, üçüncü qədəmi atmağa bizə imkan verməyib yoldan qaytararlar...

Amma şükür olsun, Aslan bəy and içdi Allaha ki, sosialistlərimiz imdada yetişib, üçüncü qədəmimizi daha da gen qoymaq üçün qolumuzdan yapışdılar.

Qədəmlərimiz bir-birindən mübarəkdir.

Bunlara ad qoyaq.

Birinci qədəm – müstəqil hökumət.

İkinci qədəm – Şurayı-Milli, yaxud parlaman.

Üçüncü qədəm isə əlbirlik!

Bütün parlaman fraksiyalarımızın istiqlal üstündə əlbir olub söz-sözə verdiklərini xoşbəxt qulaqlarımız ilə eşitdik. İnşaallah, bu yoldakı işlərini görməklə gözlərimizin də aydın olduğunu hiss edirik.

İndi doğrudan da demək olar ki:

– Millət irəli gedir!

Artıq bu sözə gülməyəcəyik, çünki irəliyə doğru üç böyük addım atmışıq və geri dönmək fikrimiz də yoxdur. Aslan bəy demişkən:

– O getdi.

Aslan bəy bu iki sözü bütün məclis tərəfindən gurultulu alqış almaq üçün demədi, həqiqət elə belədir ki var:

– O, yəni mənhus geri getdi!

Arvadlar sözü olmasın:

– Elə getsin ki, dalınca da bir qara daş!

Haman o "mənhus geri"nin mənhus əsərlərindən idi ki, Aslan bəydən sonra kürsü xitabətə çıxan Şeyxülislamov "Hümmət" firqəsinin adından danışmaq istərkən başındakı fikrini söyləmək üçün ağzından söz tapmayırdı!

Aşkar idi ki, natiqin başındakı fikir rus dilində hazırdır. İndi bunu türkcəyə tərcümə etmək lazım. Ona görə gərək məclis əhli səbir edib gözləsin, lakin tərcümə üçün də türkcə yaxşı bilmək lazımdır, halbuki natiq türkcə bisavaddır. Pəs nə olsun?

Hər nə oldu – desin!

Odur ki, "paydar" deyəcək yerdə "paymal" deyirdi.

"Cümhuriyyətə inam" əvəzinə "cümhuriyyətə ənam" çıxırdı. Bir çox sözlər vardır ki, heç deyə bilmirdi, gərək məclis əhli özü başa düşə idi. Qərək, binəva çox əziyyət çəkirdi. Yaxşı ki, kömək edənlər az deyil idi. Bir tərəfdən sədri-məclis, bir tərəfdən də yaxındakı yoldaşları "suflyorluq" zəhmətini müzaiqə etməyirdilər. Bir də natiqin canını qurtaran bir əhvalat idi: yalan-yanlış da olsa, dedi sözlərin mənası o qədər şayani-əhəmiyyət idi ki, haman hər mətləbindən sonra uzun alqışlar guruldayırdı, natiq bu fasilədən istifadə edib o biri fikrini tərcüməyə çalışırdı. Həqiqət, Şeyxülislamov cənablarının bir para mətləblərini qızıl xətt ilə yazıb saxlasan cəzadır.

Deyirdi ki:

– Azərbaycan istiqlalı yolunda mübarizə etmək lazım gələrsə, birinci mübarizə cərgəsində biz sosialistləri görürsünüz!

İndi "Znamya truda" qəzetəsi müsəlman sosialistlərinin bu cürə sözlərini eşidib də söyməsin, bəs nə eləsin? Ümidləri puç oldu getdi...

"Znamya truda"nın başına yığılmış olan yalançı sosialistlər bu ümiddə idilər ki, Azərbaycan istiqlalının təzə qoyulmuş binasını uçurub dağıtmaqda müsəlman sosialistləri onlar ilə əlbir olacaqdılar və Azərbaycan evi Azərbaycan övladının öz əlilə yıxılacaqdır. Görünür, onlar belə güman edirmişlər ki, bizim sosialistlər sosializm kimi ali bir elmi ağıl və bilik sayəsində dərk etməyib, yalnız bir "moda" olmaq üzrə özlərinə sosialist adını qoyubdurlarmış, binaənileyhə "bizdən ayrı olmağa utanarlar", ya ki, onları uşaq kimi tovlamaq olarmış ki, belə iş yaxşı deyil, rus demokratiyasından ayrılıb istiqlal qurmaq sosializm işinə xəyanətdir və sairə və sairə və sairə.

Lakin bizim sosialistlərimizin ağıl və dərrakəsi "Znamya truda" başına yığılmışların şeytanət və xəbasətinə qələbə çalıb sosialistlərimizin "moda" üçün deyil, bəlkə ciddi surətdə miskinlər tərəfdarı olduqlarını hər kəsə bildirdilər. Miskinlərin də kim olduğu məlumdur:

Bizim kəndçilərimizdən, bizim əmələ və rəncbərlərimizdən başqa miskin kim ola bilər?

Deməli, "Znamya truda"çıların bu ümidi də çürük qoz kimi puça çıxdı, sosialistlərimizi uşaq kimi tovlaya bilmədilər!

Odur ki, indi də qorxuzmaq istəyirlər, xoşgəldi edirlər! Belə ki, "Znamya truda"nın son nömrələrinin birində bizim sosialistlərə itab və xitabən acıqlı bir məqalə yazılıbdır:

– Siz nə ixtiyarla özünü "Azərbaycan sosialistləri" adını qoydunuz?

Deməli, bunların sözündən belə çıxır ki, rus sosialisti, alman sosialisti, firəng sosialisti olar, amma Azərbaycan sosialisti olmaz, necə ki, Azərbaycan istiqlalı da ola bilməz!

Andranikləri müdafiə edən bu cürə "sosialist"lərdən hələ çox sözlər eşidəcəyik...

Belə güman edilməsin ki, bu sətirləri yazan özü sosialistdir, ona görə də sosialistlərimizin hünərləri haqqında bu qədər danışır. Xeyr, mən sosialist-filan deyiləm, ola bilər ki,

hələ aqlım o dərəcəyə çatmayıbdır, ancaq mənə bu qədər fərəhləndirən Azərbaycan istiqlal məsələsində sosialistlərimizin bu dərəcədə sağlam, düzgün və həqiqi bir vəziyyətdə bulunmalarıdır. Mənə fərəhləndirən sosialistlərimizin parlaman kürsüsündə ağızlarından çıxan gözəl və purməzmun sözlərdir. Məsələn, Şeyxülislamovun bu sözlərini eşidib də hansı Azərbaycan övladı fərəhlənməz ki, deyirdi:

– İstiqlalımıza inanmayan, gələcəyimizə ümidvar olmayan adamlar hökumətimiz içində olmamalıdır!

* * *

Qərək, mətləbi uzatmayaq. Növbət dördüncü addımıdır.

Bu addımın da adı Ləyaqətdir!

Yəni, müstəqil yaşamağa layiq olduğumuzu bildirsək, axırncı olan beşinci addımımızı da atıb mənzili-məqsədə yetişərik.

Beşinci addım isə İstehqaqdır.

İstiqlalə müstəhəqq olduğumuzu dünyaya aşkar edək. Bu axırncı addım atılarsa, özümüzü məqsədimizin mənzilində görərik.

O məqsəd isə:

– Yaşasın müstəqil Azərbaycan! – kəlami-insaniyyət pərvəranəsinin sülh konfransında vilsonların ağzı ilə bütün cahana elan və elam edilməsindən ibarətdir!

ÜZEYİR (Üzeyir HACIBƏYLİ),
"Azərbaycan" qəzeti
9 dekabr 1918-ci il, №60

S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond №442, siyahı 4, iş №40

“Azərbaycan”ın səhifələrində Qarabağ mövzusu

Naxçıvan və Qarabağ

Naxçıvan müsəlmanları Ararat hökumətinə tabe olmaq istəmədikləri kimi, Qarabağ erməniləri də Azərbaycan hökumətinə təbəlik etmək istəmirdilər və istəmirlər.

Naxçıvan müsəlmanlarının böylə rəftara haqları vardı. Çünki oraların müsəlmanları ədədcə ermənilərdən çox olub, yerlərinin böyük qismi də müsəlmanlara məxsusdur. Halbuki ədədcə müsəlmanlardan az və yer-yurda müsəlmanlardan kasıb olan Qarabağ erməniləri bu iddialarında heç bir haqqa malik deyildirlər və əlavə, bu haqsız fikir və iddia bütün Qarabağ ermənilərinin arzusu olmayıb, bəlkə daşnak partiyasının fitnə və intriqasının nəticəsidir. Halbuki Ermənistanə tabe olmamaq təşəbbüsləri Ümumnaxçıvan müsəlmanlarının öz arzuları idi.

İngilislər bu məsələləri həll etmək istədilər. Məlum oldu ki, Naxçıvanı məhəlli müsəlmanların haqlı arzusuna rəğmən Ermənistanə və Qarabağı da daşnakların iddialarına xilaf olaraq Azərbaycana mütəaliq etdirmək əsası ilə iş görmək fikrindədirlər. Bu fikri yeritmək üçün general Rəhvini Ararata köməyə və miralay Şatluverti də Azərbaycana mədədə məmur etdilər.

Bu gün işin nəticəsi məlum olur.

General Rəhvi öz vəzifəsini kəməli-müvəffəqiyyətlə ifa edib, erməni "Naşə vremya" qəzetəsinin yazdığına görə, Naxçıvan və Şərur tərəflərini bu may ayının 14-də erməni hökumətinə təslim edə bildi. Böylə ki, ayın 13-də ingilislər və erməni hökumət əzaları Naxçıvana varid olub müsəlmanlardan başda Kəlbəli xan Naxçıvanski və mühəndis Sultanov olmaq üzrə Milli Şura əzaları tərəfindən istiqbal olunduqdan sonra bu türk yerlərinin və türk əhalisinin etirazsız və qiylü-qalsız olaraq Ararat hökumətinə təslimi işini Cəfərqulu xan Naxçıvanskiyə qonaqlar üçün hazırlamış olduğu naharı yeməklə itmamə yetirdilər.

Pəs miralay Şatluvert nə elədi?

Bakı ilə Qarabağ arasında olan yolu bir neçə kərə ölçdü və əzcümlə Qarabağ ermənilərinə bir neçə nəsihətamiz sözlər dedi və bu sözlər əvəzində Qarabağ daşnaklarından "başqa cürə" cavablar aldıqdan sonra vəzifəsini qurtarmış hesab edib qayıtdı...

Deməli, Ararat hökuməti ingilislərin köməyilə nahaq məramlarına nail oldular, amma Azərbaycan hökuməti yenə ingilislərin köməyilə öz haqqını hələlik yeridə bilmədi.

General Rəhvinin miralay Şatluvertdən mənsəbcə yuxarı olduğu ona müvəffəqiyyət qazandıra bildi, yəni ingilislər ermənilərin hamisi olan amerikalılara xoş görünmək üçün Ararat haqqında bu qədər canfəşanlıq göstərib də Amerikanın xəbəri olmayan Azərbaycan xüsusunda qəsdən səhlənkarlıq etdilər, yoxsa Naxçıvan türk demokratiyası Naxçıvan xanlarının xəyanətinin qurbanı oldu. Hər halda haqq nahaqa verildi və Azərbaycan hökuməti o tərəfdən məyus və bu tərəfdən məcum bir halda qaldı. Bu yandan dəxi əhəlimiz üçün ölüm-dirim məsələsi olan köçəri fəqərəsi təəxxür qəbul etməz bir halda edilməsini bütün şiddətlə tələb etməkdədir.

Bizi yandıran ingilislərin tərəfgirliyi və ya ingilis generalının bacarığı və ingilis miralayının bişüurluğu deyildir. Özümüzün rəftarıdır ki, onun adına bacarıqsızlıq deməkdən başqa özgə bir ad qoymaq olmaz.

Qarabağ general-qubernatorluq şəklinə qüvvələndiyindən bəri bizim zənnimiz bu idi ki, Qarabağ məsələsi artıq bitdi. Ümid edirdik ki, Qarabağın hakimi işin vəz və halından kamalınca xəbərdar olub da lazım gələn tədbirləri görmək üçün bütün səyini hələlilik məhz bu yolda sərf edəcəkdir.

Lakin işin bugünkü vəziyyətindən anlaşılır ki, əvvəl əmrdə olan tədbirlərin ən böyüyü ingilislərə ümid bağlamaq imiş və general-qubernator yanında təşkil etmiş olan "şura" əzaları da öz vəzifələrini bundan ibarət bilirmişlər ki, "məhalə çıxıb" özlərinə general-qubernator "pamoşniki" adı qoyub aşnaları olan böyüklərin cibinə Nikolaydanqalma "alaçıq"ları kəndçilərdən şallaq güc ilə yığmaq istəmiyə polisin məmurlarını tutdurub həbs etmək ilə "ədalət", daha doğrusu, "hökumət" göstərsinlər. Və donosbazların təhrikat ilə iş görüb bilməzmun və çürük politika ilə məşğul olsunlar.

Bu cürə politikanın axırı bu olar ki, nəinki erməniləri tabe etmək mümkün olmaz, bəlkə müsəlmanları da rəncidəxatir edib qarışıq məsələni daha da qat-qarışığa salmaqla dövlətimiz qarşısında böyük-böyük əngəllər törədərək...

*Üzeyir HACIBƏYLİ,
"Azərbaycan"
25 may 1919-cu il, №187*

Qarabağ haqqında

Təqribən bir ay bundan əvvəl idi ki, Qarabağdan gələn ahu-fəryadlar həm hökumətimizi, həm də cəmiyyətimizi təchiz etməklə Azərbaycan torpağının bu hissəsinə xüsusi bir nəzər yetirilməsini tələb edirdi.

Nə olmuşdu orada?

Ermənilərin generalı ədd olunan Andranik öz xunxar dəstəsilə Qarabağın Zəngəzur adlanan uyezdi üzərinə tökülüb müsəlman əhalisini qətlü qarət kimi quldurlara məxsus əməlləri ilə tədhiş edib buraları "müsəlmanlardan təmizləmək" istəyirdi.

Şübhəsizdir ki, hökumətimiz Azərbaycan türklərinə qarşı icra edilən və rəva görülən bu vəhşiliklərə göz yuma və istimdad fəryadlarına qulaq asmaya bilməzdi. Hökumətimiz ingilis komandasının nəzərini dəxi bugünə, vəhşi əməllərə cəlb edib Andranikin əməli-vəhşiyanəsinə nəhayət çəkdi.

Andranik fitnəsinin nəticəsi olaraq Qarabağın hal və ovzayi elə bir fəvqəladə surət kəsb etdi ki, hökumətin bu cəhət haqqında xüsusi qeydkeşliyinə böyük bir ehtiyac görünüb, ciddi tədbirlər ittixazi lazım gəldi.

Bu tədbirlər nə ola bilərdi? Qarabağı işlər düzəlcəyə qədər müvəqqəti olaraq ümumi idarə təhdindən ayıraraq xüsusi bir idarə altına almaq ki, əvvələn, Qarabağın fəvqəladə haləti mərkəzi hökumətin ümumməmləkət qeydkeşliyi işinə xələl gətirməsin, yəni hökumət bütün diqqəti yalnız bir Qarabağa münhəsir etmək məcburiyyətində qalmasın və saniyə Qarabağ dəxi fəvqəladə halətinə görə lazım olan xüsusi tədbirlər ittixazından məhrum edilməsin, o idi ki, hökumət Zəngəzur, Şuşa, Cəbrayıl və Cavanşir uyezdlərindən ibarət olan Qarabağı xüsusi bir general-qubernatorluq şəklinə salmaq əmrini lazım və vacib bildi. Mərkəzi hökumətin vəkili yerində olan general-qubernatora hökumətdən bir para fəvqəladə ixtiyarat veriləcəkdir ki, Qarabağın fəvqəladə halətini adi bir surətə salmaq yolunda o ixtiyaratdan istifadələr etsin.

Təkrar edirik ki, aclıq, azar, yolsuzluq, əmniyyətsizlik, şuriş narazılıq və sair bu kimi hadisələrdən əmələ gələn bu fəvqəladə halət Andranik avantürasının nəticəsindən nəşət edən bir vəqədir, binaənileyhə, hökumətimizin Qarabağda general-qubernatorluq təşkil etmək tədbirinə dəxi Andranik hərəkəti səbəb olmuşdur.

Andranik Azərbaycan hüduduna soxulub da vəhşiliklər icra edərkən hökumətimiz Ararat hökumətinə müraciət edib Andranikin oraya qarşı münasibətinin nə olduğunu istifsar etdi. Ararat hökuməti ikiəlli Andraniki rədd edib "onun bizə heç bir dəxli yoxdur, xudsər bir adamdır" deyə cavab verdi. Andranik dəxi bir xələl edərsə, bu xüsusda dəlillərini meydana qoyub müzakirəyə girsinlər. Yoxsa gözü yummadan protest etmək və ya müharibədən söz salmaq fitnə və provakatorluqdan başqa bir şey deyildir.

*Üzeyir HACIBƏYLİ,
"Azərbaycan"*

30 yanvar 1919-cu il, №101

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi
Fond №442, siyahı 4, iş №40*

Andranikin məsələsi

İngilis komandasının və qismən bizim hökumətimizin təhriri və şifahi tədbirinə rəğmən Qarabağ əhalisinin dadü fəryadını yenə də eşitməkdəyik.

Aşkardır ki, Bakıdan deyilən sözlər, nəsihətlər və xəbərdarlıqlar, hətta general Tomsonun təhdidi belə Andranikə heç də əsər eyləmir. O öz işindədir. Müsəlman kəndlərini dağıdır, əhalisini öldürür, ya qaçırdır, arvadların irzü namusuna sataşır, əsir edir, ərzi-qüvvətə zəif yerlərimizə soxulub bildiyini edir və Bakıdan gedən sifarişlərə – aşkardır ki, məhəl-güzar olmayır.

Zənni-acizanəmizdə Andranik məsələsinə ciddi surətdə əhəmiyyət verənlər, Azərbaycan müsəlmanlarının cinayətkar ünsürlərin zülm və sitəmi altında məhv edilmələrinə razı olmayanlar və Azərbaycanın qoparılmaz bir qismi olan Ümumqarabağ müsəlmanlarının daim qorxu altında yaşayıb da, etdikləri güzəran və məişətləri haram olmağına soyuq nəzərlə baxmayanlar və bilaxirə münasibəti qeyri-müəyyən qonşu millətdən olan müsəlləh bir qüvvənin hüdudumuz sahilində xudsəranə hərəkətdə bulunmasına asibətini nəzər-diqqətə alanlar, bu məsələni tezlik ilə bu tövr, ya o tövr həll və fəsl etmək üçün Andranikin kim olduğunu, yəni simayi-siyasisini, məmuriyyətini, kimin tərəfindən bu əmrə məmur olduğunu bilib, bu cürə vəhşi hərəkətlər vasitəsilə təqib edilən, məqsədin mənayi-həqiqisindən lazımcına xəbərdar olmalıdırlar.

Məsələni, deyirlər ki, Andranik türklər ilə ermənilər arasında vəqə olmuş müsəlimalihədən dolayı erməni hökumətindən küsüb, "özbaşına" olubdur. Və məsuliyyəti öz öhdəsinə almaq üzrə cürbəcür işləri də özbaşına görür.

Ola bilər, kim bilir? Bəlkə Andranik erməni hökumətindən küsüb də, erməni camaatı içində şöhrət qazanmaq istəyir və bu şöhrətə malik olmaq yolunun ən rastını tapıb müsəlmanların əlsiz-ayaqsız qisminin üzərinə top və tufəng ilə hücumlar edib "rəşadət" göstərir? Yəni istəyir ki, "igid" Andranikin adı ermənilər arasında dillərdə zikr olunub, hər kə-

sin məhbubülqulubi olsun... Nə deməli?! Bəlkə "qəhrəman" Andranikin günlərin bir günü erməni padşahı olmaq fikri də vardır. Zətən hal və ovza elə belə surət peyda etməkdədir ki, hər "avantürüst"ün başından cürbəcür xəyallar keçir.

Vaqeən əgər iş belə isə, yəni, Andranikin qonşu erməni hökumətinə heç bir dəxli yoxsa və gördükləri vəhşiliklərin cavabdehliyi dəxi məhz öz boynuna isə, o halda bu Andranik erməni camaatının gözündə "igid" olsun, "qəhrəman" olsun, nə olur-olsun, bizim gözümdə adi bir quldurdu, çünki bir şəxs ki başına adam yığıb kənd-kəsək üstə tökülüb qətlü qarətlə məşğul ola, o şəxsə quldur deyərlər.

Belə olan surətdə bir quldurun yanına "deleqat" göndərmək, onu kağız vasitəsilə quldurluqdan mənqılmaq və ya həddini bildirmək üçün teleqram vasitəsilə təhdid etmək nə hökumətimizin şanına layıqdır, nə ingilis komandasının və bir də məşhur məsəldir ki, "Quran oxumaqla donuz darıdan çıxmaz", quldurların qabağına lazım olan qəder güc göndərmək istər ki, dəstəsini də, özünü də dəstəgir edib məhkəmə qarşısına gətirsin və cəzai-cəzasına çatmaq üçün təhti-mühakiməyə verilsin.

Bu bir.

Bu da ola bilər ki, Andranik erməni hökumətindən heç də küsməyibdir, özü də haman hökumətin məxfi və ya ələni bir ajanı, bir məmurudur və ya daha açıq, təhti-komandasında hökumətin rəsmi qoşunu olan bir nəfər erməni generalıdır. Sərhəd məsələsini Tiflis komandasında sülh və sazişlə həll etmək istəməyən erməni hökuməti həmin bu məsələni qılınc zoru ilə qurtarmağa qərar verib, general Andraniki də göndərmişdir ki, hüduumuzu keçib müsəlmanları tədhiş ilə pərakəndə qılmaqla arzu etdikləri yerləri təhti-təsəllüt və təsərrüfə keçirib Ermənistan torpağına qatışdırsınlar. Deməli, bu surətdə Andranikin hərəkəti-vəhşiyənəsindən məsul tutulacaq adamlar əvvəlcə erməni hökumətinin başında duran şəxslər olur. O halda yenə Andranikin yanına mürəxxəslər göndərmək və ya kağız ilə sifarişlər etmək vecəgəlməz tədbirlərin heç bir mənası yoxdur. Bu sifarişlərin, bu teleqramların məhəli-ayidinə, yəni erməni hökuməti başında duranlarına göndərilməsi icab edər. Bilək gərək ki, erməni hökuməti bizə qarşı müharibə meydanını açır, ya bu vəhşiliklərin mənası nədir? Bəlkə Ermənistan Cümhuriyyətini müstəqil bu surətdə yaşatmaq üçün özlərində qabiliyyət və istedad olduğuna inanmayan və bu təqdirdə qonşuların da müstəqil yaşamalarını istəməyən daşnaklar Qafqazın orasında-burasında andraniklər vasitəsilə qəddən şuluqluq salıb, ölkəmizin təkrar qəyyumlar əlinə keçməsi məqsədini təqib eləyirlər?! Qərəz, bu işgillərin bizim üçün aydın və aşkar edilməsi dəxi xaricən vacib olan işlərimiz cümləsindəndir.

Bu iki.

Bir də o mümkündür ki, Andranik nə quldurdu, nə də erməni hökumətinin rəsmi məmuru, bəlkə məhz müsəlman qanı tökməkdən xüsusi bir ləzzət hiss etmək mərəzinə mübtəla olan bir nəfər erməni mütəəssibidir ki, bunun bu vəhşi hərəkətinə Ararat hökuməti də razı deyil, lakin ipini çəkməyə qolunda güc yoxdur.

Bu da üç.

Şübhəsiz, bu üç zəndən başqa Andranik məsələsinin qaranlıq yollarına işıq salan dördüncü, beşinci və doqquzuncu zənlər iradı dəxi mümkündür. Fəqət bizcə, zənni-qalib bu üçdədir. Ondən əlavə, bizdən ötrü vacib olan dəxi budur ki, görək Andranik quldurmu, rəsmi məmurmu və ya təkrar qırğın salmağa bais olan bir nəfər mütəəssib ermənimi? Çünki ciddi tədbirin itxaz və tətbiqi bu üçdən birinin təyininə bağlıdır.

Lakin bunu təyin etmək işinin öz yoluyla icrasına məşğul olmaqla bərabər, bir tərəfdən zülmü sitəmə məruz qalan müsəlmanları tezlik ilə xilas etmək və digər tərəfdən bu vəqənin getdikcə böyüyüb başımıza əngəl olmağına imkan verməmək üçün şəri və müəssir tədbirlər ilə Andranik hərəkətini, nə tövr olsa, dayandırmaq lazımdır. Fəqət bu yoldakı tədbirlər yalnız ingilis komandasını təkrar-təkrar müraciətlərlə təciz etməkdən ibarət olmalıdır. Zənn bu müraciətlərin nəticəsi o ola bilər ki, öz-özümüzü qorumaq qabiliyyəti və qüvvəmizə şübhə edənlər olar. İngilisləri əhvalatdan vəqif etmək, əlbəttə, borcumuzdur. Qafqazda nizam və asayişin bərqərar edilməsi, işlərinin icrası da ingilislərin borclarıdır. Bunu özləri elan edibdirlər. Və ola bilər ki, ingilislər andraniklər hərəkətini böyük nüfuzları sayəsində mənəvi bir qüvvə ilə də dayandırmaya müqtdədirlər, lakin biz dəxi bu cürə hərəkətləri cismani qüvvələrimiz ilə durdurmağa müqtdər olduğumuzu lazım olan dərəcəyə qədər bildirməliyik. Andraniklər dəxi türklər gedəndən sonra baş qaldırıb zənn etməsinlər ki, biz qoşunsuz və əsgərsiz qalmışıq. Lazım olan yerdə hamımızın arvadlarımıza qədər əsgər olduğumuzu andraniklər içində bilənlər yox deyil zənn edirəm. Fəqət bir bu qədər tökülən qanlardan sonra bəşəriyyət artıq zara gəlib "sülh, sülh" deyə sevindiği halda bu sülh axşamı bir də təkrar qan tökmək igidlik deyil, rəzalətdir və o qana səbəb olanlar bəşəriyyət lənətinə gəlməkdən başqa özgə bir mənəfət qazana bilməzlər. Bu cürə vəhşi hərəkətlər icrası ilə erməni millətinə xoş gəlməyi qəsd edən andraniklər, zənn edirəm ki, səhvədirlər. Onlara afərin deyib əl çalanlar bu gün erməni millətinin içində də çox az tapılar. Bir ay bundan əvvəl qoşuluq tərifiqinə müvəffəq sülh və sazişlə yaşamaq naminə xanımlarımıza müraciət edən erməni xanımları, fəhlələrimizi çağıran erməni fəhlələri, əminəm ki, andraniklərin bu yolu çox haqq şikənanə hərəkətlərindən son dərəcə dilgir olmaqla bərabər, müraciət etdikləri və çağırdıqları qoşuları qabağında "qəhrəman" andraniklərin xəcalətini çəkirlər. Burasını da yaddan çıxarmasınlar ki, Andranik məsləkli başçıların bu qədər mənhus politikası nəticəsindən cürbəcür fəlakətlər çəkmiş olan erməni milləti bir kərə qalxıb da bu yalançı pəhləvanları öz əllərilə üstlərindən dəf və rəf edər ehtimalı da meydanda yox deyildir.

Biz hər halda özümüzü qorumağıq və hüdudumuzu elə möhkəm bir vəziyyətə salmalıyıq ki, hər dəli, qudurmuş soxulub bildiyini, istədiyini yapa bilməsin. Ümumi əhalimizin baxusus hüdud və yaxınlığında olanların müdafiə və mühafizəsi üçün əlimizdə vasitələr lazımdır ki, hərəkətcə sürətə və fəaliyyətcə də qüvvətə malik olmaqla xalqımızı mütəmənülqəlb etsin.

Zənn edirəm ki, möhtərəm parlaman əzaları, baxusus Qarabağ məbusları Andranik məsələsi haqqında hökumətdən izahat istəməsə də, hökumət özü bu işdə nə növ tədbirlər görüldüyünü və görüləcəyini və bununla bərabər bu işə nə nəzərlə baxdığını da parlaman hüzurunda bəyan və elan edəcəkdir.

Üzeyir HACIBƏYLİ,

"Azərbaycan"

15 dekabr 1918-ci il, №65

*S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivini
Fond №442, siyahı 4, iş №40*

Yazılanlar bu gün də aktualdır

Böyük şairimiz Sabir demiş: "Çalxalandıqca, bulandıqca zaman nəhrə kimi, yağ yağ üstə çıxır, ayrı ayrılanlıq olur". Bu, doğrudan da belədir. Yola saldıığımız XX əsr bütövlükdə ziddiyyəti, mürəkkəbliyi, təzadlığı ilə tarixə dönərək çalxalandıqca, bulandıqca bütün qaranlıqları aşkar etdi, üzə çıxardı. Və gördük ki, 1988-1989-cu illərdə yaşadığımız, acısını çəkdiyimiz "Qarabağ məsələsi" heç də təzə deyil.

Planlı şəkildə Sovetlər İttifaqı tərəfindən xalqa unutturulmuş bu məsələnin köklərinin daha dərinlərə – XIX əsrə gedib çıxmasına baxmayaraq, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq daha güclü şəkildə tüğyan etdi.

1905-1906, 1918-1920, 1948-1949, 1988-1989-cu illərdən bu faciələrin qurbanı oluruq. Tarixə nəzər yetirdikcə bir daha bunun şahidinə çevrilirik.

1905-1906-cı illərdə bu hadisələrin şahidi olan, ağrı-acısını çəkən ziyalılarımız 1918-1920-ci illərdə artıq həmin dəhşətlərə biganə qala bilmədilər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərən, demokratik ideyaları təbliğ edən milli ruhlu mətbuatımızda bu məsələ bütün açıqlığı ilə xalqa çatdırılır, onu qəflət yuxusundan oyadaraq mübarizəyə çağırırdı. Belə mövzulara daha çox "Azərbaycan" qəzetində təsadüf olunur.

Bu günlərdə 90 illik yubileyinə hazırladığımız "Azərbaycan" qəzetinin xalqımızın tarixinin, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında və zənginləşməsində müstəsna xidmətləri olub. Bircə onu qeyd etmək yetərlidir ki, ictimai fikrin digər ifadə vasitələrinin kifayət qədər inkişaf etmədiyi bir zamanda "Azərbaycan" qəzeti qabaqcıl ideyaları cəsarətlə təbliğ etmiş, xalqın geniş dairələrini düşündürən, zəhnini məşğul edən problemləri, xüsusən də Qarabağ məsələsini diqqət mərkəzinə gətirmiş və ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarmışdır. Millətçiliyin, vətənpərvərliyin, azadlığın təbliğində "Azərbaycan"çılar fərqlənmişlər. "Qarabağ" məsələsinin qaldırılmasında və davam etdirilməsində digər millətlərin marağı olduğunu qəzet açıq-aşkar bəyan edirdi. Unutmayaq ki, tarixən rus imperiyasının və digər millətlərin azərbaycanlılara münasibəti birmənalı olub. Erməniləri isə "sadiq nöqərləri" kimi daim himayə ediblər. Bu, hər zaman belə olub və indi də belədir. Bunu tariximizlə, soykökümüzə bağlı bütün arxiv materialları və şahidi olanlar təsdiq edirlər.

...Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ingilis hərbi hissəsi ilə birlikdə 1918-ci ilin noyabrında Londonda çıxan "Tayms" qəzetinin müxbiri Bakıya gəlir və bütün Qafqazı gəzir (bu o vaxt idi ki, 7 dekabr 1918-ci ildə Bakıda AXC Parlamentinin ilk təsis iclası açılarkən Bakıda olan Rus Milli Şurası ingilis komandanlığının köməyi ilə parlamentin işini pozmağa cəhd edirdi. Bundan istifadə edən Erməni Milli Şurası da ixtiyarında olan hərbi hissələrin köməyi ilə Bakıda qarışıqlıq salmağa başladı. Onların müttəfiqi olan general Tomson parlamentin açılmasına maneçilik törətsə də, bütün bunlar nəticə vermədi. Parlament iclasını başladı və keçirdi).

Qafqazı gəzən "Tayms"ın müxbiri Londonda "Qafqasiyada milli rəqabətlər" sərlövhəli yazı çap etdirir. Bu fakt Üzeyir Hacıbəylinin diqqətindən yayınmır (həmin vaxt o, "Azərbaycan" qəzetinin müvəqqəti redaktoru idi). Üzeyir bəy "Azərbaycan"ın 27 aprel 1919-cu il tarixli 167-ci sayında "Qəzetlərdən" rubrikası altında "Qafqasiya əhvalı haqqında" "Tayms" sərlövhəli bir yazı dərc edir. Daha sonra isə qəzet "Qafqasiyada milli rəqabətlər" sərlövhəli yazını tərcüməyə verib çap etdirir. "Tayms"ın müxbiri israrla yazırdı: "Aldığı və öyrəndiyim fikirlərə görə, İrəvan həvalisindən (ətrafından) Kiçik Asiyaya doğ-

ru bir mühacirət hərəkatinə intizar etməlidir. Çünki nüfuz məsələsi xaricdən mühacirlər gətirmək və başqa tərəfə doğru köçənləri yurdlarına iadə etmək sürətlə həll edilə biləcəkdir. 1915-ci ildə bəzi İrəvan həvalisi (ətrafı) Türkiyədən gələn qaçqınlar və millətçilərlə dolmuşdur. Bunlara "İttihad və tərəqqi" ordusundan qaçan Batum, Ərdəhan, Qars erməniləri də ittihad etmişdir (qatılmışdır).

Müstəqil bir Ermənistan təşkil olunması təsəvvür edilirsə, İrəvan həvalisinin dəxi əlavə ediləcəyi məlumdur (gözlənilir). Çünki ermənilərin rəisi-ruhanisi İrəvan əyaləti daxilində Eçmiədzində oturmaqdadır".

İngilislərin Bakıya ilk gəlişini və sonrakı münasibətlərini görəndə və qələmə alan Üzeyir bəy qəzetin 28 may 1919-cu il tarixli 190-cı sayında yazırdı: "Bizi vəhşi bilənlər və bizdən yalnız qanıçicilik gözləyənlər ilə və bizim vücudumuzun aləmi-mədəniyyət üçün təhlükəli ədd edənlər ilə bir balaca təmas lazım imiş ki, bu fikrin və bu nəzərin sırf yalan və yanlış olduğu meydana çıxsın. İngilislər bizim içimizə bir ovçu vəziyyətində saxlamaq ehtiyatına heç bir lüzum olmadığını bir-iki gündən sonra kamali-təəccüblə anladılar və həqqimizdə bəsləməkdə olduqları nəzər və təsəvvüratın bilməməzlik və ya düşmənlər təbliği nəticəsi olaraq xəta və yanlış olduğunu da dərk etdilər. Əminəm ki, bunu da dərk etdilər ki, istibdad altında tərəqqi və təulidən səbri məhrum və cəhalətə məhkum edilmiş olan bu millət azad olduqdan sonra çox çəkməz ki, aləmi-mədəniyyət bazarlarında öz milliyətləri təqzası ilə əmələ gəlmiş mədəni mətəllərini nizari-bəşəriyyətə təqdim ilə mədəniyyəti qoca olan millətləri də heyran qoyarlar".

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 1918-ci ilin noyabrında Osmanlı ordu hissələri Azərbaycanı tərk etdikdən və ingilis müttəfiq silahlı qüvvələri gəldikdən sonra ermənilər yenidən çaxnaşma salmağa başladılar. Gənc hökumətə qarşı qiyam və üsyan qaldıraraq itaətsizlik etdilər. Onlar yenə də Avropaya ümid bəsləyirdilər. Bunu Üzeyir bəy "Avropaya ümidvar" sərlövhəli məqaləsində belə şərh edirdi: "Ümidvar olmaqlarının əsası dəxi budur ki, guya onlar müharibə əsasında müttəfiqlərə "kömək durub", düşmən qarşısında "duruş gətirib, qılınc vurubdular", bunun əvəzində müttəfiqlərdən "ənam gözləyirlər".

Müəllif qəzetin 5 may 1919-cu il tarixli 172-ci sayında "Eyni müamələ gözləyirik" sərlövhəli yazısında ingilisləri açıq-aydın ittihad edərək yazırdı: "Qarabağ ermənilərinin Azərbaycan hökumətinə tabe olmamaq qəsdilə göstərməkdə olduqları inad, həyasızlıq də-rəcəsinə varmışdır.

Əlbəttə, əgər ingilislər bu cür işlərə əvvəldən qatılmasa idilər və məsələnin həllini özümü-zə vagüzar (həvalə) etmiş olsa idilər, biz bu işi bir növlə bitirib, ya sazişlərə və ya səbrən haqqımızı yeritməyə qadir olurduq".

Yəqin ki, o vaxt Üzeyir bəyin tövsiyə etdiyi bu yolla məsələ həll edilsəydi, bu gün "Qarabağ problemi" kimi düyünə düşmüş bir məsələ ilə rastlaşmazdıq. Bu gün gənc, müstəqil Azərbaycan dövləti hər an, hər cür erməni fitnəkarlığına məruz qalmazdı. Üzeyir bəy demiş: "Ermənilər cəngavərlikdən artıq böhtan və iftira qurmaq ustadlığı ilə məşhurdurlar. Hökumətimizin və müttəfiqlər ordusu komandanı general Tomsonun tədbirləri sayəsində Andranikin vəhşiliyi dayandırıldı. Top və tüfəng hücumları ara verdi. Lakin heyhat! Bu zənni o adam edə bilər ki, daşnakların xilqəti-xüsusiyyətlərinin təqzası və təbiəti-milliyələrinin isbatı olan "niş" (neştər) vurmaq xüsusiyyətindən bixəbər ola. Top və tüfəng ağzından çıxan güllələri daşnak və əmsalı (ona oxşayanlar) ağzından çıxan söyüş və yalan sözlər ilə əvəz edibdir. Ermənilər dünyanın ən yaxşı təbliğatçılarıdır. Onların təbliğatı son ayların işi deyildi, bu iş uzun illər boyu müntəzəm aparılmışdır. Qarabağ məsə-

ləsini əsaslı şəkildə öyrəndikdən sonra inamla deyə bilərəm ki, iğtişaşların əksəriyyətinin səbəbi təbliğat olmuşdur – məkrli təbliğat".

Ermənilər həmişə bu məkrli təbliğatı aparıb və aparır. Üzeyir bəy isə gələcək nəsilləri qəflət yuxusundan oyadaraq bu məkrli təbliğata qarşı çağırırdı.

Bu çağırışdakı uzaqgörənliyə, təfəkkür tərzinə, geniş düşüncə qabiliyyətinə heyran qalmamaq olmur. Xalqına, millətinə sonsuz dərəcədə məhəbbətin nəticəsi idi ki, Üzeyir bəy yüksək vətəndaşlıq duyğusu ilə əsl publisist işi görərək, zəmanəsinin tarixini yazaraq gənc nəsillərə əmanət qoydu.

Çox-çox heyiflər ki, 70 il bu əmanətə sahib olmadıq. Yanlış fikirlərin quluna çevrildik. 70 il bizə gecə-gündüz təlqin edildi ki, biz müstəqil yaşaya bilmərik. Heç buna qabil də deyilik. 70 il bu məkrli siyasətin ağı-acısını çəkdik.

Şair Bəxtiyar Vahabzadə demiş: "...İki yüz ildir mən sənin qulun oldum, nökrənin oldum, gün çıxandan gün batana qədər sənin üçün əlləşdim. Sənə canım və qanım bahasına neft verdim, pambıq verdim, taxıl verdim, özüm becərdiyim məhsula özüm həsrət qaldım, sənə göndərdim. Sən mənim hesabıma dünyanın ən qüdrətli dövləti oldun".

Əvəzində daim rüşvətxorluqda, mənəviyyatsızlıqda, mədəniyyətsizlikdə günahlandırıldıq. "Qara millət", "mədəniyyətsiz millət" ləqəbini aldığımız.

Həmin vaxt isə Azərbaycan haqqında "Kafkazskiy kalendar" yazırdı: "Burada yerli sakinlərdən heç kəs hətta gecələr belə evlərinin qapılarını bağlamır, bu barədə heç düşünmürlər də, qaravul söhbəti, alıb-vermək söhbəti burada yoxdur. Kişi sözü burada hər şeyi həll edir".

Bütün bu sadaladıqlarım tarixdir, həqiqətdir, yaşanmış zamandır. Bəlkə bu tarixdən bir ibrət dərsi götürək?

Düz 120 il bundan əvvəl Cəlil Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin" jurnalında yazırdı: "İnsan üçün böyük dərslərin biri də tarixdir. Açıq qabağına tarixin səhifələrini və əgər gördün ki, bir vaxt insanlar bir para işlərdə səhv eləyiblər – dəxi sən həmin səhvi eləmə" ("*Molla Nəsrəddin*" jurnalı, 14 iyun 1908-ci il, №28).

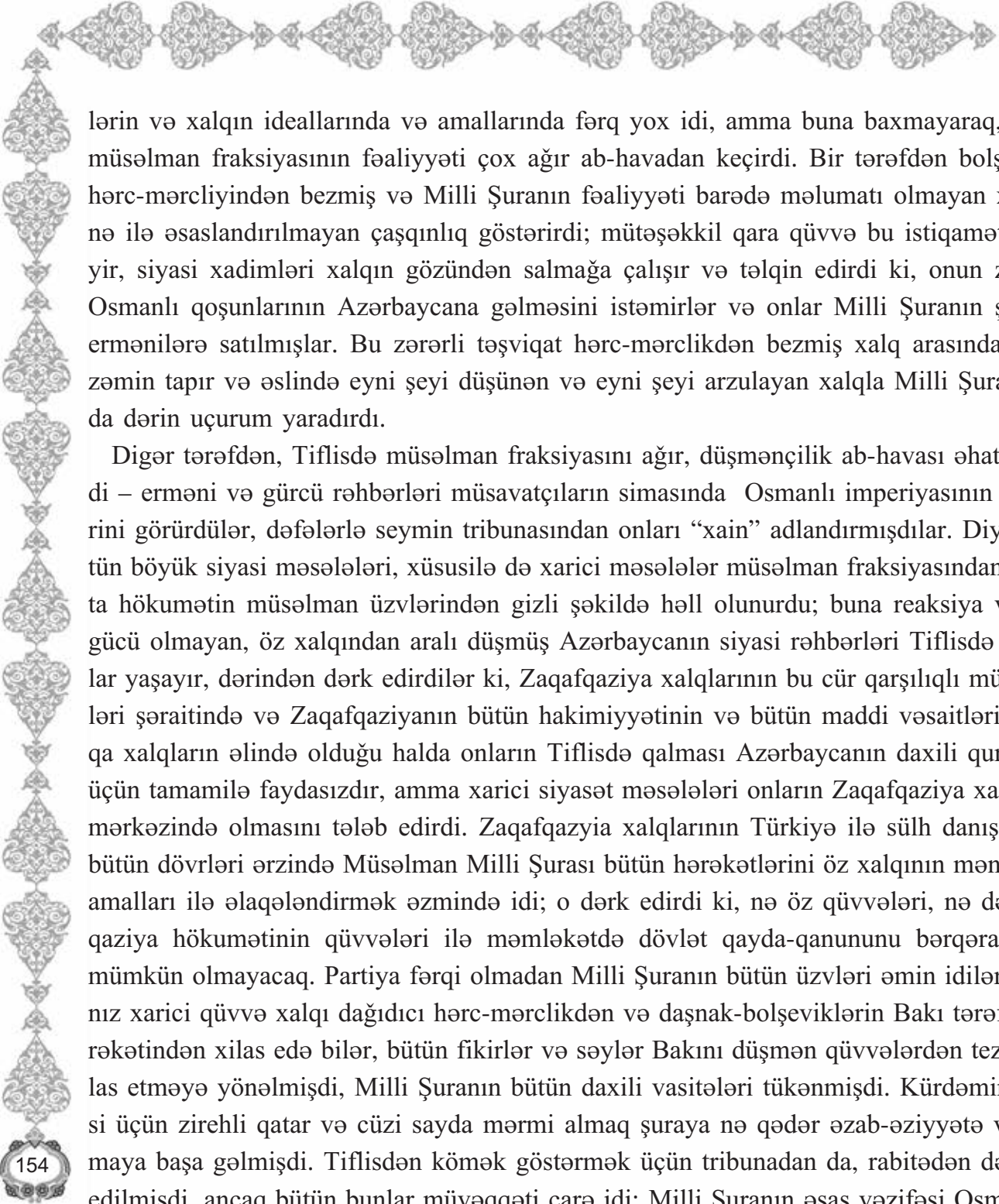
Qərənfil DÜNYAMINQIZI,
BDU-nun Mətbuat tarixi
və ideoloji iş kafedrasının müəllimi,
filologiya elmləri namizədi

Azərbaycan Milli Şurasının çağırılmasına dair

Məmləkətimiz müstəqil parlament həyatı yoluna qədəm qoyur: hökumətin qərarına uyğun olaraq gələcək parlamentin əsasına sabiq Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyasından ibarət Azərbaycan Milli Şurası qoyulmuşdur. Tiflisdə yaranmış Milli Şuranın fəaliyyəti Azərbaycanda hərc-mərcliyin öz inkişaf zirvəsinə çatdığı, Azərbaycanın mədəni-siyasi mərkəzi Bakı bolşevik-daşnaksakan bəndələri tərəfindən zəbt olunduğu və Milli Şurada olduğu kimi, Tiflis diyar təşkilatları başlı-başına qalmış Şərqi Zaqafqaziya ilə əlaqəni itirdiyi vaxta təsadüf etdiyinə görə Tiflisdəki Milli Şuranın fəaliyyəti bir neçə ay ərzində Zaqafqaziya hökumətindən ayrı mövcud olduğu müddətdə nəinki Azərbaycan əhalisinin geniş kütlələrinə, hətta bir çox siyasi xadimlərinə məlum deyil.

Bizə düşmən qüvvələrin mütəşəkkil işi nəticəsində bir vaxtlar Milli Şuranın fəaliyyəti barədə səhv fikir yaranmışdı və ona görə də həyatın siyasi fəaliyyət tələbi ilə bu Milli Şuranın yenidən çağırıldığı bir vaxtda onun Azərbaycanın siyasi həyatında gördüyü ağır iş barədə qısa xülasə vermək artıq olmazdı. Zaqafqaziya Seyminin çağırıldığı zaman Azərbaycanın bütün siyasi fəaliyyətinin cəmləşdiyi Bakıda bolşevizm daşnaksakanların geniş iştirakı ilə dərin kök salmış və milli təşkilatlarımızın hər cür ictimai və siyasi fəaliyyətini iflic etmişdi. Buna daxili çəkişmələrimiz və partiya ixtilafları da az rəvac verməmişdi. Bununla birlikdə, Zaqafqaziyanın qalan Rusiyadan ayrı düşdüyünə, böyük daxili və xüsusilə xarici siyasi məsələlərin həllinin Tiflisə keçirildiyinə, onun bir çox üzvləri seymin üzvləri olduğuna görə seymin müsəlman fraksiyasını Zaqafqaziya Müsəlman Milli Şurası elan etməyi qərara aldılar.

Zaqafqaziya Seyminin və onunla birlikdə Müsəlman Milli Şurasının qısamüddətli mövcudluğunun bütün dövrü Zaqafqaziya ilə Osmanlı imperiyası arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdu. Zaqafqaziya xalqlarının siyasi rəhbərlərinin bütün diqqəti Qafqaz cəbhəsinin uğurla ləğv edilməsinə və Türkiyə ilə münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəlmişdi və bu məsələdə Zaqafqaziya xalqlarının maraqlarının dərin ziddiyyəti müşahidə olunurdu. Ümumi hərc-mərclik nəticəsində xalqından ayrı düşmüş Müsəlman Milli Şurasının qarşıya qoyulmuş və inadla həyata keçirilmiş siyasi iş və planlar barədə öz seçicilərinə məlumat vermək imkanı yox idi. Bundan başqa, bir çox məsələlər siyasi mülahizələr ucbatından və mövcud şəraitdə geniş surətdə açıqlana bilməzdi. Bu vaxt yerlərdə hərc-mərcliyin və bolşevik təhlükəsinin güclənməsi ilə xalq instinktiv surətdə cismani varlığını xilas etmək üçün xarici real qüvvənin zəruriliyini hiss edirdi ki, belə bir qüvvəni ona nə Milli Şura, nə də Zaqafqaziya hökuməti verirdi; onun nəzərləri qardaş Osmanlı ordusuna tərəf yönəlmişdi; o, Osmanlı əsgərlərinin şəxsində öz xilasını görürdü. Uzun-uzadı gözləmə xalqı əsəbiləşdirirdi, o bu gecikmənin səbəblərini axtarır və bunda, dediyimiz kimi, öz xalqı ilə ünsiyyət saxlamaq, işlərin gedişi barədə məlumat vermək imkanına malik olmayan siyasi rəhbərlərini günahlandırır. Xalqın instinktiv surətdə hiss etdiyini müsəlman fraksiyasının siyasi rəhbərləri də dərinləndirirdi; siyasi rəhbər-

lərin və xalqın ideallarında və amallarında fərq yox idi, amma buna baxmayaraq, seymin müsəlman fraksiyasının fəaliyyəti çox ağır ab-havadan keçirdi. Bir tərəfdən bolşevizmin hərc-mərcliyindən bezmiş və Milli Şuranın fəaliyyəti barədə məlumatı olmayan xalq heç nə ilə əsaslandırılmayan çaşqınlıq göstərirdi; mütəşəkkil qara qüvvə bu istiqamətdə işləyir, siyasi xadimləri xalqın gözündən salmağa çalışır və təlqin edirdi ki, onun ziyalıları Osmanlı qoşunlarının Azərbaycana gəlməsini istəmirlər və onlar Milli Şuranın şəxsində ermənilərə satılmışlar. Bu zərərli təşviqat hərc-mərclikdən bezmiş xalq arasında münbit zəmin tapır və əslində eyni şeyi düşünən və eyni şeyi arzulayan xalqla Milli Şura arasında dərin uçurum yaradırdı.

Digər tərəfdən, Tiflisdə müsəlman fraksiyasını ağır, düşmənçilik ab-havası əhatə etmişdi – erməni və gürcü rəhbərləri müsavətçilərin simasında Osmanlı imperiyasının agentlərini görürdülər, dəfələrlə seymin tribunasından onları “xain” adlandırmışdılar. Diyarın bütün böyük siyasi məsələləri, xüsusilə də xarici məsələlər müsəlman fraksiyasından və hətta hökumətin müsəlman üzvlərindən gizli şəkildə həll olunurdu; buna reaksiya verməyə gücü olmayan, öz xalqından aralı düşmüş Azərbaycanın siyasi rəhbərləri Tiflisdə ağır anlar yaşayır, dərinə dərk edirdilər ki, Zaqafqaziya xalqlarının bu cür qarşılıqlı münasibətləri şəraitində və Zaqafqaziyanın bütün hakimiyyətinin və bütün maddi vəsaitlərinin başqa xalqların əlində olduğu halda onların Tiflisdə qalması Azərbaycanın daxili quruculuğu üçün tamamilə faydasızdır, amma xarici siyasət məsələləri onların Zaqafqaziya xalqlarının mərkəzində olmasını tələb edirdi. Zaqafqaziya xalqlarının Türkiyə ilə sülh danışıqlarının bütün dövrləri ərzində Müsəlman Milli Şurası bütün hərəkətlərini öz xalqının mənafeyi və amalları ilə əlaqələndirmək əzmində idi; o dərk edirdi ki, nə öz qüvvələri, nə də Zaqafqaziya hökumətinin qüvvələri ilə məmləkətdə dövlət qayda-qanununu bərqərar etmək mümkün olmayacaq. Partiya fərqi olmadan Milli Şuranın bütün üzvləri əmin idilər ki, yalnız xarici qüvvə xalqı dağıdıcı hərc-mərclikdən və daşnak-bolşeviklərin Bakı tərəfdən hərəkətindən xilas edə bilər, bütün fikirlər və söylər Bakını düşmən qüvvələrdən tezliklə xilas etməyə yönəlmişdi, Milli Şuranın bütün daxili vasitələri tükənmişdi. Kürdəmir cəbhəsi üçün zirehli qatar və cüzi sayda mərmi almaq şuraya nə qədər əzab-əziyyətə və alçalmağa başa gəlmişdi. Tiflisdən kömək göstərmək üçün tribunadan da, rabitədən də istifadə edilmişdi, ancaq bütün bunlar müvəqqəti çarə idi: Milli Şuranın əsas vəzifəsi Osmanlı qoşunlarını çağırmaq idi, onlarsız Azərbaycan xalqının gələcək mövcudluğu təsəvvür olunmurdu. Həm də siyasi rəhbərlərimiz ehtiyatla, zəruri siyasi və diplomatik ədəb-ərkana riayət etməklə hərəkət edirdilər. Elə bu zəmində Zaqafqaziyanın müstəqilliyi süqut etmiş, Zaqafqaziya xalqlarının üz tutacağı səmt müəyyənləşmişdi. Azərbaycan xalqının mənafeyi və siyasi mülahizələr Milli Şuranın qarşısında Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmək məsələsini qoymuşdu. Azərbaycanın müstəqilliyi Tiflisdə elan olunmuş və Avropanın bütün dövlətləri qarşısında bəyan edilmişdi. Bundan sonra Azərbaycan Milli Şurası öz paytaxtını düşmən qüvvələrdən təmizləməkdə kömək üçün qardaş dövlətə müraciət etdi ki, bu da Azərbaycan xalqının iradəsi ilə Osmanlı imperiyası tərəfindən icra edildi. Azərbay-

canın müvəqqəti paytaxtına – Gəncəyə köçmüş Azərbaycan Milli Şurası bütün icra və qanunvericilik hakimiyyətini seçdiyi hökumətə təhvil verərək özünü buraxmağı lazım bildi.

Beləliklə, məmləkətin ali orqanı kimi Milli Şuranın qarşısında qoyulmuş tarixi vəzifə yerinə yetirildi. Azərbaycan hökuməti Osmanlı qoşunlarının hərtərəfli köməyi ilə qayda-qanunu bərqərar etdi, indi də quruculuq işini davam etdirir. Necə olursa-olsun yenidən həyata qayıdan Azərbaycan Milli Şurası Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixində böyük tarixi rol oynadı. Ola bilsin, onun fəaliyyətində çoxlu səhv də var idi, amma heç bir iş görməyən səhv də etmir.

Ş.R.*

"Azərbaycan"

13 noyabr 1918-ci il

---

* Çox güman ki, Şafi bəy Rüstəmbəylidir

“Azərbaycan” davam ediyor

Bundan 32 sənə əvvəl idarə etdiyim milli "Azərbaycan" qəzetəmizi istəkli qardaşım Üzeyirə həvalə edərək yeni bir vəzifə ilə Avropaya gəldik. Yeni təşkil etdiyimiz Azərbaycan dövlətini, başqa mədəni millətlər və sülh konfransına toplanmış dövlətlər – düvəli-müəzzəmə (böyük dövlətlər) tərəfindən rəsmi surətdə tanıtdırmaqla ödəvləndirilmişdik.

Misyonumuzun üç ay sonunda bitəcəyini zənn ediyorduk.

Parisə gəlir-gəlməz yenə "Azərbaycan" ismində fransızca olaraq aylıq bir bülleten nəşr edərək Avropa əfkari-ümumiyyəsinə məmləkət və millətimizə dair türlü məlumat verərək aydınlatıyorduk. Bu bülleteni 11 nüsxə çıxara bildik.

Gərək biz və gərəksə vətəndə qalanlarımız üç ay müddətin uzanması sonucunda günləri çox uzun görüyorduk. Bilmiyorduk ki, bir çoxumuz gözəl vətənimizi bir daha görməyəcəyiz.

Şimaldan gələn qara dalğa torpağımızı silib-süpürdü. Nəcib Azərbaycan-türk milləti yabançı bir pis düşmən əlinə keçdi. 27 nisan (aprel) faciəsinin təfərrüatı gələcək Azərbaycan tarixində qara bir səhifə tutacaq, o faciənin təhlilinə vətəndə başlamaq üzrə şimdilik açıq yaramızı qurdalamağı kəndimizə rəva görmədiyimizdən sükut ediyoruz.

Məqsədimiz Milli Birliyi qurmaqdır və birlik mühacirətdə başlamalıdır. Bütün azərbaycanlıları bilaistisna bu birliyə dəvət edirik.

Zatən "Azərbaycan" başlanğıcda həməən birliyin simvolu idi. "Azərbaycan" bir firqənin, bir sinfin və ya bir kastanın orqanı deyildi. "Azərbaycan" milli bir orqan idi və fələn rəsmi hökumət məhafilinə (heyətinə) rəy və mülahizətini izhar edəcəyinə, kəndi (öz) yolunu sərbəstcəsinə çizib, kəndi öz qənaətini bəyan edərdi.

Şu xüsusda vaxtında nəşriyyat işlərilə məşğul nazirlərimizdən rəhmətlik Nəsim bəyin geniş nəzərliyini, təbiətinin nazikliyini və ona məxsus qirayətini (məlumatlılığını) hörmətlə analım. Kəndisi (özü) firqəçi olduğu halda, hökumətin rəsmi orqanını firqəçi olmayan bir şəxsə həvalə etməsi həddi-zatında simvolik bir jest idi. Onun üçün millət firqənin önündə gəlirdi. Halbuki şimdiki firqəçilər bəzən firqə təəssübünü o qədər iləri götürdülər ki, milləti adətən unudular.

Biz heç bir firqə əleyhinə deyiliz. Həddi-buluğa yetmiş bir millət içərisində türlü cərəyanlar ola bilir. Biz bu cərəyanların gəlişməsinə və vətənimizə faydalı olmasını yurdumuzun qurtuluşundan sonra ancaq düşünə biliriz. Mühacirətdə bizi düşündürməsi lazım gələn və bizi düşündürücü ancaq və ancaq gözəl yurdumuzun qurtuluşu olmalıdır.

Bu qurtuluşu qolaylaşdırmaq və bu məqsədə uğraşmaq hər bir azəri çocuğu və ya fər-di üçün müqəddəs bir vəzifədir. Bu yolda hər bir vəsilədən istifadə etməliyiz, çünki millətimiz böyük bir təhlükə içində yaşıyor.

Sonuncu müharibə əsnasında "Azərbaycan"ı namuslu gəncliyimiz Mexit Karsalan və ar-kadaşları ehyə etmək istədilər. Cəbhə ilə idarə arasında tufənglə ayni zamanda daşıyan övladımız şu yolda əpiyicə çalışdı və müəyyən müvəffəqiyyətlərə nail oldu. Böyük babasının prinsiplərini istimal edərək heç vaxt qeyb etmədi. Əsas qayəsi gözəl vətənimizin qurtuluşu idi. Yurdumuzdan gələn bu gəncləri və verdikləri qurbanları, tökdükləri qanları hörmətlə analım.

Hər halda Milli Birlik Məclisi heç bir firqə üçün çalışmıyor. Onun yalnız bir hədəfi və bir məfkurəsi var: yurdumuzun qurtuluşu. Azəri türkləri bu gün bir-birindən ayıran proq-

ram məsələsi deyil, onları ayıran psixoloji bir amildir ki, məəttəəssüf, əlaqəli zəvat o nöqtəyi anlamıyorlar və anlamazlıqla da azəri türkləri türlü-türlü zümrələrə bölüyorlar.

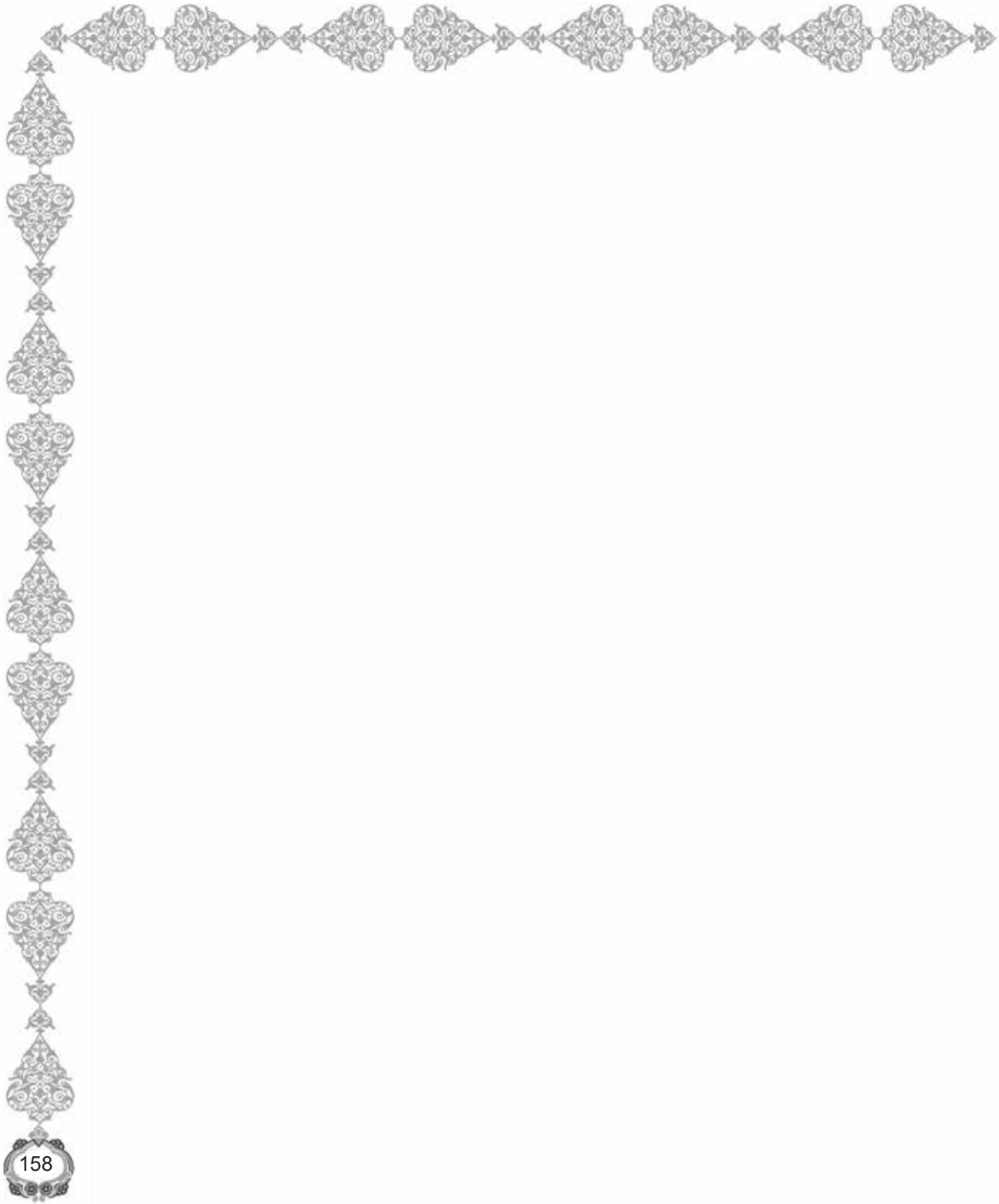
27 nisan fəlakətinin amillərini unutmayalım. Gözəl vətənimizi firqəçiliyin hızlanması yıxdı, uçuruma sürüklədi. Firqə təəssübü bir millətin birliyini daima pozar.

Təbii bir firqə daxilində namuslu, istedadlı ünsürlərin də mövcud bulunduğu inkar ediləməz. Biz bütün vətəndaşlarımıza hörmət və sevgi bağları ilə bağlıyız.

Onun üçün bu gün gərək firqəcə və gərəksə müstəqil və firqəsiz azəri türklərin həpsini üçrəngli bayrağımız altında toplanıb həp bərabər bir yerdə vətənimizin qurtarılması uğrunda çalışmağa dəvət edirik.

Azərbaycan davam ediyor.

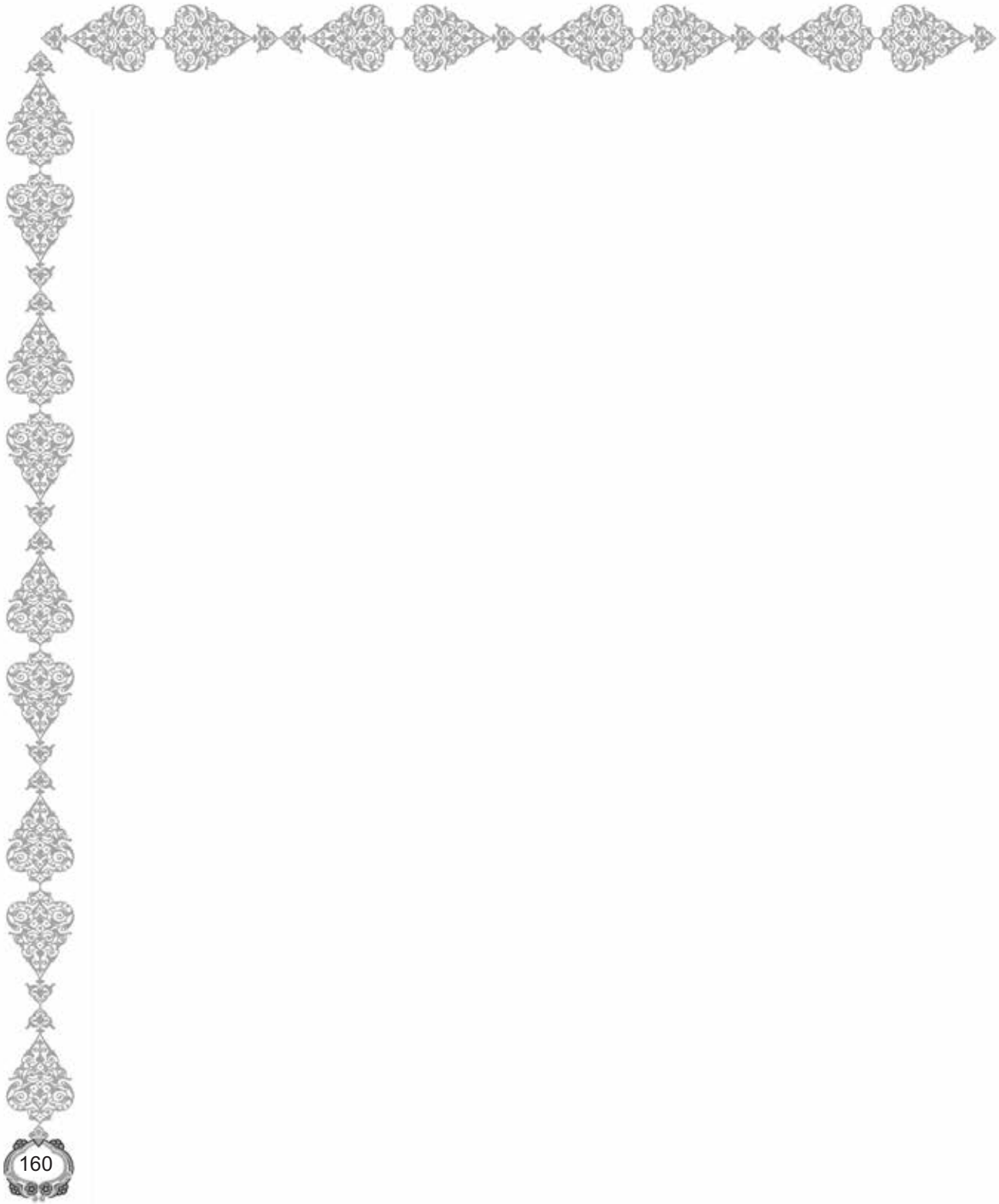
*Ceyhun HACIBƏYLİ,
"Azərbaycan", 1951, №1
Münhen, Almaniya*

III fəsil

"Azərbaycan" nədən və necə yazır

"Azərbaycan" dövlətin, xalqın, ölkə vətəndaşının maraqlarına xidmət edən qəzetdir

Milli mətbuatımızın flaqmanı olan "Azərbaycan" qəzeti 90 illik yubileyi ərəfəsindədir. Tarixində 1918-1920-ci illərin salnaməçiliyini də yaşadan "Azərbaycan" qəzetini mətbuat tədqiqatçıları haqlı olaraq həm də "xalq cümhuriyyətinin yadigarı" adlandırırlar. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra "Azərbaycan" qəzetinin də nəşri dayanmış, adının çəkilməsi belə qadağan edilmişdi. Yalnız dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra "Azərbaycan" yenidən nəşrə başlamış, varislik ənənəsini yaşadaraq bu ənənəyə sadıqlıq nümayiş etdirmiş, müstəqil dövlətçiliyə ləyaqətlə xidmətə başlamışdır.

90 illik yubileyi münasibətilə "Azərbaycan" qəzetinin "Heydər Əliyev və Milli Mətbuat Muzeyi"ndə keçirilən "dəyirmi masa"da qəzetin keçdiyi kəşməkəşli, enişli-yoxuşlu ömür yoluna nəzər salındı, Azərbaycan dövlətçiliyinə xidmət edən fəaliyyəti bərdə dəyərli fikirlər səsləndirildi. "Dəyirmi masa"da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Sədrinin müavini Bahar MURADOVA, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini, partiyanın icra katibi, Milli Məclisin deputatı Əli ƏHMƏDOV, Milli Məclisin Aqrar siyasət daimi komissiyasının sədri Eldar İBRAHİMOV, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, əməkdar elm xadimi professor Seyfəddin QƏNDİLOV, mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Ədalət VƏLİYEV və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının sədri, Milli Məclisin deputatı Azay QULİYEV iştirak edirdilər.

"Dəyirmi masa"nı giriş sözü ilə "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru, Milli Məclisin deputatı Bəxtiyar SADIQOV açdı:

– "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi cari ilin əvvəllərindən etibarən başlayan möhtəşəm ildönümləri silsiləsinin davamıdır. Böyük qürur və iftixar hissi ilə qeyd etdiyimiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və parlamentimizin 90 illik yubileyləri tarixi dövlətçilik ənənələrinin bu gün də layiqincə yaşadıldığının növbəti təzahürü oldu. Xalq cümhuriyyətinin yadigarlarından olan və mətbuat tariximizdə şərəfli səhifələrə müəlliflik edən "Azərbaycan" qəzetinin yaşının da bu əlamətdar tarixlərlə eyni olması qəzetin şanlı irsinin göstəricilərindən sayıla bilər.

"Azərbaycan" qəzetinin ilk sayı 1918-ci il sentyabrın 15-də xalq cümhuriyyətinin müvəqqəti inzibati mərkəzi olan Gəncədə işıq üzü görüb. Qəzetin ilk nömrəsinin işıq üzü gördüyü gün həm də Azərbaycanın tarixində hər zaman fəxr hissi ilə toxunduğumuz əlamətdar bir hadisə baş verdi – Bakı erməni-bolşevik işğalından azad edildi. "Azərbaycan" da oxucuları ilə görüşə, mətbuat aləminə bu uğurlu müjdə ilə gəldi. Dörd nömrəsi Gəncədə çıxan "Azərbaycan" qəzetinin nəşri daha sonra azad edilmiş Bakıda davam etdirildi.

Təsis olunduğu gündən iki dildə – Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilən "Azərbaycan" qəzetinin ilk altı nömrəsi redaksiya heyətinin imzası ilə işıq üzü görmüşdür. Gəncədə qəzetin iki səhifəsi Azərbaycan, digər ikisi rus dilində çıxmışdır. Bakıya köçdükdən sonra isə qəzet ayrı-ayrılıqda həm Azərbaycan, həm də rus dillərində dərc olunmuşdur. Rus dilində olan variantın redaktoru sona qədər Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Azərbaycan dilində olan variantın isə ilk redaktoru Ceyhun bəy Hacıbəyli olub. Ceyhun bəy Hacıbəyli

1919-cu ildə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Paris Sülh Konfransına göndərildikdən sonra, yəni 89-cu nömrəsindən başlayaraq sona qədər qəzetə Üzeyir bəy Hacıbəyli baş redaktorluq edib. Arada onu Xəlil İbrahim əvəz edib. Bu insanların hamısı yüksək təhsilli, intellektual təfəkkürlü ziyalılar olublar. Xalqını, millətini qəlbən sevib və sona qədər Azərbaycanın müstəqilliyinə sadıq qalıblar.

Xalq cümhuriyyətinin yaşadı olan "Azərbaycan" qəzetinin taleyi də elə milli hökumətin ömrü qədər oldu. Son nömrəsi 1920-ci il aprelin 27-də çapa imzalanan qəzet Sovet dövründə yasaqlandı. Onu gah "Müsavət"ın orqanı, gah da burjua təmayüllü qəzet kimi qələmə veriblər. Amma "Azərbaycan" qəzeti, sözün həqiqi mənasında, azad fikir meydanı, statusca rəsmi dövlət, mahiyyətcə isə tam müstəqil mətbu orqan olub, müstəqillik ideyalarına və dövlətçilik prinsiplərinə ləyaqətlə xidmət edib. Sovet dövründə "Azərbaycan" qəzetinə olan düşmən münasibətin əsasında bu imperiyanın xalqların müstəqilliyini inkar etməsi məramı dayanıb. İmperiya ideoloqları istəməyiblər ki, Azərbaycanda bu qəzet öyrənilsin, tədqiq edilsin və beləliklə də Azərbaycanın nə vaxtsa müstəqil dövlət olması faktı unudulsun.

XX əsrin 90-cı illərində dövlət müstəqilliyinin bərpası prosesində "Azərbaycan" qəzeti də yenidən nəşrini davam etdirməyə başladı. Qəzetimiz 1991-ci ilin əvvəllərində bir müddət parlamentin rəsmi orqanı kimi "Həyat" adı ilə çıxmışdır. 1992-ci ildən isə bu rəsmi dövlət nəşri fəaliyyətini tarixi adı ilə – "Azərbaycan"la davam etdirməyə başladı.

Bu gün "Azərbaycan" qəzeti xalq cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərmiş "Azərbaycan" qəzetinin varisi kimi nəşrini uğurla davam etdirir. Müasir "Azərbaycan" varislik ənənələrini ləyaqətlə yaşadan qəzet olmaqla bərabər, müstəqillik dövrümüzün ensiklopedik salnaməsidir. Bu qəzet ilk gündən dövlətə və dövlətçiliyə xidmət edir. Ulu öndər Heydər Əliyev xalqın arzu və istəyi ilə 1993-cü ildə ölkə rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra "Azərbaycan" qəzetinin də ideya istiqamətində, fəaliyyətində konkretlik, qətiyyətlik, birmənalı mövqə müşahidə olunmağa başladı. Milli mətbuatımıza diqqət və qayğısını əsirgəməyən ulu öndər Heydər Əliyev 1998-ci il sentyabrın 15-də "Azərbaycan"ın 80 illik yubileyi münasibətilə qəzetə təbrik məktubu göndərmişdi. Məktubda deyilirdi: "Dövlət müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi və azad, demokratik cəmiyyət qurulması işində ölkəmizin digər mətbuat orqanları kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də üzərinə böyük vəzifələr düşür. İnanıram ki, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövrlərdə öz yüksək amalına dönməz sədaqət göstərmiş "Azərbaycan" qəzetinin kollektivi bundan sonra da respublikamızda baş verən həqiqətlərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında, dünyaya yayılmasında yüksək professionallıq, obyektivlik, prinsiplilik, əsl dövlətçilik və vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirərək xalqımızın mütərəqqi mətbuat ənənələrini layiqincə davam etdirə biləcəkdir". Bu, bizim qarşımıza ulu öndər tərəfindən qoyulmuş vəzifələr idi.

Eyni zamanda Heydər Əliyev həmin məktubda "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətinə də qiymət vermişdir: "Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokratiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhifələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyinə və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır". Bu, bizim əməyimizə, "Azərbaycan" qəzetinə tarixi ərzində verilən ən yüksək qiymətdir, eyni zamanda fəaliyyət proqramıdır. Biz çalışmışıq ki, fəaliyyətimiz boyu ulu öndərin verdiyi bu qiymətə layiq olaq.

"Azərbaycan" qəzeti rəsmi dövlət orqanıdır. Buna görə də onun qarşısında çox mühüm vəzifələr dayanır. Dövlət başçısının fəaliyyətinin, verdiyi qərarların, fərman və sərəncamların xalqa çatdırılması, təbliği və təhlili çox məsuliyyətli bir işdir. Bizim əsas fəaliyyət istiqamətimiz Azərbaycan hakimiyyətinin daxili və xarici siyasətini işıqlandırmaq, təbliğ etmək, ölkəmizin dinamik sosial-iqtisadi inkişafını təhlil etmək, həqiqətləri xalqa çatdırmaq, mədəniyyətimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi tərənnüm etmək, o cümlədən vətəndaşları narahat edən, qayğılandıran məsələləri qaldırmaq, problemləri aidiyyəti orqanların diqqətinə çatdırmaq və həllinə nail olmaqdır.

Digər tərəfdən, "Azərbaycan" qəzeti Milli Məclisin orqanıdır. Ona görə də ali qanunvericilik orqanının fəaliyyəti "Azərbaycan" qəzetində digər mətbu nəşrlərdən tamamilə fərqli müstəvidə işıqlandırılır. Parlamentin plenar iclaslarının, daimi komissiyaların iclaslarının, Milli Məclis rəhbərliyinin görüşlərinin, qanunverici orqanda qəbul olunmuş hüquqi sənədlərin işıqlandırılması "Azərbaycan" qəzetində yüksək peşəkarlıq və tam obyektivliklə öz əksini tapır. Eyni zamanda qəzetimizdə Milli Məclisin rəhbərliyi, komissiya sədr-ləri, deputatlar, parlament aparatının məsul şəxsləri ilə müxtəlif mövzularda müsahibələr, onların çıxışları, mövqeləri mütəmadi olaraq dərc edilir, həmçinin parlament aparatı əməkdaşlarının, ekspertlərinin müxtəlif səpkili məqalələrinə geniş yer ayrılır. Parlamentin mətbu orqanı kimi "Azərbaycan" qəzeti Milli Məclislə daim sıx ünsiyyətdədir.

"Azərbaycan" həm də vahid mövqeyi, dəyişməz prinsipləri olan azsaylı nəşrlər sırasındadır. Və biz həm də yeganə qəzetik ki, rekvizitlərində yazıldığı kimi, qəzetdə gedən bütün materiallar Azərbaycan dövlətinin və xalqının mənafeyinə uyğun gəlməlidir. Biz bu mövqeyimizə sədaqəti, həmçinin ulu öndər Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycanın mənafeyinə uyğun fəaliyyətimizi bundan sonra da məsuliyyətlə davam etdirəcək və qazandığımız yaradıcılıq nailiyyətlərini daha da artıracıq.

Bahar MURADOVA:

– Bizim hamımız üçün əziz və oxunaqlı olan, ölkəmizin maraqlarını hər zaman uca tutan "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi onun bütün oxucuları kimi, mənim üçün də əlamətdar tarixdir. Bir müddət öncə böyük təntənə ilə qeyd etdiyimiz xalq cümhuriyyətinin və onun parlamentinin 90 illik yubileyləri eyni zamanda ölkəmizdə bir çox dövlət atributlarının yaranmasının 90 illik yubileyləri ilə üst-üstə düşür. İndi növbəti ildönümü – rəsmi dövlət nəşri olan "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi ərəfəsindəyik. Arzu edirəm ki, "Azərbaycan" qəzeti 90 il bundan əvvəl üzərinə götürdüyü və bu gün də layiqincə davam etdirdiyi şərəfli missiyasında hər zaman nailiyyət qazansın. Bunun üçün bütün imkanlar var. Həm qəzetin özünün yüksək peşəkarlığı, yaradıcı potensialı, həm də respublikamızdakı münbit şərait imkan verir ki, qəzet bu missiyanın öhdəsindən ləyaqətlə gəlsin.

"Azərbaycan" qəzetinin yuxarı küncündə "rəsmi dövlət qəzeti" sözləri yazılıb. Bu fikir qəzetin Azərbaycan dövlətinin və xalqının bir nömrəli qəzeti olması deməkdir. Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində baş verən hadisələr bu qəzetin səhifələrində qərəzsiz, obyektiv və ədalətli şəkildə əksini tapır. Parlamentin fəaliyyəti isə "Azərbaycan" qəzetində daha geniş formada işıqlandırılır. Biz bəzən parlament fəaliyyətinin bu və ya digər istiqamətlərinin mətbuat səhifələrində çox az və yaxud qərəzli işıqlandırılmasından şikayətlənirik. Amma belə bir narazılıq "Azərbaycan" qəzetinin ünvanına heç vaxt edilməyib. Çünki "Azərbaycan" yeganə qəzetdir ki, parlamentin fəaliyyətinin bütün mahiyyətini, qəbul olunan qanunların dövlətimiz və xalqımız üçün əhəmiyyətini, müasir tə-

ləblərlə necə səsləşdiyini çox aydın və açıq şəkildə xalqa çatdırır, onları vətəndaşlar üçün əlçatan edir. Bildiyiniz kimi, parlamentdə qəbul olunan bütün qanunlar, qərarlar "Azərbaycan" qəzetində tam şəkildə dərc olunur. Eləcə də bu qanunların hazırlanması, müzakirəsi, müzakirələrin ayrı-ayrı mərhələləri, ictimaiyyətin fikri, parlament rəhbərliyinin və deputatların şərhləri "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində daha geniş şəkildə dərc olunur. Bu mənada biz parlament rəhbərliyi olaraq Milli Məclisin fəaliyyətini bütün məzmunu ilə xalqa çatdırdığı üçün "Azərbaycan" qəzetinə minnətdarlığımızı bildiririk.

Mən tək parlament rəhbərliyində təmsil olunan bir şəxs kimi deyil, eyni zamanda bir vətəndaş kimi də "Azərbaycan" qəzeti haqqında fikirlərimi bildirmək istəyirəm. "Azərbaycan" qəzetində təkcə ölkəmizlə bağlı deyil, dünyada gedən proseslər və Azərbaycanın bu proseslərdə yeri, oynadığı rolla bağlı daim obyektiv, operativ və çevik şərhlərə rast gəlirik. Hər bir dövlət rəsmisi, məmur, ziyalı, yaxud da adi oxucu hər səhər işə başlarkən diqqət yetirdiyi qəzetlər sırasında ilk olaraq məhz "Azərbaycan" qəzetini mütləq edir. Bu, "Azərbaycan"ın yalnız, qeyd etdiyimiz kimi, rəsmi dövlət nəşri olması ilə bağlı deyil, həm də qəzetinizin yaradıcı nüfuzunun, oxucular arasında qazandığı etimadın, liderliyin nəticəsidir. Hər səhər qəzetinizi vərəqlədikcə biz dövlətin mövqeyi, ölkə rəhbərliyinin müxtəlif sahələr üzrə fəaliyyətləri ilə tanış oluruq. Daha sonra dövlətin siyasətinə olan münasibətlər, hakimiyyətin fəaliyyətinin peşəkarlıqla təbliği, sosial-iqtisadi yüksəliş və hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu prosesində əldə edilən nailiyyətlərin obyektiv təhlili, digər sahələrdəki durum barədə məlumatlar alır, bir sözlə, həyatımızın bütün sahələrində baş verən prosesləri öyrənirik.

Təsadüfi deyildir ki, "Azərbaycan" qəzetinin də özü haqqında, fəaliyyəti barədə ayrı-ayrı mətbu orqanlarda fərqli yozumlara rast gəlmək olar. Amma ən aparıcı yozum, ən aparıcı istiqamət ondan ibarətdir ki, "Azərbaycan" dövlətin rəsmi, xalqın isə etimad göstərdiyi lider qəzetdir. Bu qəzet dövlətin, xalqın, vətəndaşın qəzetidir. "Azərbaycan" dövlətin, xalqın, vətəndaşın maraqlarına ləyaqətlə xidmət edən qəzetdir.

Şəxsi kontekstdə oxucunuz kimi bir məqama da toxunmaq istərdim. Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında iştirak edən insanların və dövlət orqanlarında çalışan rəsmi şəxslərin daim mətbuat orqanlarında mövqeləri ifadə edilir, şərhlər verilir, müsahibələri dərc olunur. Eləcə də mən özüm həmişə mətbuat üçün açıqam, IV hakimiyyətlə ünsiyyətdən qaçmıram. Amma etiraf edirəm ki, "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində dərc olunan şərhlərimə, müsahibələrimə, Milli Məclisdəki fəaliyyətimə aid məqalələrə daha böyük və xüsusi önəm verirəm. Yəni, ola bilər ki, digər qəzetlərdə mənimlə, fəaliyyətimlə bağlı gedən məqalələrə heç fikir də verməyim. Amma "Azərbaycan" qəzetindəki bütün materialları toplayıram və bunlar mənim şəxsi arxivimin ən qiymətli səhifələridir.

Biz parlament rəhbərliyi olaraq "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətindən tam razıyıq. Dəfələrlə "Azərbaycan"ın fəaliyyəti, onun səhifələrində qaldırılan məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparılarkən ilk mövqə bu olub ki, "Azərbaycan" qəzeti öz vəzifəsinin öhdəsindən ləyaqətlə gəlir. Mən iki il yarımdır Milli Məclis rəhbərliyində təmsil olunuram, bu müddətdə şəxsən bizim aramızda hansısa narazılıq elementləri baş verməyib. Parlament rəhbərliyi Milli Məclisin fəaliyyətinin bu qəzetdə işıqlandırılmasından həmişə məmnundur. Arzu edirəm ki, münasibətlər həmişə bu məcrada inkişaf etsin, təkcə parlament yox, ölkənin bütün dövlət strukturları öz fəaliyyətlərinin "Azərbaycan" qəzetində işıqlandırılmasından razı qalsınlar. Əminəm ki, bu belə də olacaq.

Bir daha "Azərbaycan" qəzetinin kollektivini qarşıdan gələn yubiley münasibətilə təbrik edirəm. Qəzetin hər bir əməkdaşına uğurlar diləyirəm. Arzu edirəm ki, "Azərbaycan" qəzetinin bütün problemləri öz həllini tapsın.

Əli ƏHMƏDOV:

– İlk öncə yubileyi münasibətilə dövlətimizin baş mətbu orqanının, xalqımızın ən çox etimad göstərdiyi qəzetin – "Azərbaycan"ın əməkdaşlarını və eləcə də onun oxucularını təbrik edirəm. Güman etmirəm ki, Azərbaycanda həm "Azərbaycan" qəzeti kimi mənalı ömür yolu keçmiş, həm də ölkəmizin mətbuat tarixində əhəmiyyətli yeri olan ikinci qəzet olsun. "Azərbaycan" qəzeti haqqında fikirləşərkən və danışarkən insanda bir neçə assosiasiya yaranır. Bunların birincisi ondan ibarətdir ki, "Azərbaycan" qəzeti ölkənin rəsmi mətbu orqanıdır. Amma bu tək ondan ibarət deyil ki, qəzet özünün birinci səhifəsində rəsmi dövlət orqanı olduğunu və Milli Məclis tərəfindən təsis edildiyini göstərir. Təbii ki, Azərbaycanın baş mətbu orqanı adını qazanmağında bu qəzetin digər cəhətləri də mühüm rol oynayır. Elə "Azərbaycan" adını daşmasının özü də bu qəzetin ölkəmizin baş mətbuat orqanı funksiyasını şərəflə yerinə yetirdiyi fikrini təsdiqləməyə əsas yaradır. Həqiqətən bu qəzet "Azərbaycan" adını daşımağa tam layiqdir.

Digər təəssürat ondan ibarətdir ki, "Azərbaycan" qəzeti Azərbaycanın 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş dövlət müstəqilliyinin yadigarlarından biridir. Ona görə "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizin dövlət müstəqilliyinin yaşadı kimi qəbul edilir.

"Azərbaycan" qəzeti səhifələrində Azərbaycanın dövlətçilik ənənələrini, müstəqillik və azadlıq ideyalarını ən qızgın şəkildə təbliğ edən mətbu orqan kimi tanınır. Bu qəzet həm də Azərbaycanın müasir tarixinin müfəssəl ensiklopediyasıdır. Azərbaycanda baş verən bütün ictimai, siyasi, iqtisadi və digər prosesləri "Azərbaycan" qəzeti öz səhifələrində əhatəli və obyektiv şəkildə, salnamə formasında əks etdirməyi bacarıb.

Əlbəttə, rəsmi dövlət qəzetinin qarşısında duran əsas vəzifə dövlətin həyata keçirdiyi siyasəti insanlara çatdırmaq, onun mahiyyətini şərh etmək və vətəndaşları dövlətçilik ənənələri və prinsipləri əsasında birləşdirməyə xidmət etməkdir. "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizin dövlətçilik ənənələrinə və prinsiplərinə həm özünün sədaqəti ilə, həm də bu ənənə və prinsipləri qoruyub saxlamaq, müdafiə etmək qabiliyyəti ilə seçilən mətbuat orqanıdır. Qəzetin səhifələrində biz dövlətçilik ənənələrinə böyük sədaqət nümunələri görürük və eyni zamanda insanların bu ənənə və prinsiplərə sədaqət ruhunda tərbiyə edilməsinin də aydın təzahürlərini izləyə bilirik. Hər bir dövlətin qarşısında duran başlıca vəzifə özünün müstəqilliyini qorumaq və möhkəmləndirməkdən, insanların təhlükəsizliyini təmin etməkdən və s. ibarətdir. Azərbaycan dövlətinin bu və digər vəzifələri uğurla yerinə yetirməsi bir aksiomdur və insanların bu faktı dərk etməklə həmrəy olması məsələsində "Azərbaycan" qəzetinin özünəməxsus xidmətləri var.

"Azərbaycan" qəzeti həm də ölkəmizdəki nəşrlər arasında ən çoxsaylı oxucusu olan mətbuat orqanıdır. Ona görə də insanlara daha çox təsir etmək imkanına malik qəzetdir. Vətəndaşlar səhərlər mətbuatda yazılanlarla tanış olmağa "Azərbaycan" qəzetindən başlayırlar. Bu faktın özü də onu göstərir ki, "Azərbaycan" qəzetinin bütövlükdə mövqeyi ilə yanaşı, həm də oxucular arasında qazandığı inam və etibar onun dövlətçilik ənənələrini layiqincə təbliğ etməsinin səmərəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Azərbaycanın dünyanın ən qaynar, həmçinin böyük dövlətlərinin maraqlarının kəsişdiyi nöqtədə yerləşdiyinə və eyni zamanda bir sıra digər obyektiv səbəblərə görə özünün milli maraqlarına uyğun siyasət yeritməsi çox ciddi ustalıq, siyasi uzaqgörənlik tələb edir. Yalnız xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev ölkəmizə rəhbərliyə başladıqdan sonra Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq qarşısında duran tarixi vəzifələri layiqincə və uğurla həyata keçirməyə başladı. Ulu öndərin siyasi kursunun uğurla davam etdirilməsinin nə-

ticəsi olaraq Azərbaycan dövləti bu gün də qarşısında dayanan vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməkdədir. Bunun aydın təzahürləri ölkəmizin beynəlxalq birliyin əsas söz sahibi olan dövlətlərindən birinə çevrilməsi və dinamik sosial-iqtisadi inkişafı özünü göstərir. Çox fərəhli haldır ki, bu qədər çətin işlərin, mürəkkəb siyasi xəttin yerinə yetirilməsinin bütün incəliklərini "Azərbaycan" qəzeti öz səhifələrində insanlara peşəkarlıqla çatdırır. Hər şeydən əvvəl dövlətçilik prinsiplərini və ənənələrini müdafiə etmək və insanların bunlara olan inamını daha da artırmaq nöqtəyi-nəzərindən, digər tərəfdən Azərbaycanın maraqlarına uyğun bir şəkildə regionda baş verən proseslərin dəyərləndirilməsi və bu dəyərləndirmə fonunda Azərbaycan rəhbərliyinin həyata keçirdiyi siyasətin yeganə, alternativsiz bir xətt olduğunu ictimai rəyə çatdırmaq baxımından "Azərbaycan" qəzetinin xidmətləri əvəzsizdir.

Ölkəmiz özünün sürətli inkişafında bir sıra fundamental vəzifələri yerinə yetirmişdir ki, bunlardan biri də cəmiyyətimizin demokratikləşməsidir. Ulu öndər Heydər Əliyev birmənalı olaraq bəyan etmişdi ki, Azərbaycanın seçdiyi yol demokratiya yoludur. Azərbaycan bu yolla uğurla inkişaf edir. Ölkəmizdə siyasi plüralizmin möhkəmlənməsi, bütövlükdə siyasi sistemin müasirləşməsi və təkmilləşməsi, Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyası ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi siyasətin ayrı-ayrı aspektləridir. Etiraf etmək lazımdır ki, bütün bu aspektlər üzrə həyata keçirilən genişmiqyaslı fəaliyyət və onun ürəkaçan nəticələri "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində daha geniş şəkildə işıqlandırılır. Bu mənada "Azərbaycan" qəzeti indi sadəcə olaraq insanların informasiyaya olan tələbatını yerinə yetirməkdən savayı, həm də gələcəyə, tarixə xidmət edən bir vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəlir. Bu da Azərbaycanın müasir tarixinin salnaməsinə, mən deyərdim, bəlkə də ensiklopediyasını yaratmaq vəzifəsidir. Gələcək nəsillər bizim yaşadığımız dövrlə əlaqədar informasiyanı və bilgiləri, dəqiq məlumatları bir neçə mənbədən əldə edəcəklər ki, bunların içərisində ən zənginlərdən biri "Azərbaycan" qəzetinin səhifələridir. "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizin inkişafını, siyasi həyatını, dövlətçiliyimizin məqsəd və vəzifələrini çox aydın və əhatəli şəkildə, siyasi baxımdan düzgün xətt üzrə insanlara çatdırır. Bu, təbii ki, Azərbaycan dövlətçiliyinə xidmət edən əhəmiyyətli vəzifələrdən biridir.

İnanırıq ki, "Azərbaycan" qəzeti özünəməxsus mətbuat ənənələrini bundan sonra da qoruyub saxlayacaq, Heydər Əliyev ideyalarının, Azərbaycanın dövlətçilik prinsiplərinin təbliğ edilməsinə və daha geniş yayılmasına, beləliklə, insanlarımızın dövlətçilik ideyaları ətrafında daha sıx birləşməsinə xidmət edən fəaliyyətini hər zaman ləyaqətlə davam etdirəcəkdir.

Eldar İBRAHİMOV:

– "Azərbaycan" qəzeti öz fəaliyyəti dövründə heç də rəvan yol keçməyib. 1920-ci ildə xalq cümhuriyyətinin bolşeviklər tərəfindən devrilməsindən sonra "Azərbaycan" qəzetinin də nəşri dayandırılmışdı. Bayaq qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanın dövlətçilik ideyalarının qarçılarından olan "Azərbaycan" qəzeti barədə sovet dövründə söz açmaq birmənalı şəkildə qadağan olunmuşdu. Çünki "Azərbaycan" qəzetindən söz açmaq elə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyindən danışmaq demək idi. Nəhayət, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra "Azərbaycan" qəzeti də oxucuları ilə görüşə gəldi. Dövlət müstəqilliyimizin yaşadı olan "Azərbaycan" qəzeti aydın mövqeyi olan, düzə-düz, əyriyə-əyri deməyi bacaran mətbu orqandır.

Azərbaycan ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra siyasi sahədə olduğu kimi, iqtisadi sferada da böyük bir inkişaf yoluna qədəm qoydu. Məhz Heydər Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi, qətiyyəti sayəsində dünyanın böyük neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi" imzalandı. Ulu öndərin siyasi xəttinin davam etdirilməsinin nəticəsi olaraq Bakı–Tbilisi–Ceyhan və Bakı–Tbilisi–Ərzurum neft-qaz kəmərlərinin çəkilişi uğurla başa çatdı. Hazırda regionun daha bir iri iqtisadi layihələrindən olan Bakı–Tbilisi–Qars yeni dəmir yolu xəttinin çəkilişi davam edir. Həyata keçirilən uğurlu siyasət nəticəsində Azərbaycan investisiya yatırın ölkəyə çevrilmişdir.

Təbii ki, bütün bu uğurlarımız ayrı-ayrı mətbu orqanlarda vaxtaşırı olaraq işıqlandırılmışdır. Amma mən qətiyyətlə demək istərdim ki, Azərbaycanın inkişafı, çiçəklənməsi, vətəndaşların sosial rifahının yüksəlməsi ilə bağlı görülən işlərin ictimai rəyə çatdırılmasında "Azərbaycan" qəzetinin rolu bir başqadır. "Azərbaycan" qəzeti, demək olar ki, özünün hər nömrəsində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına dair analitik yazılar dərc edir. Qəzetdə nəşr olunan bu səpkili yazılar hər birimiz üçün əyani vəsaitdir.

Azərbaycanın kompleks şəkildə dinamik inkişafı aqrar sferada da yaxından hiss olunmaqdadır. Ölkəmizdə aqrar islahatlar da uğurla həyata keçirilməkdədir. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra bütün MDB məkanında ən uğurlu torpaq islahatı yalnız Azərbaycanda mümkün olmuşdur. Eyni zamanda, aqrar sferanın qanunvericilik bazası möhkəmləndirilmiş, kənd təsərrüfatının bütün istiqamətləri üzrə ayrıca qanun layihələri qəbul olunmuşdur. Dövlətçilik prinsiplərinə daim sədaqət nümayiş etdirən "Azərbaycan" qəzeti də aqrar sferada aparılan islahatlardan kənar qalmamış, öz yazıları ilə bu islahatlara dəstək nümayiş etdirmişdir. İqtisadi sferada olduğu kimi, kənd təsərrüfatının da inkişafı istiqamətində görülən işlər, xüsusən bölgələrdə həyata keçirilən tədbirlər "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində daim işıqlandırılmışdır.

Bildiyiniz kimi, bu günlərdə ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı ayrıca dövlət proqramı təsdiq olundu. Bu proqramda kənd təsərrüfatının elə bir sahəsi yoxdur ki, diqqətdən kənar qalsın. Bitkiçiliyin əsası toxumdur, heyvandarlığın əsası damazlıq. Bütün bunlar proqramda nəzərdə tutulub. Hər il cins damazlıq heyvanın alınb gətirilməsi Azərbaycanda mal-qaranın cins tərkibinin yaxşılaşdırılmasına, damazlıq işinin yüksəlməsinə xidmət edəcək. Bu il ölkədə 2,5 milyon tona qədər taxıl istehsal olunub. Bildiyiniz kimi, ölkəmizdə digər kənd təsərrüfatı məhsulları ilə bağlı heç bir problem yoxdur. Əsas narahatlıq taxılla bağlı idi. Amma göründüyü kimi, artıq bu narahatlığa da əsas yoxdur. Taxıl problemini tamamilə həll etmişik. Dövlət proqramında da taxıl zəmilərinin 900 min hektara çatdırılması nəzərdə tutulur. Taxıl sahələri böyüdülsə və məhsuldarlıq hər hektarda 33 sentnerə qədər yüksəldilsə (indi məhsuldarlıq hər hektarda 27 sentnerdir), biz nəinki özümüzü taxılla təmin edəcəyik, hətta taxıl ixrac edən ölkəyə çevriləcəyik. Ərzaq təhlükəsizliyi proqramının təsdiq edilməsindən ötən qısa müddət ərzində "Azərbaycan" qəzeti artıq bu mövzuda xeyli yazı dərc edib. Bu yazılarda dövlət proqramı dürüst, doğru şəkildə şərh edilir, qarşıya qoyulan vəzifələr tam aydınlığı ilə oxuculara çatdırılır. Beləliklə də qəzet dövlət siyasətinin təbliği ilə bağlı qarşısında dayanan vəzifəsini uğurla həyata keçirir.

Təqdirəlayiq haldır ki, "Azərbaycan" qəzeti Milli Məclisin plenar iclaslarını, daimi komissiyaların iclaslarını, parlamentdə keçirilən bütün görüşləri yüksək səviyyədə işıqlandırır. Çox təəssüf ki, biz bunu bütün qəzetlərdə görə bilmirik. Bəzən görürsən bir qəzetdə fikirləri o qədər təhrif edirlər ki, danışmağa xəcalət çəkirsən. Amma ədalət naminə demək lazımdır ki, "Azərbaycan" qəzetinin jurnalistləri yüksək peşəkarlıq nümayiş etdirirlər. "Azərbaycan"ın 90 illik yubilyei həm dövlətçilik tariximizdə, həm mətbuat aləmində mühüm hadisə, oxucularınız üçün isə möhtəşəm bayramdır.

Seyfəddin QƏNDİLOV:

– 90 illik yubileyi münasibətilə "Azərbaycan" qəzetini və onun kollektivini təbrik edirəm. Yubiley ərəfəsində belə görüşün keçirilməsini çox qiymətli sayıram və bu tədbirdə iştirakımdan məmnunluq hissi keçirirəm. "Azərbaycan" qəzeti xalqın çox sevimli, dəyərli qəzetidir. O, cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edən maraqlı və sanballı məqalələri ilə həmişə diqqət mərkəzində olan, maraqla oxunan mətbuat orqanıdır. Xüsusilə də son illər ərzində qəzet rəhbərliyinin böyük səyi, diqqət və əzmkarlığı, qəzet əməkdaşlarının səmərəli fəaliyyəti nəticəsində "Azərbaycan"ın hörmət və nüfuzu daha çox artmış, geniş oxucu kütləsinin maraqla oxuduğu, gündəlik informasiya tələbatını ödədiyi çox sevimli bir qəzetə çevrilmişdir. Bu münasibətlə sizi bir daha təbrik etmək istəyirəm.

Respublikamızda yetərinçə qəzet və jurnal var. Bunların səhifələrində maraqlı və dəyərli məqalələr dərc olunanları da az deyildir. Bununla belə, etiraf etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycan oxucusunun dərin elmi-nəzəri təhlilə olan ehtiyacını kifayət qədər təmin edə biləcək KİV hələ azdır. Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, dünya miqyasında baş verən hadisələri, geniş və mürəkkəb ictimai-siyasi prosesləri dərin elmi-nəzəri təhlil süzgəcindən keçirən yazılara çox böyük ehtiyac vardır. Bu ehtiyacı ödəmək missiyasını bu gün yerinə yetirən ən peşəkar, sanballı və lider qəzet isə məhz "Azərbaycan"dır.

"Azərbaycan" qəzetinin ulu öndər Heydər Əliyevlə əlaqədar dərc etdiyi yazıların məna və əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək istərdim. Heydər Əliyev XX əsrin görkəmli siyasi və dövlət xadimi kimi bütün dünyada yaxşı tanınan və hələ öz sağlığında tarixə daxil olmuş bir şəxsiyyətdir. Bu böyük şəxsiyyətlə bu gün bütün türk dünyası fəxr edir. Heydər Əliyevi bu gün dünyada bacarıqlı dövlət xadimi və böyük siyasət adamı kimi çox yüksək qiymətləndirirlər. Məhz buna görə də Azərbaycan xalqı öz ulu öndəri ilə fəxr edir. O öz coşqun fəaliyyəti və dərin zəkası ilə Azərbaycanı daim irəli aparmış və çox şöhrətləndirmişdir. "Azərbaycan" qəzetinin "Azərbaycanın özü qədər əbədi" silsiləsindən nəşr etdirdiyi "Heydər Əliyev mənim həyatımda" və "Heydər Əliyev dünyanın gözü ilə" kitabları ulu öndərin misilsiz irsinin tədqiqi baxımından çox qiymətli dir. Bu kitablar gələcək nəsillər üçün "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasının ən böyük hədiyyəsidir. Aradan uzun illər keçəcək, Heydər Əliyev barəsində müxtəlif kitablar yazılacaq. Amma "Azərbaycan" qəzetinin nəşr etdirdiyi bu kitablar hər zaman öz dəyərini saxlayacaq, gələcək nəsillər onları sevrək vərəqləyəcəklər. Çünki bu kitablarda Heydər Əliyevlə yaxından tanış olan, onu görən, təmasda olan insanların xatirələri, fikirləri yer alıb.

1969-cu ildən bəri respublika iqtisadiyyatının inkişafı, böyük quruculuq işləri, elmi-mədəni tərəqqimiz xalq içərisində hakimiyyət ustası kimi tanınan bu nadir şəxsiyyətin adı ilə bağlıdır. Bu prosesləri öz səhifələrində böyük peşəkarlıqla dərc etdirən "Azərbaycan" qəzetində həmçinin 1988-1993-cü illərdə ölkəmizin başına gətirilmiş müsibətlərin, torpaqlarımızın işğalı, bu gün bütün kəskinliyi ilə qarşımızda dayanan qaçqınlar problemi, o zaman ölkə daxilində qarşıdurmanın qızıışdırılaraq vətəndaş müharibəsi həddinə çatdırılmasının məhz Heydər Əliyevin siyasi arenadan uzaqlaşdırılmasından sonra başladığının şərhinə dair dərc edilmiş yazılar nəinki həmin dövr haqqında oxucularda dolğun və obyektiv təsəvvür yaradır, həm də oxucuda Heydər Əliyev şəxsiyyətinə ölkə və xalqın çox böyük ehtiyacı olduğunu açıb göstərir. Qəzetin səhifələrində bu mövzuda dərc edilmiş sanballı məqalələr çox qiymətli və əhəmiyyətlidir. Və yaxud, ulu öndərin xalqın iradəsi və qətiyyətli tələbi ilə yenidən Azərbaycanın rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonrakı ağır vəziyyətdə gördüyü böyük işlərə dair dərc edilən yazılar Heydər Əliyevin dövlət idarəçiliyi sahəsin-

də nə qədər böyük və zəngin təcrübəyə, hərtərəfli geniş biliyə malik olması haqqında oxucuya konkret faktlara və dəlillərə əsaslanan qiymətli məlumat verir. Müstəqilliyimizin çətin yollarında ulu öndərin rəhbərliyi və böyük uzaqgörənliyi ilə görülmüş işlərə dair qəzetin səhifələrində dərc edilmiş məqalələr onun böyük siyasətçi olmaqla bərabər, həm də qətiyyətli rəhbər, istedadlı və son dərəcə bacarıqlı bir təşkilatçı olduğunu göstərir.

Zənnimcə, qəzetin rəhbərliyi çox düzgün olaraq nəzərə almışdır ki, qəzetin Heydər Əliyevin irsinin tədqiqi ilə əlaqədar fəaliyyəti, yazıları təkcə bu istiqamətlə kifayətlənməməlidir. Çünki son illərdə Heydər Əliyevlə əlaqədar çoxlu yazıların, kitab və monoqrafiyaların yazılıb nəşr olunmasına baxmayaraq, ulu öndərin Azərbaycan üçün, xalqımız üçün gördüyü işlər hələ heç də bütün dərinliyi ilə, lazımınca tədqiq edilib öyrənilməmişdir. Ulu öndərin gördüyü işlərin dərin təhlil süzgəcindən keçirilib ümumiləşdirilərək ictimaiyyətə çatdırılması üçün hələ çox iş görülməlidir. Odur ki, qəzet görkəmli dövlət xadimi və filosof-alim, akademik Ramiz Mehdiyevin ulu öndər Heydər Əliyevlə əlaqədar uzun illərdən bəri apardığı dərin elmi-nəzəri araşdırmalarının və sanballı tədqiqatlarının təhlili və təbliği işinə xüsusi diqqət yetirir. Bu da təbiidir. Çünki akademik Ramiz Mehdiyevin Heydər Əliyevlə əlaqədar tədqiqatları öz yüksək elmi-nəzəri səviyyəsi ilə çox seçilir, digər tərəfdən də Heydər Əliyevi bir şəxsiyyət, böyük dövlət xadimi, müdrik rəhbər kimi öyrənmək işində də çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

"Azərbaycan" qəzetinin bu sahədə gördüyü işlər məni bir oxucu, müəllim, alim kimi çox razı salır. Bu istiqamətdə "Azərbaycan" qəzetinin keçirdiyi "dəyirmi masa"ları xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Bu "dəyirmi masa"ların bir neçəsi Dövlət İdarəçilik Akademiyası ilə birgə keçirilib və bir çoxu akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərinin təhlilinə, tədqiqinə həsr olunub. Təhlili ilə bərabər, həmin "dəyirmi masa"larda akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərinin məzmunu müəllim və tələbə kollektivinə çatdırılmışdır. Belə "dəyirmi masa"lar akademiyanın müəllim-tələbə kollektivi tərəfindən böyük razılıqla qarşılanmışdır. Çünki "dəyirmi masa"larda aparılan təhlillər, o yazılarda Heydər Əliyevin böyüklüyü ilə bağlı göstərilən faktlar, söylənilən fikirlər çox təsirli və inandırıcıdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin həmin əsərləri bizim gələcək məmurları elmi-nəzəri cəhətdən silahlandırır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərləri ilə bağlı "Azərbaycan" qəzetində müxtəlif müəlliflərin dərc edilən rəyləri də çox qiymətlidir. Bu rəyləri çox sanballı alimlər, mütəxəssislər yazıblar. Həmin rəylərin hamısı ilə tanışam. Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərləri o rəylərdə çox peşəkarlıqla təhlil edilir və mahiyyəti, məziyyəti açılır, geniş oxucu kütləsinə çatdırılır. Bu, "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətində müsbət məqamlardan biri, gördüyü çox əhəmiyyətli işdir.

Digər tərəfdən "Azərbaycan" qəzetinin bu istiqamətdə gördüyü işlərdə bir vacib cəhəti də qeyd etmək istəyirəm. "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində Heydər Əliyev haqqında təkcə alimlərin deyil, praktiki işçilərin, onu yaxından tanıyan və təmasda olan adamların yazılarının, xatirələrinin dərc edilməsi təqdirəlayiq və həm də çox faydalı işdir. Heydər Əliyevlə bağlı istər vaxtilə dövlət təhlükəsizlik orqanlarında, istərsə inzibati orqanlarda işləmiş və tez-tez təmasda olmuş adamların konkret gördükləri işlərə Heydər Əliyevin münasibəti barədə yazılar çox əhəmiyyətli və qiymətlidir, gələcək üçün vacib, lazımlı materiallardır.

Xüsusilə də "Azərbaycan" qəzetinin tutduğu prinsipial yaradıcılıq mövqeyi, dərc etdiyi məqalələrin yüksək mahiyyəti ulu öndər Heydər Əliyevin yoxluğunun acısını azaldır. Çün-

ki bu şanlı irsə layiqli sədaqət Prezident İlham Əliyevin fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq çox peşəkar tərzdə "Azərbaycan" qəzetində işıqlandırılır. Prezident İlham Əliyevin gördüyü cəhanşümul işlər, uğurlu daxili və xarici siyasəti fonunda ulu öndər Heydər Əliyevin yoxluğu hiss olunmur. Çünki Heydər Əliyevin elmi-nəzəri irsi, konkret praktiki fəaliyyəti bu gün Prezident İlham Əliyevin gündəlik fəaliyyətində öz əksini çox gözəl tapır. Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətində irsə sədaqət həm də yüksək yaradıcılıqla inkişaf etdirilir.

"Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində Heydər Əliyevin xilaskarlıq missiyası və çox səmərəli praktiki fəaliyyəti ilə bağlı dərc olunmuş çoxsaylı məqalələrdə, ulu öndərin elmi-nəzəri fikirlərinin şərhinə dair verilən materiallarda biz bu böyük şəxsiyyətin elmi-nəzəri təfəkkürünün nə qədər dərin və geniş olduğunu görürük. Axı ulu öndər heç bir zaman ayrıca olaraq nə elmi, nə də nəzəri fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində dərc olunmuş yazılarda ümummilli liderin milsilsiz əməli işindən, praktiki fəaliyyətindən törəyən bu elmi-nəzəri fikirlərin, çox faydalı nəzəri irsinin onun ayrı-ayrı çıxışlarında, məruzə və nitqlərində, verdiyi dolğun müsahibələrdə əks olunması, eyni zamanda konkret dövrün, zamanın, hadisələrinin təhlil və izahı gedişində irəli sürüldüyü oxucuya aydın olur.

Bu cəhətdən Heydər Əliyevin dilimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz, milli ideologiyamız, azərbaycançılıq, milli münasibətlər, demokratik cəmiyyət quruculuğu haqqında, dövlət müstəqilliyi və milli təhlükəsizlik konsepsiyaları, dövlət idarəçiliyi nəzəriyyəsi və təcrübəsində milli və ümumbəşəri dəyərlər barədə söylədiyi çox dəyərli fikirlərində ulu öndərin bu elmi-nəzəri mülahizələri irəli sürülmüşdür. Onun yaratdığı bu nəzəri irs tək-cə bugünümüz üçün yox, həm də gələcək inkişafımız üçün də yol açır və böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bütün bu sadaladıqlarım "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətində əsas istinadgahdır. "Azərbaycan" qəzetinin redaksiyasına, onun kollektivinə bu sahədəki çox böyük, gərgin, səmərəli fəaliyyətində uğurlar arzu edirəm.

Ədalət VƏLİYEV:

– Qəzetinizin daimi və sadıq oxucuları olan 100 minlik mədəniyyət işçilərinin adından sizləri "Azərbaycan"ın 90 illik ömür yolu münasibətilə təbrik edirəm, qəzetin bütün əməkdaşlarına, o cümlədən bu mətbu orqanın oxucularına müvəffəqiyyətlər, uğurlar arzu edirəm. Bu "dəyirmi masa"da Azərbaycan cəmiyyətini müxtəlif yüksək səviyyələrdə təmsil edən insanlar bir araya gəlib. "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətindən danışarkən bu fəaliyyətdə əks olunan istiqamətləri – müxtəlif sahələr üzrə yüksəlişi, inkişafı da çox haqlı olaraq bir daha xatırladıyıq, Azərbaycan cəmiyyətinin son illərdə əldə etdiyi uğurlara nəzər salırıq.

Son illərdə digər sahələr kimi, mədəniyyətimizdə də mühüm irəliləyişlər, müvəffəqiyyətlər qazanılıb. Azərbaycan mədəniyyətinin dünya mədəniyyətinə inteqrasiya olunması gözümüz qarşısında baş verən bir prosesdir. 2001-ci ildə ulu öndər Heydər Əliyevin uzaqgörən, dahiyənə siyasəti nəticəsində Azərbaycan mədəniyyətində yenidənqurulma, təmərküzləşmə, mərkəzləşmə və ciddi islahatlar başladı. Həmin dövərdə Azərbaycan mədəniyyətini özündə geniş şəkildə ehtiva etdirən bir çox sahələr Mədəniyyət Nazirliyinə birləşdirildi. Müstəqil qurum şəklində fəaliyyət göstərən Kinematografiya Birliyi, daha sonra isə ləğv edilən Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin səlahiyyətlərinin bir qismi – nəşriyyatlar və mətbəələr Mədəniyyət Nazirliyinə həvalə olundu. Nəhayət, 2006-cı ildə Prezident İlham Əliyevin fərman və sərəncamları ilə mədəniyyət sahəsində, belə deyək, bu

zəncirin son həlqəsi bağlandı və yuxarıda sadalanan funksiyalarla yanaşı, turizm sahəsi də nazirliyin səlahiyyətləri sırasına daxil edildi.

Mədəniyyətin sərhədi yoxdur və biz Azərbaycan mədəniyyətini dünyada tanıtmqla, milli mədəniyyətimizin müxtəlif qollarını təbliğ etiməklə dövlətimizin və xalqımızın həqiqətlərini çox rahat şəkildə çatdırırıq. Bu proseslər "Azərbaycan" qəzetində çox böyük diqqətlə əks edilir və beləliklə də oxuculara çatdırılır. Son illərdə Azərbaycan iki böyük dövlətdə – Rusiyada və Avropanın, eləcə də dünyanın ən böyük mədəni mərkəzlərindən sayılan Almaniyada özünün mədəniyyət ilini keçirib. Hazırda Almaniyada Azərbaycanın mədəniyyət ili davam etməkdədir. Dekabrın 5-də dövlət rəhbərləri səviyyəsində mədəniyyət ilinin bağlanmış mərasimi olacaq. Bundan başqa, son 5 ildə 7 böyük dövlətdə Azərbaycanın mədəniyyət günləri, eləcə də həmin dövlətlərin Azərbaycanda mədəniyyət günləri keçirilib. Bu əlamətdar məqamlar daim "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində işıqlandırılıb.

2009-cu ildə 11 dövlətdə Azərbaycan öz mədəniyyətini təmsil edəcək. Eyni zamanda, bu il dekabrın 2-3-də Avropa Şurasına üzv dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin Azərbaycanda konfransı keçiriləcək. Bütün bunlarla yanaşı, fəxrlə qeyd etməliyik ki, 2009-cu ildə Bakı şəhəri İslam Konfransı Təşkilatının xətti ilə İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunub. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müxtəlif səpkili sərgilərdə iştirakı, teatrlarımızın beynəlxalq teatr sərgilərində çıxışları, beynəlxalq musiqi müsabiqə və festivallarında Azərbaycanın uğurlu təmsilçiliyi, ənənəvi olmayan musiqi sahələrində ölkəmizin öz sözünü deməsi, dünya mədəni irs siyahısına ardıcıl olaraq həm İçərişəhərin və ötən il Qobustan qayalıqlarının daxil edilməsi mədəniyyətimizin dünyada təbliği və tanıtılması istiqamətində son dərəcə misilsiz nailiyyətlərdir. Təqdirəlayiq haldır ki, qazanılan bu müvəffəqiyyətləri Azərbaycan ictimaiyyəti "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində oxuyub və müfəssəl məlumat alıb.

Azərbaycan hakimiyyətinin mədəniyyətin təbliğinə, mədəni irsin qorunmasına, eləcə də turizmin inkişafına diqqət və qayğısının nəticəsi olaraq hər iki sahə üzrə 10 illik dövlət proqramları qəbul olunub. Bu istiqamətlərdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən səmərəli addımlar atılmaqdadır. Son illərdə uzun müddətdən bəri əsaslı yenidənqurmaya ehtiyacı olan teatr binalarının bərpası, 2004-cü ildə Dövlət Filarmoniyasının dünya standartları səviyyəsində təmiri, 2007-ci ildə Kukla Teatrının uşaqların sərəncamına verilməsi, 2008-ci ilin mayında Dövlət Rus Dram Teatrının yüksək səviyyədə bərpa olunması və ölkə başçısının keçirilən təntənəli açılış mərasimlərində iştirak etməsi, zənnimcə, Azərbaycan mədəniyyətinə göstərilən himayədarlığın bariz təcəssümüdür. Yaxın vaxtlarda isə yüksək səviyyədə təmirdən sonra Heydər Əliyev adına saray istifadəyə veriləcək. Daha sonra ilin sonuna doğru Dövlət Film Fondunun, Gənc Tamaşaçıları Teatrının binalarının yüksək zövqlə təmirdən sonra istifadəyə verilməsi planlaşdırılır. Bütün bu binalar dünya standartlarına uyğun texniki avadanlıqla təchiz olunaraq sənətsevərlərin ixtiyarına buraxılacaq. Onu da qeyd etmək istərdim ki, mədəniyyət sahəsində uzun illərdən bəri çalışan və layiq olduğu fəxri adları gözləyən 330-dan artıq şəxs son 5 ildə "xalq artisti", "əməkdar artist", "əməkdar incəsənət xadimi", "əməkdar mədəniyyət işçisi" kimi fəxri adlara, 250 nəfərə yaxın şəxs ömürlük Prezident təqaüdünə, 550 nəfər Prezident mükafatına layiq görülüb. Bu, son illərdə Azərbaycan mədəniyyətinə göstərilən yüksək diqqət və qayğının, verilən qiymətin nəticəsidir. Ümumiyyətlə, son 5 ildə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı dövlət başçısı tərəfindən 100-dən artıq fərman və sərəncam imzalanıb. Dövlətin mədəniyyə-

tə himayədarlıq siyasəti daim "Azərbaycan" qəzetində yüksək səviyyədə təhlil olunmuş, mədəniyyət xadimləri öz fikirlərini, mövqelərini bu qəzetin səhifələrində əks etdirmişlər.

Son illərdə Milli Məclisdə mədəniyyətimizlə bağlı çox ciddi qanunlar qəbul edilib. "Teatr haqqında" qanunun qəbul olunması çox təqdirəlayiq haldır. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün dünyada dövlətlərin mədəni inikasını çox vaxt onun teatrının səviyyəsi ilə ölçürlər. Bu baxımdan Azərbaycan rəhbərliyinin teatra və bütövlükdə mədəniyyətə göstərdiyi diqqət bütün ictimaiyyət tərəfindən böyük razılıqla qarşılanır.

"Azərbaycan" qəzeti özünün tutarlı yazıları ilə, mədəniyyət konsepsiyası və mədəniyyət siyasəti ilə həmişə seçilib. Çünki Azərbaycan mədəniyyəti ilə bağlı "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində açılan diskussiyalar, müxtəlif rəylər son dərəcə maraqlıdır. "Azərbaycan" qəzeti lazım olduğu məqamlarda son dərəcə qətiyyətliyi və obyektivliyi özündə əks etdirən yazıları ilə bizdə həmişə məmnunluq doğurub. İçimizdən gələn yanğılara bu qəzet həmişə geniş yer ayırır. Xatirimdədir, bir müddət öncə qəzetin Baş redaktorunun imzası ilə şou-biznesin müxtəlif problemləri ilə bağlı çox obyektiv məqaləsi dərc olunmuşdu və bu mövzu sonradan da davam etdirildi. İctimaiyyət, ziyalılar bu gün hamımızı narahat edən problemlər barədə məhz "Azərbaycan"ın səhifələrində araşdırmaları, şərhləri oxuyur.

90 illik ömür yolu keçmiş və milli mətbuatımızın ən qocamanlarından olan "Azərbaycan" qəzetində Azərbaycan mədəniyyəti yüksək səviyyədə təbliğ edilib. Yəni mədəniyyət həmişə "Azərbaycan" qəzeti üçün bir nömrəli məsələlərdən biri olub. Arzu edirəm ki, bundan sonra da mədəniyyətimizin çeşidli sahələrinə "Azərbaycan" qəzeti öz səhifələrində geniş yer ayırsın. Sizin tənqidi fikirlərə, xüsusən teatrşünasların, peşəkar sənət xadimlərinin, sənətşünasların sənətin, mədəniyyətin bu və ya digər sahələri ilə bağlı tənqidi fikirlərinə, dəyərli məsləhətlərinə bizim böyük ehtiyacımız var. Bir daha "Azərbaycan" qəzetinə fəaliyyətində uğurlar arzu edirəm. Arzu edirəm ki, istər mədəniyyətimizin, istər dövlətçiliyimizin tarixi, açılmamış səhifələri ilə bağlı maraqlı məqamlar sizin qəzetinizin bəzəyi olsun

Azay QULİYEV:

– Həqiqətən də "Azərbaycan" qəzetinin tarixi, keçdiyi yol tək onun deyil, müstəqil dövlətimizin yoludur. Bu mənada belə qəzetdə çalışmaq, əməkdaşı olmaq məsuliyyətli iş olmaqla yanaşı, həm də şərəfli bir vəzifədir.

Azərbaycanda aparılan demokratikləşmə siyasəti, iqtisadi və siyasi islahatların uğurla həyata keçirilməsi, sözsüz ki, vətəndaş cəmiyyətinin güclənməsinə xidmət edir. Bunun müsbət nəticələrini biz görməkdəyik. Yaxşı xatırlayırsınız ki, hələ 90-cı illərin əvvəllərində qeyri-hökumət təşkilatlarına münasibət birmənalı deyildi. Onlar bəzən dövlətin və hökumətin sanki əleyhinə çıxan təşkilatlar kimi assosiasiya olunurdular. 1997-ci ildə ulu öndər Heydər Əliyev bu istiqamətdə cəsarətli addım atdı. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı ilə Azərbaycan Respublikası arasında ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsinə dair proqramın həyata keçirilməsi üçün razılıq əldə olundu. Həmin dövrdən başlayaraq qeyri-hökumət təşkilatlarının, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının inkişafında yeni bir mərhələnin əsası qoyuldu. Əlbəttə, dövlətlə vətəndaş birlikləri arasında münasibətlərin inkişafı birdən-birə baş vermədi. Bu münasibətlərin yaranmasında və inkişafında müəyyən bir zamana ehtiyac oldu. Bu tədbirin iştirakçıları da yəqin yaxşı xatırlayırlar ki, 1999-cu ildə məhz dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında mü-

nasibətlərə yeni ab-hava gətirmək məqsədilə ulu öndər Heydər Əliyev ATƏT-in İstanbul sammitində iştirak etmək üçün üç nəfər QHT nümayəndəsini dəvət etmişdi. Bu, sadəcə həmin QHT-nin sammitdə iştirakı demək deyildi. Bu həm də dövlət başçısının QHT sektoruna olan münasibətinin göstəricisi idi. Təqdirəlayiq haldır ki, cəmiyyətdə QHT-nin rolu, funksiyası barədə maarifləndirici məlumatlar məhz "Azərbaycan" qəzetinin səhifələri vasitəsilə oxuculara çatdırılırdı. QHT bu rəsmi dövlət qəzeti vasitəsilə fəaliyyəti haqqında cəmiyyətə məlumat verirdi.

Sonrakı illərdə qeyri-hökumət təşkilatları ilə bağlı qanun qəbul olundu. Eyni zamanda, QHT-nin üzləşdiyi əsas problemlərdən olan qeydiyyat sahəsində xeyli irəliləyiş əldə edildi. Bu proses ardıcıl şəkildə davam etdi. Prezident İlham Əliyevin 2006-cı ildə Milli QHT Forumunun VI qurultayına göndərdiyi təbrik məktubu QHT sektoruna dövlətin xüsusi münasibətinin təzahürü idi. Təbrik məktubunda QHT sektorunun inkişafına, QHT-nin ölkədəki ictimai-siyasi proseslərə etdiyi təsirə geniş yer verilirdi. Xatırlayırsınızsa, 2006-cı ilin payızında Milli Məclisin təmirdən çıxmış binasının açılışı zamanı Prezident İlham Əliyev etdiyi çıxışda açıq şəkildə qeyd etdi ki, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu, QHT sektorunun inkişafı Azərbaycan dövləti üçün bir şüar deyil, bizim inkişafımızın əsas prioritet istiqamətidir. Yəni bu o demək idi ki, artıq vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı ilə bağlı dövlətin ardıcıl həyata keçirdiyi islahatlar və apardığı siyasət konkret mərəmə və məqsədə istiqamətlənib. Bu məqsəd də, dediyim kimi, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafıdır ki, bu barədə aparılan dövlət siyasəti daim "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyət prioriteti olmuş, qəzetin səhifələrində böyük peşəkarlıqla işıqlandırılmışdır.

Cənab Prezident dəfələrlə qeyd etmişdir ki, ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar demokratikləşmə prosesi və siyasi islahatlarla paralel getməlidir. Əgər bu belə olmazsa, inkişafımızı tam şəkildə təmin edə bilmərik. Həqiqətən də bu fikirlər Azərbaycan hakimiyyətinin siyasi xəttində, qəbul edilən qərarlarda tam şəkildə öz əksini tapmaqdadır.

QHT sektorunun uzun müddət apardığı müzakirələr, dövlət qurumları ilə qurduğu bilavasitə təmaslar nəticəsində 2007-ci ilin iyul ayında ölkəmizdə ilk dəfə QHT ilə bağlı yeni bir siyasət ortaya qoyuldu. Dövlət başçısı QHT-yə dövlət dəstəyi Konsepsiyasını təsdiq etdi. Bu konsepsiyanın əsas məziyyəti ondan ibarətdir ki, burada vətəndaş cəmiyyəti institutlarının inkişafı və problemlərinin yoluna qoyulması ilə bağlı bütün aspektlər nəzərə alınmışdır. Konsepsiya ilə bağlı imzalanan sərəncamda QHT ilə bağlı ayrıca qurumun və onların layihə və proqramlarını dəstəkləyəcək fondun yaradılması vurğulanırdı. Vaxtilə bizim üçün arzu idi ki, nə vaxtsa dövlətimiz belə bir qərar qəbul edəcək. Nəhayət, bu arzumuz həyata keçdi. Sərəncama uyğun olaraq 2007-ci ilin dekabrında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası yaradıldı. Konsepsiyanın təsdiqi, daha sonra şuranın yaradılması QHT-hökumət münasibətlərinin yeni müstəviyə qalxması demək idi. Bütün bunlar həm də dövlətin QHT-yə mesajı, vətəndaş cəmiyyəti institutlarını ciddi tərəfdaş kimi qəbul etməsi demək idi. Bunlar həm də Azərbaycanda demokratik vətəndaş cəmiyyətinin güclənməsində yeni bir situasiyanın yaranması idi. Ötən ay qeyri-hökumət təşkilatlarının proqram və layihələrinin dəstəklənməsi ilə bağlı keçirilən müsabiqənin yekunları açıqlandı. Biz çalışdıq ki, bütün maraqlı tərəflərin layihə və proqramları dəstəklənsin. Müsabiqənin gedişatı ərzində belə fikirlər səslənirdi ki, guya dövlət yalnız iqtidaryönlü QHT-nin layihələrinə maliyyə dəstəyi göstərəcək. Amma QHT-yə Dövlət Dəstəyi Şurası konsepsiyaya uyğun olaraq heç bir fərq qoymadan dəstəyə layiq olan bütün QHT-nin proqram və layihələrinə maliyyə yardımı ayırdı.

Hesab edirəm ki, bütün bu məsələlərdə mətbuatın dəstəyinə böyük ehtiyacımız var. Bu mənada "Azərbaycan" qəzetinin bizə göstərdiyi dəstəyə, həyata keçirdiyimiz tədbirləri geniş işıqlandırdığına görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. "Azərbaycan" qəzetinin bütün bu proseslərin əvvəlindən tutduğu mövqe təqdirəlayiqdir. "Azərbaycan" qəzeti digər qəzetlərdən tək-cə onunla fərqlənir ki, dövlət orqanıdır. Həm də onunla fərqlənir ki, "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində dərc olunan bütün yazılar və informasiya çox mötəbərdir. Bu mötəbərlik heç bir şübhə doğurmur. Bu qəzetdə gedən hər bir cümlə, söz ciddi rezonans doğurur. Xüsusən qeyd etmək istəyirəm ki, QHT sektoru ilə bağlı "Azərbaycan" qəzetində dərc olunan yazılar səmimiliyi və obyektivliyi ilə hər zaman seçilir. "Azərbaycan" qəzetinin QHT sektoruna, vətəndaş cəmiyyəti institutlarına yaxından dəstək verməsi, Azərbaycan hakimiyyətinin bu istiqamətdə həyata keçirdiyi siyasəti dərinləndirən təbliğ etməsi bütün ictimai birliklər tərəfindən böyük razılıqla qarşılanır. "Azərbaycan" qəzeti həm də öz əqidəsi ilə seçilən, dövlətə və dövlətçiliyə sədaqət ruhlu peşəkar kollektivə malikdir. Belə bir kollektivlə istənilən hədəfə çatmaq olar. Arzu edirəm ki, qəzetin kollektivi sükanı hər zaman möhkəm saxlasın. Əminəm ki, milli mətbuatımızın önündə gedən "Azərbaycan" qəzeti ilə bizim əməkdaşlığımız hər zaman uğurla davam edəcək.

Bəxtiyar SADIQOV:

– "Azərbaycan" qəzeti yaranışından bir qədər sonra uğursuz tale yaşadı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etməklə qəzet də nəşrini dayandırdı. Sovet dönəmində isə qadağan olunmuş qəzetə çevrildi. "Azərbaycan"ı tədqiq etmək, onun səhifələrində dərc olunmuş yazılar barədə fikirlər söyləmək sovet illərində mümkün deyildi. Bu gün isə "Azərbaycan" qəzeti xoşbəxt tale yaşayır. İndi "Azərbaycan" azad bir mətbuat orqanıdır. Bu gün "Azərbaycan" qəzeti xoş xəbərlər müjdəçisidir. Səhər qəzetimizi vərəqləyən hər bir oxucumuz bilir ki, dövlətimizin uğurları, Azərbaycanın inkişafı ilə bağlı təhlillərə, şərhlərə, xəbərlərə rast gələcək.

"Azərbaycan" qəzeti palitrının bütün boylarından istifadə edir. Biz radikal müxalifət partiyalarının qəzetlərindən fərqli olaraq tək-cə "qara rəng" tanımırıq. Daha çox "isti rənglər"dən istifadə edirik. Obyektiv gerçəkliyi, Azərbaycanda gedən möhtəşəm quruculuq işlərini işıqlandırırıq. Bu gün "Azərbaycan" həm də işıqlı ideyaların tərənnümçüsüdür. Azərbaycan hakimiyyətinin bütün istiqamətlərdə həyata keçirdiyi siyasət, ölkənin ictimai-siyasi həyatında baş verən bütün proseslər, iqtisadiyyatımız, mədəniyyətimiz, mənəvi dəyərlərimiz və s. parlaq şəkildə, bütün məziyyəti ilə "Azərbaycan" qəzetində işıqlandırılır. Bəzən biz səhəri mətbəədə qarşılayırıq. Amma son məhsulumuz ərşəyə gələndə bütün yorğunluğumuzu unuduruq və sevinirik ki, işimizlə xalqımıza, dövlətimizə xidmət edirik. Xoş müjdə, xoş xəbərlər çatdırırıq.

"Azərbaycan" qəzeti dövlətin, xalqın, vətəndaşın etimadını fəaliyyətinə verilən ən böyük qiymət kimi qəbul edir və bu nailiyyətləri daha da artırmağı qarşısında əsas məqsəd kimi müəyyənləşdirir. Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycana, dövlətçiliyimizə sədaqətli xidməti bundan sonra da məsuliyyətlə davam etdirəcək, ulu öndərin qeyd etdiyi kimi, "ölkəmizin adını daşıyan və demokratik, milli dövlətçiliyimizin yaşadı olan "Azərbaycan" qəzeti" həmişə doğma Azərbaycanımızın adını layiqincə doğruldacaqdır.

*İxtiyar HÜSEYNLİ,
Rəşad CƏFƏRLİ,
"Azərbaycan"*

Dövrünün canlı salnaməsi

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli-mədəni oyanış anadil-li mətbuatın yaranması və inkişafı ilə üzvi surətdə bağlıdır. Böyük Həsən bəy Zər-dabi müstəmləkə şəraitində yaşayan, dövlətçiliyini itirmiş xalqımızın milli varlığını qoruması, ona sahib çıxması kimi zəruri bir prosesi mətbuatsız mümkün saymırdı. Onun min bir əziyyətlə ərsəyə gətirdiyi "Əkinçi" qəzeti can verməkdə olan bir mil-ləti yaşamağa səslədi, kar qulaqları, kor gözləri açdı.

Ənənəvi olaraq deyildiyi kimi, "Əkinçi"nin səpdiyi toxumlar cücərərək sonrakı onillik-lərdə xalqı oyadan, ona dərdlərini anladan çoxsaylı qəzetlərin meydana gəlməsi ilə nəti-cələndi. "Şərqi-Rus", "Həyat", "İrşad", "Tazə həyat", "Həqiqət", "Açıq söz" kimi milli de-mokratik nəşrlər yox yerdən millətdə istiqlal ideali formalaşdırdı. "Molla Nəsrəddin" jur-nalı başda olmaqla, satirik nəşrlər milli-mənəvi bələləri hədəfə alıb, dil, vətən, millət, tə-rəqqi şüarlarını bayrağa çevirdilər.

Mətbuat, məktəb və teatr Rusiya imperiyası daxilində milli muxtariyyət ideyasını sürət-lə yetişdirməkdə idi. 1917-ci ilin fevral burjua inqilabından sonra imperiya daxilində ya-ranmış siyasi vəziyyət belə bir muxtariyyəti gündəmə gətirməklə Azərbaycanda yüksək siyasi fəallıq yaratdı. Bolşeviklərin oktyabr çevrilişi isə imperiya əyalətlərində xalqları sür-ətlə dövlət müstəqilliyi hüduclarına yaxınlaşdırdı. Tarixin və taleyin hökmü ilə Qafqazın cənub-şərqində yaşayan türkdilli xalq tarixi vətəninin bir hissəsində dövlət müstəqilliyi qazandı, milli suverenliyini bərpa etdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yetirmiş istiqlal məfkurəsi – Azərbaycan ideali məhz milli-demokratik mətbuatın səhifələrində formalaşdırılmış, kamına çatmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucusu və rəhbəri olan dövlət xadimlərinin əksəriyyəti siyasi mü-barizə məktəbini aparıcı mətbuat orqanlarında keçmişdilər. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Fətəli xan Xoyski, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Yusif bəy Nəsiyyəli, Həsən bəy Ağayev, Ceyhun və Üzeyir Hacıbəyli qardaşları və digər milli istiqlalçılar həm də dövrlərinin ta-nınmış publisist-yazarları idilər. AXC-nin tarixi reallıq kimi yetişməsində demokratik mət-buatın xidmətləri misilsiz olmuşdu. Necə deyərlər, milli mətbuatın öndə getdiyi məfkurə davasının şirin barı olan AXC mətbuat azadlığı prinsiplərini ilk tədbirlər sırasında reallaş-dırdı. AXC hökumətinin 3 sentyabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə yeni dövlətin "Azərbaycan" adlı qəzeti təsis olundu. Belə bir tarixi şəraitdə AXC-nin rəsmi orqanı kimi mətbuat tari-xinə qədəm qoyan "Azərbaycan" qəzeti demokratik jurnalistikamızın suverenlik ideali ilə qovuşmasının zirvəsi, böyük bir perspektivin başlanğıcı oldu. "Azərbaycan" qəzetinin ya-ranması milli mətbuatımızın əvvəlki 43 illik tarixi inkişafda qazanılmış uğurlarının qanu-nauyğun yekunu oldu.

Milli oyanış, maarifçilik məramı ilə meydana atılan mətbuatımız xalqımızı dövlətçiliyin bərpa edilməsi zirvəsinə qədər mübarizəyə hazırladı, bu davanın ideya-məfkurə əsasları-nı və aparıcı xadimlərini ərsəyə gətirdi.

"Azərbaycan" qəzeti AXC-nin 23 aylıq tarixinin ən həlledici məqamında yeni elan olun-muş dövlətin baş şəhərinə çevrilmiş Bakının işğaldan azad edildiyi gündə nəşrə başladı. Qafqaz İslam Ordusunun rəşadətli türk sərkərdəsi Nuru paşanın rəhbərliyi ilə Bakının er-məni-rus, bolşevik-daşnak tör-töküntülərindən təmizləndiyi 15 sentyabr günü AXC höku-

mətinin 3 aylıq müvəqqəti sığınacağı olmuş Gəncədə işıq üzü görən "Azərbaycan" qəzeti Bakını azad edən Türkiyə və Azərbaycan oğullarını atəşin salamladı. AXC-yə öz qanununu paytaxtından xeyir-dua verdi.

"Azərbaycan" adlı yeni milli qəzet – rəsmi dövlət nəşri Azərbaycan adlı dövlətin mənəvi atributlarından biri kimi doğuldu. Azərbaycan və rus dillərində buraxılan bu rəsmi qəzet xalqla onun dövləti arasında ideya-məfkurəvi körpüyə çevrildi.

Qəzetin ilk 4 nömrəsi tarixən Şimali Azərbaycanın mədəni mərkəzi olmuş, milli dövlətçilik yaddaşını qorumuş Gəncə şəhərində işıq üzü gördü. "Azərbaycan" oktyabrın 3-dən fəaliyyətini Bakıda davam etdirdi. Bu qəzetin yaranması və ilk addımlarını atması bir nəçə yandan əlamətdar idi. "Azərbaycan" məmləkətin mənəvi paytaxtında doğulub siyasi paytaxtında fəaliyyətini davam etdirdi. Qəzetin ilk nömrəsi AXC-nin faktiki doğuluşu olan Bakının işğaldan azad edildiyi gün çıxdı. Həmin il sentyabrın 15-i həm də türk-müsəlman aləminin ən əziz günlərindən biri olan Qurban bayramına təsadüf etmişdi.

Qəzetdə AXC hakimiyyətinin və parlamentinin fəaliyyəti geniş əksini tapmış, qəbul olunmuş qərar və qanunlar bu nəşr vasitəsilə xalqa çatdırılmışdı. O dövrün ən mühüm hadisələri, ideya və əməlləri barədə AXC rəhbərliyinin və milli dövlətçilik xəttinə sadıq yazarların publisistik çıxışları da qəzetdə aparıcı yer tutmuşdu. Mətbuat azadlığı prinsiplərini bərqərar edən AXC hökuməti qəzetin obyektiv, qərəzsiz və tərəfsiz çıxmasına heç bir maneçilik törətməmişdi. Lakin qəzetin nəşirləri və yazarlar milli dövlətçilik xəttini axıra-dək qorumuşdular. Bütün bunlar "Azərbaycan" qəzetini dövrünün, eləcə də AXC tarixinin mötəbər və əhatəli salnaməsinə çevirmişdi.

Qəzetdə Ceyhun və Üzeyir Hacıbəyli qardaşlarının, digər yazarların çıxışları milli publisistikamızın ən parlaq nümunələri kimi öyrənilməyə layiqdir. Bütövlükdə "Azərbaycan" qəzeti milli mətbuatımızın tarixində yeni bir hadisə, yeni bir keyfiyyət və ana dilində dövlət qəzeti, rəsmi nəşr buraxmaq ənənəsinin başlanğıcı olmuşdu. "Azərbaycan" qəzeti o dövrün siyasi tarixini öyrənənlər üçün ən qiymətli mənbədirsə, mətbuat tariximizin ən parlaq səhifələri, ən yüksək zirvəsidir.

Həmin dövrdə AXC hakimiyyətinin yeritdiyi mətbuat siyasəti də mətbuat azadlığına dövlət təminatının tarixi nümunəsidir. 1919-cu il oktyabrın 30-da AXC Parlamentində qəbul olunmuş Mətbuat Nizamnaməsi mətbuatın azad fəaliyyətinə, siyasi plüralizmin mətbuatda əksinə, müxtəlif siyasi yönlü nəşrlərin sərbəst fəaliyyətinə imkan yaratmışdı.

1920-ci ilin 28 aprelində Azərbaycanda bolşevik çevrilişindən, qırmızı imperiyanın işğalından sonra "Azərbaycan" qəzetinin nəşri dayandı. Qəzetin redaksiyası da digər istiqlalçı xadimlərlə birlikdə hakimiyyətin bolşeviklərə verilməsinin əleyhinə olmuşdu. Redaktor Üzeyir Hacıbəyli son nömrələrdən birində yazmışdı: "Azərbaycanda bolşevik hökuməti qurulsa, Əliheydər Qarayev də onun başçısı qoyulsa, o halda "hökumət bizə dəyməz" deyər xəyal edənlərə xam xəyal sahibi demək olar..." Qəzetin əvvəlki redaktorlarından biri Şəfi bəy Rüstəmbəyli isə AXC Parlamentinin son iclasında hakimiyyətin bolşeviklərə verilməsinə göz yaşları ilə qarşılımışdı.

Sovet dövrü AXC tarixini, istiqlal yaddaşını unutturduğu kimi, "Azərbaycan" qəzetinin nömrələrini də bağlı qapı arxasında saxlamış, onun öyrənilməsinə imkan verməmişdi. "Azərbaycan" qəzeti ilə başlayan və formalaşan anadilli dövlət qəzeti buraxmaq ənənəsi bu dönmədə başqa bir formada davam etdirilmişdi. 70 ildə respublikada partiya-sovet mətbuatı adı altında buraxılan rəsmi nəşrlərdə "Azərbaycan" qəzeti ilə yaradılan ənənə müəyyən qədər qorunmuşdu.

XX əsrin son onilliyində sovet imperiyasının dağılması prosesində milli-demokratik jurnalistikamız dirçəldiləndə əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən jurnalistikamızın ənənələrinə, eləcə də "Azərbaycan" qəzetinin sadıq qaldığı məfkurəyə – dövlət müstəqilliyi ideyasına üz tutuldu. Milli oyanış və azadlıq hərəkatı dalğalarında "Azərbaycan" adlı qəzet Qarabağa Xalq Yardım Komitəsinin nəşri kimi yenidən doğuldu. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra bu qəzet rəsmi nəşr kimi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin orqanı olaraq geniş həcmdə fəaliyyətini davam etdirir. Əslində, indi onun çiyində mətbuatımızın qeyri-rəsmi bir flaqmanlıq funksiyası da mövcuddur. Bu məsuliyyət qəzetin sütunlarından boylanır, mövzularının rişələrindən qaynaqlanır.

"Azərbaycan"ın son 16 ildəki sayları milli müstəqilliyimizin əldə olunması, inkişafı, yəni ictimai-siyasi mühitin – vətəndaş cəmiyyətinin qurulması ilə bağlı mücadilənin, səy və qayğıların, sözün əsl mənasında, salnaməsidir. Ümummilli qəzetimiz jurnalistikamızın kamil ənənələrinə saygılı yanaşmaqla ona öz töhfəsini vermək qayğısını da unutmur. Bu barədə bir qədər sonra. Tam səmimiyyətlə deyə bilərəm ki, böyükdən-kiçiyə bütün oxucuların "Azərbaycan"dan gözləntisi, umacağı var. Bu maraq birinci səhifədən başlayıb növbəti saylarda zəncirvari proses kimi ayları, illəri əhatə edir. Ona görə ilk səhifədən başlayıram ki, bir çox nəşrlərin oxucu marağını əsasən sensasiyalı, eyforiyalı sərlövhələrlə cəlb etməyə çalışdıqları həmin yer "Azərbaycan"da da "strateji" ərazidir. Baxın, dövləti hamımız güclü, dünya birliyində sayımlı görmək istəyirik. Vətəndaşların rifah halının yüksəlişini, daha xoşbəxt, sağlam, savadlı, yaşayış yerlərinin daha abad olmalarını arzulayırıq. "Azərbaycan"ın birinci səhifəsində bu ümid və diləklərdən doğan maraqlar cavablandırılır. Rəsmi məlumatlar, dövlət sənədləri və digər formatda yazılarla.

Ölkənin tanınmış alim və mütəxəssisləri, söz sənətinin ustadları müxtəlif bilgiler, maraq sahələri, mənəvi-əxlaqi, dünyəvi məsələlər barədə fikir və mövqelərini bu auditoriyadan bölüşməyə daim həvəslidirlər. Rəsmi qəzet statusu "Azərbaycan"a heç də şirin, rəvan, hamının həzm edəcəyi dili, üslubu, təqdimat üsullarını arxa plana keçirməyib. Hər səhifənin, informasiyanın, materialın özəllikləri qorunur ki, bu palitra istər-istəməz cəzbedicidir. Qəzetə ünvanlanan minlərlə oxucu məktubunun çeşidindən də nəşrə inam qaynaqlanır. Bəs bir çox ictimai maraq kəsb edən məsələlərin təqdimatı ilə əlaqədar ortaya çıxan jurnalist yaşantıları? Məncə, bu həssaslıq dövlətçiliyə, jurnalistikamızın mütərəqqi ənənələrinə xidməti özünün başlıca qayəsi sayan qəzetin simasını müəyyənləşdirən başlıca şərtlərdəndir. Onun öz sələfinə layiqliliyinin daşıyıcılarındanır.

Öz tarixi ənənələrini dirçəldən, müstəqillik ideyalarına sədaqətlə xidmət edən "Azərbaycan" son 16 ildəki fəaliyyəti ilə müstəqillik mərhələsinin yeni salnaməsinə çevrilmişdir. Qəzet milli mətbuat tariximizdəki şərəfli yerini tam bərpa edərək 90 yaşını böyük təntənə ilə qeyd edir. Bu yubiley qəzetin istiqlal tariximizdə və milli jurnalistikamızdakı mötəbər roluna böyük sayğıdır, dövlətin milli mətbuatımıza doğma münasibətinin daha bir əyani nümunəsidir. Yubileyin ölkə səviyyəsində qeyd olunması isə "Azərbaycan"ın tarixi xidmətlərinə adekvat qiymətdir. Qəzetin indiki redaksiyası isə öz sələflərinin keçdikləri yola dərinədən nəzər salmaqla xalqımızın və dövlətimizin qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə səfərbər olunmuş döyüşçü kimi söz cəbhəmizin səngərindədir.

*Əflatun AMAŞOV,
Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri*

Maarifçilik ideyalarının ali məqamı

"Azərbaycan" qəzeti fəaliyyətinin bütün mərhələlərində xalqın yeganə nicat yolunu onun yüksək təhsil almasında və maariflənməsində görmüşdür

Ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli maarifçilik ideyalarının ictimai şüurda möhkəmlənməsi, təhsilin milli inkişaf və tərəqqinin əsas amili kimi önə çıxması məhz milli ruhlu ziyalı təbəqəsinin tarixi missiyası ilə şərtlənmişdir. Xalqın yeganə yolunu elmdə, təhsildə, məktəb və pedaqoji fikrin inkişafında, bir sözlə, insanların hərtərəfli maariflənməsində görünən milli təfəkkürlü şəxsiyyətlər kifayət qədər ziddiyyətli və mürəkkəb dövrdə qarşıya qoyduqları ali məqsədlərin gerçəkləşməsi uğrunda fəal, əzmkar mübarizəyə qalxmış, ictimaiyyəti qəflət yuxusundan oyatmağa çalışmışlar. Xüsusən də 1918-ci ilin 28 mayında xalqın yüzilliklər boyu arzusunda olduğu istiqlal nemətinə qovuşmasından sonra ölkədə ümumtəhsil hərəkəti keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuş, milli hökumət səviyyəsində savadsızlığın ləğvi istiqamətində ardıcıl və sistemli tədbirlər görülmüşdür.

Tarixi faktlar təsdiqləyir ki, milli təfəkkürlü, intellektual səviyyəli ziyalıların böyük səyləri ilə real həyata vəsiqə qazanan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilk gündən ölkənin üzleşdiyi problemlərin səbəblərini haqlı olaraq təhsilin, maarif işinin lazımı səviyyədə olmasında axtarmış, savadsızlığın ləğvinə hesablanmış təbliğat kampaniyasına start vermişdir. 1918-ci il sentyabrın 15-də Gəncədə Milli hökumətin rəsmi mətbuat orqanı kimi fəaliyyətə başlayan "Azərbaycan" qəzeti də qısamüddətli fəaliyyəti dövründə milli maarifçilik dalğasının genişlənməsi, təhsilin vacibliyi fikrinin ictimai rəyə aşılınması prosesində fəal iştirak etmiş, o zamanın və məkanın nüfuzlu ziyalılarının təbliğati xarakterli çıxışlarına, publisistik məqalələrinə səhifələrində geniş yer vermişdir. Qəzet cəhalətin, düşüncə geriliyinin hökm sürdüyü bir zamanda nəinki insanları təhsil almağa çağırmış, eyni zamanda qadınların savadlanması, maariflənməsi təşəbbüslərinin alovlu təbliğatçısı, təşviqatçısı olmuşdur.

1918-1920-ci illərdə cəmi 443 nömrəsi işıq üzü görmüş "Azərbaycan"ın səhifələrini və-rəqlədikcə bir daha aydın görünür ki, qəzetin ətrafına toplaşmış işıqlı təfəkkür sahibləri qələmə aldıkları məqalələrin əksəriyyətində savadsızlığa qarşı çıxmış, yeni məktəblərin, ali təhsil ocaqlarının açılması ilə bağlı təkliflər irəli sürmüş, Milli hökumətin bu yöndə atdığı ilk kövrək addımlarını dəstəkləmişlər. O illərdə Üzeyir bəy və Ceyhun Hacıbəyli qardaşları, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Xəlil İbrahim, Yusif Vəzir Çəmənəzəminli, Əhməd Cavad, Cəfər Cabbarlı və digər ziyalıların "Azərbaycan" qəzetində çıxan məqalələri milli maarifçilik ideyalarının ifadəsi kimi bu gün də diqqəti xüsusi cəlb edir. Həmin ziyalılar eyni zamanda qadınların, qızların təhsil alması ilə bağlı köhnə fikirləri, bu sahədəki geriliyi kəskin tənqid edir, ictimai fikri düzgün istiqamətləndirməyə çalışırdılar. Azərbaycanın ilk qadın jurnalisti və pedaqoqlarından olmuş Şəfiqə xanım Əfəndizadə məqalələrində qadınları maarifə, təhsil almağa çağırmış, "Bir çox ümidlərimiz" sərlövhəli yazısında elmin, təhsilin cəmiyyətdəki roluna yüksək dəyər vermişdi: "Ümidlərimiz çox böyükdür... Hər bir rəzalətin səbəbi cəhalətdir. Cəhalətdən çıxmağın dərmanı isə elmdir, maarifdir..."

Həmin dövrdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsilin, elmin inkişafı istiqamətində atdığı addımlar da milli maarifçilik hərəkatına yeni nəfəs vermiş, savadsızlığın ləğvi istiqamətindəki ictimai səyləri gücləndirmişdi. Tarixi faktlar göstərir ki, hökumətin 27 avqust 1918-il tarixli qərarı ilə xalq maarifi milliləşdirilmiş, müəllim kadrların hazırlanması üçün Gəncə, Şəki və Zaqatalada 150 nəfərlik qısamüddətli pedaqoji kurslar təşkil olunmuşdu. Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürülmüş, eyni zamanda 1919-cu ilin əvvəllərində respublikanın müxtəlif bölgələrində 23 orta təhsil müəssisəsi açılmışdı. Bu təhsil müəssisələri 6 kişi və 4 qadın seminariyası, 5 realni məktəb, 3 müəllim seminariyası, 3 qadın təhsil müəssisəsi, 1 politexnik və ticarət məktəbi olmaqla Bakı, Gəncə, Qazax, Şəki, Salyan və Şuşada fəaliyyət göstərirdi. Eyni zamanda, orta məktəblərin milliləşdirilməsi prosesi sürətlə aparılır, aşağı siniflər üçün müəllim hazırlamaq üçün bölgələrdə xüsusi kurslar təşkil edilirdi. Savadsızlığın ləğvi məqsədilə Xalq Təhsili Nazirliyi geniş iş aparır, Bakı, Şəki, Zaqatala və Qazaxda yaşlı əhali üçün Azərbaycan dili üzrə kurslar açılırdı.

Milli hökumətin təhsil siyasəti ümumxalq mənafeyinə hesablandığından respublikada yaşayan azsaylı xalqların da maarifləndirilməsi diqqət mərkəzində idi. 1918-ci il 7 sentyabrda "Milli azlıqlardan olan xalqların öz ana dilində təhsil alması haqqında" qanunun imzalanması bu baxımdan vacib əhəmiyyət kəsb edirdi. Latın əlifbasına keçidə hazırlıq prosesinin başlanması da məhz bu dövrə təsadüf edir. Habelə vətənpərvərlik təbliğatının tərkib hissəsi kimi 1918-ci il 9 noyabr tarixli qərarla üçrəngli, ağ aypara və səkkizbucaqlı ulduzdan ibarət bayraq milli dövlət atributu kimi qəbul edilmiş, Azərbaycan Respublikasının pul və poçt markaları dövriyyəyə buraxılmışdı. Bütün bunlar barədə "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrində geniş məlumatlar verilir, dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsi baxımından xalqın yüksək təhsil almasının vacibliyi dənə-dənə vurğulanırdı.

1919-cu ilin sentyabrında müsəlman Şərqiində ilk ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universitetinin açılması Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında əlamətdar hadisələrdən olmuş, milli kadr hazırlığı prosesinə böyük töhfə vermişdi. Bu hadisəni ruh yüksəkliyi ilə səhifələrində işıqlandıran qəzet universitetin açılmasında F.Xoyski, N.Yusifbəyli, xalq təhsili naziri R.Kaplanov, onun müavini H.Şahtaxtinski və görkəmli rus alimi V.Y.Razumovskinin xidmətlərini xüsusi qeyd edirdi. Universitetdə milli pedaqoji kadrların hazırlanması ilə yanaşı, xaricdə bir sıra yeni ixtisaslar üçün mütəxəssis hazırlığının vacibliyi ilə bağlı fikirlər də "Azərbaycan"ın səhifələrində geniş yer alırdı. Həmin dövrdə parlamentin qəbul etdiyi qanuna görə, xarici ölkələrə 100 nəfər abituriyent və tələbə ezam olunması nəzərdə tutulmuş, onların İngiltərə, İtaliya, Fransa, Rusiya və Türkiyədə yüksək ali təhsil alması üçün respublika Maarif Nazirliyi tərəfindən 700 min manat ayrılmışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısamüddətli fəaliyyəti dövründə təhsil və xalq maarifi sahəsində görülən işlər barədə çoxlu fakt göstərmək olar. Milli hökumətin rəsmi mətbuat orqanı olan "Azərbaycan" ilk gündən xalq təhsilinin və maarifinin gücləndirilməsi naminə həyata keçirilən tədbirləri diqqətdə saxlamış, eyni zamanda xalqın milli mənlik şüurunun oyanması, milli tərəqqiyə nail olması baxımından geniş təbliğat işi aparmışdır. Təhsil, elm məsələləri ilə yanaşı, o dövrün ədəbi-bədii, mədəni prosesləri də qəzetin səhifələrində geniş şəkildə işıqlandırılmış, tariximizin, mədəniyyətimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və təbliği ilə bağlı çoxsaylı məqalələr yer almışdır. Ümumiyyətlə, qəzet həmin dövrdə tariximizi olduğu kimi – obyektiv, şəffaf və qərəzsiz şəkildə əks etdirmiş, xalqın və dövlətin mənafeyini daim uca tutaraq milli ideallara bağlılığını sübuta yetirmişdi.

1920-ci ilin aprelində müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin suqutu ilə bağlı fəaliyyətini dayandırmalı olan "Azərbaycan" yalnız respublikamız dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra yenidən işıq üzü görmüş, varislik əlaqələrini bərpa etmiş, tarixi ənənələrə sadıq qalmaqla yanaşı, fəaliyyətini müasir dövrün qəzetçilik prinsipləri əsasında qurmuşdur. Mübaliğəsiz deyə bilərik ki, 90 illik yubileyini qeyd edən qəzet son 15 ildəki fəaliyyəti ilə milli idealların daşıyıcısına, alovlu təbliğatçısına çevrilmiş, dövlətçilik, vətəncilik, azərbaycançılıq ideyalarının ictimai düşüncədə möhkəm yer almasına çalışmış, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinə təbliğati dəstəyini vermişdir. "Azərbaycan"ın respublika həyatında cərəyan edən siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni-humanitar prosesləri operativ, dürüst şəkildə, milli mənafə prizmasından işıqlandırması onun ümumxalq qəzetinə çevrilməsini təmin etmiş, oxucuların böyük etimadını və inamını qazanmasına səbəb olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin təminatı, dövlətin parçalanmaq təhlükəsindən xilas edilməsi, separatizm meyillərinin qarşısının alınması, qeyri-qanuni hərbi birləşmələrin ləğvi, iqtisadiyyatın tənəzzüldən qurtulması, bir sözlə, Azərbaycanın xaos burulğanından inkişaf magistralına çıxarılması naminə misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Dövlətçilik xəttini əsas fəaliyyət konsepsiyası elan etmiş "Azərbaycan" qəzeti həmin dövrdən başlayaraq respublikanın ictimai-siyasi həyatında baş verən prosesləri analitik təhlil süzgəcindən keçirərək ictimai rəyin düzgün məcrada inkişafına təbliğati cəhətdən yardımçı olmuş, həyata keçirilən islahatların mahiyyətini bütün tərffüatı ilə şərh etmişdir. Qəzetin dövlətçilik üçün çətin sınaq anlarında qətiyyətini itirməməsi, cəsəətli mövqe ortaya qoyaraq ümumxalq mənafeyini, ölkənin qanuni iqtidarını müdafiə etməsi, dövlət çevrilişlərinə cəhd göstərənləri ifşa etməsi onun sabit və aydın mövqeyə malik olduğunu bir daha təsdiqləmişdir.

"Azərbaycan" qəzeti dövlətin rəsmi orqanı olaraq fəaliyyətində əsasən rəsmi xarakterli materiallara – dövlət başçısının səfərlərinə, görüşlərinə, fərman və sərəncamlarına, Milli Məclisin çoxşaxəli fəaliyyətinə, burada imzalanmış qanunlara, qərarlara və digər sənədlərin dərcinə geniş yer verməsinə rəğmən, oxucu marağını da hər zaman ciddiliklə nəzərə almış, rəngarəng analitik və publisistik məqalələrlə çıxış etmişdir. Eyni zamanda, qəzetin vətənpərvərliklə qələmə aldığı mövzularda qaldırılmış problemlərə, məsələlərə analitik baxışın, elmi-nəzəri yanaşmanın olması, habelə məzmun dərinliyi ilə yanaşı, forma orijinallığı da diqqətəlayiq cəhətlər kimi qeyd olunmalıdır. Qəzetdə qaldırılmış məsələlər əksərən geniş diskussiyalara, müzakirələrə səbəb olur, işıq üzü görmüş hər bir fakt dəqiqliyi və dürüstlüyü ilə seçilir. Fikrimcə, bu, ilk növbədə qəzet rəhbərliyinin və yaradıcı kollektivin səriştəsindən, peşəkarlığından, hadisələri geniş rakursdan şərh etmək qabiliyyətindən irəli gəlir. Heç də təsadüfi deyildir ki, bu gün "Azərbaycan" qəzetindən həm də zəngin ensiklopedik mənbə kimi istifadə olunur, onun bütün sayları çağdaş tariximizin salnaməsi kimi kitabxanalarda qorunub saxlanılır.

Bəzi yanlış təsəvvürlərin əksinə olaraq, "Azərbaycan" müstəqil və obyektiv mövqeyi ilə də seçilir. Qəzet cəmiyyət üçün aktual problemləri emosiyalara qapılmadan diqqətə çatdırır və onların həlli yollarını göstərir. Qəzetin daimi oxucusu kimi deyə bilərəm ki, "Azərbaycan" ayrı-ayrı vətəndaşların məktublarına, ərizə və şikayətlərinə də həssaslıqla yanaşır, onları oxucu səhifəsində dərc edir.

Elm və təhsil adamı olaraq xüsusi vurğulamaq istərdim ki, "Azərbaycan" qəzeti 1993-cü ildən ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən, milli mənafələrə

əsaslanan təhsil siyasətinin bütün tərffüatı ilə xalqa çatdırılmasında da mühüm rol oynamışdır. Qəzetin haqlı mövqeyi daim bundan ibarət olmuşdur ki, elm və təhsil hər bir xalqın milli intibahını təmin edən zəruri vasitədir, cəmiyyət qarşısında dayanmış bir sıra əsaslı problemlərin həlli ilk növbədə bu sahələrin tərəqqisindən keçir. Təsadüfi deyildir ki, 1993-cü ilin iyununda Bakıya qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyev ictimaiyyət nümayəndələri ilə ilk görüş yeri kimi Elmlər Akademiyasını seçməklə intellektual potensialın daşıyıcıları olan ziyalıların cəmiyyətdəki roluna yüksək önəm verdiyini izhar etmişdir. Həmin dövrdən etibarən təhsilin milli tərəqqinin gerçək amilinə çevrilməsi üçün reallaşdırılan kompleks tədbirlər "Azərbaycan"ın əsas mövzularından olmuş, hökumətin elmin, təhsilin inkişafı istiqamətində atdığı addımlar obyektiv şəkildə xalqa çatdırılmışdır.

Müstəqil Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul edilmiş ilk Konstitusiyasında vətəndaşların bir sıra hüquq və azadlıqları ilə yanaşı, təhsil almaq hüququ da birmənalı təsbit edilmişdir. Konstitusiyanın 42-ci maddəsində hər bir vətəndaşın pulsuz icbari ümumi orta təhsil almaq hüququ təmin edilmişdir. Eyni zamanda, milli təhsilin alternativ əsaslar üzrə yüksəlişini təmin etmək, daha səviyyəli təhsil uğrunda rəqabətə nail olmaq məqsədilə bu sahədə özəl sektorun inkişafına da şərait yaradılmışdır. "Azərbaycan" bu məsələləri öz səhifələrində işıqlandırmaqla yanaşı, Konstitusiyanın gənc nəsəl təbliğində də xüsusi fəallıq göstərmişdir. Qəzet, həmçinin, 1995-ci ildən sonra təhsil sistemində aparılan çoxşaxəli islahatlara da geniş yer ayırmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında" 30 mart 1998-ci ildə imzaladığı Sərəncam, 15 iyun 1999-cu il tarixdə təsdiqlədiyi "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı", ümumiyyətlə, Azərbaycanda təhsil standartlarının yeni dövrün şərtlərinə uyğunlaşdırılması prosesinin gedişi daim "Azərbaycan"ın diqqət mərkəzində olmuşdur. Qəzet zaman-zaman öz səhifələrində milli təhsilin məzmunca təkmilləşdirilməsi, müasir dünya təcrübəsi və milli ənənələr əsasında inkişafı, azərbaycançılıq ideologiyasını özündə əks etdirən tədris proqramlarının, dərsləklərin hazırlanması, ayrı-ayrı təhsil sahələri və fənlər üzrə yeni standartların tətbiqi vacibliyi ilə bağlı məqalələr dərc etmişdir. Əsaslı ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş elm və təhsil islahatlarının keyfiyyətə yeni mərhələdə davam etdirilməsi, təhsil üçün səciyyəvi olan bir sıra problemlərin ləğvi məsələləri bu gün də "Azərbaycan" qəzetinin müntəzəm toxunduğu mövzulardandır. Son illərdə milli təhsilimizin inkişafı məsələsi öz məzmununu dəyişərək artıq həm də Azərbaycanın gələcək inkişaf modelinin əsasını formalaşdıran başlıca amil kimi gündəmə gətirilmiş, insan kapitalının formalaşmasına xidmət edən ümumtəhsil hərəkəti güclənmişdir. Dövlət büdcəsindən təhsilə ayrılmış vəsaitlərin ildən-ilə artırılması regionlarda yeni-yeni məktəblərin tikintisinə, tədris prosesinin müasir səviyyədə qurulmasına, habelə məktəblərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinə imkan yaradır. Eyni zamanda, son illərdə təhsilin inkişafına, problemlərinin həllinə, onun dünya təhsil məkanına inteqrasiyasına xidmət edən çoxsaylı fərman və sərəncamların, dövlət proqramlarının müfəssəl şərhini məhz "Azərbaycan" qəzetində oxuyuruq. Bu məqalələrdə təhsilin, elmin inkişafının vacib istiqamətləri, problematik məsələləri ilə bağlı son dərəcə maraqlı fikirlərə rast gəlmək olur.

"Azərbaycan" bütün bu mütərəqqi keyfiyyətləri, iş üslubu ilə bu gün həm də elm və təhsil ictimaiyyətinin sevimli qəzetinə, onların məqalələrinin müntəzəm olaraq işıq üzü gördüyü ali tribunaya çevrilmişdir. Uzun illər ərzindəki müşahidələrimə əsaslanaraq əminliklə deyə bilərəm ki, qəzetin çoxşaxəli fəaliyyəti ölkənin təhsil işçiləri, ziyalılar tərəfin-

dən ürəkdən bəyənilir, təqdir olunur. Sonda bu uğurlarına görə "Azərbaycan"ın kollektivini əlamətdar yubiley münasibətilə ürəkdən təbrik edir, gərgin peşə fəaliyyətində uğur və yeniliklər arzulayıram.

Qələminiz iti, sözünüz kəsərli olsun!

Hüseyn ƏHMƏDOV,
akademik

Azərbaycançılıq tribunası

Mətbuat ən böyük milli sənəd – millətin pasportudur. Bütün dünya milli kimliyimiz barədə həqiqətləri bu sənəd vasitəsilə öyrənir. Mətbuat təkcə bugünkü kimliyimizi əks etdirən sənəd deyil, günümüzü tarix kimi yaşadan və gələcək nəsillərə ünvanlanan vətənamə, tarixnamədir.

XIX əsrdə Tanrı taleyimizi təyin edəndə "Əkinçi" yarandı. H.Zərdabinin "Əkinçi"si, İ.Qasıralının "Tərcüman"ı, Mirzə Cəlilin "Molla Nəsrəddin"i, Ə.Hüseynzadənin "Füyuzat"ı ən uca mətbuat zirvələri, hər biri müstəqil mətbuat universitetidir.

XX əsrdə milli burjuaziya formalaşanda bu ənənələr üzərində qüvvətli milli mətbuat da yarandı. Yüzdən artıq qəzet və dərginin nəşri XIX əsrin ortalarından maarifçilik hərəkatı ilə başlanıb gələn milli-mənəvi intibahın göstəricilərindən biri, bəlkə də ən mühümü idi. Demək olar ki, bu zaman "milli dirilik" məhz mətbuatla başlandı. Bu mətbuat sıxlığında öz böyük qayəsi ilə seçilən, Şərqdə ilk demokratik respublika sayılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin orqanı "Azərbaycan" qəzetinin müstəsna rolu, ciddi milli mövqeyi olmuşdur. Hələ yarandığı vaxtdan etibarən Üzeyir bəy Hacıbəylinin "Azərbaycan"ı böyük bir dövlətin milli məfkurəsini – azərbaycançılığı təbliğ edirdi.

XX əsrin önlərində milli intibahın əsasında türkçülük, islamçılıq və azərbaycançılıq dayanırdı. Ə.Hüseynzadə, Ə.Topçubaşov, Ə.Ağaoğlu, H.Cavid, M.Hadi və küllən "Füyuzat" türkçülüyn, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Nəzmi, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Qəmküsar, C.Cabbarlı azərbaycançılığın baneyi-karları idi. XX əsrin önlərində – 28 May 1918-ci ildə bu iki məfkurə axını bir nəhrdə birləşərək dövlət yaratdı və onun ideologiyasının daşıyıcısı və təşviqatçısı "Azərbaycan" qəzeti oldu. "Azərbaycan" qəzeti yarandığı gündən öz mahiyyətində türkçülük, islamçılıq və vətənçiliyi üç təməl kimi ehtiva etdiyi azərbaycançılıq ideologiyasını təbliğ etmişdir.

Təəssüflər olsun ki, M.Ə.Rəsulzadənin düşünüb irəli sürdüyü, dövlətçiliyə tətbiq etdiyi "Azərbaycan qayəsi" bolşevik işğalı nəticəsində dövlətlə birlikdə "qırmızı qaranlıqlar"da (Əli bəy Hüseynzadə) qərq oldu. M.Ə.Rəsulzadə "Azərbaycan Cümhuriyyəti" (1923) kitabında yazırdı: "Azərbaycan dövrü istiqlalına bolşeviklər MÜSAVAT dövrü deyirlər. Fəqət xalq buna AZƏRBAYCAN dövrü deyir... Xalq düşüncəsində AZƏRBAYCAN məfhumu coğrafi bir mənadan ziyadə fikir və əməl şəklində təcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur".

XX əsrin əvvəllərində, xüsusilə 1918-1920-ci illərdə "Azərbaycan" qəzeti həmin ideyanı, azərbaycançılığın əsasında dayanan "Azərbaycan" qəzetini təkcə Azərbaycanda təbliğ və təşviqat etməklə qalmadı, bütün dünyaya yaydı. Bu dövrdə "Azərbaycan" qəzeti öz sələfləri "Əkinçi", "Tərcüman", "Kəşkül", "Kaspi", "Molla Nəsrəddin", "Füyuzat", "Həyat" kimi milli istiqlal dövrünün, milli dövlətçiliyin, yeni ictimai-fəlsəfi fikrin – azərbaycançılığın tribunasına çevrildi, bütövlükdə ədəbi-tarixi prosesə ideya istiqaməti verdi.

Bu unikal qəzet öz 90 illik şərəfli ömrünün təxminən 70 ilini – bütöv sovet sosializm epoxasını yasaqda, dustaqda yaşamalı oldu. Fəqət onun təbliğ etdiyi azərbaycançılıq qayəsi, milli məfkurəmiz heç zaman Azərbaycan münəvvərlərinin qəlbindən və yaddaşından silinmədi. 70 illik totalitar sovet rejimi dövründə milli ruhlu ziyalılar – tarixçilər, filosoflar, xüsusilə yazıçı və publisistlərimiz milli məfkurəmizi gizli, rəmzi obrazlarla, sətiraltı və mətnaltı mənalarda əzmlə yaşatdılar.

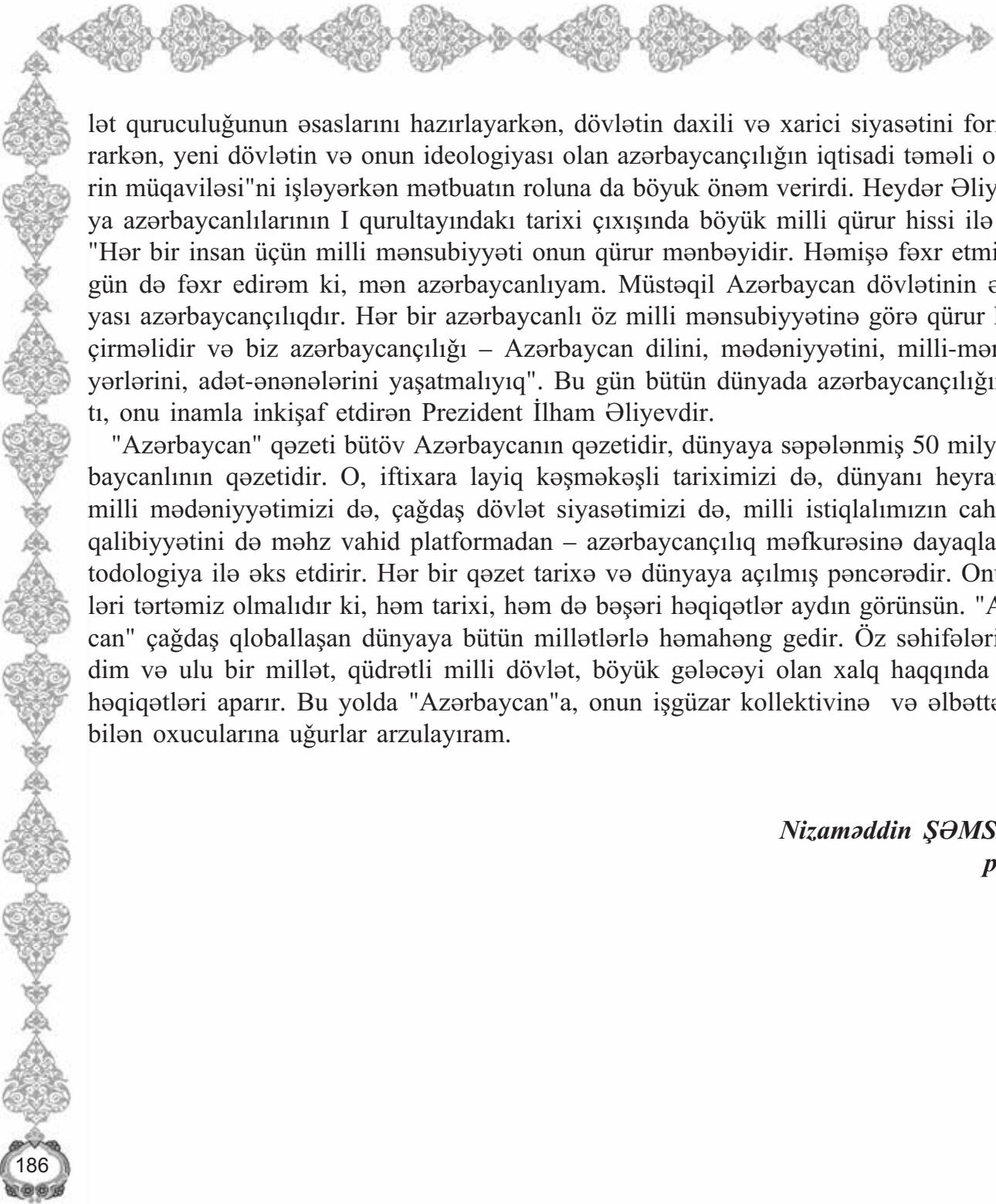
Təəssüf ki, yaşım (və taleyim) mənə Ü.Hacıbəyliyi görməyə imkan verməyib. Fəqət mən bir müəllif kimi "Azərbaycan"ın sonrakı vətənpərvər oğulları ilə əməkdaşlıq etməmişəm. Belə hesab edirəm ki, "Azərbaycan" mənim qəzetimdir, ürəyində "Azərbaycan qəyəsi" olan hər bir ziyalının qəlbi Azərbaycana sevgi ilə döyünən hər bir vətəndaşın qəzetidir.

Rəsmi baxımdan "Azərbaycan" dövlət qəzetidir. Bütün dövrlərdə olduğu kimi, o bu gün də böyük əzmlə dövlətlə millət arasında fikri-mənəvi körpü rolunu oynayır. Redaksiyada hər cür xırda hisslərdən uzaq, böyük dövlətçilik amalına dayaqlanan gözəl bir yaradıcı kollektiv formalaşmış.

Bütün dövrlərdə dövlətin taleyi ordu ilə bərabər, həm də ideologiyadan asılı olub. Yaxşı düşünülmüş ideoloji təbliğat dövləti tarixin kəşməkəşli yolları ilə aparıcı güdrətli mexanizmdir. Mətbuat bir dövlət səviyyəsindədir, çünki dövlətin ideoloji mexanizminin sükanı onun əlindədir. Ağıllı dövlət başçıları tarixi proseslərin gedişatını irəlicədən duyan, ona istiqamət verən ideoloqları həmişə irəli çəkiblər. Sovet dövləti məhz yaxşı qurulmuş ideoloji təbliğatın gücü ilə bütün dünyaya meydan oxuyurdu. II cahan savaşında ən modern silahlarla silahlanmış Almaniya ordusuna qarşı Stalin ideoloji təbliğatla çıxdı, təkçə çoxmillətli sovet xalqlarını deyil, "sosializm düşərgəsi" adlanan dünya xalqlarını da öz gücünə, amalına inandıraraq onları ayağa qaldırdı.

Lap qədim zamanlarda antik yunan mütəfəkkiri Sokrat deyirdi: "Yunanlıyı yunanlı edən yunanlı olaraq doğulması deyil, gördüyü təhsil və tərbiyədir". Bu, daha genişmənalı sözdür, burada söhbət sadəcə məktəbdən getmir. Vətəndaşı şəxsiyyət kimi tərbiyə etmək ilk növbədə milli mətbuatın, informasiya vasitələrinin borcu və peşəkarlıq vəzifəsidir. "Azərbaycan" sözü dövlətin adını ifadə edir, bu kəlmənin arxasında durmaq, bu başlıq altında yazı çap etmək böyük məsuliyyət tələb edir. "Azərbaycan" qəzeti bu kəlmənin şərəfini həmişə qoruyub, bu gün də səylə qorumaqdadır. Bunun üçün qəzet ilk növbədə dövlətin etimadını doğruldur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin daxili və xarici siyasətini, iqtisadi islahatlar strategiyasını, mədəniyyət və ədəbiyyat, təhsil və idman sahəsində yürütdüyü uğurlu siyasəti konseptual əsaslarla təbliğ və müdafiə edir. Qəzet Azərbaycan Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunların nəşri, yayılması, təbliği və şərh sahəsində böyük iş görür. Azərbaycançılığın siyasi və iqtisadi təməllərinin möhkəmlənməsi üçün dövlət və xalq arasında etibarlı vasitəçi rolunu oynayır. Ölkədə qanunun aliliyi uğrunda mübarizə "Azərbaycan"ın əsas məramını, onun yaradıcılıq strategiyasını müəyyənləşdirir.

"Qələmin müqəddəs vəzifəsi millətin xoşbəxtliyi yolunda xidmət göstərməkdir" deyirdi böyük Mirzə Cəlil! Və o, bir də deyirdi ki, "Sözün doğrusunu danışmaq hünərdir". Fikrimcə, millətə xidmət göstərməyin ən müqəddəs yolu sözün doğrusunu söyləmək, həqiqəti yazmaqdır. Yalan sözü urvatdan salır, dili qısa edir. Yalan yazmaq təkçə bugünə yox, həm də gələcəyə yönəlmiş tarixi cinayətdir. "Azərbaycan" qəzeti təmiz Azərbaycan ədəbi dilində yazır və ana dilimizin saflığını qoruyur. Azərbaycan dili azərbaycançılığın giriş qapısıdır. Bu qapıdan yad təfəkkürlə, pəltək nitqlə, küt qələmlə girmək olmaz. Dilə ata malı kimi baxmaq, istehlakçı münasibət bəsləmək milli cinayətdir. Biz dünyaya gələndə hazır dilə sahib oluruq, bizim üçün dil yaratmış əcdadlarımıza daim ehtiram bəsləməliyik. Ümummillət lider Heydər Əliyev ana dilinə, Azərbaycan dilinə milli varlığımızın azərbaycançılıq ideologiyasının əsası kimi dəyər verirdi. Ümumiyyətlə, müasir mətbuatın, xüsusən də dövlət mətbuatının istiqlal məfkurəsi əsasında formalaşmasında, onun sovet standartlarından qurtulmasında Heydər Əliyevin böyük rolu olub. O, Azərbaycanda yeni döv-

lət quruculuğunun əsaslarını hazırlayarkən, dövlətin daxili və xarici siyasətini formalaşdırarkən, yeni dövlətin və onun ideologiyası olan azərbaycançılığın iqtisadi təməli olan "Əsrin müqaviləsi"ni işləyərkən mətbuatın roluna da böyük önəm verirdi. Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı tarixi çıxışında böyük milli qürur hissi ilə deyirdi: "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq". Bu gün bütün dünyada azərbaycançılığın qarantı, onu inamla inkişaf etdirən Prezident İlham Əliyevdir.

"Azərbaycan" qəzeti bütöv Azərbaycanın qəzetidir, dünyaya səpələnmiş 50 milyon azərbaycanlının qəzetidir. O, iftixara layiq kəşmə-kəşli tariximizi də, dünyanı heyran qoyan milli mədəniyyətimizi də, çağdaş dövlət siyasətimizi də, milli istiqlalımızın cəhanşümul qalibiyyətini də məhz vahid platformadan – azərbaycançılıq məfkurəsinə dayaqlanan metodologiya ilə əks etdirir. Hər bir qəzet tarixə və dünyaya açılmış pəncərədir. Onun şüşələri tərtəmiz olmalıdır ki, həm tarixi, həm də bəşəri həqiqətlər aydın görünsün. "Azərbaycan" çağdaş qloballaşan dünyaya bütün millətlərlə həmahəng gedir. Öz səhifələrində qədim və ulu bir millət, qüdrətli milli dövlət, böyük gələcəyi olan xalq haqqında dönməz həqiqətləri aparır. Bu yolda "Azərbaycan"a, onun işgüzar kollektivinə və əlbəttə, qədircilən oxucularına uğurlar arzulayıram.

*Nizaməddin ŞƏMSİZADƏ,
professor*

Sözün qüdrəti

90 illik yubileyini qeyd edən "Azərbaycan" qəzeti fəaliyyətinin bütün mərhələlərində dövlətçilik xəttini müdafiə etmişdir

Çoxsaylı mətbuat orqanları sırasında özünəməxsus dəst-xətti, sanbalı ilə seçilən, azərbaycançılıq, milli dövlətçilik ideyaları ilə köklənən, hadisələrə obyektivlik prizmasından yanaşaraq cəmiyyətdə baş verən olayları operativ və dəqiq surətdə oxuculara çatdırmağı qarşısına ali məqsəd qoyan "Azərbaycan" qəzeti 90 illik yubileyini qeyd etməyə hazırlaşır. Taleyi ölkəmizin müstəqillik tarixi ilə sıx bağlı olan rəsmi dövlət qəzetinin yubileyi təkcə milli jurnalistikamız üçün deyil, bütövlükdə ölkənin ziyalı ictimaiyyəti üçün də əlamətdar hadisədir.

Fəaliyyəti ilə Azərbaycanın 133 illik mətbuat tarixində dərin iz buraxmış kütləvi informasiya vasitələrinin – qəzet və jurnalların sayı heç də az deyildir. Fəqət onların barmaq-la sayılacaq qədər çox az qismi məhz ilkin adı altında bu gün də işıq üzü görür və millət qarşısındakı tarixi missiyasını unutmur. Mübaliğəsiz, adı mətbuat tariximizə qızıl hərflərlə düşən belə sanballı nəşrlərdən biri də rəsmi dövlət qəzeti "Azərbaycan"dır. 1875-ci ildə əsası görkəmli alim və ziyalı Həsən bəy Zərdabi tərəfindən qoyulan "Əkinçi" qəzeti milli mətbuatın ilk qaranquşudursa, "Azərbaycan" qəzeti eyniadlı məmləkətin ilk rəsmi qəzetidir. Bu günlərdə həm də 5000-ci sayının işıq üzü görməsini qeyd edən qəzet müstəqil dövlətçiliyimizin canlı salnaməsinə, azadlıq və istiqlaliyyət rəmzinə çevrilmişdir.

Azadlıq, müstəqillik, şübhəsiz, asanlıqla qazanılan nemət deyil – onu əldə etmək üçün bəzən ən ağır mübarizələrdən keçməli, sərt maneələrə sinə gərməli, mücadilə aparmalı olursan. Tarixin yaratdığı hansısa əlverişli şəraitdə milli iradəsini ortaya qoyaraq mübarizəyə qalxan xalqlar əksərən can atdıqları ali və saf ideallara qovuşa bilirlər. XX əsrin başlanğıcında istibdaddan xilas olmağa çalışan millətlər arasında Azərbaycan türkləri də öz soykökünə qayıtmaq, milli mənliliyini qorumaq, mənəvi yetkinliyini yaşatmaq, bir sözlə, milli şüurun oyanışına rəvac vermək üçün əzmlə çalışdılar. Müstəmləkəçilik zillətinin əsl mahiyyətini dərk edən milli ruhlu ziyalılarımız apardıqları bu çətin mücadiləni sona çatdırmaq üçün sərbəst tribunaya – azad mətbuata ehtiyac olduğunu da başa düşürdülər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə meydana gəlmiş qəzet və jurnallar içində sayılıb-seçilən nəşrlərdən biri də "Azərbaycan" oldu.

Hökumətin rəsmi mətbuat orqanının yaranması müstəqil dövlətin əsas atributlarından birinə çevrildi. Məhz buna görə də 1918-ci il iyulun 3-də Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri"nin nəşri haqqında qərar qəbul etdi. İyulun 27-də digər qərarla isə bu mətbu orqanının nəşri Xalq Təhsil Nazirliyinə həvalə edildi. Həftədə iki dəfə buraxılması nəzərdə tutulan hökumət xəbərlərində isə əsasən qərarlar, bəyanatlar, nazirliklərin mühüm sənədləri, əmrlər, təlimatlar, ayrı-ayrı şəxslərin vəzifəyə təyin olunma və vəzifədən azad olunma barədə məlumatları, elanlar və s. dərc edilirdi. Fəqət hökumət Azərbaycan Cümhuriyyətinin çoxşaxəli fəaliyyətini, apardığı islahatları geniş ictimaiyyətə çatdırmağa imkan verən mətbuat orqanına daha çox ehtiyac duyurdu. Beləliklə, dövlətin rəsmi mətbuat orqanının yaradılması qarşıda duran vacib məsələlərdən birinə çevrildi. Bütün çətinliklərə, maddi sıxıntılara rəğmən, 1918-ci ilin iyun

ayında hökumət belə bir mətbuat orqanının yaradılmasına qərar verdi və 1918-ci il sentyabrın 15-də Gəncə şəhərində "Azərbaycan"ın ilk sayı çapdan çıxdı.

Hər bir mətbuat orqanının adı onun gələcək fəaliyyətini, ideya və məqsədlərini, ideoloji-siyasi fəaliyyət yönümünü müəyyənləşdirir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi qəzetinin "Azərbaycan" adlandırılması da təsadüfi olmayıb, özlüyündə ciddi siyasi məzmun kəsb etmiş, o dövrün reallıqlarından irəli gəlmişdir. Zaman-zaman müstəmləkəçi qüvvələr tərəfindən unutturulan müstəqil Azərbaycanın adını iki dildə nəşr olunan qəzet vasitəsilə bütün dünyaya çatdırmaq, onu beynəlxalq aləmdə tanımaq lazım idi. "Azərbaycan" qəzetinin ilk nömrəsi 1918-ci il sentyabr ayının 15-də Gəncədə Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində çap olunmuşdu. Dörd səhifədən ibarət olan bu nömrənin iki səhifəsi Azərbaycan, iki səhifəsi isə rus dilində buraxılmışdı.

Qəzetin ilk Baş redaktoru nüfuzlu ziyalı və publisist Ceyhun bəy Hacıbəyli olmuşdur. 1919-cu ildə Paris Sülh Konfransına yola düşməsi ilə əlaqədar "Azərbaycan"a 2 ay müddətində tanınmış ictimai-siyasi xadim Xəlil İbrahim rəhbərlik etmişdir. 1919-cu ilin əvvəllərindən 1920-ci ilin 27 aprelinədək – xalq cümhuriyyətinin süqutunadək qəzetə böyük Azərbaycan ziyalısı Üzeyir bəy Hacıbəyli rəhbərlik etmiş, bu müddətdə onun nüfuzunu və oxunaqlığını daha da artırmışdır.

Qısa müddətdə "Azərbaycan" milli problemlərin səsləndirildiyi möhtəşəm tribunaya çevrilmiş, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Mirzəbala Məmmədzadə, Xəlil İbrahim, Məhəmməd Hadi, Zülfüqar Hacıbəyli, Əhməd Cavad, Ömər Faiq Nemanzadə, Salman Mümtaz, Fərhad Ağzadə, Şəfiqə Əfəndizadə, Həmid bəy Şahtaxtinski, Firudin bəy Köçərli, Seyid Hüseyin, İbrahim Xəlilov, Səfər Cabbarlı, Abdulla Şaiq, Qafur Rəşad Mirzəzadə, C.Cavadzadə, Şəfi bəy Rüstəmbəyov, Yusif Vəzir Çəmənəminli və Azərbaycanın digər nüfuzlu ziyalıları, o cümlədən yazıçı-publisistləri qəzetdə müxtəlif mövzularda çıxış edərək oxucuların görüşünə gəlmişlər. Bu ziyalıların ali istək və arzuları, amalları azad, müstəqil, suveren dövlət qurmaq, xalqın milli şüurunu, milli məniyyətini özünə qaytarmaq, Azərbaycanı beynəlxalq miqyasda tanımaq idi. Həmin ziyalıların bu ali məqsədlər uğrunda apardıqları mübarizədə üz tutduqları, güvəndikləri ən ali tribuna isə məhz "Azərbaycan" qəzeti olmuşdur.

Qəzet 1918-1920-ci illər ərzindəki nəşri zamanı respublikanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatının ən müxtəlif sahələrini öz səhifələrində geniş surətdə əks etdirmiş, ümummilli nəşrə çevrilmişdir. Milli dövlətçiliyin konkret mənəvi-ideoloji dəyərlər sistemi əsasında formalaşdırılması, xalqın tarixi yaddaş və mənəvi irsinin mühafizəsinə xidmət edən irimiqyaslı fəaliyyətin həyata keçirilməsi, milli ruhlu nəslin yetişdirilməsi, zəngin daxili aləmə malik azərbaycanlı obrazının bütün dünyada tanınması üçün zəruri olan qüvvə və potensialın səfərbər olunması qəzetin qarşıya qoyduğu başlıca məqsədlər olmuşdur.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamenti 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başladıqdan sonra qəzetin səhifələrində onun fəaliyyəti geniş işıqlandırılmış, müntəzəm olaraq parlamentin mühüm iclaslarının stenoqrafik hesabatları "Azərbaycan Məclisi-Məbusanında" rubrikası altında dərc olunmuşdur.

Məlum tarixi səbəblər üzündən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də ömrü uzun olmamışdır. Qəzet qısa müddət ərzində fəaliyyət göstərməsinə rəğmən, xalqın problemlərinə diqqət və qayğı ilə yanaşmış, milli ideallara yüksək sadıqlıq nümayiş etdirmişdir. Xalqımız əsrin sonlarına doğru dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra "Azərbaycan" qəzeti fəaliyyətini yenidən bərpa etmiş, rəsmi dövlət qəzeti kimi ic-

timai həyatda layiqli yerini tutmuşdur. Qəzet fəaliyyəti dövründə müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, milli bəziş və həmrəyliyin təmin olunması, eləcə də sosial-iqtisadi inkişaf və tərəqqi kursunun təbliğı, xalqa çatdırılması prosesində daim fəallıq göstərmiş, müstəqil dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş qəsdlərə qarşı bəzişməz mövqe tutmuş, aydın, cəsərtli, qətiyyətli sözü ilə seçilmişdir.

1994-cü ildə qəzetin 1000-ci sayının çapdan çıxması münasibətilə ulu öndər Heydər Əliyevin müraciətində deyilirdi: "Azərbaycan" qəzeti müstəqil dövlətimizin tarixində öz yeri olan nəşrlərdəndir. Vaxtilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi qəzeti kimi nəşr olunmuş "Azərbaycan" xalqımızın istiqlal mübarizəsində mühüm xidmətlər göstərmişdir".

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixi və o dövrdə ölkədə cərəyan edən prosesləri "Azərbaycan" qəzetindən öyrəndiyimiz kimi, bu gün də müstəqil dövlətimizin yeritdiyi daxili və xarici siyasəti, cəmiyyətdə baş verən mühüm hadisələri bu qəzetin səhifələrindən izləyirik. Bu mənada qəzet çağdaş tariximizin də aynası, canlı salnaməsidir. "Azərbaycan" respublikanın ictimai və siyasi həyatındakı prosesləri tam reallığı ilə əks etdirən, daim milli birlik, həmrəylik naminə fəaliyyət göstərən, xalqın mənafeyi naminə dövlətçiliyi müdafiə edən milli ruhlu qəzetlər sırasında öncül yerlərdən birini tutur.

Fərəhli haldır ki, nəşrə başladığı ilk saylarından bugünədək "Azərbaycan" qəzeti xalqın arzu və istəklərinin canlı ifadəçisinə çevrilmiş, onun yüksək əxlaqi dəyərlərinin, ictimai-siyasi ideallarının, milli mədəniyyətinin formalaşmasına, inkişafına və qorunmasına layiqli töhfələrini vermişdir. Qəzetin əsl dövlətçilik və vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirən əməkdaşları hüquqi dövlət quruculuğunda, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında və inkişafında, demokratik islahatların həyata keçirilməsində xüsusi səy göstərir, bu və digər proseslərin ictimaiyyətə çatdırılmasında yüksək professionallıq, yaradıcılıq potensialı nümayiş etdirirlər.

"Azərbaycan" qəzetində özünü göstərən spesifik cəhətlərdən biri qəzətdə rəsmi xarakterli materiallarla yanaşı, respublikanın ictimai-siyasi həyatı, daxili və xarici siyasəti, sosial-iqtisadi siyasəti ilə bağlı analitik məqalələrin dərin məzmun yükünə malik olması, əhatəliliyi, məzmunluğu ilə seçilməsidir. Ölkədə aparılan çoxşaxəli siyasəti bütün çalarları ilə geniş ictimaiyyətə çatdırmağa çalışan qəzet dövlətin qazandığı uğur və nailiyyətləri operativ, dürüst, obyektiv şəkildə analitik təhlil prizmasından keçirir. Bununla yanaşı, cəmiyyət həyatındakı müxtəlif problemlərə, mənəviyyatın yabançı təsirlərdən qorunması məsələlərinə geniş diqqət ayıran qəzet milli-mənəvi irsin, adət-ənənələrin təbliğində sözünü deyir. Məhz bu cəhəti ilə qəzətdəki materiallar təkcə informasiya vermir, eyni zamanda insanları maarifləndirir, gənc nəslin milli ruhda yetişməsinə öz töhfəsini verir.

Qəzetin mühüm uğurlarından biri də onun ideoloji məsələlərə geniş yer verməsi, xüsusən də ulu öndərin azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğində fəal mövqe tutmasıdır. Şübhəsiz, qurulmaqda olan hər bir müstəqil dövlət ilk növbədə güclü ideoloji təməllərə, sosial-iqtisadi bazaya və legitim hüquqi münasibətlər sistemində dərin ehtiyac duyur. Yalnız nəhəng şəxsiyyətlər bu mürəkkəb və çoxşaxəli fəaliyyəti yaradaraq koordinasiya şəkildə cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün dərk edilmiş zərurət halına gətirə bilirlər. Bu baxımdan tədqiqatçılar ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda vahid dövlətçilik ideologiyasının formalaşmasındakı xidmətlərini xüsusi vurğulayırlar. Azərbaycançılıq milli həyatın, konfessiyaların harmoniyasının çoxəsrlik ənənəsi, ölkədə yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin tarixi, onların ümumi taleyi və müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda birgə mübarizənin tarixi təcrübəsidir. Bu ideo-

logiya unitar, hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmləndirilməsinə və inkişafına yönəldilmişdir. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının əsasında Azərbaycan xalqının tarixi, mənəvi-əxlaqi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur. "Azərbaycan" qəzeti bu məsələləri daim analitik kontekstdə oxucularına çatdırmaqla yanaşı, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların həmrəyliyi və mütəşəkkil diaspor kimi formalaşması vacibliyini də önə çəkir.

Şübhəsiz, qələmin müqəddəs vəzifəsi xalqa layiqli xidmət olmalıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən əminliklə demək olar ki, "Azərbaycan" qəzeti həm də cəmiyyətdə əsl mətbuata xas "dördüncü hakimiyyət" funksiyasını inamla həyata keçirir. Qəzet qərəzli mövqedən uzaq, obyektiv, konstruktiv tənqidi qeydlərə yer verən, buna görə də geniş oxucu kütləsi cəlb edən, özünə inam yaradan, xalqın etimadını qazanan rəsmi mətbuat orqanıdır. "Azərbaycan" qəzetinin əməkdaşları da öz peşəkarlıqları ilə digər qəzetlərdə çalışan jurnalistlərdən fərqlənilir. Bu peşəkarlıq isə qəzetdəki mövzuların rəngarəngliyində, dərin, əhatəli və məzmunlu olmasında, faktlara əsaslanmasında, aktuallığında özünü göstərir.

"Azərbaycan" qəzeti dövlətin xalqın mənafeyinə əsaslanan milli siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, bu siyasətin həyata keçirilməsinə mane olmağa çalışan qüvvələrə qarşı barışmaz mövqe tutmuş, eyni zamanda üzərinə düşən məsuliyyəti düzgün dərk etməyən məmur təbəqəsini daim kəskin tənqid etmişdir. Qəzet tək-cə müstəqil dövlət quruculuğu prosesində əldə edilmiş uğurlardan bəhs etməklə kifayətlənməmiş, eyni zamanda bu prosesin gedişində qarşıya çıxan problemlərə də toxunmuş, müşahidə edilən neqativ hallar barədə öz sözünü demişdir. Qəzetdəki mövcud plüralizm, demokratizm özlüyündə həqiqətin aşkar olunmasına, ölkədə söz, mətbuat azadlığının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Qəzet Milli Məclisin orqanı kimi bu gün həm də parlamentin iclaslarını oxuculara operativ şəkildə çatdırır, Milli Məclisin ölkədə aparılan islahatların hüquqi bazasının yaradılmasındakı rolu, qanunvericilik fəaliyyəti, qanunların hazırlanması və qəbulu mexanizmi barədə oxuculara geniş məlumat verməklə yanaşı, qanunların və digər hüquqi aktların dərci funksiyasını da yerinə yetirir.

Cəmiyyət həyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər mövzuların işıqlandırılmasında da "Azərbaycan" qəzeti özünün operativliyi, obyektivliyi və hadisələrə münasibətdə tutduğu düzgün mövqeyi ilə seçilir. Ona görə də vətəndaş, ziyalı və alim kimi məni düşündürən məsələlərlə bağlı öz fikirlərimi oxucularla bölüşmək üçün əksərən "Azərbaycan" qəzetinə üz tuturam və bundan daxili məmnunluq duyuram.

Fürsətdən istifadə edərək 90 illik yubileyi münasibətilə qəzetin əməkdaşlarını təbrik edir, onlara yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram. İnanıram ki, tarixi ənənələrə sadıq qalan qəzet bundan sonra da dövlətçilik mənafeyindən çıxış edərək ölkəmizin uğur və nailiyyətlərini operativ şəkildə oxuculara çatdıracaq, üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirəcəkdir.

*Nurlana ƏLİYEVƏ,
filologiya elmləri doktoru,
YAP Siyasi Şurasının üzvü*

Hüquqi və demokratik idealların tərənnümçüsü

*"Azərbaycan" qəzeti yarandığı gündən insan
hüquq və azadlıqlarının etibarlı keşikçisi olmuşdur*

Demokratik ideallara bütün varlığı ilə can atan Azərbaycan xalqı tarix boyu ədalətə, qanunun aliliyinə əsaslanan sivil cəmiyyətdə yaşayaraq daxili azadlığını, təbii və qazanılmış hüquqlarını buxovlayan bütün sədlərə qarşı amansız mücadilə aparmış, hüquqi dövlətə qovuşmaq arzusu ilə yaşamışdır. XX əsrin əvvəllərində – 1918-ci ilin mayında dünyada cərəyan edən mürəkkəb və ziddiyyətli proseslərin məntiqi nəticəsi olaraq əsrlər boyu qəlbində qubar salmış istiqlaliyyət və azadlıq kimi ali idealları gerçəkliyə çevirən xalqımız müstəqil yaşamaq, özünü sərbəst idarə etmək iqtidarında olduğunu bir daha sübuta yetirmişdir.

Hər bir xalqın həqiqi azadlıq istəyi, müstəqilliyə, tərəqqiyə meyli onun bu ideallara qovuşmaq əzmi ilə qərarlaşır, həqiqi məna kəsb etməyə başlayır. Müsəlman Şərqudə ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin məhz Azərbaycanda elan olunması, yüksək sosial-mədəni, iqtisadi tərəqqiyə, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına xidmət edən çoxşaxəli islahatların məhz bu dövlətdə praktik həyata vəsiqə alması həm də xalqımızın zəngin mədəniyyəti, yüksək milli qüruruna, yenilikçi düşüncə tərzinə malik olmasının təcəssümüdür.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hökuməti ilk gündən xalqın istiqlal və azadlıq əzminin nəticəsi olaraq əldə olunmuş müstəqilliyi qoruyaraq inkişaf etdirməyi, səmərəli sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi yolu ilə xalqın firavan həyat tərzinə nail olmağı, hər bir fərdin qanuni maraq və mənafeyinin müdafiəsində dayanacağı qarşıda mühüm vəzifələr kimi müəyyənləşdirmişdir. 1918-ci il mayın 28-də elan olunan İstiqlal Bəyannaməsində deyilirdi: "...4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinif, məslək və cins fərqi gözləmədən qəməlovunda (hüququ daxilində) yaşayan bütün vətəndaşların hüquqi siyasiyyə və vətəniyyə təmin eylər... 5. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisi daxilində yaşayan bilcümlə millətlərə sərbəstanə inkişafı üçün geniş meydan buraxır".

Tarixi faktlara nəzərən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin kifayət qədər mürəkkəb və çətin mərhələdə belə demokratik ideallardan geri çəkilmədiyini, hər bir vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının təmini istiqamətində qətiyyətli addımlar atdığını, ədalətə və qanunçuluğa tapındığını əminliklə söyləmək olar. Türkçülük, müasirlik kimi ideoloji təmayüllərin dəstəklənməsi, elmi-mədəni, siyasi və iqtisadi intibaha zəmin yaradan konkret təkliflərin irəli sürülməsi deməyə əsas verir ki, Xalq Cümhuriyyətini yaradanlar tarixin, dövrün və millətlərin ən mütərəqqi ideya və saf düşüncəsi ilə tərbiyə almış vətənpərvər insanlar olmuşlar. Bu ürfan sahibləri azərbaycançılıq, türkçülük, islamçılıq, müasirlik, dövlətçilik kimi anlayışlara yüksək etiqad göstərmiş, xalqda milli özünüdərkini, milli ruhu gücləndirməyə çalışmışlar.

Milli hökumət ilk gündən Azərbaycan ətrafında mövcud olan informasiya blokadasını yarmağa, respublikanı dünya miqyasında tanıtmaya çalışır, eyni zamanda fəaliyyəti haqqında xalqı məlumatlandırmağa ciddi ehtiyac duyurdu. Müstəmləkəçilik siyasətinin əsl

mahiyyətini dərk edən ziyalılarımız bu çətin mücadiləni sona çatdırmaq üçün azad tribuna – milli ideyalarla "silahlanmış" mətbuata ehtiyac olduğunu başa düşürdülər. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanın istiqlaliyyətinin bəyan edilməsindən az sonra hökumət rəsmi mətbuat orqanı yaratmaq qərarına gəlmiş, bu istiqamətdə ardıcıl addımlar atmağa başlamışdı. Nəhayət, maliyyə problemlərini dəf edən hökumət 1918-ci il sentyabrın 15-də – Bakının bolşevik-daşnak qoşunlarından təmizləndiyi gün Gəncədə rəsmi dövlət orqanı "Azərbaycan"ın ilk sayının çapdan çıxmasına nail oldu. "Azərbaycan" həmin dövrə qədər çap olunan bir çox qəzətlərdən fərqli olaraq, tarixi bir missiyanı həyata keçirir, gənc, müstəqil Azərbaycan dövlətinin həyatında baş verən ictimai-siyasi və iqtisadi prosesləri işıqlandırır, hökumətin rəsmi mövqeyini ifadə edirdi.

Kifayət qədər mürəkkəb dövrdə işıq üzü görən qəzet ilk gündən milli azadlıq və müstəqillik məfkurəsinin, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət ideyalarının ictimai şüurda möhkəmlənməsinə, xalqın öz təbii hüquqlarını dərk etməsinə və onların təmini üçün mübarizə aparmasına çalışırdı. Həmin dövrdə ölkədə söz və mətbuat azadlığı üçün mövcud olan münbit durum "Azərbaycan"ın müstəqil fəaliyyətini, mövcud problemlərə cəsarətli, açıq və obyektiv yanaşmasını təmin edirdi. Bir sıra nüfuzlu ziyalıların nəzəri məqalələrinə, çıxışlarına əhatəli yer verən qəzet fəaliyyətindəki demokratizm elementləri ilə qısa müddətdə geniş oxucu auditoriyasının rəğbətini qazanmağa müvəffəq olmuşdu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasi xəttini təbliğ edən "Azərbaycan" cəmiyyətdə qanunların aliliyi, sivil və hüquqi rejimin bərqərar olması, insanların azad, sərbəst yaşaması kimi məsələlərdə birmənalı mövqe tutur, vətəndaşların mənafeyinə xidmət edən qanunları, fərmanları, əmr və sərəncamları alqışlayır, səhifələrində daim onların şərhinə yer verirdi.

Hökumətin mahiyyətə demokratik və hüquqi rejim olduğunu onun qısa müddətdə qəbul etdiyi fundamental qərarlar bir daha təsdiqləyir. Bu gün hüquq ictimaiyyəti parlamentin, eləcə də daxili işlər, prokurorluq, ədliyyə, milli təhlükəsizlik orqanlarının əlamətdar yubileylərini qeyd edərkən xalq cümhuriyyətinin bu yöndəki xidmətlərini ehtiramla yada salırlar. Qısamüddətli fəaliyyəti dövründə cəmiyyət üçün son dərəcə vacib olan bu hüquqi təsisatları, dövlət qurumlarını yaradan milli hökumət demokratik dəyərlərə, insan hüquq və azadlıqlarına böyük sayğı ilə yanaşdığını nümayiş etdirmişdir. O zamankı hökumət xalqın arzu və istəyinə adekvat olaraq demokratik idarəetmə sistemini yaratmaqla sülh və tərəqqiyə, əmin-amanlığa can atdığını göstərmiş, demokratik prinsiplər həmin dövrdə cərəyan edən proseslərin təməl daşına çevrilmişdir. "Azərbaycan" rəsmi mətbuat orqanı kimi o illərdə ölkədə demokratikləşmə və hüquqi dövlət quruculuğu naminə həyata keçirilən tədbirlərə geniş yer ayırır, hökumətin qəbul etdiyi qərarlar, fərmanlar, sərəncamlar barədə məlumatlar dərc edirdi.

Parlamentin iclaslarını da işıqlandıran qəzet Azərbaycanda bütün xalqların bərabər hüquqlara malik olduğunu yazır, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələlərini dövlətin ali məqsədi kimi önə çəkirdi. Qəzet hökumətin 1918-ci il dekabrın 26-da Azərbaycan Parlamentində qəbul edilmiş bəyannaməsini operativ surətdə çap etmişdi. Bəyannamədə deyilirdi: "...İstiqlaliyyət və müstəqillik əldə etmək bu ölkədə yaşayan başqa xalqların və millətlərin heç də milli hüquqlarına xələl gətirməyəcək. Hər bir millət hiss etməlidir ki, onun hüququ başqa millətlər kimi mühafizə edilir. Hər bir ölkə o zaman inkişaf edə bilər ki, onun bütün vətəndaşları eyni hüquqlara malik olsun".

"Azərbaycan" qəzeti 1918-ci ilin sentyabrında Bakı Dövlət Universitetinin yaranmasını, eləcə də sonrakı mərhələdə bu ali təhsil ocağında hüquq fakültəsinin yaradılmasını ölkə-

nin ictimai-siyasi həyatında əlamətdar hadisələrdən biri kimi qiymətləndirirdi. Xüsusi vurğulayırdı ki, universitetdə hüquq elminin tədrisinə başlanılması özünü ciddi zərurət, sosial-ictimai tələbat kimi göstərmişdir. "Azərbaycan" qəzeti hökumətin bu addımını dəstəkləyir, ölkədə hüquqşünas kadr hazırlığının vacibliyini qətiyyətlə önə çəkirdi.

M.Ə.Rəsulzadə qəzetdəki məqalələrində cümhuriyyətin fəaliyyətini Azərbaycan üçün çox qiymətli dövr kimi səciyyələndirərək yazırdı: "İnkişafa meyilli olduqlarını göstərmək üçün bu, kafi deyilmi ki, ilk türk dramaturqu azərbaycanlı, ilk türk bəstəkarı azərbaycanlı, Rusiya türkləri arasında ilk qəzet yaradıcısı azərbaycanlı, məzhəb uzlaşmadığını ilk olaraq ortadan qaldıran yenə azərbaycanlı, əlibfa islahatını düşünən azərbaycanlı, nəhayət, islam aləmində ilk dəfə cümhuriyyət elan edən də azərbaycanlıdır".

Həmin dövrdə hökumətin diqqət mərkəzində olan vacib məsələlərdən biri də Ermənistan və Gürcüstanla dövlət sərhədlərinin dəqiqləşdirilməsi idi. Həmin dövrdə "Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyası ilə yaşayan Ararat Respublikası öz qonşularına, xüsusən də Azərbaycana qarşı böyük ərazi iddiaları ilə çıxış edir, əsassız tələblər irəli sürürdü. Dövlətin və xalqın mənafeyindən çıxış edən "Azərbaycan" öz səhifələrində bu cəfəng iddialara, yersiz tələblərə kəskin münasibətini bildirir, bədnam qonşularımızın hüquqi cəhətdən əsassız olduqlarını yazırdı. Həmin dövrdə hökumətin bu məsələlərlə bağlı qəbul etdiyi etiraz bəyanatları, notaları da məhz rəsmi dövlət orqanında öz əksini tapırdı.

Həmin dövrdə ermənilərin Azərbaycana qarşı apardıqları məkrli siyasət xalqın milli ruhlu ziyalılarını da dərindən narahat edir, qayğılandırır. Görkəmli publisist və yazıçı Yusif Vəzir Çəmənəminli "Azərbaycan" qəzetinin 29 iyul 1919-cu il tarixli sayında dərc olunmuş "Ermənistan və biz" adlı məqaləsində bədnam qonşularımızın məkrli niyyətlərini ifşa edərək yazırdı: "Böyük Ermənistan" xəritəsini gördüm. Üç dəniz arasında təşəkkül edəcək imiş, ağ, qara və Xəzər dənizləri arasında xəritədə Gəncə, Lənkəran, Salyan, Təbriz, Marağa və başqa şəhərlər də Ermənistana daxil edilmişdir. Əgər bu xəritə erməni milli amalının şəkliyə, onda erməni məsələsi yenə bir çox münaqişə və mücadiləyə səbəb olacaq, həlli yenə də kağız üzərində qalacaqdır. Halbuki bu, Qafqazda asayişin təmini məsələsinin etnoqrafik dairədə həll olunması ilə mərbuddur".

1919-cu ilin ikinci yarısında Azərbaycan Parlamentinin ölkə həyatının demokratikləşdirilməsi istiqamətində atdığı addımlar da "Azərbaycan"ın diqqət mərkəzində idi. Qəzet 1919-cu il iyulun 21-də parlamentdə "Azərbaycan Respublikasının Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında Əsasnamə"nin təsdiq edilməsini, məclisə seçkilərin bərabər, birbaşa və gizli səsvermə yolu ilə keçirilməsini insan hüquqlarına hörmətin bariz ifadəsi kimi dəyərləndirirdi. Həmin sənədlə qadınlara kişilərlə bərabər seçki hüququ verilirdi ki, o zaman bu bərabərliyə nəinki Şərq, hətta qabaqcıl Avropa dövlətləri də həsəd apara bilərdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə kişi və qadınların bərabər hüquq və azadlıqlarının təmini məqsədilə digər mühüm addımlar da atılmışdı. Parlamentin 10 dekabr 1918-ci il tarixli ikinci iclasında qəbul olunmuş qərarla qadın və kişilərin 8 saatlıq iş günü, habelə həftədə 1 dəfə istirahət günü təmin olunmuş, 16 yaşına çatmamış uşaqların işlədilməsi qadağan edilmişdi. Gender problemlərini tənzimləyən, insanların bərabər hüquq və azadlıqlara malik olmasını təmin edən bu qərarlar "Azərbaycan"ın səhifələrində geniş təhlil edilir, müsbət hal kimi dəyərləndirilirdi. Ümumiyyətlə, bugünün zirvəsindən baxdıqda bir daha aydın olur ki, qəzet o dövrdə xalqın demokratik ideallara bağlılığını öz fəaliyyətində bütün dolğunluğu ilə əks etdirmiş, hüquqi dövlət ideyasını təbliğ etmişdir.

AXC-nin süqutundan sonra "Azərbaycan"ın nəşri məlum səbəblərdən dayansa da, respublikamız ikinci dəfə müstəqillik əldə etdikdən sonra fəaliyyətini bərpa etmiş, tarixi ənənələrə söykənərək milli dövlətçilik, müstəqillik ideyalarının cəmiyyətdə möhkəmlənməsinə çalışmışdır. Dövlət quruculuğu prosesini səhifələrində bütün çarları ilə əks etdirən qəzet xalqın müstəqillik salnaməsinə çevrilmiş, rəsmi dövlət orqanı kimi dövlətin siyasətinin xalqa düzgün və hərtərəfli çatdırılmasında mühüm rol oynamışdır. 1993-cü ildən ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkədə qanunçuluğun, ictimai-siyasi sabitliyin təminatı, dövlətçiliyin cinayətkar qəsdlərdən qorunması, ümumiyyətlə, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılan addımlar "Azərbaycan"ın səhifələrində geniş yer almış, qəzet fəaliyyəti ilə ictimaiyyətin diqqətini ümummill problemlərin həllinə istiqamətləndirə bilmişdir. Dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş cinayətkar qəsdlər zamanı "Azərbaycan" öz sözü ilə dövlətçiliyimizin, milli müstəqilliyimizin keşiyində duran yeganə rəsmi mətbuat orqanı kimi baş verənlərin əsl mahiyyətini xalqa çatdırmaqda, məkrli qüvvələrin iç üzünü, qara niyyətlərini açıb göstərməkdə misilsiz rol oynamışdır.

Mətbuat orqanı üçün tələb olunan mühüm keyfiyyətlərdən biri də onun konkret mövqeyə, dəyişməz, sabit kursa malik olmasıdır. Bu mənada "Azərbaycan" respublikada işıq üzü görən bir çox qəzetlərdən məhz dövlətə, xalqa, onun rəhbərinə sadıqlığı ilə seçilir. Azərbaycanın uğurlarına sevinən qəzet ölkədəki prosesləri obyektiv işıqlandırmaya, qazanılan nailiyyətlər barədə oxuculara məlumat verməyə çalışır. Qəzet jurnalistika prinsiplərinə ciddiylə riayət etdiyindən onun səhifələrində əksini tapmış faktlar mötəbərliyi ilə seçilir, eyni zamanda oxucular dürüst mənbə kimi məhz rəsmi dövlət orqanının məlumatlarına istinad edirlər.

Bu gün bir cəhəti də xüsusi vurğulamaq istərdim ki, Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesi ilə bağlı bir sıra mühüm hadisələr ətrafında ictimai diskussiyalar, sanballı müzakirələr məhz "Azərbaycan" qəzetində açılmış, ayrı-ayrı mütəxəssislər, alimlər qəzetin səhifələrində sanballı məqalələrlə çıxış etmişlər. Bu baxımdan ümummill lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə hazırlanaraq 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının hazırlanması, ali sənəddə əksini tapmış hüquqi məsələlərin şərhilə bağlı müzakirələri xatırlatmaq olar. "Azərbaycan" qəzeti məsələlərə peşəkar prizmadan yanaşaraq insan hüquq və azadlıqlarının təminatını dövlətin ali məqsədi kimi ön plana çıxaran konstitusion müddəaların hüquqi-siyasi şərhində də ciddi fəallıq göstərmişdir.

Sonrakı mərhələdə ölkədə Konstitusiya əsasında gerçəkləşən hüquqi-siyasi, demokratik yeniliklər – məhkəmə, polis, prokurorluq, ədliyyə sistemində aparılan islahatlar, Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması məsələləri, ölüm hökmü cəzasının ləğvi, Avropa Şurasına üzvlüklə bağlı öhdəliklərin yerinə yetirilmə məsələləri, ümumiyyətlə, hüquqi dövlət quruculuğu ilə əlaqədar məsələlər müntəzəm olaraq qəzetin səhifələrində işıq üzü görmüşdür. Konstitusiyaya ümumxalq referendumu ilə edilmiş əlavə və dəyişikliklər, Avropa Şurasında qəbul olunmuş qərarlar, ümumiyyətlə, ölkənin hüquq sistemi ilə bağlı bütün yeniliklər məhz "Azərbaycan"ın səhifələrində əksini tapır. Bir hüquqşünas kimi deyə bilərim ki, qəzetin məsələlərə analitik yanaşması, hüquqi problemləri yüksək səviyyədə şərh etmək səriştəsi, ölkədə mərhələlərlə həyata keçirilən hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesi ilə bağlı yazıları hamı tərəfindən rəğbətlə qarşılır. Məhz bu keyfiyyətləri ilə "Azərbaycan" bu gün ölkənin hüquq ictimaiyyətinin stolüstü qəzetinə çev-

rilmişdir. Eyni zamanda, ayrı-ayrı hüquqşünas ekspertlərin, alimlərin, mütəxəssislərin bu mövzuda yazılarını dərc edən qəzet əhalinin hüquqi maarifləndirilməsi işinə öz töhfəsini verir.

Qəzet eyni zamanda Milli Məclisin orqanı kimi fəaliyyətini yeni dövrün tələblərinə uyğun qurmağa, oxucu auditoriyasının artan tələblərini nəzərə almağa çalışır. Milli Məclisin, onun ayrı-ayrı komissiyalarının iclaslarını müntəzəm olaraq səhifələrində işıqlandıran qəzet qəbul edilmiş qanunlar, habelə qərar, fərman və sərəncamları operativ şəkildə dərc edir. Ümumiyyətlə, rəsmi məlumatlarla tanış olmaq istəyən hər bir vətəndaş zəngin ensiklopedik mənbə kimi məhz "Azərbaycan"a üz tutur.

Tam əminliklə demək olar ki, "Azərbaycan" qəzeti bu gün çağdaş tariximizi obyektiv şəkildə qələmə alan, cəmiyyətdə yüksək sanbalı, nüfuzu, mövqeyi ilə seçilən mətbuat orqanıdır. Şübhə etmirəm ki, tarixi ənənələrə sadıq qalan "Azərbaycan"ın əməkdaşları bundan sonra da dövlətçilik mövqeyindən çıxış edərək üzərlərinə düşən vəzifələri ləyaqətlə həyata keçirəcəklər.

*Elşad ABDULLAYEV,
Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Strateji Araşdırmalar
və Proqnozlaşdırma Mərkəzinin rəhbəri,
hüquq elmləri doktoru,
professor*

İqtisadi həyatın aynası

"Azərbaycan" qəzetinin ölkədə həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi siyasət strategiyasına münasibəti analitik məzmunu ilə seçilir

Mətbuat aləmində özünəməxsus dəst-xətti, aydın və prinsipial mövqeyi ilə seçilən, yarandığı gündən xalqın müstəqillik, azadlıq ideallarının parlaq tərənnümçüsü, alovlu təbliğatçısı kimi cəmiyyətdə böyük nüfuz qazanan rəsmi dövlət qəzeti "Azərbaycan" 90 illik yubileyini qeyd edir. İlk sayı 1918-ci il sentyabr ayının 15-də qədim Gəncədə işıq üzü görmüş qəzet Azərbaycanın şərəfli istiqlal yoluna işıq salaraq çağdaş tariximizin yol yoldaşı olmuş, qarşıya qoyduğu ali milli məqsədlərlə fərqlənmiş, dövrünün canlı salnaməsi kimi bütün mərhələlərdə cəmiyyətdə yüksək mövqe, nüfuz qazanmışdır. Fəaliyyətini mütərəqqi tarixi ənənələr üzərində quraq qarşıya qoyduğu prinsipial hədəflərə bu gün də sadıqlıq göstərən "Azərbaycan" xalqa, dövlətçiliyə bağlılığı, dəyişməz ideya-siyasi xətti, peşə meyarlarına tələbkar münasibəti, ölkədə və qlobal arenada cərəyan edən hadisələrə operativ yanaşma tərzilə digər qəzetlərdən fərqlənir.

Azərbaycan milli mətbuatının əsasını qoymuş dahi ədib və publisist, böyük ziyalı Həsən bəy Zərdabi deyirdi ki, əsl mətbuat dövrünün aynası olmalıdır. Dövlətinin problemlərinə, çətinliklərinə biganə qalmayan, onun müstəqilliyinin daimi və dönməz olmasına çalışın, fəaliyyətində xalqın maariflənməsini, yüksək təhsilli olmasını təbliğ edən nəşrlər tarixən milli ruhlu ziyalıların tribunasına çevrilmiş, fəaliyyətləri ilə tarix yazmışlar. İctimai tələbatdan yaranan və qısa zamanda xalqın böyük etimadını qazanan "Azərbaycan" da müstəqil dövlətimizin tarixində yeri olan belə sanballı nəşrlərdəndir. İlk gündən bir sıra nüfuzlu irfan sahiblərinin – Üzeyir bəy Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Ceyhun bəy Hacıbəyli, Xəlil İbrahim, Yusif Vəzir Çəmənzməlinli, Əhməd Cavad, Ömər Faiq Nemanzadə, Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Firudin Köçərli, Cəfər Cabbarlı və digər ziyalıların söz, fikir və məfkurə tribunasına çevrilən qəzet səhifələrində xalqın istək və arzularını dolğunluğu ilə ifadə etməyə çalışmış, uzun illər istibdad altında yaşamış insanların milli ruhunu, milli mənliliyini özünə qaytarmaq üçün mübarizə aparmışdır.

Yarandığı gündən "Azərbaycan" qəzetinin qarşısında həm də respublikanın müstəqilliyini bütün dünyaya tanıtmak, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qəbul etdiyi qərarları operativ şəkildə ictimaiyyətə çatdırmaq, bir sözlə, hökumətlə xalq arasında bağlantını gücləndirmək, mənəvi körpü yaratmaq kimi vəzifələr durmuşdur. Qəzet səhifələrində müxtəlif milli problemlərə həsr olunmuş dərin məzmunlu, əhatəli yazılarla yanaşı, hökumətin – ayrı-ayrı nazirliklərin qərarları, əmr və sərəncamları, elanları və digər rəsmi sənədləri dərc edilirdi. Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamenti 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başladıqdan sonra qəzetin səhifələrində onun fəaliyyəti dolğun işıqlandırılır, parlamentin mühüm iclaslarının stenoqrafik hesabatları yer alırdı. Qəzet, həmçinin, parlamentdə müzakirə olunan məsələlərin şərhini verir, qəbul olunan qərarlar barədə operativ məlumatlar yayırdı.

Qəzetin fəaliyyəti üçün səciyyəvi olan, özünü qabarıq göstərən cəhətlərdən biri də onun milli problemlərə geniş yer verməsi – o zamandan məkrli məqsədlərlə Azərbaycan tor-

paqlarının ilhaqına çalışan ermənilərin soyqırımını və təcavüz siyasətini ifşa etməsi idi. "Azərbaycan"ın səhifələrində türk xalqlarının qəddar düşməni olan Andranikin Zəngəzur, Naxçıvan və Qarabağda azərbaycanlılara qarşı törətdiyi vəhşiliklər və soyqırımını siyasəti, soydaşlarımızın kütləvi surətdə məhv edilməsi, qovulması faktları geniş əksini tapırdı. Qəzet, həmçinin, azərbaycanlılara qarşı yeridilən bu vandal siyasətlə bağlı Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin etiraz notalarını, dünya dövlətlərinə ünvanlanmış bəyanatlarını ictimaiyyətə çatdırırdı.

"Azərbaycan" 1920-ci il yanvarın 11-də Paris Sülh Konfransının Ali Şurası tərəfindən Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin de-fakto tanınması münasibətilə çoxlu təbriklər, məqalələr, xatirələr və digər materiallar dərc etmişdi. Bundan başqa, həmin dövrün böyük ziyalılarının Azərbaycan ədəbiyyatına, tarixinə, iqtisadiyyatına, sənayesinə (xüsusən də neft sənayesinə), ticarət dövrüyyəsinə, maarifinə, mədəniyyətinə dair məqalələri oxucular tərəfindən maraqla qarşılanırdı. Bu məqalələrdə əsas məqsəd yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycanı tanımaq, təbliğ etmək, habelə onun problemlərini, üzləşdiyi çətinlikləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdan ibarət idi.

Ötən əsrin əvvəllərində müstəqilliyini bəyan etmiş Azərbaycan eyni zamanda iqtisadiyyatı gücləndirmək yolu ilə qarşıda duran problemləri həll etməyi, ilk növbədə xalqın sosial rifah halını yaxşılaşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu. Həmin dövrdə "Azərbaycan"ın səhifələrində sosial-iqtisadi mövzularda yazılara geniş yer verilməsi də məhz bu reallıqla şərtlənmiş, qəzet dövrünün iqtisadi həyatının aynası kimi cərəyan edən proseslərdə fəal mövqe tutmuşdur. Parlament iclaslarından yazılan hesabatlarda, ayrı-ayrı məqalə və bəyanatlarda Azərbaycanın azad, sərbəst, müstəqil yaşamasının başlıca şərti kimi güclü iqtisadiyyatın yaradılması zərurəti önə çəkilmişdir. "Azərbaycan" maliyyə-kredit, bank, sənaye, ticarət, kənd təsərrüfatı və digər iqtisadi sahələrdə görülən tədbirlər haqqında müntəzəm məlumatlar dərc etmişdir.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycanda sənaye, ticarət və kənd təsərrüfatında yaranmış çətinliklər qəzətdə dolğun və obyektiv şəkildə əksini tapır, vəziyyətdən çıxış yolları göstərilir, təkliflər irəli sürülürdü. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ali məqsədi əhalinin güzəranını yaxşılaşdırmaq idi və bu məqsədlə parlamentdə mühüm iqtisadi tədbirlər həyata keçirilmişdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanının yüz əllidən artıq protokolunda sosial-iqtisadi məsələlər əksini tapmış, bütün bunlar "Azərbaycan"da dərc olunmuşdu. Qəzet hökumətin maliyyə işlərini sahmana salmaq üçün gördüyü ilk tədbirlərlə əlaqədar 3 iyun 1919-cu il tarixli sayında yazırdı ki, "...respublika Nazirlər Şurasının icazəsinə əsasən, maliyyə naziri Əliağa Həsənov 250-lik (bon) pul nişanlarının buraxılması işinə başlamışdır".

1919-cu il sentyabrın 1-də Azərbaycan Dövlət Bankının Gəncə şöbəsinin yaradılması haqqında qanun hazırlanaraq oktyabrın 25-də təsdiq edildi, eyni zamanda, kənd təsərrüfatı üçün kredit bankları və şəhərlərdə əmanət kassaları bərpa olundu. "Azərbaycan" qəzeti 1919-cu il 170-ci sayında bu barədə məlumat verərək yazırdı: "1919-cu il avqustun 17-də Bakı Şəhər İdarəsi Maliyyə Nazirliyinin kredit şöbəsinə bildirir ki, idarə fəaliyyətdə olduğu dövrdə "şəhər bonları" buraxmışdır. Şəxslər və firmalar cari hesablarını təmin etmək üçün həmin bonlardan 151 milyon rubl alıblar, cari hesabın qalığı isə Rusiya Dövlət Bankının Bakı şöbəsindədir. Bu isə 1918-ci ilin 15 sentyabr üçün buraxılmış 289,7 milyon şəhər bonunu təmin edir".

Azərbaycanın müstəqilliyini tanımış bir sıra dövlətlər o dövrdə respublikamızla ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlər yaratmağa çalışırdılar. Respublikanın qonşu ölkələr və Avropa dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələri möhkəmləndirmək üçün dövlət səviyyəsində yaradılmış sənaye və maliyyə məsələləri üzrə xüsusi komissiya böyük iş görürdü. Bütün əmtəə-pul münasibətləri komissiyanın ümumi razılığı əsasında sahmana salınırdı. Azərbaycanın müxtəlif qonşu dövlətlərlə iqtisadi və ticarət əlaqələrinin, mal mübadiləsinin və yük dövriyyəsinin ümumi uçotu dövlət işi səviyyəsində təşkil edilmişdi. Bütün bunlar barədə "Azərbaycan" qəzetinin 4 mart 1920-ci il, habelə 22 aprel 1920-ci il tarixli saylarında maraqlı məqalələr dərc olunmuşdu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu dövrdə inzibati təşkilatlar ticarətdəki qayda-qanunu ciddi nəzarətə götürmüş, zəruri mallara sərt qiymətlər qoymuşdular. "Azərbaycan" qəzetinin 30 iyul 1910-cu il tarixli sayında dərc olunmuş Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsinin elanında göstərilir ki, alıcılarla sərt rəftar edən satıcılar şiddətli cəza alacaqlar. Bu zaman məcburi qərarla bir girvənkə mal əti 10 rubl, bir girvənkə qoyun ətinə isə 14 rubl qiymət qoyulmuşdu. Qəzet bu addımların əhalinin sosial müdafiəsinə xidmət etdiyini razılıqla yazırdı.

Qəzet xalq cümhuriyyətinin əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətindəki digər addımları barədə də müntəzəm məlumatlar verir, Sosial Təminat Nazirliyi tərəfindən parlamentə 10 qanun layihəsinin göndərilməsini təqdir edirdi. 17 mart 1919-cu ildə "Azərbaycan Respublikası hökumətinin idarələrində çalışan qulluqçulara birdəfəlik maddi yardımların verilməsi haqqında" qanun da məhz dövlət qəzetində işıq üzü görmüşdü. Bundan əlavə, hökumət o zaman erməni daşnaklarının təcavüzünə məruz qalmış soydaşlarımızın – məcburi köçkünlərin də qayğısına qalır, onların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində müəyyən addımlar atırdı. Bu baxımdan parlamentin 13 iyul 1918-ci il tarixli "Qaçqınlara köməyin təşkili haqqında", 18 iyun 1919-cu il tarixli "Ermənistandan olan qaçqınlar üçün 3 milyon rubl ayrılması haqqında", 8 yanvar 1920-ci il tarixli "Qaçqınların ehtiyacını ödəmək üçün 21 milyon rubl ayrılması haqqında" qanunları bu təbəqənin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması məqsədinə xidmət etmişdir. Bundan başqa, hökumətin 10 may 1919-cu il tarixli "Qaçqınların Azərbaycan dəmir yolu və su nəqliyyatında pulsuz gediş-gəlişinə icazə verilməsi haqqında", 16 may 1919-cu il tarixli "Qaçqınların daşınmasına vəsaitin ayrılması haqqında", 15 oktyabr 1919-cu il tarixli "Ermənistandan olan müsəlman qaçqınlarına maddi yardım göstərilməsi haqqında" mühüm qərarları, eləcə də pensiya və sığorta sistemində həyata keçirilən islahatlar barədə müxtəlif vaxtlarda yazılar "Azərbaycan"da işıq üzü görmüşdür.

Qəzetdə respublikanın təbii sərvətlərindən səmərəli istifadə etməyin vacibliyi ilə bağlı məqalələr də böyük maraqla oxunurdu. "Azərbaycan"ın 1919-cu il 11 sentyabr tarixli sayında dərc olunmuş yazıda Lənkəran qəzasında, xüsusən Zuvənddə olan təbii bitkilərdən, meşələrdən faydalı istifadəyə dair təkliflər əksini tapmışdı. Həmçinin rus dilində dərc olunan "Azerbaydjan" qəzetində verilən məqalələrdə göstərilirdi ki, hökumət iqtisadiyyatı sahmana salmaq, ticarət əlaqələrini səmərəli şəkildə təşkil etmək, mal mübadiləsinə genişləndirmək məqsədilə Azərbaycanla qonşu dövlətlər arasında olan gömrükxanalarda möhkəm nizam-intizam və dövlət nəzarəti yaratmışdır. Həmçinin qeyd olunurdu ki, Azərbaycan və Gürcüstan arasında hərbi-müdafiə ittifaqı haqqında 1919-cu ilin iyulunda müqavilə bağlansa da, bu iki respublika arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrdə gömrük hədləri müəyyənləşdirilməli, hökumət əmtəələrin idxal və ixracını tənzimləməlidir.

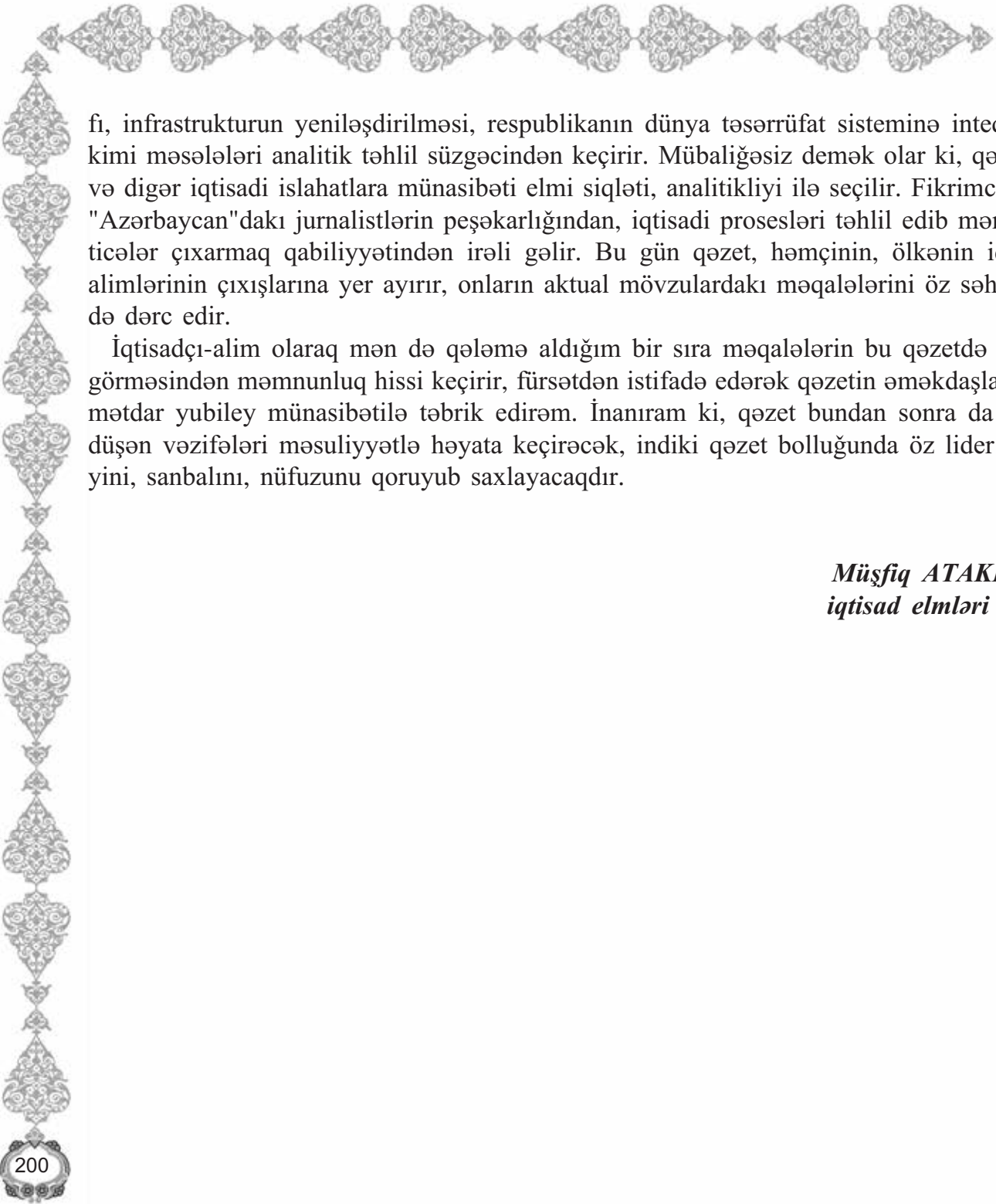
Qəzetin səhifələrində, həmçinin, xalq cümhuriyyətinin Maliyyə Nazirliyinin İrana, eləcə də digər dövlətlərə aparılan və gətirilən malların siyahısı dərc olunurdu. Bu məlumatlardan aydın olur ki, 1919-1920-ci illərdə Lənkəran gömrükxanasından keçməklə gerçəkləşən mal mübadiləsində kənd təsərrüfatı məhsulları üstünlük təşkil edir. Gömrükxanadan un, düyü, lərgə, noxud, arpa, kışmış, bal aparılır və sənaye məhsulları gətirilirdi. "Azərbaycan" bütün bunlarla yanaşı, dövlətin iqtisadi siyasətindəki problemləri, qüsurlu cəhətləri qeyd edir, açıq çıxışlara geniş yer verirdi. Ümumiyyətlə, "Azərbaycan"ın o dövrdəki fəaliyyətini izlədikcə qəzetin sosial-iqtisadi məsələləri necə böyük peşəkarlıqla şərh etdiyi, əhalinin firavan həyat səviyyəsinin təmin olunması ilə bağlı problemlərə necə böyük həssaslıqla yanaşdığı bir daha qabarıq görünür.

Əfsuslar olsun ki, "Azərbaycan"ın ömrü Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin taleyi kimi qısa oldu. 1920-ci ilin aprelində müstəqil dövlətçiliyin süqutundan sonra "Azərbaycan"ın nəşrinə son qoyuldu, imperiyanın ideoloji təbliğatını digər qəzetlər həyata keçirməyə başladılar. Azərbaycanın qeyri-rəsmi istiqlaliyyət atributuna çevrilmiş qəzet fəaliyyətinə yalnız ötən əsrin sonlarında – respublikamız müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra başladı. 1992-ci ilin sentyabrında rəsmi dövlət qəzeti kimi fəaliyyətə başlayan "Azərbaycan" yenidən dövlət və xalq maraqlarının sadıq keşikçisinə, dövlətçilik, azərbaycançılıq ideyalarının, milli-mənəvi dəyərlərin carçısına çevrildi. Ölkədəki ictimai-siyasi, iqtisadi proseslərə fəal müdaxilə edən bu mətbuat orqanı qısa müddətdə mütərəqqi tarixi təməl və ənənələr üzərində inkişaf etməyə başladı.

Bu gün tam əminliklə demək olar ki, "Azərbaycan"ın ictimai-siyasi həyatında ən həlledici mərhələ məhz ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi və istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra başlanmışdır. Ulu öndərin ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin təminatı, qanunsuz silahlı birləşmələrin ləğvi, sosial-iqtisadi tənəzzülün qarşısının alınması, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu istiqamətində həyata keçirdiyi kompleks tədbirlər ardıcıl və sistemli şəkildə "Azərbaycan"ın səhifələrində işıq üzü görmüşdür. Qəzet ictimaiyyətin diqqətini ölkədəki mühüm proseslərə yönəltməklə, ziyalı təbəqəsini öz ətrafına toplayaraq konkret məsələlər ətrafında elmi-nəzəri və praktik xarakterli diskussiyalar açmaqla ölkədə həyata keçirilən islahatlara təbliğati-ideoloji dəstəyini vermişdir.

Müstəqil Azərbaycanda ilk Konstitusiyanın qəbulu, parlamentə ilk demokratik seçkilərin keçirilməsi, sonrakı mərhələdə ölkədə siyasi-hüquqi mühitin liberallaşdırılması, Avropa Şurasına üzvlüklə bağlı məsələlər və s. qəzetdə geniş əksini tapmış, toxunulan mövzular özünün yüksək elmi-siyasi, iqtisadi məzmunu ilə seçilmişdir. Tarixi ənənələrə sadıq qalan qəzet müstəqil Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası – yeni neft strategiyasının reallaşdırılması, iqtisadi mühitin sabitləşdirilməsi, sərbəst bazar münasibətlərinin bərqərar olması, vergi sisteminin sadələşdirilməsi, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı naminə həyata keçirilən tədbirlərə öz səhifələrində geniş yer ayırmışdır. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından sonra Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdəki yeri və rolu, neft kəmərinin şaxələndirilməsi siyasəti, respublikanın nəqliyyat-kommunikasiya, tranzit perspektivləri, Böyük İpək yolunun bərpası kimi qlobal iqtisadi proseslər də "Azərbaycan"da geniş işıqlandırılmışdır.

Təqdirəlayiq haldır ki, "Azərbaycan" bu gün də ölkədə uğurla həyata keçirilən sosial-iqtisadi uğurların, böyük nailiyyətlərin xalqa çatdırılmasında öz sözünü deyir. Regionların tarazlı və davamlı sosial-iqtisadi inkişafı, yoxsulluğun, çadır düşərgələrinin ləğvi, vergi, gömrük, maliyyə, nəqliyyat, pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı

fi, infrastrukturun yeniləşdirilməsi, respublikanın dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyası kimi məsələləri analitik təhlil süzgəcindən keçirir. Mübaliğəsiz demək olar ki, qəzetin bu və digər iqtisadi islahatlara münasibəti elmi siqləti, analitikliyi ilə seçilir. Fikrimcə, bu da "Azərbaycan"dakı jurnalistlərin peşəkarlığından, iqtisadi prosesləri təhlil edib məntiqi nəticələr çıxarmaq qabiliyyətindən irəli gəlir. Bu gün qəzet, həmçinin, ölkənin iqtisadçı-alimlərinin çıxışlarına yer ayırır, onların aktual mövzulardakı məqalələrini öz səhifələrində dərc edir.

İqtisadçı-alim olaraq mən də qələmə aldığım bir sıra məqalələrin bu qəzətdə işıq üzü görməsindən məmnunluq hissi keçirir, fürsətdən istifadə edərək qəzetin əməkdaşlarını əla-mətdar yubiley münasibətilə təbrik edirəm. İnanıram ki, qəzet bundan sonra da üzərinə düşən vəzifələri məsuliyyətlə həyata keçirəcək, indiki qəzet bolluğunda öz lider mövqeyini, sanbalını, nüfuzunu qoruyub saxlayacaqdır.

*Müşfiq ATAKİŞİYEV,
iqtisad elmləri doktoru*

1918 – Söz körpüsü – 2008

O, tək iki minilliyin yolayrıcında qərar tutmuş şanlı tariximizi, mədəniyyətimizi, yaddaşımızı deyil, həm də istiqlal mücadiləmizin oxşar talelərini birləşdirir

Körpü mürəkkəb mühəndis-kommunikasiya qurğusu olaraq qalmır. Onun bir rəmzi, ruhi-emosional yozumu da var. Haradasa araya həsrət odu, ayrılıq tifaqı, möhnət göynəyi salan bədii-ekspressiv bir "personaj" olmaqla yanaşı, həm də qürbətləri qovuşduran, yadları doğmalaşdıran, nskilliləri vüsala yetişdirən bir vasitə kimi də obrazlaşdırıla bilər. Bir də var tarixin dan yerindən ta qürubunadək uzanan bir zaman məsafəsini ahənrüba tək çəkən, bizləri keçmişimizlə tanışdıran, gələcəyimizə kəmənd atan körpü. O, daha çox yaddaşa, keçilib gəlmişlərin elmi-empirik qavrayışı ilə ilgili olduğu üçün daha çox fəlsəfinin, idraki dərkin malıdır.

Ən etibarlı körpü yaddaşdır. Belə ki, onun inşa olunduğu material qismində öz keyfiyyətinə görə mineral "opponentlərindən" əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən vizual qavrayış, bir də leksik vahid kimi söz çıxış edir. Biz bəşər tarixinin günümüzdən yüz, min illərlə iraq düşmüş gizlinləri ilə yazılı abidələr vasitəsilə təmas qururuq. Ötürülən bilgi və məlumatların səhihliyi, genişliyi, etibarlığı yüzdə-yüz onları hazırlayanların elmi səviyyəsindən, dünyagörüşündən, peşəkarlığından asılı olur. Bu mənada Azərbaycanın yaşam və mücadilə taleyindən yana müstəsna əhəmiyyət kəsb edən ötən əsrin 20-ci illərinin mürəkkəb, havasından barıt qoxuyan, istiqlal savaşı mubərək qanı ilə suvarılmış tarixi barədə məmləkətinin adaşı olan "Azərbaycan" qəzeti əvəzedilməz mənbə rolunu oynayır.

Biz kimik? Haradan gəlib, hara gedirik?

Bu da bir tarixdir ki, zaman-zaman soyulan, min bir zillətə giriftar olan, millətini maarif ziyasına bələsə də, özü bir parça çörəyə möhtac qalan xalqın ziyalı, aydın, qabaqcıl fikirli söz xiridarları olub. Böyük maarifçi və naşir Həsən bəy Zərdabi tərəfindən 1875-ci il iyulun 22-də "Əkinçi" qəzeti ilə əsas qoyulan Azərbaycan milli mətbuatı dövrünün mü-tərəqqi fikir tendensiyalarını, ictimai-siyasi mükəlimə və fəlsəfi cərəyanlarını, milli azadlıq ideyaları ilə aşılınmış fəlsəfi baxış və görüşlərini özündə ehtiva etməklə bütöv bir millətin ruhən və felən qurtuluşunun erkən müjdəçisinə çevrildi. XX əsrin əvvəllərində imperiya əsarətində çırpınan Azərbaycanda mətbu nəşrlərin sayı az deyildi və onların, demək olar ki, hamısını maarifçilik ideyaları ilə yanaşı, bir ideya-qayəvi xətt – milli-azadlıq ideyalarının hər bir azərbaycanlının adı düşüncə tərzinə çevrilməsinə nail olmaq istəyi birləşdirirdi. Bu sırada Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaşadı və həmmüasiri olan "Azərbaycan" qəzetinin tarix qarşısındakı danılmaz və fədakar xidmətləri qeyd olunmaya bilməz.

Beşiyi inqilab laylası ilə yırgalanan Rusiya adlı nəhəng və acgöz bir divin pəncəsindən qurtularaq Şərqi geosiyasi coğrafiyasında ilk demokratik dövlət qurmuş olan Azərbaycan başa düşürdü ki, əhatəsində olduğu informasiya blokadasını yarmaq, gənc dövlətin uğur və problemlərini dünyaya faş etmək üçün ona ilk növbədə sanballı mətbu nəşr lazımdır.

Ölkə ziyalıları uzun müddət eyniadlı bir qəzet buraxmaq istəyində olsalar da, qarşılıqları min bir bəhanə ilə alınır. Nəhayət, ölkə tarixi üçün çox önəmli və şərəfli bir gündə – 1918-ci il sentyabrın 15-i, Bakının bolşevik-daşnak təcavüzündən xilas edildiyi bir gündə, Gəncə şəhərindəki Yelizavetpol mətbəəsində "Azərbaycan" adlı qəzet iki dildə nəşr olunmağa başladı. Dövrünün "pisi pis, əyrini əyri, düzü həmvar" yazan aynasına çevrilməyi bacarmış bu qabaqcıl mətbu orqana müxtəlif illərdə Azərbaycanın vətənpərvər, cəsarət və qeyrətli aydınlarından olan Üzeyir və Ceyhun bəy Hacıbəylilər, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Xəlil İbrahim rəhbərlik etmişlər. Bu insanlar səhifələrindən milli problemlərin səsləndirildiyi möhtəşəm tribunaya çevrilmiş "Azərbaycan"ın ətrafına M.Ə.Rəsulzadə, M.Məmmədov, Ə.Cavad, Ö.F.Nemanzadə, M.Şahtaxtı, F.Köçərli, C.Cabbarlı, M.Hadi, Ə.Müznib, A.Şaiq və digər nüfuzlu ziyalıları, yazıçı-publisistləri toplamışdılar. Milli əqidə və məfkurəyə sahib, mükəmməl siyasi məslək, prinsip və qətiyyət yiyəsi olan bu simalar Azərbaycanın müstəqil və demokratik bir dövlət kimi möhkəmlənməsinə, milli dövlətçilik şüurunun cəmiyyətdə aparıcı ideologiyaya çevrilməsinə çalışmış, milli azadlıq ideyalarının xalq arasında geniş intişar tapmasında müstəsna xidmət göstərmişlər.

Dövrünün mütəfəkkirlərinin, nurlu ziyalılarının işıqlı təfəkkürü ilə yaranan, onların əməli ilə ucalan "Azərbaycan" qəzeti bizim üçün həm də ona görə əzizdir ki, o, məhz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarıdır. "Azərbaycan" dövrün amansız burulğanları içində 23 ay fəaliyyət göstərmiş demokratik respublikanın görünən gözü, döyünən ürəyi, danışan dili olmuşdur. O, əsl xalq dövləti olan cümhuriyyətin mütərəqqi ideyalarını yüksək səriştə ilə təbliğ etməklə yanaşı, hər tərəfi bürümüş cəhalətə, geriliyə və milli ideya düşmənlərinə qarşı cəsarətlə mübarizə aparmış, beləliklə, ildırımlar arasından şimşək kimi ucalan ilk müstəqil Azərbaycan dövlətinin dolğun salnaməsini yaratmışdır.

Azərbaycanın qırmızı kommunist-bolşevik ideologiyası tərəfindən işğal edilən cümhuriyyətin bu mətbu yadigarını da tam 70 il unudulmağa məhkum etdi. Amma tarixi gerçəkliyin bir imperativi də var: hər unudulan yaddan çıxmır.

Azərbaycanın salnaməsi "Azərbaycan"

Bəzən bir azman insan ömrünə bənzətmək istəyirəm qəzet ömrünü. Məramı, mənası, faydası, əhəmiyyəti, qiyməti, bəşəriyyətə can yağışı ilə. Nə qədər deyilsə, dönə-dönə təkrarlansa da, bircə günlük ömrünün olması fikri ilə barışa bilmirəm qəzetin. Hər gün beynimizi, enerjimizi, əsəblərimizi, həyatımızın bir parçasını qəlpə-qəlpə fəda etdiyimiz qəzetin hər nömrəsi insanın geridə buraxdığı gün, ay, il kimidir. Ömrümüzdən qatar tək çəkib gedən günün, ayın, ilin boyatı, nimdaşı, köhnəsi olurmu?

Qəzetin bir özəlliyi də bugündən adlayaraq dünənlə sabah arasında körpü yaratmaq qabiliyyətindədir. Əgər oxucu zaman məsafələrini qəzet vasitəsilə qət edə bilirsə, təşnəsini onun səhifələrindən tapdığı məlumatlarla söndürməyi bacarırsa, deməli, həmin mətbu nəşr yaşamaqla qalmır, həm də özünün cəmiyyət qarşısındakı yüksək təyinatının öhdəsindən bacarıqla gəlir. Bu mənada "Azərbaycan" qəzeti 17 ildir ki, Azərbaycanın ən yeni tarixini qələmə alan peşəkar salnaməçidir. Müstəqillik tariximizdən bu yana ölkədə baş vermiş mühüm hadisələr, cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər, mədəni həyatın yenilikləri, sosial sferanı əhatə edən möhtəşəm islahatlar, iqtisadi inkişafın heyvətəmiz göstəriciləri barədə ən müfəssəl bilgiləri bu qəzetin səhifələrindən əxz etmək mümkündür. "Azərbaycan" tək

qərəzsiz, obyektiv və vicdanlı məlumat mənbəyi olaraq qalmır, onun səhifələrində ictimai həyatın, siyasi proseslərin, politoloji fikrin, bazar iqtisadiyyatının ən çeşidli problem və məsələləri ilə bağlı kifayət qədər peşəkar fikirlər səslənir, elmi diskussiyalar aparılır, cəsarətli mülahizələr səslənir. Qəzet, tam əminliklə söyləmək olar ki, universal məxəz rolunun öhdəsindən bacarıqla gəlir.

Qeyd etdik ki, "Azərbaycan" Azərbaycanın həyatında baş verən hadisələrə heç vaxt biganə qalmayıb. Ötən illərin siyasi mübarizə tarixi və ölkənin iç həyatının müəyyən dövrələrinin adi seyrçi təhlili belə göstərir ki, Azərbaycan dövlətçiliyi üçün fəvqəladə əhəmiyyət kəsb edən bütün tələpəli məqamlarda bu qəzet ümummilli maraq və prinsiplərin keşiyində duraraq ölkə tarixinin gerçək-obyektiv faktlarının konstruktiv-rasional təhlilini, tarixi qiymətini vermək yolunu tutub.

Heç şübhəsiz, haçansa Azərbaycan tarixini "Azərbaycan" vasitəsilə tənəzzüh etmək istəyən tədqiqatçılar tələpəli məqamlarla bağlı yazılan məqalələri oxuduqca "Azərbaycan"lı jurnalistlərin peşəkarlığı, istedadı ilə bahəm, sərgilədikləri vətəndaş cəsarətindən də heyrləndiklərini gizlətməyəcəklər.

"Azərbaycan" qəzeti müstəqilliyin ötən illərində ölkədə gedən uğurlu iqtisadi islahatlardan, demokratik dəyişikliklərin, söz və siyasi azadlıqların qanunvericilik qaydasında təsbitindən, dövlətin səmərəli əməkdaşlıq, faydalı əməkdaşlığa söykənən daxili və xarici siyasətindən, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində həyata keçirdiyi diplomatik səylərdən ətraflı yazıb.

"Azərbaycan" qəzeti həmişə ölkə həyatında baş verən az-çox əhəmiyyətli hadisələrin yanında olmuş, barmaqlarını respublikanın ən müxtəlif guşələrini əhatə edən nəhəng quruculuq işlərinin nəbzindən çəkməmişdir. Neftçilərimizin uğuru, kənd zəhmətkeşlərinin bol məhsulu, idmançılarımızın beynəlxalq müsabiqə və olimpiadalardakı nailiyyətləri hamı kimi, jurnalistlərimizi də həmişə sevindirmiş, onların yaradıcılığına qida verən mövzular olmuşdur. Və bu yerdə etiraf da etməliyik ki, Prezidentin gərgin iş rejimi, görülən işlərin vüsət və coğrafiyası bəzən onların hamısı barədə məhz zamanında söz deməklə bağlı müəyyən "professional fobiyalar" da yaradır. Bəli, yazmağa bolluca mövzu var. Jurnalist üçün bundan yaxşı nə ola bilər ki?!

Zaman və "Azərbaycan"

Söz azadlığı, onun cəmiyyətdəki öncül ictimai rolu və şərəfli missiyası, ümumi dialektik inkişafdakı yeri və çəkisi bütün cəmiyyətlərdə, o cümlədən Azərbaycan reallığında təkzibedilməz fakt kimi çıxış edir. Və söz o vaxt isbatlı, təsirli, müalicəvi olur ki, arxasında məntiqlə, peşəkarlıqla, ağılla yanaşı, dövlətin də çiyini, dəstəyi, qayğısı durur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev mətbuata, mətbu sözün qüvvəsinə xüsusi fikir vermiş, məslək prinsipi "aləmi bəzər, özü lüt gəzər" hikmətinə çevrilmiş jurnalistlərdən qayğı və himayəsini əsirgəməmişdi.

Heydər Əliyev mətbuat bolluğunda yeganə rəsmi dövlət qəzetinin fəaliyyətini daim yüksək qiymətləndirmiş, onun cəmiyyət həyatındakı roluna obyektiv qiymət vermişdir. 1998-ci il avqust ayının 23-də qəzetin 2000-ci sayının işıq üzü görməsi münasibətilə "Azərbaycan"ın kollektivinə ünvanladığı təbrikdə ümummilli lider demişdir: "Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini layiqli şəkildə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokra-

tiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhi-fələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyi və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır. İnanıram ki, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövrlərdə öz yüksək amallarına dönməz sədaqət nümayiş etdirmiş "Azərbaycan" qəzetinin kollektivi bundan sonra da respublikamızda baş verən həqiqətlərin ictimaiyyətə çatdırılmasında, dünyaya yayılmasında, yüksək professionalıq, obyektivlik, prinsiplilik, əsl dövlətçilik və vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirəcək, xalqımızın mütərəqqi ənənələrini layiqincə davam etdirə biləcəkdir".

Cəmiyyət həyatının ən vacib, prioritet istiqamətlərini ehtiva edən prinsiplik məsələlər üzrə işlək konsepsiyalar heç vaxt dəyişmir, olsa-olsa, zamanın xarakterinə uyğun olaraq müəyyən pozitiv təshihlərə məruz qalır. Bu mənada Heydər Əliyev siyasi idarəçilik irsinin özünə çox böyük diqqət tələb edən sahələrindən biri də dövlət-mətbuat münasibətləridir. Bu gün Azərbaycanda cərəyan edən hadisələr, ölkə rəhbərinin təşəbbüs, dəstək və iradəsi sayəsində gerçəkləşən beynəlxalq layihələr, dönməz xarakter almış demokratiya və aşkarlıq prinsipləri, mütərəqqi inteqrasiya meyilləri hamımızı yazmağa sövq edir. İftixar və qürur mənbəyi olacaq bir faktdır ki, bu gün müstəqil Azərbaycanın çağdaş tarixi məhz bizlərin qələmi ilə yazılır. Ola bilsin ki, kiminsə xətti zövq oxşamayıb, kiminsə sözü bir batman bala möhtac qalıb, kimsə əlindəki qələmin mürəkkəbini ürəyinin atəşi ilə əvəz edərkən kimlərisə acılayıb da, bəziləri isə vətəndaş mövqeyini, millətinin mənafeyini şəxsi istəklərinin fəvqünə qaldıraraq üsyançı imici qazanıb. İstənilən halda vicdanlı, ləyaqətli qələm sahibini dilləndirən, yerinə qor salan, çevrəni bələmiş sükuta üsyan etdirən nəsnə professional borcla yanaşı, həm də sözün həqiqi anlamında xalq, millət, tarix amili olub.

Nə qədər qeyri-təvazökar səslənsə də, peşəkar yazarlar kollektivinə malik olan "Azərbaycan" qəzeti bu gün ölkədə baş verən köklü inkişaf proseslərinin yanındadır, günümüzün salnaməsini yaratmaqla öz tarixi missiyasını yerinə yetirir. Bu, hansısa bir redaksiya "planyorka"sının qarşıya qoyduğu gündəlik vəzifə də deyil, uzun müddətə hesablanmış strateji vəzifədir. Hesab edirik ki, cəmiyyətin, həmçinin aydın, işıqlı insanların hədəflədiyi hədudların qət edilməsində peşəkar mətbuat və peşəkar jurnalist cəməsi xalqın yanında olmalıdır, dövlətçilik mövqeyindən çıxış etməlidir. Bizlər siyasi-politoloji fikrin belə bir diktəsini qəbul edirik ki, hakimiyyət maraqları müvəqqəti və keçici ola bilər. Dövlət maraqlarının səciyyəvi xüsusiyyəti isə onun daimi və sabitqədəm olmasıdır.

"Azərbaycan"ın çox nüfuzlu müəllif korpusu var. Və biz onlarla fəxr edirik. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin ölkənin strateji inkişaf yollarının siyasi-fəlsəfi konsepsiyasını ortaya qoyan dərin elmi-konseptual əsərləri həmişə sürəkli müraciət və müzakirə predmetinə çevrilir. Ölkə həyatındakı bu və ya digər az-çox önəm kəsb edən hadisələrlə bağlı Azərbaycan MEA-nın prezidenti Mahmud Kərimovun, BDU-nun rektoru akademik Abel Məhərrəmovun, Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru akademik İsa Həbibbəylinin, professorlardan Prezident Aparatının şöbə müdiri Əli Həsənovun, Prezident yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru Seyfəddin Qəndilovun, respublika Auditorlar Palatasının sədri Vahid Novruzovun, BDU-nun kafedra müdiri Alış Qasımovun, "Təfəkkür" universitetinin rektoru Müşfiq Atakişiyevin, AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru Hüseyn İsmayılovun, Milli Məclisin deputatlarından Fəttah Heydərovun, Əli Əhmədovun, Fərhad Qəribovun, Aydın Mirzəzadənin, nazirlərin, müxtəlif icra strukturları rəhbərlərinin qəzetimizdəki çıxışları onun həm sanbalını, həm də oxucu auditoriyasını genişləndirir.

"Azərbaycan"ın sevdalıları

"Azərbaycan" qəzetinin 90 yaşı tamam olur. Doqquzuncu onilliyin başını düyünləyən ahıl, həm də aqıl, ixtiyar və müdrik, eyni zamanda, gənclik şövq və təravətini itirməyən, bir neçə gün əvvəl isə 5000-ci sayı ilə oxucularının görüşünə gəlmiş qəzet yaşa dolsa da, qələmi ovxardan düşməyib, kəsəri korşalmayıb, əksinə, sözünün sanbalı da, taxtası da artıb.

"Azərbaycan" adlı söz qatarının bugünkü sarbanları bizik – taleyini, qədər və qismətini bu qəzetə bağlayan, səfasını oxucularına halal edib, cəfasını şükranlıqla çəkən insanlar. Olub ki, öz dərdimizi unudub başqasının dərdi, qayğısı ilə açmışıq sabahlarımızı. Cəmiyyətin sosial-mənəvi səhhəti öz səhhətimizdən çox narahat edib bizləri. Bir də gözümüzü açıb görmüşük ki, yaş 40-ı, 50-ni keçib, 60-ı haqlayıb, ömrün payızı qocalığına çətir tutub, övladların sual dolu baxışlarının ağırlığından qəddimiz sual işarəsinə dönüb. Ancaq nə qəm, – Allaha təvəkkül! – demişik. Çünki bizlər üçün "Azərbaycan" tək cə iş yeri, çörək təknəsi olaraq qalmayıb, daha ülvi, daha ali, sıradan birinin bəlkə də dərk edə bilməyəcəyi bəşəri bir mənə, mətləb kəsb edir. İndiki iqtisadi yüksəliş və inkişaf zamanında ağı başında, başı çiyində olan adam üçün çörək qazanmaq problem deyil. Fəqət qəzet bir könül işi, ruhani təşnə, vətəndaşlıq borcudur.

"Azərbaycan" Azərbaycan dövlətinə, bu dövləti qurmaq üçün kirpiyiylə od götürüb qurban vermiş bir xalqa, bu xalqın cəfakeş, qeyrətli, dövlətçil insanlarına təmənnəsiz xidmətin azlıqda qalmış ünvanlarından biridir. Bu gün "Azərbaycan" ölkənin çoxsəslili, çoxrəngli qəzet camiasında öz peşəkar səviyyəsi, texniki təchizatı, sözünün sanbalı, əməkdaşlarının davranışına görə lider mövqeyini qoruyub saxlayan bir mətbuat orqanıdır.

Belə bir öncüllüyü sabitqədəm edən nəsnələr sırasında ən vacibi odur ki, bu qəzet şəxslərə, qurumlara deyil, dövlətçiliyə, xalqa, öz peşə məsləyinə xidmət edir. Sevindiricidir ki, səhərini "Azərbaycan"la açan, hər bir xəbərin səhihliyini bu qəzetlə yoxlayan, siyasi hazırlığını dərc edilmiş məqalələrlə təkmilləşdirən oxucularımız az deyildir.

Qəzetimizin 90 illiyinin vüsətlə qeyd olunmasının daha bir tarixi, maarifçi anlamı var. Biz demokratik cümhuriyyətimizin şanlı tarixinə bir daha qayıtdıq. Bu cümhuriyyətin qəzeti ilə bir daha təmas qurduq, ünsiyyət yaratdıq. Qəzetin mühərrirlərinin, müəlliflərinin yaradıcılığına göz atdıq, cəsərət və qeyrətlərinə – əhsən! – dedik, milli azadlıq eşqiylə doluşan ruhlarına dualar oxuduq.

Nə bilmək olar, bəlkə də 50-100 ildən sonra da "Azərbaycan"ın yubileyi qeyd olundu, ictimai-siyasi fikir taixindəki yeri və çəkisi dəyərləndirildi. O vaxtın qiyməti bugünkü "Azərbaycan"lıların fəaliyyətinin keyfiyyətindən asılı olacaq. Boynumuzda sələflərimizin ötürdüyü estafeti davam etdirmək, etimadlarını qırmamaq məsuliyyəti var.

*Xalid NİYAZOV,
"Azərbaycan"*

Milli dövlətçiliyin qəzetçilik nümunəsi

Müsəlman aləmində ilk demokratik əsaslarla qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti çox çətin bir dönmədə, Birinci dünya müharibəsinin sonu ərəfəsində, beynəlxalq güclərin üz-üzə gəldiyi vaxtda quruldu. 1918-ci il may ayının 28-də İstiqlal Bəyannaməsi ilə yaradıldığı elan olunan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti liderlərinin qarşısında həlli müşkülə çevrilən xeyli sayda problem vardı, o cümlədən dövlətin paytaxtı Bakının erməni-bolşevik birləşmələrinin nəzarətində olması çətinliklər yaradırdı. Bolşeviklərin mətbu orqanlarında hürriyyət və cümhuriyyət ideyalarının əleyhinə ideoloji-siyasi iş aparılır, Azərbaycan xalqının azadlıq istəklərinin real olmadığı, həyata keçməyəcəyi fikirləri təbliğ edilirdi. Məhz bu cür təbliğatlara, aparılan tənqidçi fəaliyyətə cavab verəcək milli mətbuat orqanları yox idi. Çünki 1918-ci ilin mart ayının 31-də erməni-bolşevik hərbi birləşmələrinin Azərbaycan xalqına qarşı apardığı, 30 min insanın qətli ilə nəticələnən soyqırımı hərəkatları milli-mənəvi təsisatları da sıradan çıxarmış, milli qəzet redaksiyaları yandırılmışdı. Azərbaycanın istiqlalının elanından sonra Bakıda yalnız anadilli mətbuat orqanı kimi solyönlü "Hümmət" qəzeti fəaliyyətini davam etdirirdi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti rəsmi dövlət orqanının yaradılmasını müstəqil dövlətin əsas atributlarından biri kimi qəbul edir, bu yöndə fəaliyyət göstərməyə cəhd edirdi. 1918-ci il iyun ayının 4-də Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında bağlanmış "Dostluq və əməkdaşlıq müqaviləsi"yə əsasən formalaşan Qafqaz İslam Ordusu iyun ayının 11-də Gəncəyə gəldikdən sonra təbliğata böyük ehtiyac duyuldu. Milli mətbuat orqanının yaradılmasına ilk cəhdi Qafqaz İslam Ordusu komandanı Nuru paşanın siyasi müşaviri, Azərbaycanda böyük qəzetçilik təcrübəsinə malik olan Əhməd bəy Ağaoğlu göstərdi və Gəncədə "Türk yurdu" adlı qəzet nəşr etdirdi. Çox təəssüf ki, Azərbaycan uğrunda gedən savaşı və mətbəə imkansızlığı bu qəzetin cəmi üç sayının işıq üzünə görməsinə səbəb oldu. Mətbəə işinin təşkilini əsas vəzifə kimi diqqətə alan Milli hökumət və ordu komandanlığı Tiflisdə vaxtilə fəaliyyət göstərmiş, anadilli qəzetləri nəşr edən bir sıra mətbəələrin Gəncəyə gətirilib qurulması qərarına gəldilər. Mərkəzi Dövlət Arxivinin 894-cü fondunda saxlanılan Milli hökumət qərarlarından bəlli olur ki, Tiflisdə Kamal Əfəndiyə məxsus olan mətbəənin qiymətləndirilməsi və vəsait sahibinə ödənildikdən sonra Gəncəyə gətirilməsi barədə qərar qəbul olunub.

Milli hökumətin səyi ilə Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşanın xalqa müraciətləri, hərbi bəyannamələri çap olunur, yayılırdı.

Qafqaz İslam Ordusunun erməni-bolşevik qüvvələrinə qarşı ilk ağır, çətin döyüşü Göyçayda oldu. Hərbi qüvvələr nisbəti bolşeviklərin xeyrinə olan bu döyüşün gedişində çoxsaylı Azərbaycan könüllülərinin savaşa qatılması vəziyyəti milli qüvvələrin xeyrinə dəyişdi və iyun ayının 30-da Göyçay azad olundu. İyul ayının 6-da Ağsunun, iyulun 10-da Kürdəmirin, iyulun 12-də Salyanın bolşevik-daşnak birləşmələrindən azad olunması üçün Qafqaz İslam Ordusu əzmlə mübarizə apardı. Şamaxını özünə sığınacaq etmiş Qırmızı qvardiya arasında hərbi-siyasi çekişmələr baş verdiyindən, müqavimətin səmərəsiz olduğunu dərk edənlər döyüş mövqelərini tərk etdilər. Azərbaycanlı polkovnik Həbib bəy Səlimovun rəhbərliyi ilə erməni-bolşevik hərbi birləşmələrinə qarşı Şamaxı ətrafında üç gün apa-

rılan döyüş nəticəsində düşmənlər Bakı istiqamətində geri çəkildi və iyul ayının 20-də Şamaxı azad edildi.

Qan tökülməsini və itkiləri nəzərə alan Azərbaycan Milli hökuməti çalışırdı ki, Bakını dinc yolla, danışıq aparmaqla azad etsin. İyul ayının 24-də xarici işlər naziri M.H.Hacinski İstanbulda olan M.Ə.Rəsulzadəyə yazırdı ki, sabah mən Bakı cəbhəsinə gedirəm. Çalışacağam ki, bolşeviklərlə səhəri təslim etmək haqda sülh danışıqlarına başlayım. Sülh danışıqları üçün göstərilən cəhdlərə baxmayaraq, bolşevik-daşnak birləşmələri geri çəkilmədi, Moskvanın köməyinə ümid etdi. Rusiyadan yetərincə hərbi dəstək almadıqlarından, həmçinin gərgin hərbi-siyasi vəziyyətin ortaya çıxması nəticəsində Şaumyan və Bakı Xalq Komissarları ağır şəraitdə hakimiyyətdən əl çəkdiklərini bəyan etdilər. Bakı 1918-ci il sentyabr ayının 15-də azad edildi. Xalqımızın müstəqillik tarixinin bu əlamətdar günü barəsində ilk dəfə Gəncədə Yelizavetpol qubernatorunun mətbəəsində çap olunan "Azərbaycan" qəzeti xəbər verdi.

"Azərbaycan"ın ilk nömrəsi keçmiş təqvimlə bazar günü, zilhiccə ayının 1336-cı hicri tarixi ilə "Gəncə, Azərbaycan idarəsi" təqdimatı ilə işıq üzü gördü. Baş nazir Fətəli xan Xoyskinin, Baş komandan Nuru paşanın təbrik teleqramlarının çap olunduğu ilk sayda "Müharibə meydanında" başlığı altında Qafqaz İslam Ordusu komandanlığının istiqbarat şöbəsindən verilən hərbi məlumatlar əksini tapmışdır. Bakı cəbhəsinin sentyabrın 2-dən 5-nə qədər olan dövrdə aparılan döyüş əməliyyatları barəsindəki yazıda kifayət qədər maraqlı doğuran faktlar var. Dərc olunan məlumatlardan aydın olur ki, sentyabrın 2-də "vəqəə olan hücum" nəticəsində düşməndən "iki köy və müstəhkəm 2 təpə" geri alınıb, 8 məkinalı tüfəng, 2 top və çoxlu sayda döyüş sursatı müsadirə edilib, 2 zabıt və 57 ingilis əsgəri əsir götürülüb. Sentyabrın 3-də düşmənlərə qarşı müqavimət göstərən Bakı kəndlərinə 5 bomba atıldığı, bunun tələfata səbəb olmadığı da məlumatda əksini tapıb. Artıq sentyabr ayının 5-də Bakı cəbhəsində qarşılıqlı hücum əməliyyatlarının keçirildiyi, Ağdam bölgəsində 1 ingilis təyyarəsinin pilotu ilə birgə əsir alındığı da bəlli olur.

Qəzetin ilk sayını müstəqil dövlətçiliyin bayram buraxılışı da adlandırmaq olar. Belə ki, Məhəmməd Hadinin "Türk nəğməsi" şeiri qəzetin 2-ci səhifəsində yuxarı hissədə dərc olunub, 15 sentyabr Azərbaycanın şanlı tarixi kimi müxtəlif yazılarda ön planda verilib.

Elə həmin sayda Gəncə ermənilərinin Bakının azad olunması münasibətilə Baş nazir Fətəli xan Xoyskinin hüzuruna gedərək Azərbaycan hökumətini təbrik etmələri də dərc olunub.

Bakının azad edilməsi ilə Azərbaycan "başsız bədən"ə çevrilmək təhlükəsindən xilas olsa da, ölkənin cənub bölgəsi, məxsusi olaraq Lənkəran və Qarabağın yuxarı hissəsi düşmənlərin nəzarəti altında idi. Ölkənin gələcək taleyi ilə bağlı olan torpaq bütünlüyünü bərpa etmək Milli hökumətin və Qafqaz İslam Ordusunun qarşısında duran ən mühüm vəzifə olaraq qalırdı. Bakı geri alınsa da, döyüşlər hələ qabaqda idi.

İlk 4 sayı Gəncədə nəşr olunan "Azərbaycan" Bakıda fəaliyyətini bərpa edəndən sonra da milli maraqları, sərhəd toxunulmazlığını öndə tutan siyasi publisistikaya daha çox önəm verdi. Üzeyir bəy Hacıbəyli, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əhməd Cavad, Cəfər Cabbarlı, Seyid Hüseyn, Əmin Abid, Əli Yusif, Yusif Vəzir Çəmənəzəminli, Fərhad Ağzadə kimi qüdrətli qələm sahibləri "Azərbaycan"ın ətrafına yığıldılar.

Respublikanın ən ucqar bölgə və məntəqələrində baş verən hadisələri qələmə alan müxbir heyəti fəaliyyət göstərirdi ki, bu da "Azərbaycan"ın müasir jurnalistika tələblərinə cavab vermək istəyindən doğurdu. Şəki, Gəncə, Qarabağ, Lənkəran, Zəngəzur, Qazax, Nax-

çıvan kimi bölgələrdə fəaliyyət göstərən bölgə müxbirləri baş verən hadisələri operativ şəkildə redaksiyaya göndərməyə səy göstərirdilər.

Ölkədə vəziyyəti nəzərə alan Milli hökumət və Qafqaz İslam Ordusu komandanlığı gənc Azərbaycan dövlətini siyasi-ideoloji təxribatlardan qorumaq üçün ölkə ərazisində nəşr olunan mətbuat orqanlarına müvəqqəti olaraq hərbi senzura tətbiq etdi və bu iş "Azərbaycan" qəzetində də həyata keçirildi. Bu barədə Nuru paşanın 1930-cu ildə Türkiyə Baş Hərbi Qərargahının tarix komissiyasının xahişi ilə yazdığı Qafqaz İslam Ordusunun Güney Qafqazdakı fəaliyyəti barəsində memuarında məlumat əksini tapıb: "Bakıda "Azərbaycan" namında bir türkcə (rəsmi hökumət qəzetəsi) və bir də rusca qəzet nəşr edilirdi. Bu qəzetlər mövqə komandanlığından bir sensor heyəti tərəfindən müraqiə edilirdi". Əsasən hərbi məzmunlu yazılardan sensorun kəsmiş olduğu hissələr, ağ yerlər "Azərbaycan"ın az sayda nüsxələrində açıq-aydın görünür ki, bu da, qeyd etdiyimiz kimi, ideoloji təxribatların, dini-etnik ziddiyyətlərin qarşısının alınması üçün gərək idi. Ceyhun bəy Hacıbəylinin redaktorluq etdiyi qəzet Azərbaycanın əleyhinə fəaliyyət göstərən qüvvələrə qarşı barışmaz mövqə tutur, müstəqilliyə təhlükə törədənlərə kəskin cavablar verirdi. Ş.Rüstəmbəylinin rəhbəri olduğu rusca nəşr olunan "Azərbaycan" da eyni mövqedən çıxış edirdi.

Qəzetin 3 nəşrinin əvvəlində (yəni oktyabrda) çıxan 5-ci sayında "Bakı məsələsinə dair mülaqat" yazısında deyilirdi: "Bakı alınmamışdan əvvəl bizim bədxahlarımız tərəfindən Bakını Azərbaycandan ayırmaq üçün türlü-türlü hiylələr aranıyordu. Bu xüsusda Tiflis dairələri ən ciddi iqtəmdə bulunurdu. Həmin dairələrdən Bakı Azərbaycanın olmayıb, "sərbəst şəhər" (volniy qorod) şüarı dəxi çaxmışdı. Həmin şüara Tiflis saxta sosialist vərəqələri və erməni qəzetələri rəvnəq verib".

Qəzetin beşinci sayında diqqəti ən çox "Azərbaycan gənclərinə xitab" məqaləsi çəkir. Məqələdə 15 sentyabrın tarixi əhəmiyyəti barəsində yazılır: "Tarixi gün – 15 sentyabrın bütün türk və islam aləminin ən səadətli, ən şövkətli günlərindən biri olacağı şübhəsizdir. Bu gün türk və islam tarixinin ən zəruri səhifəsini işğal edəcəkdir".

Bakı azad edildikdən sonra Tiflisi özlərinə siyasi sığınacaq etmiş Erməni Milli Şurası və "Daşnaksütyun" partiyası öz məkrli siyasətindən əl çəkmir, ermənicə və rusca çıxan mətbuat orqanlarında Azərbaycana qarşı böhtan kampaniyası aparırdılar. Sentyabrın 15-də Bakı azad olunan gün guya Qafqaz İslam Ordusunun ermənilərə qarşı soyqırımı törətdiklərini iddia edir, əsassız tələblərini Tiflis Dumasında müzakirəyə çıxarmağa səy göstərirdilər. Ancaq ermənilər unudurdular ki, Erməni Milli Şurasının Tiflisdə olan üzvləri Şərqi Orduları qrup komandanı Xəlil paşadan Azərbaycan müsəlmanlarının 31 martda ermənilər tərəfindən qətlə yetirildiyinə görə üzr istəyərək bu cinayətdə əli olanların cəzalandırılmasına etiraz etmədiklərini bildirmişdilər. Ermənilərin bu etirafı barəsində "Azərbaycan" qəzeti 18 sentyabr 1918-ci il tarixli sayında dərc etdirdiyi "Gəncə. 19 sentyabr" məqaləsində Xəlil paşaya istinadən məlumat yayıb. Tiflisin mərkəzindən Bakıya doğru uzanan ermənilərin böhtan kampaniyasını dayandırmaq üçün Milli hökumət ciddi tədbirlər görməyə başladı, Azərbaycan dövlətinin rəsmi etirazını Azərbaycanın Gürcüstandakı səfiri Məmməd Yusif Cəfərov menşevik hökumətinə təqdim etdi. Məhz bu cür təkidlərdən sonra Gürcüstan hökuməti əsassız iddialarla Azərbaycana qarşı çıxış edən "Trudovaya znamyaya" qəzetini bağladı.

"Əkinçi"dən başlanan yola şəərəflə xidmət edən "Azərbaycan" qəzeti dövlətin daxili və xarici siyasəti, mədəni həyatı, etnik rəngarəngliyini olduğu kimi oxuculara çatdırır, jurnalist peşəsindən öncə vətənə, millətə, dövlətə xidmət etdiyini fəaliyyəti ilə sübut edirdi.

"Azərbaycan" qəzeti Türkiyə və Azərbaycan arasında başlanan münasibətlərin inkişafında körpü rolunu oynayır, ümumtürk həmrəyliyindən doğan qəzetçilik siyasəti həyata keçirirdi. Qəzet Qafqaz İslam Ordusunun fəaliyyətinə yalnız hərbi hərəkət kimi deyil, milli-mənəvi dəyərlərin qovuşması kimi yanaşırdı. Bakı azad olunandan sonra Azərbaycana xeyli sayda türk şairləri, jurnalistləri də gəldilər və onlar xalqımızın azadlıq istəklərini poetik nümunələrə çevirdilər. "Azərbaycan" qəzeti ilə Türkiyənin "Yeni gün" qəzeti arasında sıx bağlantılar yarandı. "Yeni gün"ün baş mühərriri Rövşən Əşrəfbəyin gəlişi bərsində Əhməd Cavad "Azərbaycan" qəzetində 24 oktyabr 1918-ci il tarixli sayında yazırdı: "Əsrlərdən bəri bir-birindən uzaq düşmüş bir nənənin övladları olan Osmanlı türkləri ilə azəri türkləri, həmd olsun, bu gün uzun sürən bir ayrılığın pəncəsindən qurtardılar".

Arif Üryanın, İbrahim Şakirin, Rövşən Əşrəfbəyin şeirləri "Azərbaycan"ın oktyabr ayının 25-dən 28-dək olan saylarında silsilə şəklində çap olundu.

"Azərbaycan" bu gün də üçün aktual olan və daim müzakirə mövzusu kimi gündəmdən düşməyən orta q türk dili ideyasını müdafiə edir, ziyalıların polemika və diskussiyalarını öz səhifələrində işıqlandırır. Bu faktın təsdiqi kimi qəzetin 24 oktyabr 1918-ci il tarixli sayında çap olunan yay klubundakı təbirdə ziyalılarımızın diskussiyasını göstərmək olar.

Mudros barışığının şərtlərinə görə, noyabrın ortalarında türk ordusunun Azərbaycanı tərkməsi ziyalılar və xalq arasında ruh düşkünlüyü yaratdı. 11 noyabr 1918-ci il tarixli sayında "Azərbaycan"da "Qəzetlər elan etmişdir" başlığı ilə dərc olunan yazıda "müttəfiqlərin Türkiyə ilə əqd etdikləri müharibə şərti 31 oktyabr (köhnə təqvimdir – A.A.) 1918-ci il saat 12-dən sonra qanuni güc alır" deyə barış şərtlərinin bütün detallarını çap etmişdir.

Azərbaycanda qalib hərbi xidmətlərini davam etdirmək istəyən türk ordusunun əsgər və zabitlərinə Azərbaycanın sərhədlərini tərkmək əmri verən müttəfiq qoşunların komandanı Tomsonun ciddi təhdidlərindən sonra Qafqaz İslam Ordusunun hərbi heyəti, silah və sursat yüklənmiş eşelonlar Bakıdan Gəncəyə, oradan isə Tiflis yolu ilə Batuma daşındı.

Gənc müstəqil dövlət üçün yaranmış belə çətin hərbi-siyasi vəziyyətdə "Azərbaycan" qəzeti romantik türkçülük xəttini dövlətçiliyi təhlükələrdən qoruma siyasəti ilə əvəzləməli oldu, bütün çətinliklərə baxmayaraq, mövcudluğunu, milli ruhunu qorudu. Qəzet Tomsonun 1919-cu ilin ortalarında ölkədə olduğu müddətdə əsas diqqətini ermənilərin Yuxarı Qarabağda törətdikləri soyqırımlarına, Lənkəranda baş verən hadisələrə və Azərbaycanı parçalamaq istəyənlərə, sərhədlərinə təcavüz edənlərə qarşı mübarizəyə həsr etdi.

Müstəqil dövlət quruculuğu prosesində "Azərbaycan"ın kollektivi cümhuriyyət liderlərinin fəaliyyətinə bərabər işlər həyata keçirdi, xalqın savadlanması, səhiyyənin, təhsilin inkişafına əngəl olan amilləri öz səhifələrində gündəmə gətirib problemlərdən çıxış yollarını göstərdi. "Azərbaycan"ın bizə ən böyük mirası milli jurnalistikamızın inkişafına verdiyi böyük töhfələrdir.

Dəqiq, qərəzsiz, operativ informasiyanın təkmilləşməsi, siyasi analizlərin aparılması, mədəniyyət xəbərlərinin təqdimatı, janrların formalaşması "Azərbaycan"ın milli mətbuat tariximizdə ən böyük fəaliyyət sferasına daxildir.

90 yaşı tamam olan "Azərbaycan" dövlətçiliyə, milli-mənəvi dəyərlərə sayğı, peşə prinsiplərinə hörmət məktəbidir. Bugünkü və gələcək jurnalist nəsilləri "Azərbaycan"ın keçib gəldiyi yolu davam etdirməli, tarixi varislik prinsiplərini qoruyub saxlamağı bacarmalıdır.

*Akif AŞIRLI,
"Şərq" qəzetinin Baş redaktoru*

90 illik ömürdən səhifələr

Tarixi hadisələrin düzgün işıqlandırılması və araşdırılması problemi bəşəriyyəti düşündürən vacib məsələlərdəndir. İlk baxışdan sadə görünən bu faktın, yəni, hər bir dövlətin müəyyən zaman kəsiyində mövcudluğu, əslində, onun ümumi tarixinin mühüm qollarından biridir desək, səhv etmərik. Bu mənada Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesindən, aparılan daxili və xarici siyasətdən, tarixi faciələrdən, soyqırımlarından, deportasiyalardan hələ də gənc nəslin, eləcə də ictimaiyyətin lazımı səviyyədə məlumatı yoxdur. Bugünün ziyalıları, alimləri tarixi faciələrimizi yazmaq, təfsilatı ilə gələcək nəslə, dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün öz vətəndaşlıq borclarını yerinə yetirməlidirlər.

Qürur hissi ilə deyə bilərik ki, 1918-1920-ci illərdə bu şərəfli missiyanı "Azərbaycan" qəzeti çox ləyaqətlə yerinə yetirmişdir. Yəni, müxtəlif ideyaların və fikir ayrılıqlarının mövcudluğu, kaos vəziyyətinə gətirilən bir cəmiyyətdə mətbuata təpkilərin olduğu bir zamanda hadisələrin real şəkildə işıqlandırılması yazarlardan xüsusi cəsarət tələb edirdi. Məhz həmin dövrdə "Azərbaycan" qəzeti heç nədən çəkinmədən dövlət quruculuğu, siyasət, milli özünüdərk, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımı prosesi və s. məsələlərin aynasına çevrilmişdi.

Məhz bu mətbuat orqanı əsasən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dünya dövlətləri tərəfindən müstəqil ölkə kimi tanınmasına çalışan rəsmilərinin xarici əlaqələrin qurulmasını zəruri edən siyasət prioritetlərini dərc etməklə xalqın maarifləndirilməsində fəal rol oynayırdı. Məsələn, "Azərbaycanın Müstəqillik Aktı"nın hüquqi cəhətdən tanınmasına göstərilən cəhdlərdən biri haqqında 1918-ci ilin dekabrında "Azərbaycan" qəzeti yazırdı ki, "...hazırda Avropa və Amerika qədər Azərbaycanın maraqlarını müdafiə edə biləcək elə bir qüvvə yoxdur" ("Azərbaycan" qəzeti, 21 dekabr 1918-ci il). Bu məqsədlə də həmin dövrdə vaxt itirmədən çoxpartiyalılıq əsasında Parisə gedəcək nümayəndə heyətinin tərkibi müəyyənləşdirildi. Onların əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının dünyəvi dövlət olduğunu bütün ölkələrə çatdırmaq idi.

"Azərbaycan" qəzeti eyni zamanda xalq cümhuriyyətinin digər rəsmi xəbərlərini də dərc edirdi. Onun 26 dekabr 1918-ci il tarixli sayında Azərbaycan hökuməti tərkibinin rəsmi şəkildə təsdiqləndiyi və fəaliyyət müddətinin müəyyənləşdirildiyi üçüncü kabinet haqqında dəqiq məlumat verilir. "Üçüncü kabinet; 26.12.1918–14.03.1919. Nazirlər Şurasının sədri və xarici işlər naziri – F.Xoyski (bitərəf), daxili işlər naziri – X.Xasməmmədov, maliyyə naziri – İ.Protasov (Slavyan-Rus Cəmiyyəti), yollar naziri – X.Məlikaslanov (bitərəf), ədliyyə naziri – T.Makinski, maarif və dini etiqad naziri – N.Yusifbəyli ("Müsavat"), poçt-teleqraf və əmək naziri – Ə.Səfikürdski (sosialist), hərbi nazir – S.Mehmandarov (bitərəf), sosial-təminat naziri – F.Xoyski (bitərəf), xalq səhiyyə naziri – Y.Gindes (Slavyan-Rus Cəmiyyəti), ticarət və sənaye naziri – M.Əsədullayev (bitərəf), ərzaq naziri – K.Lizqar (Slavyan-Rus Cəmiyyəti), əkinçilik naziri – X.Sultanov ("Müsavat")" və s. Təqdim olunan siyahıya diqqət yetirdikdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin nə qədər humanist prinsiplər əsasında qurulduğu aydın görünür. Yəni, milli tərkib və partiya mənsubiyyətindəki demokratik yanaşma fikrimizin təsdiqinə heç bir şübhə yaratmır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Azərbaycan" qəzetinin ən böyük xidmətlərindən biri də o dövrdə ordu və daxili işlər orqanlarının formalaşması, onların ölkədəki ictimai-siyasi sa-

bitliyi qoruması və dövlət əleyhinə planlaşdırılan təxribatların, terrorçuluğun qarşısını almağa yönələn dönməz mübarizəsinin öz səhifələrində işıqlandırılması ilə bağlıdır. Qəzet Azərbaycanın bugünü və gələcəyi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən məsələləri elə bir oxunaqlı tərzdə təqdim edirdi ki, o, ictimaiyyətin maarifləndirilməsində mühüm vasitələrdən birinə çevrilirdi.

Həqiqətən də qısa müddət ərzində ordunun, xüsusi xidmət və təhlükəsizlik, daxili işlər orqanlarının həmin dövr üçün məqbul inkişaf səviyyəsinə cavab verən formada yaradılması yorulmaz xidmət tələb edən problem idi. Önəmli o idi ki, 23 ay ərzində mövcud olan hökumət dövlətin qorunub saxlanması, xarici təcavüzlərin, təxribatların və s. müdaxilələrin qarşısının alınmasında mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edən bu qurumları yaratdı.

Dövlət quruculuğunun ən zəruri strategiyasını təşkil edən məsələlərdən biri kimi ordunun yaradılmasının və formalaşdırılmasının təxirəsalınmazlığı həmin dövrün real vəziyyətinin təsvirində daha aydın görünürdü. Bu barədə "Azərbaycan" qəzetinin 1918-ci il 11-25 sentyabr tarixli sayında yazılırdı ki, "Bakı şəhərinin əllərindən çıxması ilə barışa bilməyən erməni-daşnak elementləri evləri yandırır, qarşılarına çıxan azərbaycanlıları öldürür, talanlar törədirdilər. Bu isə həm azərbaycanlı əhalidə, həm də şəhərə girmiş azərbaycanlı döyüşçülərdə əks-reaksiya yaradırdı. Kütləvi anarxiyaya çevrilə biləcək bu hərəkətlərin qarşısının alınması üçün Qafqaz İslam Ordusunun komandanlığı tərəfindən qalibiyyətli tədbirlər həyata keçirilirdi. Soyğunçuluqda, talanlarda, digər cinayət əməllərində təqsirləndirilən 100-dən çox adam güllələndi və dar ağacından asıldı. Görülən sərt tədbirlər nəticəsində tezliklə şəhərdə sakitlik bərpa olundu" ("*Azerbaydjan*", 25.09.1918).

Daşnakların fəaliyyət planına uyğun cəhdlərinin əks olunduğu "Azərbaycan"ın 11-21 oktyabr 1918-ci il nömrələrində isə qeyd olunurdu ki, Erməni Milli Şurasının fəalları tərəfindən təşkil edilən oyuncaq qurumun bütün fəaliyyəti azərbaycanlıların fiziki məhvinə, onların ata-baba məskənlərindən sıxışdırılıb çıxarılmasına istiqamətlənmişdi. Erməni millətçiləri azərbaycanlıları məcbur etmək istəyirdilər ki, Qarabağı Azərbaycandan ayrı qurum kimi tanınsınlar. Bu məqsədə nail olmaq üçün onlar silahlı dəstələr yaradıb azərbaycanlıları təcrid etməyə çalışırdılar. Əskərana, Ağdama və Qaryaginə gedən yollar kəsilməklə azərbaycanlıların Aran Qarabağla əlaqələrinin qarşısına çəpər çəkilmişdi. Erməni millətçiləri planlaşdırmışdılar ki, payızın və qışın gəlməsi və yaşayışın çətinləşməsi, ehtiyacların artması ilə bağlı azərbaycanlılara təzyiqli gücləndirsinlər, onlar Qarabağ erməni qurumunu tanımaq məcburiyyətində qalsınlar ("*Azerbaydjan*", 21.10.1918).

"Azərbaycan" qəzetinin elə həmin ilin oktyabr ayında nəşr olunan bir neçə sayında erməni separatçılarının Qarabağdakı separatçı hərəkətləri dəqiq şəkildə ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılırdı. Bu məqalələrdə vurğulanırdı ki, çətin şəraitdə yaşayan Azərbaycan hökumətinin kömək və yardımından uzaq düşən Qarabağ azərbaycanlıları erməni millətçilərinin təcavüzlərinə, təzyiqlərinə mərdliklə sinə gərir və hətta bu təzyiqlərin qarşısını almaq, özlərinin dinc yaşayışlarını qorumaq üçün qətiyyətli tədbirlərə də əl atırdılar. Şuşada azərbaycanlılardan ibarət könüllü müdafiə dəstəsi yaradılmışdı (11, 23.10.1918).

Əsas mənbə kimi seçdiyimiz "Azərbaycan" qəzetinin sonrakı saylarında da hadisələrin necə cərəyan etdiyi canlı şəkildə təsvir olunur.

İstər Azərbaycan, istərsə də rus dillərində nəşr olunan qəzetlərdə Bakı şəhərinin azad olunması ilə bağlı maraqlı məlumatlar öz əksini tapmışdır. Yəni, şəhərin erməni terrorundan azad edilməsində həyata keçirilən bəzi tədbirlərin müsbət nəticə verdiyi burada belə əsaslandırılır ki, "Azərbaycan hökumətinin Bakıya köçməsi və dövlət işlərinin nizamlan-

masına başlandıqı bir vaxtda ordunun təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi u c n də daha müsaid bir zəmin yarandı. 1918-ci il oktyabr ayının 6-da müəyyən dəyişikliklərdən sonra hökumətin tərkibində hərbi iřl r üzrə bař m v killik  z fəaliyyətini yenə də davam etdirirdi. Bu orqanın dəftərxanası "Metropol" mehmanxanasında yerl şdirilmifdi" (*"Azərbaycan"*, 9, 14.10.1918).

Qəzet yazırdı ki, diqqət mərkəzində olan bařlıca məsələlərdən biri də  aęırıř v  s f r-b rlikl  baęlı idi. Bu iř Qafqaz İslam Ordusunun  xzi- sg r r yas tinin nəzarəti altında aparılırdı. Bəzi hallarda xalqın milli x susiy tl rini, dövrün v  ř raitin tələblərini,  mum-v t ndařlıq borclarını nəzərə almadan aparılan bu iř müəyyən nöqsan v   atıřmazlıqlarla m řai t olunsa da, qořun hissələrinin komplektl şdirilm sindən hissolunacaq addımlar da atılmıřdı. Bakının azad edilməsi, t rk-Azərbaycan qořunlarının müzəffər y r řl ri g nc l rin müəyyən qismində vətənpərvərlik hissələrini xeyli cořdurmuřdu və onlar kon ll  surətdə xidmətə yazılırdılar. Qafqaz İslam Ordusunun  xzi- sg r r yas ti bununla baęlı h t-ta qəzetə məlumat vermiř v  xidmətə yollanmaq  c n kənd və ř h rl rd  müvafiq orqanlara müraciət edənlərin artmasından məmnun olduęunu bildirmifdi (*"Azərbaycan"*, 20.10.1918).

Həmin dövrün strateji tələbi kimi qořun hissələrində xüsusi peř l r  olan ehtiyacı ödəmək  c n 19 yařından 24 yařına kimi olan bütün  km çil r, n ccarlar, d lg rl r, d mir il r, xarratlar, nalb ndl r, b rb rl r, dənizçilər və s. məcburi surətdə xidmətə cəlb olunurdular. Bu və ya digər peř l r  sahib olan 25-30 yař arasındakı v t ndařlar isə könüllü surətdə xidmətə yazıla bilərdilər (*"Azerbaydjan"*, 23.10.1918).

AXC-nin dünyəvi dövlətin təməl prinsipləri üzərində qurulmasının təsdiqini verən daha bir dövlət sənədi yenə də "Azərbaycan" qəzetində  z əksini tapmıřdır. Qəzet yazır ki, Azərbaycanda hərbi  aęırıřın hüquqi əsaslarının müəyyənləşdirilməsi  c n 1918-ci il oktyabr ayının 11-də "Azərbaycan hökumətinin əsgəri m k ll fiyy tinin müvəqqəti qanunu" qüvvəyə mindi. Bu qanun Azərbaycan hökumətinin hərbi qanunvericilik sahəsində qəbul etdiyi ilk böyük sənədlərdən biri idi və ř bh siz ki, həmin dövrədə əhali arasında bu iřin nizamlanmasında müəyyən əhəmiyyət kəsb edirdi (11.10.1918). Daha sonra vuręulanır ki,  xzi- sg r ř b l rinin nəzdində həkim-m uyin  komissiyaları da t řkil edilməli idi. Bu komissiya  aęırıřçıları m uyin  etməli, onların xidmətə yararlıęını müəyyənləşdirməli idi.  aęırıřçıların hansı qořun n v n  göndərilməsi  c n həkim komissiyasının qərarı nəzərə alınmalı idi.  aęırıřçı və ya onun valideynləri həkim komissiyasının qərarı ilə razılařmadıqda 2 nəfərdən az olmayaraq bařqa bir həkim komissiyasının təyin edilməsini müəyyənləşdirmək hüququ da vardı (*"Azerbaydjan"*, 11.10.1918).

Həmin dövrün arařdırmaları göstərdi ki, "Azərbaycan" qəzeti dövlət quruculuęunun əsas təməl prinsiplərindən sayılan ordu quruculuęunda müstəsna əhəmiyyət kəsb edən hərbi təhsil almaq  c n məktəblərin fəaliyyətini iřql ndirmaęı da unutmamıřdır. Qəzetin bildirdiyinə görə, 1918-ci ilin oktyabrında Gəncədəki Milli hərbiyyə məktəbinin ilk buraxılıřı oldu. Bu hadisə Azərbaycanın ordu hissələrinin milli zabit kadrlarla təmin edilməsində tarixi əhəmiyyətə malik idi. Azərbaycanın ilk milli hərbi məktəbinin ilk buraxılıřı təntənəli ř kild  qeyd edildi. Bu münasibətlə oktyabr ayının 26-da Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru pařanın atası Hacı Əhməd pařa, Xüsusi Azərbaycan Korpusunun komandiri general-leytenant  .řıxlinski, Qafqaz İslam Ordusunun qərargah rəisi Nazim bəy, təhsil naziri N.Yusifbəyli və b. Gəncəyə gəldilər (*"Azerbaydjan"*, 7.11.1918). Bu məktəbdə nəzərdə tutulan tədris müddəti 4 aydan artıq  kmifdi. Məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirən-

lər buraxılış imtahanları verəcəyi təqdirdə hərbi qoşunlara göndərməli və 6 aydan sonra onlar zabit rütbəsinə yiyələnməliydilər. Hərbi təhsillə bağlı "Azərbaycan" qəzetinin sonrakı açıqlamaları da maraqlıdır. Bu hissənin xüsusilə hərbi təhsillə bağlılığını nəzərə alaraq məxsusi olaraq diqqətə çatdırmağı zəruri hesab edirəm. Mənbədə qeyd olunur ki, 27 oktyabrda yunkerlər şəhər kənarındakı təlim meydanında buraxılış imtahanı verməli idilər. Burada imtahanın keçirilməsi üçün xəndəklər, səngərlər qazılmış, süni maneələr yaradılmış, zəruri olan əşya və cisimlər yerli-yerində sahmana salınmışdı. Səhər tezdən Bakıdan gələn qonaqlar təlim meydanına daxil oldular. Məktəbin ilk buraxılışını sevinclə qarşılayan xeyli şəhər əhalisi də bura toplaşmışdı. Azərbaycan Korpusunun komandiri Ə.Şıxlinski nizami sırada düzülmiş yunkerlərlə salamladıqdan sonra buraxılış imtahanı başladı. (07.11.1918). Daha sonra qeyd olunur ki, səhər saat 8-də başlayan imtahan günorta saat 2-yə kimi davam etdi. Bütün müdavimlər buraxılış imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verdilər. Günortadan sonra şəhər rəhbərliyinin bu münasibətlə təşkil etdiyi ziyafətdə Milli hərbiyyə məktəbinin ilk buraxılışında türk zabitlərinin böyük zəhməti minnətdarlıqla qeyd olundu ("Azerbaydjan", 11.11.1918).

Sadalanın qurumların yaranmasını zəruri edən amillərin bir neçəsinin adını çəkdik və bunlardan ən başlıcası, konkret tarixi şəraitdə Azərbaycanın istiqlalıyyətinə, onun ərazi bütövlüyünə, ictimai-siyasi sabitliyinə istiqamətlənmiş xarici təhlükələrin qarşısını güclü ordu, xüsusi xidmət və təhlükəsizlik, daxili işlər orqanları olmadan almaq olmazdı.

Güründüyü kimi, bu istiqamətdə islahatlar davam etdirilmiş və mənbələrin verdiyi məlumata görə, Azərbaycan polisinin təşkilində növbəti addım atılmış, yəni, 26 dekabr 1918-ci il tarixindən Azərbaycan Cümhuriyyətinin daxili işlər naziri vəzifəsini tanınmış ictimai-siyasi xadim Xəlil bəy Xasməmmədov davam etdirmişdir. Burada daha bir önəmli cəhət qeyd etmək lazımdır ki, polis orqanları hərbi və xüsusi xidmət orqanları ilə sıx əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərmişlər.

Araşdırmalardan bəlli oldu ki, 1919-cu ildə də "Azərbaycan" qəzeti özünün prinsiplial mövqeyinə sadıq qalaraq fəaliyyətini davam etdirmişdir.

"Azərbaycan" qəzeti özünün 15 sentyabr 1919-cu il tarixli baş məqaləsində Bakı şəhərinin bir il əvvəl azad edilməsi ilə bağlı belə yazırdı: "Əgər mayın 28-ni biz müstəqilliyimizin rəsmi elan edilməsi günü sayırıqsa, sentyabrın 15-də Azərbaycan qoşunlarının və Azərbaycan hökumətinin Bakıya daxil olmasının müstəqilliyin həqiqətən əldə edilməsi, dövlətçiliyin başlıca əsaslarının və özlülünün qoyulması günü hesab edə bilərik.

Bu gün bolşevik-daşnak qüvvələri tərəfindən tək cə Azərbaycanın və digər Zaqafqaziya respublikalarının müstəqilliyi əleyhinə deyil, həm də Zaqafqaziyanın türk xalqlarının fiziki mövcudluğuna qarşı yönəldilmiş xətrənak təhlükənin ləğv edildiyi gündür" ("Azerbaydjan", 15.09.1919).

Daha sonra qəzətdə qeyd olunur ki, 1919-cu il sentyabrın 15-də həm Gəncədə, həm də Bakıda daha tənənəli bir parad keçirildi. Bu parad Bakı şəhərinin bolşevik-daşnak qüvvələrindən azad edilməsinin 1 illiyinə həsr edilmişdi. Bakıdakı parad bulvarla üz bəüz olan Naberejnıda olmalı və ona praporşiklər məktəbinin komandiri polkovnik R.Şıxlinski komandanlıq etməli idi. "Azerbaydjan" qəzeti qoşun hissələrinin parada gəlməsini belə təsvir edirdi: "Qoşunların qarşısında bir neçə generalın və ordunun yüksək çinlilərinin müşayiətilə at belində igid hərbiçi, ordumuzun təşkilatçısı, tam artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarov gedirdi. Onlar şəhərin Şamaxı küçəsinə daxil olanda çoxsaylı publikanın gurultulu alqışları qopdu... Qoşunlar keçən küçələr adamlarla dolu idi. Hətta evlərin damla-

rı da "Yaşasın Azərbaycan", "Yaşasın bizim əsgərlər" şüarları qışqıran qadın və uşaqlarla tutulmuşdu" (*"Azerbaydjan"*, 17.09.1919).

Təcavüzkar ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımları da "Azərbaycan" qəzetinin diqqətindən yayınmamışdır. Bu barədə qəzet 8, 12 fevral 1919-cu il tarixli sayında yazırdı ki, Andranikin rəhbərliyi altında erməni quldur dəstələri Krasnoselo rayonunun bir sıra müsəlman kəndlərini – Gölkənd, Toxluca, Şorca, Ardanış və s. kəndlərdə misli görünməyən vəhşiliklər törətmişlər. ...Andranikin quldur dəstəsi Şorca kəndinə hücum edərkən qaçmağa imkanı olmayan hamilə qadınları, qocaları, əlilləri, xəstələri yerindəcə güllələmiş, min bir işgəncə ilə öldürmüşdür. Bu vəhşilər uşaqları süngülərə taxıb gözdi-rirmişlər.

Mənbələr göstərir ki eyni vəziyyət Şamaxı kəndlərinin də başına gətirilmişdir. "Azərbaycan" qəzetinin 21 oktyabr 1918-ci il tarixli sayında bu barədə real faktlara əsaslanaraq qeyd olunur ki, bütövlükdə Şamaxı və onun ətraf kəndlərində 8 min nəfərə yaxın azərbaycanlı soyqırımına məruz qalmışdır. Şəhərin 58 kəndi xarabazara çevrilmişdir. Daha sonra "Azərbaycan" qəzeti yazır: " ...Biz Şamaxı əksinqilabçılarının başına nə gəldiyini bilmirik, amma onu bilir ki, başda sosialist Əmirov və Lalayev olmaqla qırmızı sosialist dəstəsi Şamaxıda olan bütün müsəlman əhalisini kəsib doğramış, kəndləri dağıtmışlar. Lalayevin Şamaxı müsəlmanlarına qarşı törətdiyi vəhşiliklər bu müddət ərzində gördüyümüz bütün dəhşətləri kölgədə qoyur".

Mətdən aydın görünür ki, Şamaxıya göndərilən erməni silahlı dəstələri guya əksinqilabçıları cəzalandırmışlar. Halbuki qocaların, qadınların, məsum körpələrin əksinqilabi işlə əlaqəsi ola bilməzdi. Təbii olaraq qəzet bildirmək istəmişdir ki, bu, yalnız gözdən pərdə asmaq, əsl həqiqəti gizlətmək üçün vasitə idi.

Dövrün və zamanın reallıqlarını olduğu kimi əks etdirməyi müqəddəs amalı hesab edən "Azərbaycan" qəzetində bu səpkili məqalələr çoxdur. Lakin onların hamısı haqqında bir qəzet məqaləsində məlumat verməyin mümkünsüzlüyü bəllidir. "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyi münasibətilə qəzetin bütün əməkdaşlarını ürəkdən təbrik edir və onlara daha böyük yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

*Habil HƏMİDOV,
AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
pedaqoji elmlər namizədi*

"Azərbaycan" – zəmanəmizin görkəmli ideya-siyasi tribunası

"Azərbaycan" qəzetinin şanlı 90 illik yubileyi respublikamızın, xalqımızın həyatında böyük ictimai-siyasi hadisədir. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşdığı, informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi, informasiyanın toplanması, işlənməsi və saxlanması sahəsində böyük uğurlar əldə edildiyi bir dövrdə "Azərbaycan" qəzetinin bir maarif, mədəniyyət tribunası, ictimai-siyasi ideyaların carçısı kimi hörmət və nüfuzu durmadan artır. Mən "Azərbaycan" qəzetinin daimi oxucusu kimi onun fəaliyyətindən məmnunluq hissi duyuram. Böyük maarifçi, alovlu publisist Həsən bəy Zərdabinin sözləri ilə desək, "vilayətin və dövrün ayinəsi olan" "Azərbaycan" qəzetinin birinci nömrəsi, məlumdur ki, 1918-ci il sentyabrın 15-də, Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən Bakının erməni-daşnak və bolşevik qüvvələrindən azad olduğu gün Gəncədə nəşr olunub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin həmyaşadı olan bu qəzet də 23 ay şanlı, mübarizələrlə dolu bir həyat sürmüş, mədəniyyət, mətbuat tariximizin işıqlı bir səhifəsi kimi həyatımızda silinməz izlər qoyub getmiş, xalqımızın ictimai-siyasi, ədəbi-bədii, mədəni, fəlsəfi düşüncəsinə güclü təsir göstərmiş, milli mənlik şüurunun formalaşmasında misilsiz rol oynamışdır.

"Azərbaycan" qəzeti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin, yeni hökumətin və milli parlamentin əsas mətbu tribunası idi. AXC-nin fəaliyyətinə dair tarixi sənədlərin, qərar və şərhələrin dərcinə qəzet səhifələrində xüsusi yer ayrılırdı. AXC rəhbərlərinin, qəzetin redaktorlarının (Ceyhun Hacıbəylinin, Üzeyir Hacıbəylinin, Xəlil İbrahimin), digər müəllif və müxbirlərinin yazılarında vətənpərvərlik ruhu, xalqımızın müstəqil hüquqi dövlətimizin yaranmasından doğan sevinc və fərəh hissi, milli mənlik şüurunun oyanış təəssüratı aparıcı meyl kimi özünü göstərir. Qəzetin 28 May İstiqlal Günü münasibətilə 1919-cu il 28 mayda hazırlanmış xüsusi nömrəsi (№190) dediklərimiz baxımından diqqəti xüsusi olaraq çəkir. "Azərbaycan vətəndaşlarına hökumətin müraciəti", "Azərbaycan istiqlalını mübin əqdnamə", "İstiqlaliyyət", "Nə böyük bayram" (M.Ə.Rəsulzadə), "Bir yaş" (Hacıbəyli Üzeyir), "Şərəfli bayram" (Xəlil İbrahim) kimi mövzular dediklərimizi sübut edir. Çox maraqlı və səciyyəvi olduğuna görə "Azərbaycan vətəndaşlarına hökumətin müraciəti" başlıqlı yazıdan bir parçanı diqqətə çəkirik: "Azərbaycan vətəndaşları! Bir sənə bundan əqdəm məbuslarınızın rəyi və arzusu mövcubincə Azərbaycan xəlqi müstəqil yaşayış təriqinə qədəm qoydu. 1919-cu il sənəsi mayın 28-i Azərbaycan Cümhuriyyətinin milli bayramıdır. Öylə bir bayram ki, onun xatiri Ümumazərbaycan vətəndaşları üçün daima möhtərəm və müqəddəs sayılacaqdır. Çünki kəndi dövlətinin milli bayrağı altında keçmiş olduğumuz bir sənəlik azad və zəhmətli həyatınız Azərbaycanın böylə tarixi bir günü olduğunu sizə sözdən artıq izah ediyor. Siz çarizmin ən ağır tarixini keçmişsiniz. O sizin ən gözəl həyatınızı, mədəniyyət və müqəddəs əməllərinizi ayaqları altında tapdalanmış və məhv etmək istəmişdir. Biz hər bir hüquqdan və mədəni tərəqqiyatdan və ən ibtidai siyasətdən belə məhrum olmuşduq. Bizim gözəl arzularımız qəti surətdə əzilir və ayaqlar altına alınıyor idi. Sizin nəzərlərinizdən bolşevik hərə-mərcliyi, onun o mənhus dövrü keçmişdir. Kəndi evlərinizin talan və qarət edilib, uşaqlar və qadınlarınızın böyük fəlakət və müsibətlərə düşdüyünü və təhəmmül etdiyini gördünüz". Həqiqətən gətirdiyimiz bu sözlər bir manifest kimi səslənərək yeni, müstəqil Azərbaycan hökumətinin iradəsinin,

müstəqil fəaliyyət göstərmək əzminin ifadəsi idi. Bəhs etdiyimiz müraciətdən daha bir parçanı çox maraqlı olduğu üçün oxucuların nəzərinə çatdırmaq istəyirəm: "Bu az vəqt zərfində Azərbaycan türkləri kəndilərinin müstəqil və azadə yaşamağa layiq olduqlarını gözəl surətdə göstərib və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yetirdiklərini isbat etdilər". Bununla yanaşı, "Müraciət"də həmişə ayıq olmaq zərurəti qeyd edilir, təhlükənin soyumadığı nəzərə çatdırılır. Məmməd Əmin Rəsulzadə də göstərirdi: "Doğrudur ki, bu gün yüksəltdiyimiz istiqlal bayrağını endirməyə, açdığımız ləvai-hürriyyəti bükməyə çalışan düşmənlər var. Bu düşmənlər bu gün hər tərəfdən bizə pusqurmaqda, bizi təhdid etməkdədirlər".

"Azərbaycan" qəzetinin 1918-ci il nömrələrində öz əksini tapmış bəzi məqamları da oxucularla bölüşmək istəyirəm. "Azərbaycan" qəzetinin builki nömrələrində Üzeyir Hacıbəylinin ictimai-siyasi profilli, kontekstli məqalələri başlıca yer tutur. Bu məqalələr Azərbaycanın istiqlal qazanmasının xalqda doğurduğu yüksək əhvali-ruhiyyənin, gənc Azərbaycan dövlətinin gələcəyi ilə bağlı olan qayğıların ifadəsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu cəhətdən Üzeyir Hacıbəylinin "Mühüm məsələlər" (№53), "Partiyalarımıza" (№55), "Tarixi günümüz" (№58), "Parlamanımız açıldı" (№64), "Andranik məsələsi" (№65), "İstiqlal və istiqbal" (№74) və s. məqalələrinin tədqiqi maraqlıdır.

Bu məqalələrdə Azərbaycan istiqlalının gələcəyi ilə bağlı məsələlər, xalqımızın çətin bir şəraitdə mədəni inkişaf problemləri önə çəkilir, Azərbaycan hökumətinin düşmənlərinə qarşı ideya mübarizəsi məsələləri diqqətə çatdırılır. İndi istərdim Üzeyir Hacıbəylinin "Mühüm məsələlər" adlı məqaləsindən aşağıdakı parçanı oxuculara təqdim edim: "Azərbaycan hökumətinin düşmənləri çoxdur. Türklər gedəndən bəridir ki, onlar dil açıb hökumətimizi hər yerdə məzəmmət etməyə və töhmətləndirməyə çalışırlar. Bakı şəhərindəki bədxahlarımız bəs deyildir, Tiflisdə də rus socialistlərindən və erməni daşnaklarından ibarət olanlar bizi müttəfiqlər qarşısında bədnam edirlər". Heç şübhəsiz, "Azərbaycan" qəzetində xalqımıza qarşı erməni iftiralalarının tənqidi də diqqətdən kənar qalmamışdır. Bu dediklərimiz baxımından Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" operettası ilə əlaqədar erməni təhrif və saxtakarlıqlarına qarşı yönəldilmiş və "Azərbaycan" qəzetinin 1919-cu il 29-cu nömrəsində dərc edilmiş yazısı ciddi maraqlıdır. Bir məqama diqqət yetirək: "Fevralın 4-də Dövlət Teatrında erməni artistləri tərəfindən məşhur müsəlman bəstəkarı Ü.Hacıbəylinin "Arşın mal alan" operettası oynanırdı. Bilmirəm bu operettanın bu şəkildə oynanması müəllifinə məlumdurmu? Mənə elə gəlir ki, həm əsərin, həm də bizim milli adət və ənənələrimizin belə rüsvayçı şəkllə salınmasına son qoymaq zamanı gəlmişdir... Rejissor rolların ifasında hoqqabazlıqlara yol vermişdir. Bunlar əsəri təhqir etmək dərəcəsinə çatdırılmışdır... Bu günlərdə Tiflisdə satılan qrammofon valları yadıma düşdü. O vaxt eməni xadimlərindən birisi mənə sübut etmək istəyirdi ki, "Arşın mal alan" əsəri qədim zamanlarda... ermənicə yazılıb oynanmışdır. O, bu pyesin keçmişdə Türkiyədə oynandığını da iddia edirdi... Bütün bu rüsvayçılıqlara son qoymaq zamanı deyilmi?"

Azərbaycanın mütəfəkkir şairi, istedadlı filosofu Məhəmməd Hadi "Azərbaycan" qəzeti səhifələrində çox fəal iştirak etmişdir, qəzetdə onun çox maraqlı elmi şərhləri, şeirləri, digər müxbir yazıları dərc olunmuşdur. Bunların sırasında M.Hadinin "İki simayi-siyasinin müharibə haqqındakı mütaliələri münasibətilə" (1918, №17), "A.Səhhətin əfuli-əbdiyyəsi" (həmin il, №43), "Həyati-həzirəmizin ilhamları" (həmin il, №44), "Qürbət ellərdə yadıvətən" (həmin il, №44, 47, 55), "Karpət xatirələrindən" (həmin il, №50) və s. göstərmək

olar. M.Hadinin məqalələrində, şeirlərində vətənpərvərlik ruhu, vətənə, xalqına misilsiz məhəbbət hissi üstünlük təşkil edir. Bəzi nümunələrə müraciət edək:

*Qafqaz, ey sevgili, gözəl madər.
Ey vətən, ey zəmini-pürqiyət.
Qucağıdır, həqiqətən cənnət"
("Qürbət ellərdə yadı-vətən").*

Yaxud:

*Ey vətən, ey zəminlərin gözəli,
Mislini görmədim cahən gözəli.*

(Yenə orada). Daha bir misal:

*Tənim olsun dəfn xakında,
O gözəl tabinakahında (Və s.).*

Qeyd etdiyimiz kimi, "Azərbaycan" qəzeti səhifələrində Yusif Vəzir Çəmənəminli ictimai-siyasi, ədəbi-bədii, elmi profilli seriya məqalələrlə çıxış etmişdir. Sadəcə olaraq məqsədimiz gənc elmi tədqiqatçılarımızın diqqətini bunlara yönəltməkdir.

Əlbəttə, nəzərə çatdırdığımız kimi, "Azərbaycan" qəzeti cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu ilə, əgər belə demək mümkündürsə, o da süqut etdi. Lakin qəzetin ideyaları müvafiq qaydada, xüsusi formada təbliğ edilmiş, elmi-tədqiqat əsərlərinin məzmununa daxil olmuşdur. Sevindirici haldır ki, SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan müstəqillik, suverenlik əldə etmiş və xalqımız öz tarixi keçmişinə və milli ənənələrinə, mənəvi-dini, mədəni dəyərlərinə qayıtmaq, onları şüurlu surətdə dərk etmək imkanı əldə etmişdir. Əlbəttə, bu mənada tarixi "Azərbaycan" qəzeti özünün qanuni varisini tapmışdır. Hazırda "Azərbaycan" qəzeti özünün indiki heyətində müasir Azərbaycanımızın ictimai-siyasi, mədəni həyatında çox mühüm rol oynayır, müasir informasiya cəmiyyətinin formalaşması prosesinə respublikamızın başlıca, həm də, məncə, aparıcı informasiya – maarif carçısı kimi özünün qiymətli töhfəsini verir. Ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələr, keçid dövrünün əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri qəzet səhifələrində yüksək səviyyədə işıqlandırılmışdır. "Azərbaycan" qəzetinin bir neçə aylıq komplekti ilə tanış olmaq kifayətdir ki, bu deyilənlərə bir daha inanasan. "Azərbaycan" qəzetinin fəaliyyətinin diqqətçəkən cəhətlərindən biri də ulu öndər, ümummilli lider Heydər Əliyevin ideya-nəzəri, elmi irsinin təbliğidir. Məlumdur ki, kommunist ideologiyası iflasa uğradıqdan sonra respublikamız müstəqillik əldə etdiyi, bazar iqtisadiyyatına keçildiyi, yeni ictimai münasibətlərin formalaşdığı, yeni demokratik strukturların formalaşdığı bir şəraitdə yeni demokratik əsaslı ideologiyanın, yeni ideoloji konsepsiyaların işlənilib hazırlanması ciddi bir zərurət kimi qarşıya çıxmışdır. Cəsarətlə deyə bilərik ki, yeni ideologiyanın başlıca struktur elementləri, başlıca ideoloji konsepsiyalar böyük siyasət nəhəngi Heydər Əliyevin əsərlərində, nitq və çıxışlarında özünə yer almışdır. Bunların sırasında Heydər Əliyevin azərbaycançılıq konsepsiyası, Azərbaycan dili, milli-əxlaqı, dini dəyərlərimiz, ölkəmizdə hüquqi dövlətin yaradılması, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prinsiplərinin təhlili, respublikamızın dünyanın mütərəqqi iqtisadi, elm-təhsil, mədəni strukturlarına inteqrasiyası barədə ideyaları, tövsiyələri xüsusi

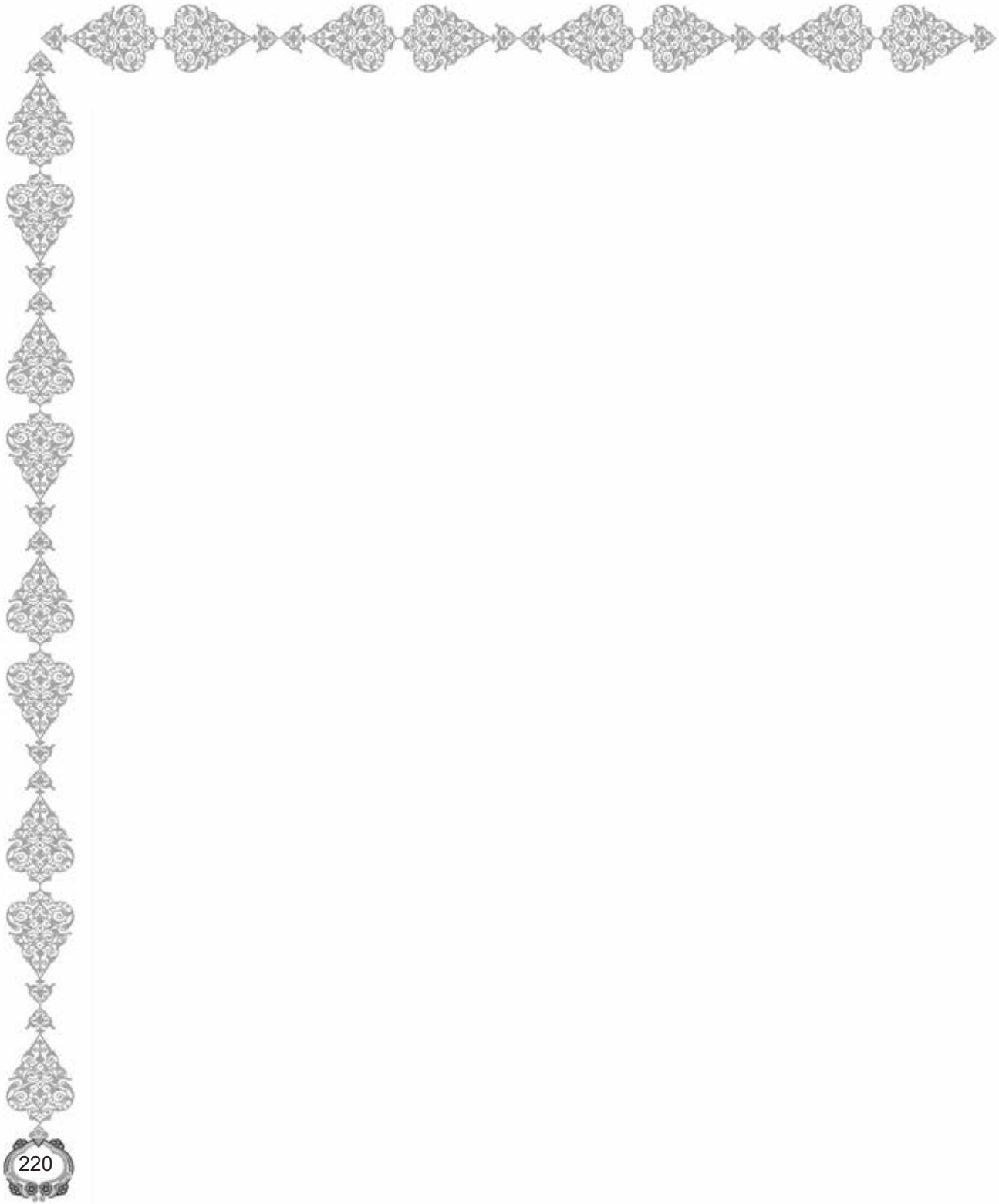
yer tutur. "Azərbaycan" qəzeti öz səhifələrində nəinki deyilən problemləri geniş işıqlandırır, eyni zamanda respublikamızın görkəmli alimlərini, müxtəlif elm sahəsi üzrə mütəxəssislərini qəzet sahəsində geniş iştiraka cəlb edir, qəzətdə çap olunan məqalələr, elmi-nəzəri şərhlər, bir qayda olaraq, özünün yüksək ideya səviyyəsi ilə seçilir, ciddi idraki maraq doğurur. Bunların bəzilərinin adını çəkmək yerinə düşərdi. "Zərdabi irsinin şah əsəri – "Əkinçi"", "Xarı bülbüllə başlanan alim ömrü", "Azərbaycan" qəzetinin 90 illiyinə həsr olunmuş "Taleyimizin aynası" (prof. Şamil Vəliyev), Heydər Əliyevin 13 avqust 2001-ci ildə milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və sosial ədalət haqqında bəyanatına həsr olunmuş "Məsuliyyəti, vəzifəni anladan mənəviyyat dərəsi" (Flora Xəlilzadə), "85 il xalqın xidmətində" (Axundov kitabxanası haqqında) və s. göstərmək olar. Ermənilərin "soyqırımı" ilə əlaqədar yaydıqları bədnam bəyanatların ifşasına həsr olunmuş yazılar, şərh və təhlillər oxucu tərəfindən həyəcanla qarşılanır. 1918-ci ildə erməni daşnaklarının Azərbaycan xalqına etdikləri zülmərin, törədilən kütləvi qırğınların tarixi faktlarla oxuculara çatdırılması "Azərbaycan" qəzetinin nəcib və xeyirxah işindən, vətənpərvərlik və milli duyumundan xəbər verir. Bu cəhətdən "Quba qətləmi tarixin bağışlamayacağı soyqırımı cinayətidir" (İxtiyar Hüseynli), "Rühlərin harayı" kimi yazılar oxucuları biganə qoymur. Bu dediklərimizi ümumiləşdirərək qəti inamla söyləyə bilərik ki, respublikamızın vaxtilə məruz qaldığı informasiya blokadasının yarılmasında "Azərbaycan" qəzeti müstəsna rol oynayır. İstər ölkəmizdə, istərsə də beynəlxalq məkanda baş verən ictimai-siyasi, mədəni hadisələr, elmi yeniliklər, təhsil sahəsində əldə edilən uğurlar, Azərbaycan Respublikasının bütün sahələrdə tərəqqisini, dünya məkanında aparıcı yer tutmağa başladığını sübut edən faktların şərhini diqqətdən kənar qalmır.

"Azərbaycan" qəzetinin şanlı yubileyi, bu yubileyin çox böyük ictimai-siyasi, mədəni hadisə kimi qeyd olunması bizi öz xoşbəxt gələcəyimizə səsləyir, tarixi keçmişimizə, milli-mədəni dəyərlərimizə daha diqqətlə yanaşmağı tələb edir.

*İzzət RÜSTƏMOV,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor*

IV fəsil

Sürətli inkişaf və tərəqqi dövrünün salnaməsi

"Azərbaycan" qəzetinin kollektivinə

Əziz dostlar, "Azərbaycan" qəzetinin yaradıcı heyəti!

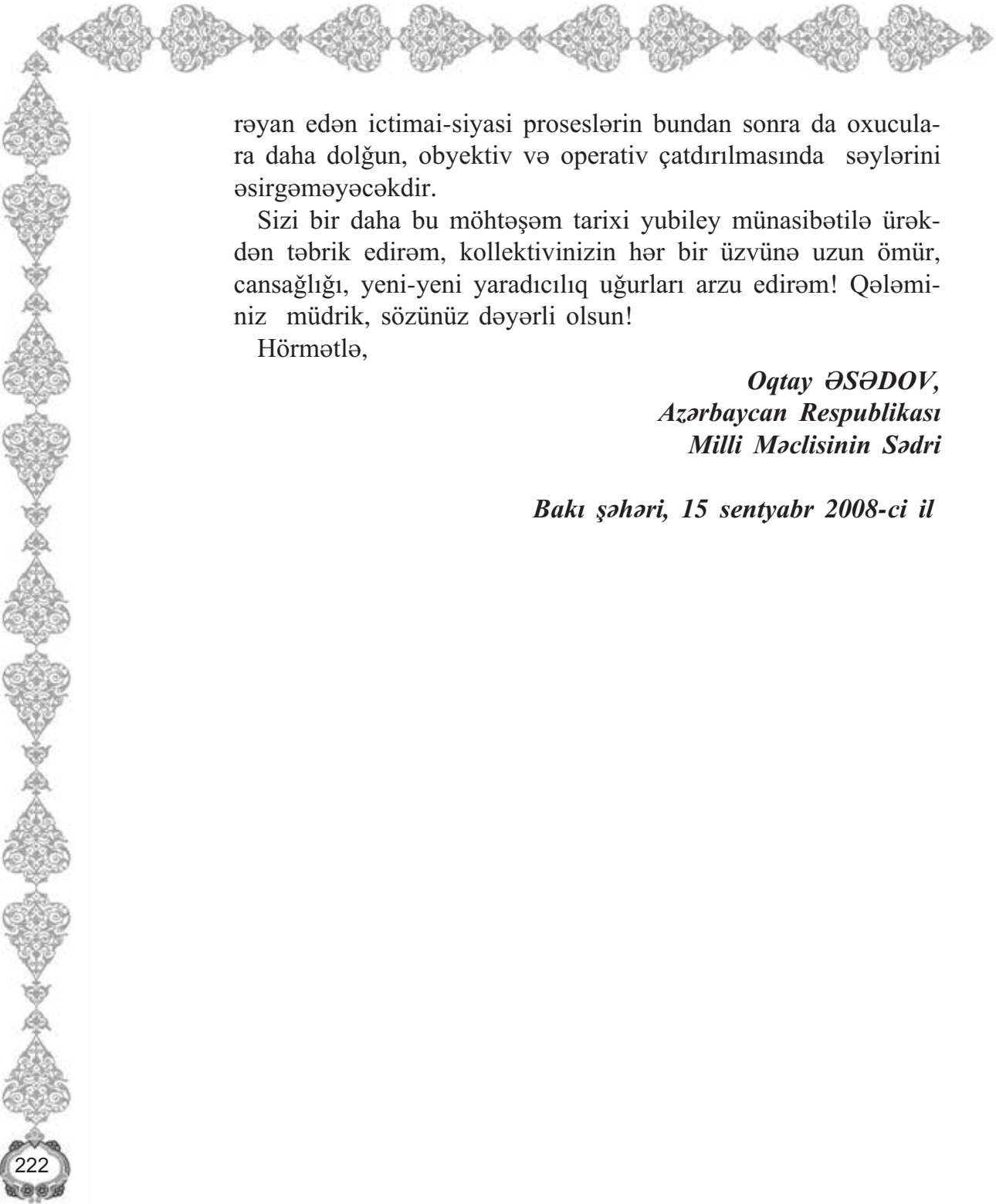
Sizi ilk sayınızın işıq üzü görməsinin 90 illik yubileyi münasibətilə səmimi qəlbdən təbrik edirəm! Mətbuat tariximizdə özünəməxsus yeri olan "Azərbaycan" qəzeti 1918-ci ilin 28 mayında Şərqdə yaranan ilk demokratik respublikanın – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi orqanı kimi elə həmin ilin 15 sentyabrında fəaliyyətə başlamış, milli dövlətçiliyin möhkəmlənməsi və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması uğrunda mübarizəyə qoşulmuş, xalqımıza sədaqətlə xidmət etmişdir, bu gün də hüquqi-dünyəvi dövlət quruculuğunun ön sıralarında addımlayır.

Milli mətbuatımızın avanqardı sayılan "Azərbaycan" qəzeti ölkədə baş verən ictimai-siyasi proseslərin geniş oxucu kütləsinə çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Milli Məclisin orqanı, rəsmi dövlət qəzeti kimi Azərbaycanda gedən möhtəşəm quruculuğun və sürətli tərəqqinin, reallaşan qlobal layihələrin, aparılan köklü islahatların obyektiv işıqlandırılmasına, demokratikləşmə prosesinin dərinləşməsinə, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin möhkəmləndirilməsinə layiqli töhfə verir. Qəzetiniz Azərbaycan Konstitusiyası ilə təsbit edilmiş söz, fikir və mətbuat azadlığının bərqərar olmasına, vətəndaşların məlumat azadlığının yüksək səviyyədə təmin edilməsinə, milli mentalitetimizin qorunmasına, oxucu auditoriyasında azərbaycançılığın, vətənpərvərlik hisslərinin, dini tolerantlığın, ən müxtəlif sahələrdəki nailiyyətlərimizin təbliğinə geniş yer ayırır.

"Azərbaycan" qəzeti ölkə parlamentinin fəaliyyətini, qanun yaradıcılığı sahəsindəki yenilikləri, müstəqil dövlətimizin hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində Milli Məclisdə həyata keçirilən tədbirləri operativ işıqlandırır. Özünün varislik ənənəsinə sadıq qalaraq dövlət siyasətinin xalqa doğru-dürüst çatdırılmasını daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin söz və fikir azadlığının inkişafı istiqamətində apardığı ardıcıl siyasət əsasında son illər milli mətbuatımızın inkişafını stimullaşdıran bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu gün ölkəmizdə kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst fəaliyyəti üçün hüquqi təminat və demokratik mühit vardır. Azərbaycanda mətbuat azadlığı dövlət səviyyəsində qorunur!

Əminəm ki, 90 yaşlı "Azərbaycan" qəzetinin yubileyi yalnız əməkdaşlarının deyil, həm də onun milyonlarla oxucusunun bayramıdır. İnanırıq ki, "Azərbaycan" bu illər ərzində qazandığı nüfuzu və məhəbbəti daim qoruyacaq, respublikamızda cə-

rəyan edən ictimai-siyasi proseslərin bundan sonra da oxuculara daha dolğun, obyektiv və operativ çatdırılmasında səylərini əsirgəməyəcəkdir.

Sizi bir daha bu möhtəşəm tarixi yubiley münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, kollektivinizin hər bir üzvünə uzun ömür, cansağlığı, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzu edirəm! Qələminiz müdrik, sözünüz dəyərli olsun!

Hörmətlə,

*Oqtay ƏSƏDOV,
Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin Sədri*

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2008-ci il

Bugünkü "Azərbaycan"

Bakı-Qazax qatarı ilə yol gedərkən bir gənclə həmsöhbət olduq. Müvəffəqiyyətlə imtahan verib Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinə daxil olmuşdu. İndi sevincini doğmaları ilə bölüşmək üçün kəndə gedirdi. Tezliklə yığışb səhərə qayıtmalı idi ki, təhsilə başlasın. Kupədəki kiçik stolun üstünə "Azərbaycan" qəzetinin son bir neçə nömrəsini qoydu. Bu qəzeti oxuyub-oxumamağımızla maraqlandı. Sonra: "Mən mətbuatı çox sevirəm, – dedi. – Doğrusu, indiyə qədər uşaqlar və gənclər üçün olan qəzet-jurnalları oxumuşam. O da dərslərdən, imtahanlardan, testlərdən vaxt tapanda. "Azərbaycan" qəzetini kənddə atam-anam da oxuyur. Bilirdim ki, rəsmi dövlət qəzetidir, Milli Məclisin orqanıdır. Ciddi, sanballı bir mətbu orqan olduğuna da şübhəm yox idi. Amma heç güman etməzdim ki, onun səhifələrində bu qədər maraqlı materiallar var. İmtahanlar qurtarandan bəri bir neçə gündür hər səhər "20 Yanvar" metro stansiyası yaxınlığında kirayə tutduğumuz evin qarşısındakı köşkdən bu qəzeti alıram..."

Gənc oxucumuz qəzeti yenidən açıb orta səhifələrdəki hansısa yazını oxumağa başladı... Bizimsə qəlbimizdən birdən-birə belə bir istək keçdi ki, nə ola, bu oxuculara – cavanına da, qocasına da, "Azərbaycan"ı daim mütləq edənlərə də, vaxtaşırı, hətta ilk dəfə oxuyanlara da qəzet haqqında bir hekayət danışasan. Onun bircə nömrəsinin necə araya-ərsəyə gəlməsi hekayətini.

Gecə yarıya yaxınlaşırdı və sabah qəzet almağı qət edən oxucu bilmirdi ki, onun yeni sayı üzərində orada, redaksiyada hələ iş gedir.

Bəzən deyirik ki, iş vaxtımız səhər saat 9-da başlanır. Belədə bir məqamı unuduruq ki, hələ saat 9-dan 9 saat əvvəl, sutka təzəcə başlananda, hətta bundan bir qədər sonra da redaksiyanın işıqları sönmür. Qəzetin yeni sayının buraxılışına səfərbər olunmuş bir dəstə əməkdaş – redaktorluğun və məsul katibliyin nümayəndələri, növbətçi müxbirlər, dizaynerlər, korrektorlar, oxucular iş başında olurlar. Gecə yarısı, yaxud dan yeri söküləndə onları evlərinə aparacaq sürücü də həmçinin. Bütün bunlardan sonra isə qəzet "Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində çap olunur...

Kim bilir, bəlkə növbədə olmayan jurnalistlərdən də kimsə öz evində hələ heç yatmayıb. Aldığı təcili tapşırığı gündüz tamamlaya bilməyib, yaxud başladığı hansısa problem yazını əlindən yerə qoymaq istəməyib – sonra birdən fikri dağlar deyə...

Gecə saatlarındakı bu iş keçən günün davamını olur, yoxsa elə yeni günün başlanğıcını – bunu demək çətindir. Çünki redaksiyada iş fasiləsiz davam edir. Lap konveyersayağı. Amma bu, istehsalatdakı konveyer kimi avtomatla idarə olunmur. Bu konveyer "Azərbaycan"ı yazanların, araya-ərsəyə gətirənlərin beynindən, ürəyindən, hiss və duyğularından, əzab-əziyyətlərindən, sevinc və yaradıcılıq fərəhindən keçir.

Ancaq nə qədər qəzet "mətbəx"inin içində olsa da, əməyimizin məhsulunu – hər yeni nömrəni görmək, əlimizdə tutmaq, səhifələmək, oxumaq arzusu ilə yaşayırıq. Ona görə də hər səhər günümüz qəzetlə tanış olmaqdan, dərc edilən materialları oxumaqdan, "həzm" etməkdən başlanır. Əlbəttə, öz statusuna – rəsmi dövlət qəzeti və Milli Məclisin orqanı olduğuna görə onun materialları arasında AzərTAc-dan daxil olan rəsmi məlumatlar və xəbərlər az yer tutmur. Bunlar ölkə Prezidentinin imzaladığı fərman və sərəncamlar,

Qəzetin yaradıcı heyəti

Qəzetin texniki heyəti

rəsmi görüşlər və qəbullar haqqında məlumatlar, dövlət başçısının müxtəlif tədbirlərdə çıxışlarıdır.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi, onun insanlara, o cümlədən gənc nəslə çatdırılması işində qəzetimizin böyük əməyi var. Ulu öndər haqqında dərc edilən materiallarda onun həyat və fəaliyyəti ən parlaq faktlarla, misallarla, xatirələrlə göstərilir. Bu materialların əsas qayəsi Heydər Əliyev böyüklüyünü əyani şəkildə çatdırmaq, onun ənənələrinin həmişəyaşarlığına xidmət etməkdir.

Milli Məclisin bütün tədbirləri, fəaliyyəti də öz əksini tam dolğunluğu ilə, mütəmadi olaraq məhz "Azərbaycan"da tapır. Bütün bu materiallar hər bir oxucuya, ölkənin hər bir vətəndaşına lazımdır. Bizlərə isə bunlar ikiqat gərəkdir. Çünki dövlətçiliyimizin, müstəqilliyimizin keşiyində dayanan, ölkəmizin dinamik şəkildə, hərtərəfli inkişafını əks etdirən, xalqın marağından, istək və arzularından çıxış edən bir qəzetin yazarları üçün həmin materiallar tükənməyən mənbə, düzgün istiqamət, necə deyirlər, mayakdır.

Hər gün redaksiya heyəti planlaşdırmaya toplaşır. Növbəti nömrə müzakirə olunur, planlaşdırılır. Bu iclasdan sonra hər bir yaradıcı işçi gün ərzində görəcəyi işlərə bir də nəzər salır. Ön sıraya nömrəlik materiallar çəkilir. Çünki günortadan sonra səhifələr bir-birinin ardınca tərtib olunmağa başlayır. Ona görə də gündüz saatlarında redaksiya ofisinin dəhlizinə sükut çökür. Hər şöbə öz işi ilə məşğul olur.

Yeri gəlmişkən, hazırda redaksiyada 9 şöbə fəaliyyət göstərir. Hər şöbəyə 2-3 otaq verilib. Otaqlarda müxbirlərin rahat işləməsi üçün hər cür şərait yaradılıb. Onlar müasir kondisionerlərlə təmin edilib. İstədiyən vaxt otağındakı televizoru qoşub xəbərlər proqramlarına, yaxud başqa verilişə baxa bilərsən. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, son illər redaksiya 41 kompüter dəsti, 8 faks aparatı, sürət çıxaran maşın alıb. Redaksiyadakı bütün kompüterlər fasiləsiz İnternet xəttinə qoşulub.

Müxbirlərin çoxu yazılarını kompüterdə özü yığır. Bununla belə, yığıcı-operator qızlarımıza ehtiyacımız çoxdur, onlar bizim "sağ əlimiz"dir. Yığılan yazılar şöbələrdə bir daha yoxlandıqdan sonra Baş redaktorun birinci müavini Amil Novruzova təqdim olunur. Amil müəllimin iş otağının ofisimizin girəcəyində yerləşməsi də sanki təsadüfi deyil. Çünki burada bütün materialların təqdim edildiyi, bir çox mövzuların müzakirə, yaradıcılıq məsələlərinin həll olunduğu yer, bir növ, qərargahdır.

Baş redaktorun müavini, təcrübəli jurnalist, şair Zeynal Vəfa gənc yazarlarımızdan məsləhət və tövsiyələrini əsirgəməməklə yanaşı, həm də özü qəzet səhifəsində bir sıra maraqlı mövzularla çıxış edir.

Redaktorluğa ən çox material təqdim edən şöbələrdən biri Dövlət quruculuğu şöbəsidir. Onun şöbə redaktoru Xalid Niyazovdan başqa daha dörd əməkdaşı var. Burada həm jurnalistika sahəsindəki iş müddəti bir neçə onilliklə ölçülən yaşlı, həm də istedadları, səriş-tələri ilə onlara göstərilən etimadı doğruldan cavan qələm sahibləri çalışırlar. Onlar siyasətdən, hüquq sahəsindən, bələdiyyələrdən yazır, tarixi günləri işıqlandırır, iqtisadi yüksəlişi təhlil və şərh edirlər. Bir sözlə, bu şöbə üçün mövzu və onu işıqlandırmaq forması seçməkdə heç bir problem yoxdur.

Parlament və siyasət şöbəsi "ağır" şöbə olsa da, burada çalışan gənclər həmin ağırlığı öz çiyinlərində daşıya bilirlər. Parlament həyatını operativ və dolğun işıqlandırmaq, demək olar ki, hər nömrəyə siyasi mövzuda materiallar vermək şöbə redaktoru İxtiyar Hüseynlinin və digər 3 əməkdaşın öhdəsinə düşür.

İqtisadiyyat şöbəsində çalışan 4 nəfərin hamısı ölkə jurnalistlərinin orta nəslinə mənsubdur. Şöbənin redaktoru Raqif Məmmədov başda olmaqla, onlar neft strategiyasından, tikintidən, nəqliyyatdan, rəhbərlikdən, qisası, iqtisadi yüksəlişin ən müxtəlif sahələrindən yazırlar. Əhalinin güzəranına aid bütün məsələlər mütəmadi işıqlandırılır. Problemlər qaldırılır və onlar yazılarda öz yaradıcılıq həllini tapır.

Beynəlxalq həyat, idman və informasiya şöbəsi o qədər də böyük işçi qüvvəsi ilə işləmir. Lakin Allahverdi Mehdiyevin rəhbərlik etdiyi bu şöbənin qəzetin hər sayında əməyi var. Hətta qəzetin səhifələrinin əksəriyyətini rəsmi materiallar tutanda belə... XXIX Pekin Yay Olimpiya oyunlarının gedişi haqqında oxuculara mütəmadi məlumatlar çatdıran da bu şöbə idi.

Qəzetin iki şöbəsinə xanım jurnalistlər başçılıq edir. Humanitar siyasət şöbəsinin "yük"ünü uzun illər İradə Əliyeva tək çəkirdi. Yalnız bir neçə ay əvvəl şöbəyə yeni işçi götürüldü. Ölkədə təhsil sisteminin, elmin nailiyyətləri və problemləri, səhiyyədə aparılan islahatlar, gənclərin qayğıları daim şöbənin diqqət mərkəzindədir. Bu şöbənin xətti ilə qəzet səhifələrinə respublikanın görkəmli alim və ziyalılarının yazıları da gəlir.

Qəzetimizin səhifələrində mədəniyyət mövzusunda dərc olunan yazılar peşəkar jurnalist Flora Xəlilzadənin və onun başçılıq etdiyi şöbənin əməkdaşlarının qələmindən çıxır. Ölkə mədəniyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, bu yazılarda öz əksini tapmasın. Adi bir teatr tamaşasından tutmuş mədəniyyətin problem məsələlərinə qədər hamısı burada öz əksini tapır. Şöbənin "Adlarda yaşayan tarix", "Korifeylərimiz", "Anım", "İkinci ömrünü yaşayan tarixi binalar" və digər daimi rubrikaları var.

Redaksiyanın digər şöbələrə bənzəməyən bir şöbəsi də var. Reklam və elanlar şöbəsi. Bu, yeganə şöbədir ki, öz profilinə uyğun materiallar təşkil etməklə yanaşı, necə deyirlər, qəzetə qazanc gətirir. Belə ki, reklam işində xeyli təcrübə toplamış Bəxtiyar Əzizlinin müdir olduğu şöbə redaksiya büdcəsinin yaranmasına kömək edir.

Öz peşəsinin vurğunu olan Fərman Bağirovun müdir olduğu İllüstrasiya şöbəsi daim axtarışdadır. Bu səbəbdən də rəsmi tədbirlərdən tutmuş təbiət mənzərələrində geniş bir mövzu dairəsini əhatə edən şəkillərin səviyyəsi günü-gündən yüksəlir. Qeyd edək ki, indi redaksiya hər bir bölgə müxbirinə də fotoaparət verir. İllüstrasiya şöbəsi onların öz yazıları üçün çəkdiqləri fotoların keyfiyyətinə nəzarət edir, yeri gəldikcə məsləhətlər verir.

Bölgə müxbirlərindən söz düşmüşkən. "Azərbaycan" qəzetinin ölkənin regionlarında 5 müxbir məntəqəsi fəaliyyət göstərir. Təcrübəli jurnalist Əhməd İsayevi ölkənin qərb bölgəsində ədalətli, qərəzsiz, operativ qələm sahibi kimi tanınırlar. Digər bölgə müxbirlərimiz də ondan geri qalmırlar. Onlar çalışırlar ki, regionların bugünkü sosial-iqtisadi yüksəlişi, bölgələrdə baş verən ictimai-siyasi hadisələr barədə redaksiyanı müntəzəm və operativ materiallarla təmin etsinlər. Ümumiyyətlə, Xalqla əlaqə şöbəsinə hər gün Azərbaycanın ən ucqar rayonlarından, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasından, hətta cəbhə bölgələrindən müxbirlərin yazıları daxil olur. Şöbə redaktoru Bariz Əsədovun rəhbərliyi ilə bu yazılar tematika üzrə bölünür, dərcə hazırlanmaq üçün şöbələrə verilir. Bundan əlavə, Xalqla əlaqə şöbəsi hər gün ölkə vətəndaşlarından onlarla məktub alır, redaksiyaya pənah gətirən neçə-neçə insanın dərd-sərini dinləyir, əlac tapır.

Redaksiyada ən böyük struktur isə katiblikdir. Məsul katib Rüstəm Rüstəmovun rəhbərlik etdiyi strukturla hər bir işçi hər gün, bəlkə də hər saat ünsiyyətdə olur. Materialların yığılması, ehtiyat yazıların toplanması, qəzetin tərtibi, növbətçilik cədvəllərinin tutulması... Bunlar strukturun gördüyü işlərin bir hissəsidir. Hətta qəzet səhifələrində çıxış edən

müəlliflərin qonorarı da katiblikdə yazılır. Qonorar bizim maaşdan əlavə zəhməthaqqımızdır.

Maaş və qonorarlarımızın hesablanması isə baş mühasib Bilqeyis Şaliyeva və mühasibatlığın digər əməkdaşları tərəfindən aparılır. Əməkhaqqımızın ümumi həcmi kimin necə işlədiyini güzgü kimi aydın göstərir. "Azərbaycan" qəzetində hər kəsin əməyi layiqincə qiymətləndirilir. Təsadüfi deyil ki, 2005-ci ildə redaksiyanın 12 nəfər yaradıcı əməkdaşı ölkə başçısının sərəncamı ilə mükafatlandırıldı. Altı nəfər fəxri adlara, altı nəfər isə "Tərəqqi" medalına layiq görüldü. Redaksiyanın öz şəhid övladı Elgün İsmayılovun adına mükafatı da var. Bu mükafatı hər il vətənpərvərlik mövzusunda ən yaxşı yazıların müəllifləri alırlar.

Göründüyü kimi, redaksiyanın hər bir jurnalistinin öz şəxsi yaradıcılığı var. "Bura Vətəndir...", "Bu barədə düşünək", "Mənəviyyatımız", "Unutsaq unudularıq", "Talelər", "Milli qəhrəmanlarımız" və digər rubrikalar altında yazılar bu yaradıcılığın məhsuludur.

"Heydər Əliyev dünyanın gözü ilə", "Heydər Əliyev mənim həyatımda" kitabları isə kollektiv əməyin bəhrəsidir. Akademik Ramiz Mehdiyevin "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar", 2 cildlik "Yeni siyasət: inkişafa doğru" kitabları da "Azərbaycan"ın redaksiyasında araya-ərsəyə gəlib.

Respublikada ilk mətbuat muzeyi məhz bizim redaksiyada yaradılıb. Burada Azərbaycan jurnalistikasının tarixi və bugünü haqqında, korifey jurnalistlər barədə maraqlı eksponat və materiallarla tanış olmaq mümkündür. Muzeyin bir hissəsini isə ümummilli lider Heydər Əliyevin mətbuatımızın inkişafına qayğısını əks etdirən materiallar tutur. Burada ulu öndərin jurnalistlərlə çoxsaylı görüşlərinə aid maraqlı fotolar da sərgilənib.

...Dünya gəlimli-gedimlidir. Təkcə bir ilin içində 3 nəfər qələm yoldaşımızı itirdik. "Dünya bir pəncərədir" guşəsini dünyadan vaxtsız köçmüş həmkarlarımıza həsr etmişik... Redaksiyanın tələblərini yerinə yetirməyə özündə güc tapmayıb işdən gedənlər də olur, işə təzəcə gəlib qısa müddətdə etimadı doğruldanlar da. Gedənləri yola salan, gələnləri qarşılayan, onların sənədlərini qaydaya salan və bu qəbildən bir sıra digər işləri həyata keçirən isə redaksiya müdiri Nüşabə xanımdır.

Yaşımız, xasiyyətimiz, mövzularımız və yazı üslublarımız, üzərimizə düşən vəzifələr müxtəlif olsa da, mehriban, vahid, möhkəm bir kollektivdə birləşmişik. Bayramlarda, redaksiyanın müxtəlif tədbirlərində, xeyirdə-şərdə həmişə birlikdəyik. Bu mehribanlıq və birlik bizə dövlətçiliyimizin və müstəqilliyimizin keşiyində dayanmaqda, qəzetin hər nömrəsini oxucuya ünvanlandırmaqda, onun maraqlarını işıqlandırmaqda kömək edir.

*Flora SADIQLI,
"Azərbaycan"*

Mətbəədə çap prosesi

Qəzetimizin baş mükafatı

Şəhid Elgün İsmayılov adına mükafatdır

Qəhrəmanlıq zirvədir. Vətən sevgisinin, torpaq təəssübkeşliyinin, insanpərvərliyin, cəmərdliyin, rəşadətin zirvəsi. Amma hər zirvənin də öz zirvəsi – ən yüksək bir nöqtəsi olur. Şəhidlik budur. Vətən və torpaq uğrunda şəhid olmaqdan ("şəhid olmaq" bəlkə də bir qədər dəqiq ifadə deyil), əslində, insanın özünü şəhid etməsindən böyük hünər yoxdur. "Azərbaycan" qəzetinin bu yüksəkliyə çatan, onu bu zirvədə təmsil edən əməkdaşı da olub: Elgün İsmayılov.

Xalq arasında "elinə-gününə gərəkli insan", "elinə-gününə yanan insan" ifadələri tez-tez işlədilir. Bu baxımdan Elgünün adının mənası çox düşündürücüdür. Hörmətli həmkarımız Dağbəyi müəllim ailəsinin ilkininə ad verəndə yəqin elə bunu arzu etmişdi ki, o, elinə-gününə can yandırsın. Elgün də elin oğlu olduğunu sübut etdi. Özü də hələ pöhrə ikən, gənc ikən, bizlərin çoxunun gözündə hələ uşaq ikən.

Şəhid olanda cəmi 20 yaşı var idi. Politexnik Texnikumunu bitirdikdən sonra ali məktəbə qəbul olunmuşdu. Texniki Universitetdə təhsil ala-ala "Azərbaycan" qəzetində korrektor işləyirdi. 1993-cü ilin ortalarında həqiqi hərbi xidmətə çağırıldı. 172 sayılı briqadanın tərkibində birbaşa cəbhəyə – Füzuli rayonuna göndərildi. Tez bir zamanda özünü bacarıqlı kəşfiyyatçı kimi göstərdi. Horadizdə, Kəlbəcərdə, Murovda döyüş tapşırıqlarını layiqincə yerinə yetirdiyi üçün dəfələrlə komandanlığın təşəkkürünü və mükafatını aldı. Təkcə Murov dağında bölüyün keçirdiyi 20 əməliyyatdan 16-da iştirak etdi. Gənc, igid kəşfiyyatçı 1994-cü il mayın 25-də də tapşırıq alıb kəşfiyyətə getmişdi. Amma... Kəşfiyyatdan qayıtmadı. Taleyə bax ki, şəhidlik zirvəsini elə zirvədə – Murovun Ömər yüksəkliyində, mayın 26-na keçən gecə fəth etdi.

2003-cü ildə "Azərbaycan" qəzeti öz şəhid övladının xatirəsini əbədiləşdirməyi qərara aldı. Redaksiyanın foyesində onun döyüş yolunu əks etdirən stend yaradıldı. Həmin vaxtdan bəri hər il redaksiyada noyabrın 16-sı – Elgün İsmayılovun doğum günü qeyd olunur. Kollektiv üzvləri onun uyuduğu Şəhidlər xiyabanına gedir, müsəlman qaydası ilə "Yasin" oxutdurur, ruhuna dualar edirlər. Redaksiyada ehsan süfrəsi açılır. "Azərbaycan"ın Elgünün adına hər gün su və çay ehsanı da var.

Elə həmin ildə də "Azərbaycan" qəzetinin redaksiya heyəti tərəfindən "Şəhid Elgün İsmayılov adına yaradıcılıq mükafatı" təsis edildi. Bu mükafatı almaq üçün redaksiyanın yazarları arasında əsl yaradıcılıq yarışı, sağlam rəqabət gedir. Nəticədə vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış müxtəlif janrlı məqalələr mükafata təqdim olunur. Müsabiqədə xalqımızın mənəvi dəyərləri, gənclərin milli mentalitetimiz ruhunda tərbiyəsi mövzusunda yazan jurnalistlər də iştirak edirlər. Təbii ki, namərd qonşumuzun məkri ilə ev-əşiyindən didərgin düşmüş qaçqın-köçkünlərin həyatından bəhs edən, torpaq harayı, yurd həsrəti ilə qələmə alınan yazılar da çox olur.

Münsiflər heyəti ədalətlə ən yaxşı yazıları seçir. Mövzunun aktuallığı, qoyuluşu, işıqlandırılmasının səviyyəsi əsas şərtlərdir. Bunların hamısına əməl olunubsa, müəllif mükafat alır.

Elgün İsmayılov adına mükafatın birinci təqdimmə mərasimi xüsusilə yadda qalıb. Birinci il mükafata qəzetin iki əməkdaşı – Flora Sadıqlı və İxtiyar Hüseynli layiq görüldülər. Maraqlıdır ki, bu müəlliflərin hər birinin Elgün İsmayılov mükafatını almasında bir qanunauyğunluq mövcud idi. Görünür, doğrudan da hər təsadüfdə bir zərurət var. Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş Elgün İsmayılov adına mükafat İkinci dünya müharibəsində rəşadət göstərərək Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adını almış Yusif Sadıqovun övladı Floraya qismət olmuşdu. Uşaqlıqdan qəhrəmanlıq mövzusu qanına-iliyinə hopmuş F.Sadıqlı üçün bu, çox əziz və müqəddəs mükafatdır. Bəlkə elə buna görə iki il sonra o, həmin mükafatı bir də ala bildi.

İxtiyar Hüseynlinin mükafat alması isə sanki Azərbaycan gənclərinin hər sahədə istedad və qabiliyyət nümayiş etdirə bilməsini göstərirdi. Burada bir varislik ənənəsinin tənənəsi, yaxşı əməllərin nəsil-dən-nəslə keçməsi də görünürdü. Bir nüans da var idi ki, İxtiyar əslən Qarabağ bölgəsindəndir, yurd-yuvasından perik düşmüş neçə-neçə doğmasının, əzizinin acılarını hər gün duyur (o bu mükafata 3 dəfə layiq görülüb).

Əlbəttə, bütün bunlar əvvəlcədən ölçülüb-biçilməmişdi. Münsiflər yalnız müəlliflərin təqdim etdiyi yazıları dəyərləndirmişdilər. Şəhid ruhunun müqəddəsliyi isə bu mükafatı daha dolğun çalarlarla zənginləşdirmiş, tamamlamışdı.

Sonrakı illərdə də belə oldu və ənənə davam edir. Mükafatı qəzetin yaşlı, bütün ölkədə tanınan yazarları da alır, yaradıcılıq yollarında ilk uğurlarını qazanan jurnalistlər də.

Ötən illərin birində mükafat mərhum həmkarımız, kamil qələm sahibi Famil Abbasova qismət olmuşdu. O, mükafatlandırılan yazısını erməni işğalçıları tərəfindən zəbt edilmiş torpaqlarımızın, o cümlədən doğma Qubadlısının həsrəti, harayı ilə yazmışdı. Deyirdi ki, gələcək il müsabiqəyə yeni yazı təqdim edəcəyəm...

Amma estafet davam edir və redaksiyada qələmini artıq cilalamış bir dəstə istedadlı gənc çalışır. Onlardan Rüstəm Qaraxanlı, Rəsmiyyə Qarayeva, Zəkürə Quliyeva da Elgün İsmayılov mükafatını alıblar.

Ölkəmizdə jurnalistlər üçün müxtəlif yaradıcılıq təşkilatlarının çoxsaylı mükafatları var. Bunlardan "Qızıl qələm", Həsən bəy Zərdabi adına və s. mükafatları göstərmək olar. Ən yaxşı qələm sahibləri dövlət tərəfindən "Əməkdar jurnalist" adını alırlar. "Azərbaycan" qəzetinin Elgün İsmayılov mükafatının bu mükafatlara nisbətən həcmi və əhatə dairəsi kiçik olsa da, onu alanların hamısı üçün çox qiymətli dir.

Bu mükafata layiq görülənlər sırasında "Azərbaycan" qəzetinin ölkənin qərb bölgəsi üzrə müxbiri, respublikanın əməkdar jurnalisti Əhməd İsayev də var. Əhməd müəllim bir çox yaradıcılıq mükafatları alıb. Bununla belə, o, Elgün İsmayılov mükafatını alandan sonra redaksiya kollektivi qarşısında çıxış etdi. Münsiflər heyətinə öz təşəkkürünü bildirdi və bu mükafatı yüksək qiymətləndirdiyini dedi.

İllər uzaqlaşdıqca, nəsillər dəyişdikcə Elgün kimi oğulların qədir-qiyməti daha çox bilinəcək. Bəlkə də nə vaxtsa Elgün İsmayılov mükafatını tək-cə "Azərbaycan" qəzetinin deyil, bütün ölkənin jurnalistləri alacaq.

Tarixin yaddaşı təzələndi

Yüzlərin, minillərin tarixi təcrübəsi dönə-dönə sübut etmişdir ki, öz keçmişini, soykünü öyrənməyən, tədqiq etməyən, bugününü dünəninin möhkəm təməlləri üzərində kökləməyən xalqlar, millətlər zamanın sərt sınaqlarına tab gətirmir, gələcəyini qurmaq, yaşamaq və yaşatmaq imkanları ilə birdəfəlik vidalaşırlar. Tarixi isə yalnız tədqiqatçı alimlər, arxeoloqlar, etnoqraflar, geoloqlar və səyyahlar yazmırlar. Bu missiya zaman-zaman əli qələmli, sinəsi sözlü-söhbətli şairlərin, mirzələrin, ozanların, mühərrirlərin, müasir dillə desək, jurnalistlərin də üzərinə düşüb. Dünyanın bir çox ölkəsində şöhrətli muzeylərdə saxlanılan xalçalarımız, memarlıq incilərimiz, şahların, xaqanların həyat tərzini, döyüş üslubunu, qələbə əzmini saralmış səhifələrində bu gün də yaşadan nadir əlyazmalar milli özgürlüyümüzü şərtləndirən maddi-mənəvi dəlillər, uzaq, şərəfli keçmişimizdən soraq verən əbədiyaşarlıq rəmzləridir.

Milli mətbuatımızın banisi, vətəninə, xalqına xidməti özünün şərəf işi sayan Həsən bəy Zərdabi 133 il əvvəl başladığı olduqca xeyirxah işlə milli mətbuat tariximizin ilk səhifələrinə imza atdı. "Əkinçi"nin nəşri ərəfəsində böyük ziyalımız yazırdı: "Hər kəs öz qara sandığının üstə oturub onun içində olana səcdə edir və sandığı doldurmaq fikrindədir. Amma ətrafda müsəlman qardaşlarımız bir-bir düşmənimiz əjdahanın ağızına düşüb yox olduğunu görmək də istəməyir.

Belədə qəzet çıxarmaqdan savayı bir qeyri-əlac yoxdur ki, kağızın üstə yazılmış doğru sözlər qapı-pəncərələrdən o iman mənzillərinə çata bilsin. Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsın. Hər ildə on qəzet oxuyandan biri oxuduğunu qansa, onların qədəri ilbəil artar. Axırda o bənd ki, suyun qabağını kəsmişdi və suyu axmağa qoymurdu, rəxnə tapar və su mürur ilə bəndi uçurub aparar. Sonra düşmənin düşmənliliyi, dostun dostluğu və dost göstərən doğru yolun doğru olmağı aşkar olar".

Həsən bəyin bu sözləri sonralar milli ideologiyamızın sağlam zəmin üzərində möhkəmlənməsində, maarifçilik ənənələrinin inkişafında mühüm rol oynadı. M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyli, Ə.Haqverdiyev kimi mütəfəkkir ziyalılarımız "Əkinçi"nin səpdiyi milli oyanış toxumlarının cücərməsində müstəsna xidmətlər göstərdilər.

Milli mətbuat tariximizin səhifələrinə nəzər saldıqda 1918-ci il sentyabrın 15-də nəşrə başlayan "Azərbaycan" qəzetinin adı böyük qürur hissi ilə səslənir. Bu mətbu orqan ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycan jurnalistikasının mütərəqqi ənənələrini qoruyub saxlayan və cəmiyyətin demokratik əsaslar üzərində maariflənməsinə çalışan qəzet kimi şöhrət tapmışdır.

Doğma Azərbaycanın azadlığı, bütövlüyü və birliyi uğrunda mübarizənin, istiqlal savaşıımızın salnaməsi olan "Azərbaycan" qəzetinin 23 ay ərzində yüzlərlə nömrəsi işıq üzünə gördü. Tədqiqatçılar qəzeti o dövrün ən populyar mətbuat orqanı, xalqımızın dövlətçilik, parlamentarizm axtarışlarının, demokratik cəmiyyət quruculuğunun tarixini özündə əks etdirən bir nəşr kimi xarakterizə edirlər. Qəzet birinci nömrəsində yazırdı: "Türklük və islamlıq – işte bu şüarlar ilə müstəbid Rusiya çarlığının cəngindən qurtarmış gənc Azərbaycan hökuməti isbatı-vücut etməyə iqdam etdi. Həqq-təala müvəffəqiyyətlər versin".

Bu il 90 illik yubileyi qeyd edilən qəzetin hüquqi və mənəvi varisi olan "Azərbaycan" qəzeti öz sələfinin ənənələrinə sadıqlıq nümunəsi göstərir, müstəqil dövlətçilik, azad vətəndaş, demokratik cəmiyyət quruculuğu prinsiplərini ölkədə gedən proseslərin əks etdi-

rilməsində platforma kimi qəbul edir. Əlamətdar yubiley ərəfəsində "Azərbaycan"ın Gəncədə çıxan birinci, Bakıda nəşr olunan birinci (ümumi sayda beşinci) və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bir illik yubileyinə həsr olunan xüsusi sayının yenidən oxuculara təqdimi də keçmiş irsə hörmətin, varislik hissənin həmişəyaşarlığına dəlalət edir. "Azərbaycan" qəzetinin redaksiyası öz sələfinin irsinə hörmət əlaməti olaraq qəzetin adıçəkilən ilk nömrəsini orijinala mümkün qədər toxunmadan vətəninə, ölkəsinə böyük məhəbbət bəsləyən oxuculara tarixin hədiyyəsi olaraq təqdim etmişdir.

"Azərbaycan"ın xüsusi nömrəsi – yubiley buraxılışı cəmi 23 ay yaşamış AXC tarixinin səhifələrinə ekskurs etmək baxımından xüsusi önəm daşıyır (*bax: səh. 63-74*). Nömrəni transliterasiya edən və çapa hazırlayan professor Şirməmməd Hüseynov və redaktoru professor Şamil Vəliyev, nəşri həyata keçirən "Azərbaycan" qəzetinin redaksiyası mürəkkəb tarixi şəraitdə qəzetin nəşrə başlaması ilə bağlı görülən işlərin müasir oxucuya olduğu kimi çatdırılması üçün mümkün vasitələrdən səmərəli istifadə etməyə çalışmışlar. BDU-nun Mətbuat tarixi və ideoloji iş kafedrasının müdiri professor Şamil Vəliyevin və filologiya elmləri namizədi Qərənfil Dünyaminqızının "Müstəqil dövlətimizin şanlı salnaməsi" yazısında "Azərbaycan" qəzetinin nəşr tarixi, mühərrir və müəllifləri, mövzu dairəsi, ideoloji məqsədi, çətinlik və problemləri geniş şərh olunur. Qəzetin ilk mühərrirləri Ceyhun bəy Hacıbəylinin, Şəfi bəy Rüstəmbəylinin, Xəlil İbrahiminin, Üzeyir Hacıbəylinin fəaliyyətinə geniş spektrdə işıq salan müəlliflər qəzeti jurnalistika prinsipləri baxımından kifayət qədər professional səviyyəli bir nəşr kimi dəyərləndirirlər. O dövrdə Azərbaycanda demokratik dəyərlərin bərqərar olmasında böyük rol oynayan qəzet ölkədə baş verən bütün ictimai, siyasi, mədəni, iqtisadi hadisələri təfərrüatı ilə işıqlandıra bilirdi.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parlamenti 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başladıqdan sonra "Azərbaycan" qəzeti bu siyasi qurumun işini geniş şəkildə işıqlandırmaya başladı. "Hökumət qərarları", "Rəsmi xəbərlər", "Xarici xəbərlər", "Azərbaycanda", "Türkiyədə", "Teleqraf xəbərləri", "Qəzetlərdən", "İrəvan müsəlmanlarının halı" və digər rubrikalarda verilən yazılarda ölkədə gedən proseslər dəqiq, operativ şərh olunurdu. "Azərbaycan"ın yubiley buraxılışının tərtibçiləri uzunmüddətli tədqiqatçılıq ənənələrinə, mətbuatımızın şərfli keçmişinə hörmət hissələrinə sadıq qalaraq ən xırda məqamları belə diqqətdən qaçırmamış, bu nəşrlə maraqlananların daha çox informasiya alması üçün əllərindən gələni etmişlər. Azərbaycan və rus dillərində təqdim olunan mətnlərdəki fikirlərin oxucuya aydın, anlaşılıqlı tərzdə çatdırılması, materialların düzümü, dizaynı, ərəb qrafikalı yazıların tərcümə edilərək latın əlifbası ilə verilməsi nəşr haqqında tam dolğunluğu ilə təsəvvür yaratmağa kömək edir.

90 il əvvəl nəşrə başlayan "Azərbaycan" qəzeti milli müstəqilliyimizi, istiqlalımızı qoruyub saxlamaq uğrunda mübarizənin mühüm atributlarından biri kimi tarixə düşmüşdür. Bu qəzet yalnız tariximizin yaddaşı kimi deyil, həm də yaddaşımızın tarixi olaraq hafizələrdə yaşayır. Mətbuatımızın keçdiyi yolun kəşməkəşlərini, uğur və problemlərini dərinləndirən, öyrənən, tədqiq edən professional tədqiqatçılarımızın qəzetin 90 illik yubileyinə bu cür hədiyyəsi oxucuların, jurnalistlərin, eləcə də qəzetin şərfli missiyasını bu gün böyük fədakarlıqla davam etdirən "Azərbaycan" ailəsinin ürəyincə olmuşdur. Unutmamalıyıq ki, tarixi yaşatmaq istəyinin reallaşması həm də tarixdə yaşamaq səlahiyyətinin qazanılmasıdır.

Akif CABBARLI,
"Azərbaycan"

Uzun, incə bir yoldayıq...

Onlar doxsan il öncə çıxdılar bu yola. Məqsədləri, istəkləri apaydın. Əl-ələ, çiyin-çiyinə. Yaxşı bilirdilər ki, elə hey gecə-gündüz gedəcəkləri bu uzun və incə yolu yalnız içlərində daşdıqları böyük sevgilə başa vara bilərlər. Bu yolun əzabları, çətinlikləri, soyuq ruzigarları vardı. Təxmin etdikləri kimiydi, yollar qaranlıq və keçilməz oldu, amma keçdilər, gedə biləcəkləri qədər getdilər. Çiyinləri götürə biləcəyi yükə qat-qat artığını göturdülər. Fəqət bu ağırlığa dirənə bildilər. Zülmətləri söküb dağıtdılar, bir tarix yaratdılar, Azərbaycan və "Azərbaycan" tarixini.

Amma qəflətən Şimaldan əsən çovğunlu-şaxtalı ruzigar bir andaca qarsaladı, yandırır-yaxdı aləmi. Qara əllər, qara əməllər işıq yolçularının izini tapdı və zülmətə bürüdü. Millətə və övladlarına dəyən hər zərbə əvvəlkindən daha ağır idi. Yeni qazanılmış istiqlal boğuldu, dalğalanan üçrəngli bayraq endirildi. Soyuq ruzigar millətə maarif işığı yandırmaq üçün uzun bir yola çıxan yolçuların hərəsini dünyanın bir köşəsinə atdı, burada qalınları da alından atdı, Sibirin həbs düşərgələrində çürüdərək məhv etdi.

Tarix isə plastilindən düzəldilmiş heykəlciklərlə oynayan nadinc uşaq kimidir, sevdiklərini saxlayar, sevmədiklərini əzib torpağa qarışdırar. Möhtərəm oxucularımıza başağrısı olmasın, bir neçə il öncə kommunizm rəhbərlərinin Bakının ən görkəmli yerlərində ucaldılmış heykəllərinin baş-bədən, qol-ayaq hissələrinə bölərək söküb "qruzavoy" maşınlarda apardıqları yadıma düşdü. Soyuq ruzigar onların fiziki həyatlarını payımal etdi, çoxlarının son məzilləri belə yoxdur. Amma qurduqları Azərbaycanı və "Azərbaycan"ı məhv edə bilmədilər, bir də millətin ağılında və hissində yaratdıqları sevgini. Onlar zəhmətlərinin bəhrəsini tarixin şərəfli səhifəsinə yazmış, vətəni, torpağı və bayrağı yetişən gəncliyə əmanət etmişdilər.

Tarix gələcəyi göstərən ayinədir. Bu güzgüyə baxmaq şansı verildi bizə. Ayinə özümü zü elə göstərdi, heç nə dəyişməyibmiş kimi. Yenə müstəqilik, üçrəngli bayrağımız dalğalanır, əzəmətli himnimiz səslənir. "Azərbaycan" qəzeti parlamentin orqanıdır. Hətta qəzetin ilk redaktorlarından biri Şəfi bəy Rüstəmbəyli də parlamentin deputatı olub. Amma nə yazıq ki, faciələrimiz də olduğu kimidir. Yubileyə bağlı "Azərbaycan"ın 1918-1920-ci illərdəki səhifələrində gedən bəzi məqalələri müasir oxuculara təqdim edərkən yazını tamamlamaq üçün şəkil seçəndə yenə də kompüterimizin yaddaşında olan soyqırımı, işğal, qətl-qarət şəkillərindən istifadə etməli olduq. Yenə torpaqlarımız işğal altındadır, erməni terrorundan əziyyət çəkirik, 31 mart 1918-ci il soyqırımını 25-26 fevral 1992-ci il soyqırımında yenidən yaşadıq.

Amma sabahlar var, bir də əl-ələ, ürək-ürəyə davam etdirdiyimiz uzun, incə bir yol. Tarixi yazmaq yaratmaq qədər önəmlidir. Biz – bugünkü "Azərbaycan"çılar 90 il öncə uzun, incə bir yola çıxıb tarix yaradanların yolunu davam etdiririk. Mən tarixin çox dəcəl bir uşağa bənzədiyinin bir daha şahidi oldum. Nə istəyirsə, nə zaman istəyirsə, o olur. "Azərbaycan" qəzeti ikinci parlament həyatına da sentyabr ayında başladı. 23 sentyabr 1992-ci il.

Sözlə ifadəsi olmayan bir qürur yaşayırıq. "Azərbaycan"ın 1918-1920-ci illərdəki hər səhifəsində böyük Üzeyir bəyin, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin, Əhməd Cavadın, Məhəmməd Hadinin, Seyid Hüseynin, Şəfi bəy Rüstəmbəylinin, Fərhad Ağazadənin, Umgül-

"Azərbaycan"ın yaradıcı heyəti – 1918

"Azərbaycan"ın yaradıcı heyəti – 2008

sümün, Şəfiqə Əfəndizadənin və dövrün neçə-neçə ziyalısının imzaları görünür, nəfəsləri duyulur. Bugünkü "Azərbaycan"ın səhifələrində isə bizim imzalarımız görünür. Deməli, bu yolu indi biz gedirik. Sabahkı gəncliyin əli əlimizə çatanadək.

90 illik yubileyə bağlı yazıların hazırlanması və qəzet səhifələrində işıqlandırılması son günlər redaksiyamızdakı iş prosesini bir az da artırıb. Hər axşamüstü səhifələmə otağına toplaşır, digər yazılarla yanaşı, "Azərbaycan" – 90" rubrikamızı da hazırlayırıq. Foto-tarix yaddaşımızda "Azərbaycan"ın 1918-1920-ci illərdəki redaktor və əməkdaşlarının da şəkilləri var. Bu şəkillərə baxır, amma nədənsə hərə özünü deyil, o birisini axtarır. Səhifələmə otağında neçə nəfər varsa, şəkllə o qədər də göz baxır və əl uzanır, müqayisə və oxşatma başlayır. Xoş əhvali-ruhiyyə və yumor hissi yorğunluğu aradan qaldırır, uşaqların işləmək həvəsini artırır. Biz qadın müxbirləri Şəfiqə Əfəndizadəyə, Umgülsümə bənzədik vaxt itirmədən İxtiyar Hüseynlini, Amil Novruzovu, Allahverdi Mehdiyevi, Xalid Niyazovu, Akif Əliyevi, Rüstəm Qaraxanlı, Raqif Məmmədovu, hamımızın sevimlisi Rüstəm müəllimi və o biri iş yoldaşlarımızı "axtarmağa" başlayırlar. Ən tez tapılan İxtiyardır, budur, oturub, buxara papaqlı və xəncərli, söz onundur. Rüstəm müəllim də "iş başındadır". Amil müəllim yenicə "tapılmışdı" ki, birdən əlində səhifələr redaktorun yanından döndü və düzəlişləri göstərdi. Şəkil bir andaca qeyb oldu, hamı iş başındaymış. Birinci müavin otaqdan çıxan kimi axtarışlar davam etdi. Rizvan Cəfərov "tapılmır", yəqin onda da nahardaymış. B.Əzizli isə masada oturub hamını "başə salır" ki, kağıza qənaət edin, tapılmır, Bəhmən Mirzə də bax o başdadır, nahardan indicə gəlib. Akif Əliyevi axtarmaq belə istəmərlər: "Onu zəmanə yetirməz dübarə, bir dənədir" deyirlər.

Baş redaktor unudularmı heç?! Amma mövzu bura çatanda məsələlər bir az aşağı səslə çözülmür, amma daha gərgin, daha ciddi. Axtarış başlayır: "Görək kim ən doğrusunu tapanacaq?!" Yenə əllər və gözlər şəkillərin üzərindədir. Öz təxminlərinə və bənzətmələrinə görə hərə bir şəklin üzərində dayanır. Söz və fikir azadlığı tam mənası ilə hökm-fərmandır. Amma insafən çoxluğun qənaəti həqiqətə bənzər idi. Şəfi bəy Rüstəmbəyli. Hər ikisi redaktor, hər ikisi millət vəkili. Qənaətə görə, zahirən də oxşayırlar. Bu, demokratiya və fikir azadlığının qənaətidir.

Hamı "tapılıb" yerbəyer olandan sonra işlər yolunda davam edir. Sonu olmayan bu yolun davamçıları olan bizlər içimizdə böyük sevgi və qürurla gələnləri qarşılamaq üçün onlara doğru gedirik, ...heey gedirik, gündüz-gecə.

Bizdən sonra gələnlərə bu yolu əl-ələ, çiyin-çiyinə, ürək-ürəyə, içlərində böyük sevgilə davam etdirməyi arzulayıb, onlara "salam" veririk.

Azərbaycanın güzgüsü "Azərbaycan"

"Azərbaycan" qəzetinin "Gülüstan" sarayında keçirilən 90 illik yubiley tədbiri qəzetin cəmiyyətdəki yüksək nüfuzunun əyani təsdiqi oldu

Azərbaycanın 133 illik mətbuat tarixinin ayrı-ayrı mərhələlərində yüzlərlə KİV işıq üzü görsə də, onların çox az qismi fəaliyyət göstərdiyi dövrün canlı salnaməsinə çevrilmişdir. Yalnız dövlətin və xalqın milli mənafeyindən çıxış edən, müstəqilliyin, dövlətçiliyin daimi, dönməz olmasına çalışan, milli ideallara sadıqlıq nümayiş etdirən nəşrlər öz fəaliyyətləri ilə şanlı tarix yazmışlar. İctimai tələbatdan yaranan və qısa zamanda xalqın böyük etimadını qazanan "Azərbaycan" da müstəqil dövlətimizin tarixində özünəməxsus yeri olan belə sanballı nəşrlərdəndir. Sentyabrın 15-də yaranmasının 90-cı ildönümü tamam olan qəzetin əlamətdar yubileyi ərəfəsində müxtəlif səviyyələrdə keçirilən toplantılar, görüşlər, "dəyirmi masa"lar bu gerçəkliyi təsdiqləməklə yanaşı, "Azərbaycan"ın fəaliyyətinin ayrı-ayrı mərhələlərinin tədqiqi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Sentyabrın 16-da "Gülüstan" sarayında keçirilən tənənəli yubiley tədbiri bu qəbildən olan tədbirlərin sonuncusu, həm də möhtəşəm yekunu idi. Yubiley tədbirindən əvvəl "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasının kollektivi Fəxri xiyabana gələrək milli dövlətçiliyin memarı və qurucusu, ümummilliy lider Heydər Əliyevin məzarı önünə əklil və gül dəstələri qoydu. "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru, Milli Məclisin deputatı Bəxtiyar Sadıqov ulu öndərin dövlət və xalq qarşısında tarixi xidmətlərindən söz açaraq onun müstəqil dövlətimizin adını daşıyan rəsmi dövlət qəzetinin fəaliyyətinə daim yüksək qiymət verdiyini, inkişafına yardım göstərdiyini xatırladı. Dövrünün görkəmli oftalmoloq alimi və ziyalı Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsi yad edildi, mərhumun məzarı önünə gül-çiçək dəstələri düzüldü.

Sonra qəzet əməkdaşları Azərbaycan milli mətbuatının banisi, görkəmli jurnalist Həsən bəy Zərdabinin və "Azərbaycan" qəzetinin ilk redaktorlarından biri olmuş dahi Üzeyir bəy Hacıbəylinin xatirəsini ehtiramla andılar, onların məzarları önünə gül-çiçək dəstələri qoydular. "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadıqov hər iki görkəmli ziyalının milli mətbuatımızın yaranması və inkişafındakı tarixi xidmətlərindən söz açdı. Baş redaktor xüsusi vurğuladı ki, müasir nəsillər bu böyük şəxsiyyətlərin yaratdıqları milli publisistika məktəbindən öyrənməli, yaradıcılıq keyfiyyətləri əxz etməlidirlər.

Daha sonra "Azərbaycan"ın əməkdaşları Şəhidlər xiyabanına üz tutaraq milli müstəqilliyimiz uğrunda canından keçmiş 20 Yanvar şəhidlərinin məzarları, həmçinin 1915-ci ildə Azərbaycanın erməni-daşnak birləşmələrindən təmizlənməsi zamanı həlak olmuş qardaş türk əsgərlərinin xatirəsinə ucaldılmış monumentin önünə gül-çiçək dəstələri düzdülər.

"Gülüstan" sarayında davam etdirilən yubiley tədbiri isə özünün möhtəşəmliyi və səmimiyyəti ilə xoş hisslər doğurdu. Prezidentin İcra Aparatının, Milli Məclis rəhbərliyi və deputatların, ayrı-ayrı dövlət qurumlarının, nazirlik və komitələrin rəhbər şəxslərinin, habelə nüfuzlu elm, mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin qatıldığı tədbirdə "Azərbaycan"ın Baş redaktoru və kollektivi təbrik edilir, qəzetin fəaliyyətinə yüksək qiymət verilir.

"Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru, Milli Məclisin deputatı Bəxtiyar Sadıqov məruzəsində qəzetin tarixinə və bugününe nəzər saldı:

– XX əsr ərzində tale Azərbaycan xalqına iki dəfə müstəqil dövlətini qurmaq imkanı verdi. Və hər dəfə də bu imkan gerçəkliyə çevrildi. 28 May 1918-ci ildə yaradılan və Şərqdə ilk demokratik dövlət sayılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay yaşadı.

Ölkəmizin yeraltı və yerüstü sərvətlərinə, əlverişli geosiyasi mövqeyinə göz dikənlər onun müstəqilliyinə qənim kəsildilər. Beləliklə, xarici dövlətlərin təsiri və daxildəki qüvvələr arasında ziddiyyət və çəkişmələr nəticəsində Azərbaycan dövlət müstəqilliyini itirərək qırmızı imperiyanın tərkibinə daxil edildi. Lakin tarixən qısa olsa da, o dövrdə ölkədə çox iş görüldü. İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edilərək xalq cümhuriyyətinin yaradıldığı elan olundu. Hökumət təşkil edildi, parlament formalaşdırıldı. Yeni yaradılan hökumət qüvvələrin səfərbərliyə alınması və görülən işlərin göstərilməsi üçün "Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri" adlı nəşrin buraxılması barədə qərar verdi. Nəticədə 15 sentyabr 1918-ci ildə Gəncədəki qubernator mətbəəsində "Azərbaycan" adlı qəzetin ilk nömrəsi işıq üzü gördü.

Qəzetin ilk dörd nömrəsi Gəncə şəhərində çap edildikdən sonra düşmən işğalından yenicə azad olunmuş Bakıya köçürüldü. 6-cı nömrəsindən sonra Azərbaycan dilindəki qəzetə Ceyhun bəy Hacıbəyli, rus variantına isə Şəfi bəy Rüstəmbəyli redaktorluq edib. 16 yanvar 1919-cu ildən – 89-cu nömrədən sonra Üzeyir bəy Hacıbəyli redaktorluğa başlayır. Arabir onu Xəlil İbrahim əvəz edirdi. Qəzetin ətrafına o dövrün tanınmış qələm sahibləri toplaşmışdılar. Üzeyir bəy, Məhəmməd ağa Şahtaxlı, Rəsulzadə, Əlabbas Müznib, Xəlil İbrahim, Fərhad Ağazadə, Adil xan Ziyadxanlı, Şəfiqə Əfəndizadə və başqaları daimi yazarlar idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu ilə qəzetin də nəşri dayandı. Beləliklə, 443 nömrəsi işıq üzü görən "Azərbaycan" qəzeti, bir növ, müstəqilliyin qeyri-rəsmi atributuna çevrildi.

Ötən əsrin sonlarında ikinci dəfə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini qazandı. Dövlət müstəqilliyinin ilk dövründə ölkə ağır durumda idi. Lakin 1993-cü ildə xalqın arzu və tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtması Azərbaycanı məhv olmadan, müstəqilliyimizi isə itirilməkdən xilas etdi. Ümummilli liderin müdrik və çoxcəhətli fəaliyyəti dövlət müstəqilliyimizi dönməzliyə və əbədiyə çevirdi. Beləliklə, uzun sürən fasilədən sonra "Azərbaycan" qəzeti yenidən nəşr edilərək öz varisinin yolunu davam etdirməyə başladı. Hazırkı quruculuq dövrünün salnaməsi olan müasir "Azərbaycan" xalq cümhuriyyəti zamanında çıxan "Azərbaycan"ın varisidir. Qəzetlərin varisliyi özünü ilk növbədə mövqe birliyində göstərir. Cümhuriyyət dövrü "Azərbaycan" qəzeti heç bir siyasi partiya mənsub deyildi, Azərbaycanın müstəqilliyi və qarşısında duran problemlərin uğurlu həlli naminə mübarizə aparırdı. Müasir "Azərbaycan" qəzeti də heç bir partiya və ya qrupa xidmət etmir. Azərbaycan xalqının və dövlətinin maraqlarından ali heç bir prinsip tanımır. Qəzet ölkəmizdə və beynəlxalq aləmdə baş verən bütün hadisə və proseslərə məhz bu prizmadan yanaşır.

Birinci müstəqillik dövründə Azərbaycanın Məclisi-Məbusanı siyasi mübarizə, ağıl döyüşü meydanı idi. Qəzet bu meydanda gedən bütün prosesləri daim işıqlandırır. Milli Məclisin orqanı olan indiki "Azərbaycan" da ali qanunvericilik qurumunun çoxcəhətli və zəngin fəaliyyətini bütün genişliyi ilə əks etdirməyə çalışır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra dünyaya inteqrasiya olunmağa başlamış, 12 noyabr 1995-ci ildə baş müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan yeni Konstitusiya qəbul olunmuş, ölkəmiz beynəlxalq qurum və təşkilatlara üzv seçilmiş, konvensiya, müqavilə və sənədlərə imza atmış-

dır. 1995-ci ildən indiyədək Milli Məclis 2500-dən çox qanun və qərar qəbul etmişdir. Qanun layihələrinin hazırlanması, komissiya və plenar iclaslarda müzakirəsi prosesi qəzetimizdə işıqlandırılmış, qəbul olunan sənədlərin mətni isə operativ şəkildə ictimaiyyətə çatdırılmaqdan ötrü dərc edilmişdir.

Hər iki dövrdə qəzetdə mövzu eyniliyi və əhatə genişliyi diqqəti çəkir. Ölkədə, beynəlxalq aləmdə və parlamentdə baş verən hadisələrdən yazarkən təxminən eyni rubrikalardan istifadə olunur.

Ən nəhayət, bu varislik qəzetin adında da görünür. Cümhuriyyət dövrü "Azərbaycan"ından sonra ölkə daxilində və xaricdə "Azərbaycan" adlı müxtəlif qəzetlər nəşr olunmuşdur. Lakin onların heç biri müstəqil Azərbaycan dövləti parlamentinin orqanı funksiyasını daşımamışdır. Bu şərəfli missiya da bizə qismət olmuşdur. Dünyada qloballaşmanın genişləndiyi, mürəkkəb və ziddiyyətli proseslərin baş verdiyi, ölkə daxilində sürətli inkişaf və quruculuq işləri getdiyi bir zamanda "Azərbaycan" qəzeti nədən yazır?

Ulu öndər Heydər Əliyev 15 sentyabr 1998-ci ildə redaksiyaya ünvanladığı məktubda kollektivin əməyinə yüksək qiymət verərək yazırdı: "Ölkəmizin mütərəqqi mətbuat ənənələrini ləyaqətlə davam etdirən "Azərbaycan" qəzeti bu gün demokratiyanın, siyasi plüralizmin, aşkarlığın təmin edilməsində müstəsna rol oynayır. Onun səhifələrində Azərbaycan həqiqətləri, ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, vətəndaş həmrəyliyi və milli birliyin yaradılması sahəsində aparılan məqsədyönlü işlər və ictimai-siyasi proseslər qərəzsiz işıqlandırılır".

Ümummillî lider eyni zamanda qəzetin qarşısında duran vəzifələrin dəqiq konturunu da cızırdı: "Dövlət müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi və azad, demokratik cəmiyyət qurulması işində ölkəmizin digər mətbuat orqanları kimi, "Azərbaycan" qəzetinin də üzərinə böyük vəzifələr düşür. İnanıram ki, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövrlərdə öz yüksək amallarına dönməz sədaqət göstərmiş "Azərbaycan" qəzetinin kollektivi bundan sonra da respublikamızda baş verən həqiqətlərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında, dünyaya yayılmasında yüksək professionalıq, obyektivlik, prinsiplilik, əsl dövlətçilik və vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirərək xalqımızın mütərəqqi mətbuat ənənələrini layiqincə davam etdirə biləcəkdir".

Ulu öndərin tövsiyələrinə sadıq qalan kollektivimiz qarşıya qoyulan vəzifələri şərəflə yerinə yetirmək üçün bilik və bacarığını əsirgəmir, daim yaradıcılıq axtarırları aparır. Beləliklə, "Azərbaycan" qəzeti nədən yazır" sualını yığcam şəkildə cavablandırmağa çalışaq.

Ulu öndər Heydər Əliyev Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarını dünya üçün yenidən kəşf etdi, üç dəniz əfsanəsini reallığa çevirən yeni neft strategiyasını işləyib hazırladı. Bu gün həmin strategiya Azərbaycan xalqına uğur və rifah gətirir. "Azərbaycan" qəzeti müntəzəm olaraq ölkəmizi dünyaya qovuşduran, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarını dünya bazarına çıxaran, Avropanın etibarlı enerji təchizatına xidmət edən Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərindən, inşasına başlanan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttindən, Böyük İpək yolunun çəkilişindən yazır.

Özünün enerji təhlükəsizliyini təmin edən Azərbaycan nəqliyyat infrastrukturunu da yenidən qurur. Bakıda bir-birinin ardınca körpülər, yolötürücülər, piyada və yeraltı keçidlər inşa olunur. Respublikanın bölgələrində modul tipli elektrik stansiyaları inşa olunur, iqtisadiyyatın və turizmin inkişafına xidmət göstərəcək yerli və beynəlxalq əhəmiyyətli yollar çəkilir, hava limanları tikilir. Yeni yaradılan nəqliyyat infrastrukturunu xalqın tək-cə bu-

gününə yox, gələcək rahatlığına və firavanlığına hesablanıb. Ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı üçün dövlət proqramı qəbul olunub, kəndin inkişafına və bolluq yaradılmasına xidmət edən tədbirlər görülür, iqtidar tərəfindən külli miqdarda vəsait ayrılır. Artıq Azərbaycan investisiya qoyulan ölkədən investisiya qoyan dövlətə çevrilmişdir. "Azərbaycan" qəzeti bunlardan yazır!

Xarici siyasət məsələlərindən söhbət açan ulu öndər Heydər Əliyev çıxışlarının birində söyləmişdi ki, "biz öz siyasətimizi sanki tükün üstü ilə aparırıq". Xarici siyasət sahəsindəki varislik də müdrikcəsinə davam etdirilir. Ölkəmiz müxtəlif maraqlar içərisində öz maraqlarını məharətlə qoruyub saxlayır. Yaxınlarda baş verən Gürcüstan–Rusiya müharibəsində qısa müddət ərzində yüzlərlə insan öldürüldü, Gürcüstana ciddi maddi ziyan dəydi. Azərbaycan müdrik siyasəti ilə bu mürəkkəb sınaqdan ağılla çıxdı.

"Müdrik" sözünü təsadüfən işlətmirik. Bu ifadə özündə ciddi mənalara ehtiva edir. Bir dəfə aqıldən soruşurlar ki, ağıllı insanla müdrik insanın fərqi nədədir? Çox sadə və anlaşılıqlı şəkildə izah edir: ağıllı adam düşdüyü bütün çətin və mürəkkəb vəziyyətlərdən bacarıqla çıxmağı bacarır. Müdriklər isə elə addımlar atırlar ki, çətin və çıxılmaz vəziyyətə düşürlər! Qəzetimiz bu gün ölkədə həyata keçirilən müdrik siyasətdən yazır! Bu siyasət xalqı bəlalardan qorumaqla bərabər, rifah və xoşbəxtliyə də çatdırır.

Ölkənin gələcəyi sayılan gənclərə qayğı da daim diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan iqtidarı sağlam, intellektual düşüncəli, güclü, mübariz və vətənpərvər nəsil yetişdirilməsi üçün ardıcıl tədbirlər görür. Artıq hər olimpiadada əvvəlkinə nisbətən daha çox medal qazanılması xoş bir əhəmiyyətə çevrilib. Pekin Olimpiadasında da belə oldu, idmançılarımız yeddi medalla vətənə döndülər. "Azərbaycan" qəzeti bütün bunlardan, bugünə və gələcəyə hesablanmış uğurlu gənclər siyasətindən yazır!

Dünya sivilizasiyasına qovuşan Azərbaycan demokratik inkişaf yolu ilə sürətlə irəliləyir. Ölkəmizdə çoxpartiyalı sistem, fikir plüralizmi, mətbuat və söz azadlığı bərqərar olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 6 avqust 1998-ci ildə mətbuata senzura nəzarəti aradan qaldırılmışdır. Əslində, müstəqil mətbuatın yaranma tarixi həmin gündən başlanır. Bundan sonra azad sözün inkişafına daimi dövlət qayğısı göstərilmiş, mətbuata kreditlər ayrılmış, qəzetlər əlavə dəyər vergisindən azad olunmuş, mətbəyə olan borclar dondurulmuş, sonra isə dövlət büdcəsi hesabına ödənilmişdir. Həmin siyasi xətt bu gün də uğurla davam etdirilir. 2005-ci il tarixdə imzalanmış sərəncamlarla milli mətbuatın 130 illiyi təntənəli şəkildə qeyd edilmiş, 200-dək jurnalist vətənin orden və medallarına, müxtəlif fəxri adlara layiq görülmüş, bir sıra qəzetlərə maddi yardım göstərilmiş, "Əməkdar jurnalist" fəxri adı bərpa edilmiş, Mətbuat Şurasının maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmişdir. Cari ilin avqust ayının 31-də isə 30 qəzetin və 8 informasiya agentliyinin hər birinə 5 min manat məbləğində birdəfəlik yardım verilmiş, jurnalistlərin səbirsizliklə gözlədikləri "Mətbuatın inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyası" imzalanmışdır. Bu mükəmməl sənəd Azərbaycan mətbuatı qarşısında duran bir sıra problemlərin uğurlu həllinə, jurnalist peşəkarlığının yüksəlməsinə, onların sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına, bütövlükdə mətbuat və söz azadlığının inkişafına sanballı töhfədir.

Bir jurnalist olaraq bütün bu məsələlərdən də sevinc və fərəh hissi ilə yazırıq. Heydər Əliyev siyasi kursunun uğurlarından, Azərbaycanın nailiyyətlərindən yazmaq həm xoş, həm də şərəflidir. Ulu öndər Heydər Əliyevin təbirincə desək, "ölkəmizin adını daşıyan və demokratik, milli dövlətçiliyimizin yaşadı olan" "Azərbaycan" qəzeti bundan sonra da Azərbaycan xalqının xoş günlərindən çoxlu və maraqlı yazılar dərc edəcəkdir".

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədr müavini Valeh Ələsgərov parlamentin Sədri Oqtay Əsədovun "Azərbaycan" qəzetinə təbrik məktubunu oxudu (Təbrik məktubu qəzetin bugünkü nömrəsində dərc olunur). Valeh Ələsgərov qəzetin kollektivinə şərəfli və məsuliyyətli fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar arzuladı.

"Azərbaycan" qəzetinin təsis olunmasının 90 illiyi münasibətilə "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasının kollektivini təbrik edən Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini, partiyanın icraçı katibi, Milli Məclisin deputatı Əli Əhmədov bildirdi ki, bu yubiley təkcə "Azərbaycan" qəzetinin və mətbuat nümayəndələrinin deyil, bütün Azərbaycan ictimaiyyətinin əlamətdar günüdür. Maraqlı, kəşməkəşli və şərəfli yol keçmiş "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizin mətbuat tarixində, bugünkü mətbuat ənənələrinin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır. Azərbaycan mətbuatının ənənələrinin yaşamasında da "Azərbaycan" qəzeti kollektivinin qarşısında böyük vəzifələr durur. "Azərbaycan" qəzetinin mahiyyətini və mənasını müəyyənləşdirən ən başlıca xüsusiyyət onun ölkəmizin və dövlətimizin adını daşmasıdır. Bu gün "Azərbaycan" qəzeti dövlətimizin və vətənimizin adını layiqincə daşıyır. "Azərbaycan" qəzetinin başlıca xüsusiyyəti isə müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin yadigarı və yaşadı olmasıdır. "Azərbaycan" qəzeti öz ömründə Azərbaycanın müstəqillik və dövlətçilik taleyini yaşamışdır. "Azərbaycan" qəzeti rəsmi dövlət orqanıdır. Azərbaycan oxucusu dövlətin rəsmi mövqeyi ilə bu qəzetin səhifələrindən tanış olur. "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizdə mövcud olan mətbu orqanlardan məhz bu xüsusiyyəti ilə fərqlənir. "Azərbaycan" qəzeti oxucularının etimadını qazanmış kütləvi informasiya vasitəsidir.

Əli Əhmədov əmin olduğunu bildirdi ki, "Azərbaycan" qəzeti və onun kollektivi Azərbaycan jurnalistikasına xas olan bütün müsbət keyfiyyətləri və ənənələri özündə daim əxz edəcək və bundan sonra da Azərbaycan dövlətçiliyinə şərəflə, ləyaqətlə xidmət edəcəkdir.

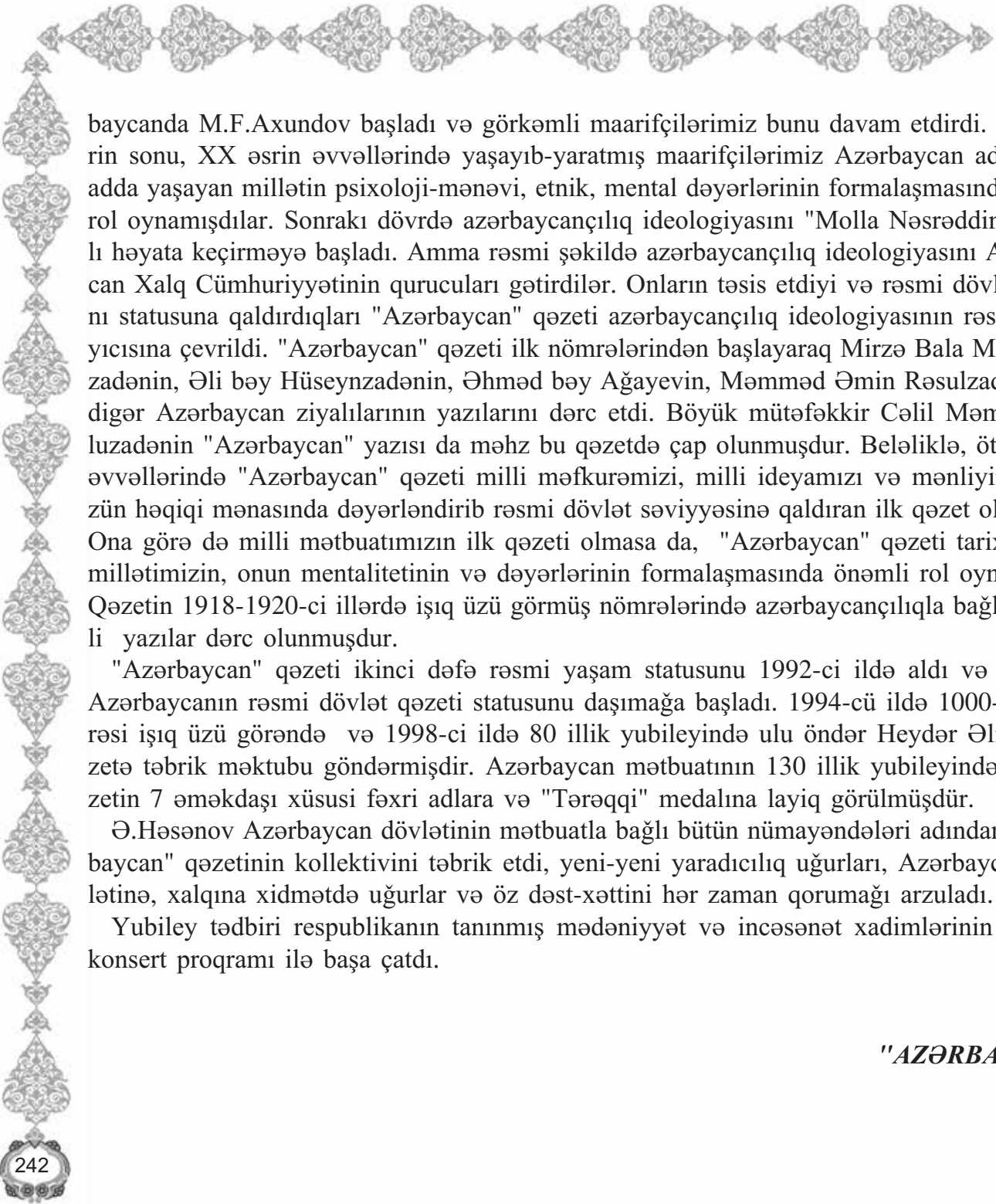
Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov çıxışında qeyd etdi ki, "Azərbaycan" qəzeti milli mətbuatımızın tarixində yeni mərhələnin başlanğıcını qoyub. Mətbuatımızın təməli "Əkinçi" ilə yaradılıb. "Molla Nəsrəddin" ikinci mərhələnin şəksiz lideridir. 1918-ci ildə ilk sayı işıq üzü görən "Azərbaycan" isə üçüncü mərhələnin flaqmanıdır. O, ana dilimizdə çıxan ilk gündəlik qəzetdir. "Azərbaycan" elə bir ensiklopediyadır ki, orada dövrün reallıqları, ictimai-siyasi təfəkkür tərzini böyük sənətkarlıqla əks etdirilib. Yubiley ərəfəsində "Azərbaycan"ın oxucularına ərməğan etdiyi nümunələr də bunu sübut edir.

Ə.Amaşov daha sonra bildirdi ki, "Azərbaycan" qəzeti redaksiyasında yüksək istedadı, intellekti ilə seçilən jurnalistlər toplaşmış. Qəzet Mətbuat Şurasının təsisçilərindən biridir. Sivil mətbu dəyərlərimizin formalaşmasına köməyini əsirgəməyən, milli jurnalistikamızın ənənələrinə sədaqətlə xidmət edən "Azərbaycan"çılardan yeni uğurlar gözləyirik.

Təbriklərə qoşulan Milli Məclisin deputatı Sabir Rüstəmxanlı bildirdi ki, Şərqdə ilk demokratik cümhuriyyət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi mətbu orqanı bu gün yaşayır və öz sələfinin ənənələrini layiqincə davam etdirir.

Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin sədri Elçin Şıxlı da "Azərbaycan" qəzetinin bütün kollektivini təbrik etdi. Onun sözlərinə görə, müstəqil Azərbaycan durduqca "Azərbaycan" qəzeti də yaşayacaq.

Qəzetin bütün kollektivini təbrik edən Prezidentin İcra Aparatının ictimai-siyasi məsələlər şöbəsinin müdiri Əli Həsənovun sözlərinə görə, "Azərbaycan" qəzeti qədər azərbaycançılıq ideologiyasını, ümumiyyətlə, Azərbaycan anlamının bütün mənəvi-psixoloji tərəflərini yaşadan, təbliğ edən ikinci bir qəzet yoxdur. Azərbaycançılıq ideologiyasını Azər-

baycanda M.F.Axundov başladı və görkəmli maarifçilərimiz bunu davam etdirdi. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış maarifçilərimiz Azərbaycan adının, bu adda yaşayan millətin psixoloji-mənəvi, etnik, mental dəyərlərinin formalaşmasında böyük rol oynamışdılar. Sonrakı dövrdə azərbaycançılıq ideologiyasını "Molla Nəsrəddin" jurnalı həyata keçirməyə başladı. Amma rəsmi şəkildə azərbaycançılıq ideologiyasını Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucuları gətirdilər. Onların təsis etdiyi və rəsmi dövlət orqanı statusuna qaldırdıqları "Azərbaycan" qəzeti azərbaycançılıq ideologiyasının rəsmi daşıyıcısına çevrildi. "Azərbaycan" qəzeti ilk nömrələrindən başlayaraq Mirzə Bala Məmməd-zadənin, Əli bəy Hüseynzadənin, Əhməd bəy Ağayevin, Məmməd Əmin Rəsulzadənin və digər Azərbaycan ziyalılarının yazılarını dərc etdi. Böyük mütəfəkkir Cəlil Məmmədqu-luzadənin "Azərbaycan" yazısı da məhz bu qəzetdə çap olunmuşdur. Beləliklə, ötən əsrin əvvəllərində "Azərbaycan" qəzeti milli məfkurəmizi, milli ideyamızı və məniyimizi sö-zün həqiqi mənasında dəyərləndirib rəsmi dövlət səviyyəsinə qaldıran ilk qəzet olmuşdur. Ona görə də milli mətbuatımızın ilk qəzeti olmasa da, "Azərbaycan" qəzeti tariximizdə, millətimizin, onun mentalitetinin və dəyərlərinin formalaşmasında önəmli rol oynamışdır. Qəzetin 1918-1920-ci illərdə işıq üzü görmüş nömrələrində azərbaycançılıqla bağlı dəyərlil yazılar dərc olunmuşdur.

"Azərbaycan" qəzeti ikinci dəfə rəsmi yaşam statusunu 1992-ci ildə aldı və yenidən Azərbaycanın rəsmi dövlət qəzeti statusunu daşımağa başladı. 1994-cü ildə 1000-ci nömrəsi işıq üzü görəndə və 1998-ci ildə 80 illik yubileyində ulu öndər Heydər Əliyev qəzetə təbrik məktubu göndərmişdir. Azərbaycan mətbuatının 130 illik yubileyində isə qəzetin 7 əməkdaşı xüsusi fəxri adlara və "Tərəqqi" medalına layiq görülmüşdür.

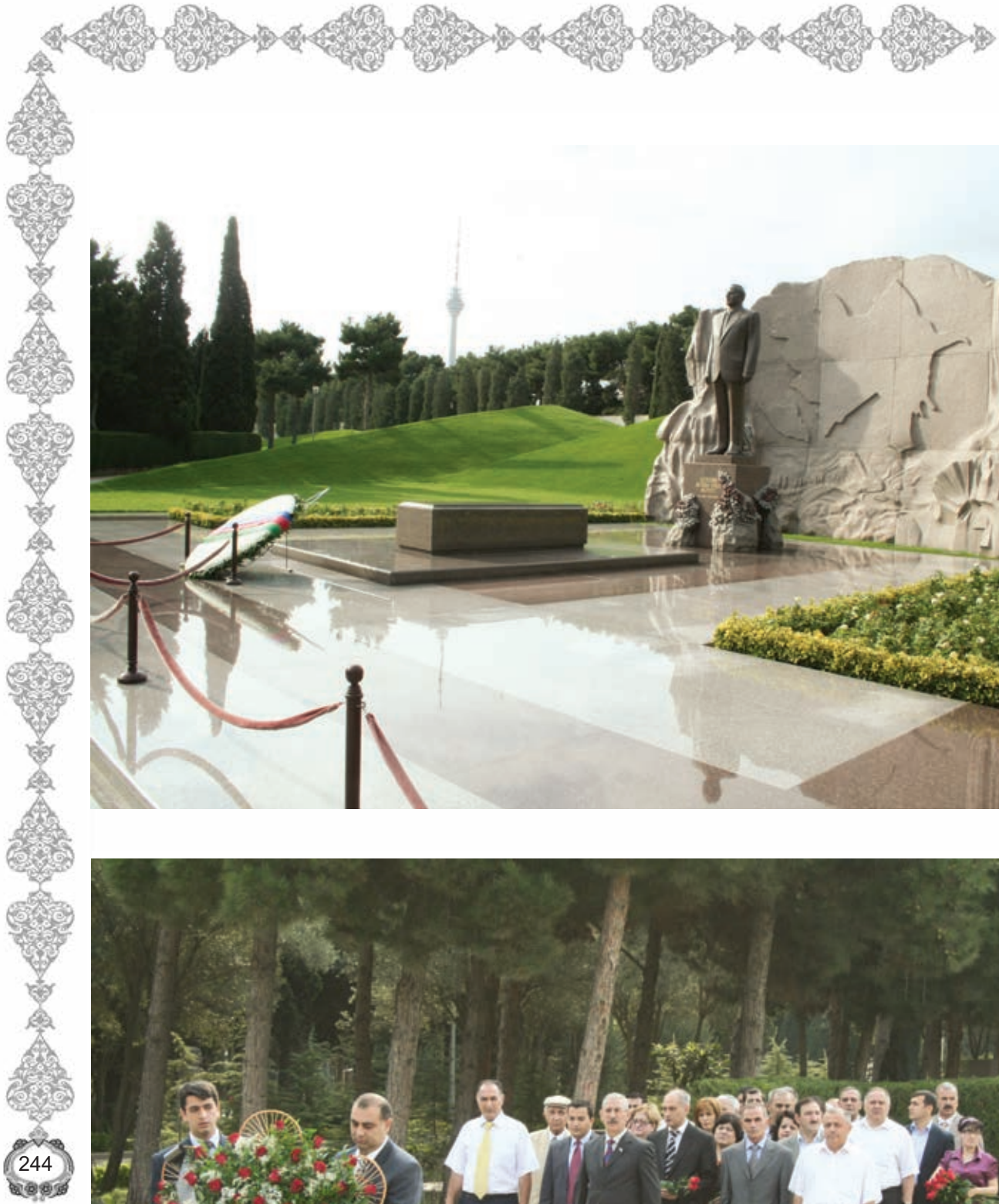
Ə.Həsənov Azərbaycan dövlətinin mətbuatla bağlı bütün nümayəndələri adından "Azərbaycan" qəzetinin kollektivini təbrik etdi, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları, Azərbaycan dövlətinə, xalqına xidmətdə uğurlar və öz dəst-xəttini hər zaman qorumağı arzuladı.

Yubiley tədbiri respublikanın tanınmış mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin maraqlı konsert proqramı ilə başa çatdı.

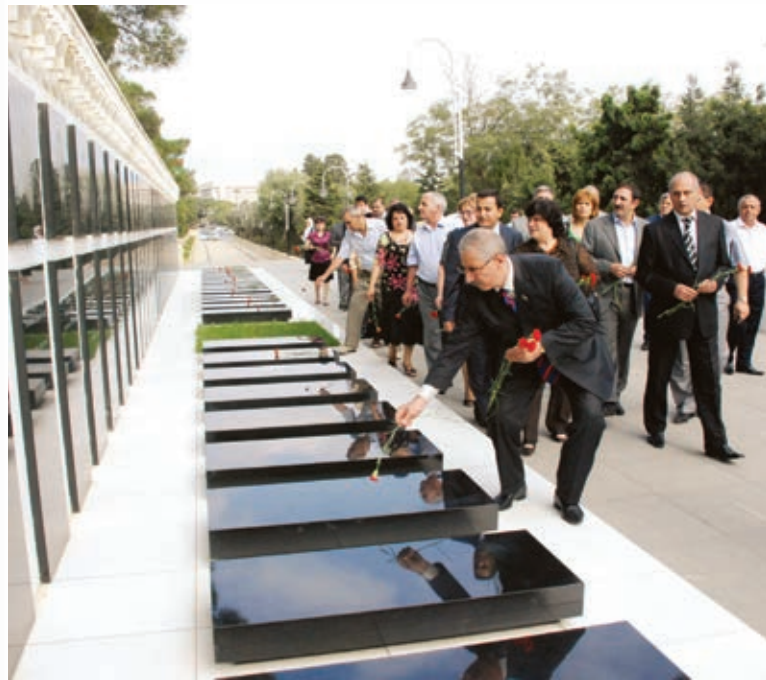
"AZƏRBAYCAN"

V fəsil

90 yaşın mübarək!

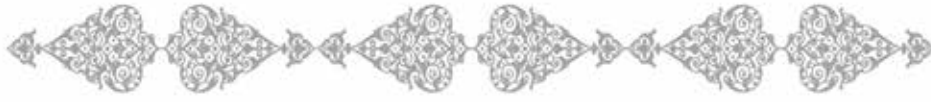

16 sentyabr 2008. "Azərbaycan" qəzetinin 90 illik yubileyinə həsr edilən mərasim. "Gülüstan" sarayı

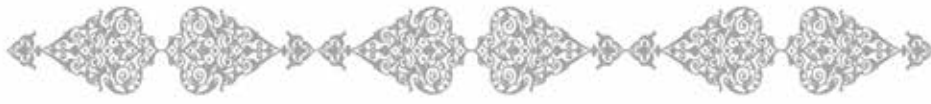

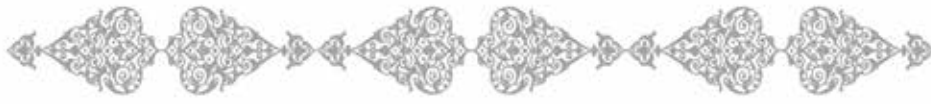

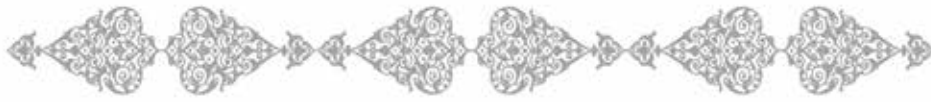

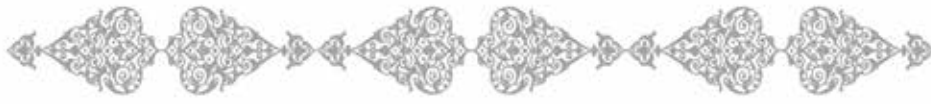

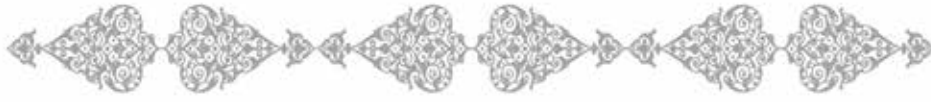

MÜNDƏRİCAT

Ön söz. “Azərbaycan”ın varisi “Azərbaycan”	7
--	---

I fəsil

Müstəqilliyimizin rəmzi

“Azərbaycan”ın ilk nömrəsinin izi ilə.....	15
Gəncədə işıq üzü görən "Azərbaycan"	27
"Azərbaycan" qəzetinin Gəncə dövrü	30
“Azərbaycan” qəzetinin Bakıya köçməsi	34
“Azərbaycan” belə bir dövrdə dünyaya gəldi	38
Taleyimizin aynası	42
Müstəqilliyin sevinc dolu tərənnümü	48
Bir nömrənin şərhı	52
"Azərbaycan" elm və təhsil tərəfdarı idi	56
Müstəqil dövlətimizin şanlı salnaməsi	59

II fəsil

Cümhuriyyət dövrünün “Azərbaycan”ı ensiklopedik qəzetdir

“Azərbaycan” qəzeti hər zaman milli idealların və mütərəqqi ictimai düşüncənin daşıyıcısı olub	77
"Azərbaycan"ın ilk redaktorları	89
Salman Mümtaz	105
Fərhad Ağazadə	109
Azərbaycanın ilk qadın jurnalisti	111
Umgülsüm.....	116
Qori Seminariyasının yetirmələri	119
15 sentyabr tariximizdə və taleyimizdə unudulmayan gündür	127
“Azərbaycan”ın ilk nömrəsi Bakının işğaldan azad olunması xəbəri ilə çıxdı	130
Nuru paşa həzrətləri şərəfinə böyük ziyafət	132
Unudulmaz nömrələr, müəlliflər, məqalələr və şeirlər	134
Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin fəaliyyəti "Azərbaycan"ın səhifələrində	138
"Azərbaycan"ın səhifələrində Qarabağ mövzusu	145
Yazılanlar bu gün də aktualdır	150
Azərbaycan Milli Şurasının çağırılmasına dair	153
"Azərbaycan" davam ediyor	156

III fəsil
“Azərbaycan” nədən və necə yazır

“Azərbaycan” dövlətin, xalqın, ölkə vətəndaşının maraqlarına xidmət edən qəzetdir	161
Dövrünün canlı salnaməsi	176
Maarifçilik ideyalarının ali məqamı	179
Azərbaycançılıq tribunası	184
Sözün qüdrəti	187
Hüquqi və demokratik idealların tərənnümçüsü	191
İqtisadi həyatın aynası	196
1918 – Söz körpüsü – 2008	201
Milli dövlətçiliyin qəzetçilik nümunəsi	206
90 illik ömürdən səhifələr	210
“Azərbaycan” – zəmanəmizin görkəmli ideya-siyasi tribunası	215

IV fəsil
Sürətli inkişaf və tərəqqi
dövrünün salnaməsi

"Azərbaycan" qəzetinin kollektivinə	221
Bugünkü "Azərbaycan"	223
Qəzetimizin baş mükafatı	230
Tarixin yaddaşı təzələndi	232
Uzun, incə bir yoldayıq.....	234
Azərbaycanın güzgüsü “Azərbaycan”	237

V fəsil
90 yaşın mübarək

Foto-xatirə	244
-------------------	-----

Fotolar Fərman BAĞIROV, Ağəli MƏMMƏDOV və S.RASİMindir

Korrektor: Kəmalə CƏFƏRLİ

**Texniki redaktor: Vlad DAVIDOV,
Elçin CƏFƏROV**

Yığılmağa verilib: 20.09.2008

Çapa imzalanıb: 07.10.2008

Kağız formatı 60/90, 1/16. Ofset kağızı 80 qr

Fiziki çap vərəqi 36,5. Sifariş №

Tiraj: 2000

“Oskar” NPM-nin mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur

Bakı, Tbilisi prospekti, 3001

Tel: 430 23 10, 430 23 20